

HERALDIK OCH CEREMONIER VID AKADEMIN

<i>Marianne Sandels & Fredrik Tersmeden: Den nionde nordiska heraldikkonferensen</i>	423
<i>Adrian Ailes: Heraldik i medeltida sigill för juridiska personer</i>	441
<i>Gabriel Meyer: Tidig akademisk heraldik i det tyskspråkiga områdets sydvästra del</i>	452
<i>Cajsa Sjöberg: Promotionen i Lund – insignier, symbolik och historia</i> .	471
<i>Per Ström: Symbolbruket i ceremonierna vid olika nordiska universitet</i>	487
<i>Martin Sunnqvist: Översikt över de symboler nordiska akademier, universitet och högskolor använder</i>	496
<i>Nils G. Bartholdy: Det danske kongevåben og Københavns Universitets og dets fakulteters segl</i>	509
<i>John Peter Collett: Oslo universitets stora sigill i dess historiska kontext</i>	525
<i>John Strömberg: Studentnationernas antagande av vapen och fanor i Finland under storfurstendömet</i>	537
<i>Kaare Seeberg Sidselrud: Studentsymboler ved Universitetet i Oslo og andre norske læresteder – en historisk oversikt</i>	550
<i>Ronny Andersen: Våbenbogen for Det Ridderlige Akademi i København og Sorø Akademis våbenbog</i>	581
<i>Martin Sunnqvist: Heraldiken som akademiskt ämne</i>	592

Häfte nr. 118 er udgivet med støtte fra Alnefelts Legat og Thora Olssons stiftelse.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Ældre numre af Heraldisk Tidsskrift kan købes, hvis oplag haves.

Redaktør

Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge – sidselrud@heraldik.org

Redaktion

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org
Forsker, Ph.D. Øystein Ekroll, FSA, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbejder (NDR), Norge – ekroll@heraldik.org
Ph.D. Antti Matikkala, AIH, FSA, FRHistS, Finland – matikkala@heraldik.org
Rådman, adj. univ.lektor, jur.dr Martin Sunnqvist, aih, Lunds universitet, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

Redaktionsråd

Visiting Fellow, D.Phil. (oxon.) Adrian Ailes, AIH, FSA, FRHistS, Bristol University, UK
Amanuens, ordensintendent, fil.kand. Tom C. Bergroth, AIH, Åbo Landskapsmuseum, Finland og
Kungl. Maj:ts Orden, Sverige
Associate Professor, Ph.D. D'Arcy J. D. Boulton, AIH, FSA, Medieval Institute, University of Notre Dame, USA
Konservator, cand. philol. Terje Bratberg, Norge
Professor, jur.dr., fil.kand. Eric Bylander, Uppsala universitet, Sverige
Ph.D. Clive Cheesman, Richmond Herald, College of Arms, England
Cand.scient. Steen Clemmensen, AIH, Danmark
Fil.dr. Inga von Corswant-Naumburg, Sverige
Førsteamanuensis, dr. polit. Jan Oskar Engene, Universitetet i Bergen, Norge
Fil.dr.h.c. Vigdis Finnbogadóttir, Islands forhenværende Præsident, Island
Professor em., dr.philos. Erla Bergendahl Hohler, FSA, Universitetet i Oslo, Norge
Cand.mag. Poul greve Holstein, Danmark
Statsheraldiker, kammarherre, fil.dr. Henrik Klackenborg, AIH, Riksarkivet, Sverige
Museumsinspektør, cand.arch. Peter Kristiansen, Rosenborg Slot, Danmark
Ortopædkirurg, dr. med. Halldór Baldursson, Island
Professor, Ph.D. Peter Kurriid-Klitgaard, AIH, FRHistS, Københavns Universitet, Danmark
Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Norge
Kgl. ordenshistoriograf, f.d. riddarhusgenealog, fil.kand. Per Nordenvall, AIH, Riddarhuset, Sverige
Elizabeth Roads, LVO, AIH, Snawdoun Herald, Court of the Lord Lyon, Scotland
Professor, dr.phil. Georg Scheibelreiter, AIH, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Østrig
Fil.dr. Leif Tengström, aih, Finland

© Societas Heraldica Scandinavica 2018

ISSN 0040-6966

Grafisk produktion: Høgenhoff Media

Sat med 10/12 pkt. Arno Pro

Papir: 130 gram Arctic Volume White

Materialet i denne publikation er omfattet af den norske *Åndsverklovens* bestemmelser.

Uden særlig aftale med Societas Heraldica Scandinavica er enhver fremstilling af kopier og tilgængeliggørelse kun tilladt i den udstrækning, som noget sådant er hjemlet i lov eller tilladt som følge af en aftale med Kopinor, interesseorgan for rettighedshavere til åndsverk.

HERALDIK OCH CEREMONIER VID AKADEMIN

TEMANUMMER MED FÖREDRAG FRÅN
DEN IX NORDISKA HERALDISKA KONFERENSEN,
25–28 MAJ 2017 I LUND

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 12 NR. 118

Temanummer redigerat av

Martin Sunnqvist

Redaktör för Heraldisk Tidsskrift

Kaare Seeberg Sidselrud

Udgivet af

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab · Heralddinen Seura · Skjaldfræðafélagid · Heraldisk Selskap · Heraldiska Sällskapet

LUND & OSLO 2018

Universitetshuset, Lund.
Lund University Main Building.
Foto/photo: Martin Sunnqvist.

FÖRORD

Den 25–28 maj 2017 arrangerade Societas Heraldica Scandinavica, genom Societas Heraldica Lundensis och i samarbete med Svenska Heraldiska Föreningen, den nionde nordiska heraldiska konferensen. Temat var *Heraldik och ceremonier vid akademien. Universitetens och studenternas symbolvärld*. Konferensen var en del av Lunds universitets 350-årsjubileumsprogram.

De nordiska heraldiska konferenserna hålls vartannat år i samband med generalförsamlingen i Societas Heraldica Scandinavica. Konferenserna hålls i tur och ordning i de nordiska länderna och har varje gång ett särskilt tema. Serien av nordiska konferenser började – passande nog – i Kalmar (2001) och fortsatte med Åbo/Turku (2003), Oslo (2005), Hillerød (2007), Stockholm (2009), Helsingfors (2011), Trondheim (2013) och Sønderborg (2015).

Vid tidigare tillfällen har flera av föredragen efteråt publicerats i *Heraldisk Tidsskrift*. Efter konferensen i Sønderborg publicerades dock föredragen samlat i ett specialhäfte av *Heraldisk Tidsskrift*, nr 116, oktober 2017. I likhet med arrangörerna av konferensen i Sønderborg har vi ansett det lämpligt att samla föredragen i ett specialhäfte av *Heraldisk Tidsskrift*. Det föreligger härmed. Några texter har inkommit på engelska och översatts till svenska av häftets redaktör. De engelska originaltexterna finns i appendix 1–3.

Vi, som arrangerade konferensen, vill rikta ett särskilt tack till dem som gjorde konferensen möjlig genom bistånd av olika slag. Vi vill tacka Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Lunds universitets övermarskalk, akademiintendentur och jubileumsorganisation, Lunds studenters fanborg, Thora Olssons stiftelse, Stiftelsen Clara Lachmanns fond för befrämjande av den skandinaviska samkänslan, Stiftelsen Institutet för Rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin samt Professor Bengt Lindskogs stiftelse. Av de nu nämnda bidragsgivarna är det Thora Olssons stiftelse som har bidragit specifikt till att föredragen kan tryckas på det sätt som nu sker.

Den till Lunds universitet knutna stiftelsen Ebbe Kocks stiftelse finansierade en jubileumsmedalj i samband med universitetets 350-årsjubileum. Medaljen skapades av skulptören och formgivaren Ernst Nordin och producerades av Sporrang AB. H. M. Konungen tog emot en guldpläterad version av medaljen vid Lunds universitets jubileumshögtid, och 35 numrerade exemplar av silver auktionerades ut under jubileumsåret.

Behållningen av medaljauktionen gick oavkortat till ett forskningsprojekt vid Lunds universitets historiska museum som syftar till att restaurera och bevara föremål som gömmts och glömts mellan korstolarna i Lunds domkyrka från 1300-talet fram till dess att korstolarna flyttades år 1833.

Materialet består bland annat av mynt, speltärningar och handskrivna lappar. Denna månghundraåriga historia kommer sedan att presenteras i en utställning.

Under konferensen gjorde Societas Heraldica Lundensis ett upprop i syfte att kunna köpa en av medaljerna. Lägsta möjliga bud för en medalj var 3 000 kr. Genom bidrag från ett antal konferensdeltagare – Ronny Andersen, Nils G. Bartholdy, Wilhelm Brummer, Eric Bylander, Carl-Thomas von Christiernson, Jan Eide, Marcus Karlsson, Henrik Klackenborg, Claes Lawett, Sami Nahas, Jakob Piehl, Marianne Sandels, Per Ström, Martin Sunnqvist, Fredrik Tersmeden, Lars Trägen, Yens Wahlgren, Henric Åsklund och Elsa Trolle Önnerfors – kunde 4 250 kr samlas in, och Societas Heraldica Lundensis kunde förvärva en medalj, nr 31. Societas Heraldica Lundensis riktar ett varmt tack till bidragsgivarna för detta och sätter stort värde på det stöd som härigenom lämnats till korstolsprojektet.

Martin Sunnqvist

Elsa Trolle Önnerfors

Henric Åsklund

Claus K. Berntsen

Indhold

Förord	419
<i>Marianne Sandels & Fredrik Tersmeden:</i>	
Den nionde nordiska heraldikkonferensen	423
<i>Adrian Ailes:</i>	
Heraldik i medeltida sigill for juridiska personer	441
<i>Gabriel Meyer:</i>	
Tidig akademisk heraldik i det tyskspråkiga områdets sydvästra del	452
<i>Cajsa Sjöberg:</i>	
Promotionen i Lund – insignier, symbolik och historia	471
<i>Per Ström:</i>	
Symbolbruket i ceremonierna vid olika nordiska universitet	487
<i>Martin Sunnqvist:</i>	
Översikt över de symboler nordiska akademier, universitet och högskolor använder	496
<i>Nils G. Bartholdy:</i>	
Det danske kongevåben og Københavns Universitets og dets fakulteters segl	509
<i>John Peter Collett:</i>	
Oslo universitets stora sigill i dess historiska kontext	525
<i>John Strömberg:</i>	
Studentnationernas antagande av vapen och fanor i Finland under storfurstendömet tid	537
<i>Kaare Seeberg Sidselrud:</i>	
Studentsymboler ved Universitetet i Oslo og andre norske læresteder – en historisk oversikt	550
<i>Ronny Andersen:</i>	
Våbenbogen for Det Ridderlige Akademi i København og Sorø Akademis våbenbog	581
<i>Martin Sunnqvist:</i>	
Heraldiken som akademiskt ämne	592
<i>Appendix 1 – Adrian Ailes:</i>	
Heraldry on Medieval Corporate Seals	600

Appendix 2 – Gabriel Meyer:

A Brief History of Early Academic Heraldry with Regard to the German Southwest	609
---	-----

Appendix 3 – John Peter Collett:

The Great Seal of the University of Oslo in its Historical Context	622
--	-----

Den nionde nordiska heraldikkonferensen

Av Marianne Sandels
Med bildtexter av Fredrik Tersmeden

TITLE: The Ninth Nordic Heraldry Conference

ABSTRACT: The conference, with the theme *Academic Heraldry and Ceremonies – the World of Symbols of Universities and Students* was arranged in conjunction with the 350th anniversary of Lund University. This article describes the different parts of the conference, not only the lectures but also the other arrangements during the conference. The author provides the reader with summaries of the speeches during the conference and also of the discussions. In addition to this, the article is accompanied by information as regards the academic heraldry and other symbols in Lund.

KEYWORDS: Conference, Lund, university, academic heraldry, ceremonies

AUTHOR INFORMATION: Marianne Sandels, Ph.D.h.c. – marianne.sandels@telia.com
Fredrik Tersmeden, B.A., Archivist, – fredrik.tersmeden@legal.lu.se

Lunds universitet grundades i december 1666 och började sin verksamhet 1668. Därför högtidlighöll universitetet sitt 350-årsjubileum under 2017 – inklusive någon tid både under 2016 och 2018 – med en rad olika evenemang. Arrangörerna av den nionde nordiska heraldikkonferensen, Societas Heraldica Scandinavica, Svenska Heraldiska Föreningen och den lokala föreningen Societas Heraldica Lundensis hade tagit fasta på detta långa jubileumsår 2017 och för länge sedan föreslagit Lund som mötesplats. Dessutom kunde Societas Heraldica Lundensis fira sitt 10-årsjubileum samma år, vilket passade utmärkt. Det kongeniala konferens temat blev *Heraldik och ceremonier vid aka-*

demin. Universitetens och studenternas symbolvärld. Föredragen hölls 26–27 maj i Pufendorfsalen på den juridiska fakulteten, men enligt tradition ägde ett kort program rum redan den 25 maj. För den allra sista dagen, söndagen den 28 maj, hade en utflykt arrangerats.

Vad var väl mer önskvärt som inledning den 25 maj, Kristi himmelfärdsdag, än ett besök i Lunds domkyrka under ledning av en kunnig person? – Det var domkyrko-guiden Anita Larsson som ledsagade konferensdeltagarna och belyste olika perspektiv av denna romanska kyrkas långa historia. Den helige Laurentius, Sankt Lars är, jämte Jungfru Maria, kyrkans skyddshelgon sedan

invigningen på 1100-talet, vilket gör att hans urgamla emblem, halstret, kan ses i olika sammanhang, inte minst på kyrkliga vapen. Lunds stift har sedan 1500-talet detta svarta halster i fält av guld som sitt heraldiska vapen. Något enstaka praktfullt huvudbaner kan även betraktas i kyrkan, liksom en grupp relativt modesta donationsvapen på den utsökt vackra predikstolen från slutet av 1500-talet. Ute på stan lite varstans mötte man ett annat vapen, nämligen det för Lund som visar en krenelerad mur med tre torn, ett större och två mindre. Vapnet i denna utformning är bara sekelgammalt men tecknat efter ett sigill från 1300-talet, då just borgar och murar gärna togs upp som lämpliga motiv för att beteckna en stad.

Vid det samkväm som efteråt ägde rum på Grand Hotel överlämnades tre fanor. Den första fanan, Dannebrogen, fördes högtidligen fram av Ib Ketler, representant för Danmarks-Samfundet, till Societas Heraldica Lundensis. Denna lokalförening av SHS liksom Norsk Heraldisk Forening erhöll var sin heraldisk fana. Under summariska men hjärtliga ceremonier ”spikades” fanorna. Detta trefaldiga, nyinvidga nytillskott kom under konferensens gång att återfinnas i blickpunkten för auditoriet, liksom de tre redan befintliga fanorna.

Till konferensen hade 78 deltagare anmält sig. En föredragshållare var från England, en från Tyskland. Något färre än en tredjedel av deltagarna totalt räknat kom från de nordiska länderna samt Italien. Antalet deltagare från Sveriges sida var alltså knappt två tredjedelar.

Konferensen öppnades traditionsenligt på fredagens morgon med att SHS:s ord-

förande Peter Kurrild-Klitgaard hälsade deltagarna välkomna och tackade Martin Sunnqvist, Henric Åsklund, Elsa Trolle Önnerfors och Claus K. Berntsen för deras organisationsarbete. Häreldsstaven mottogs av Martin Sunnqvist, som vände sig till deltagarna med några välkomnande ord samt informerade om Lunds universitets jubileum, speciellt det så kallade korstolsprojektet. Det skall till stor del finansieras med försäljning genom auktion av en jubileumsmedalj, vilken även Societas Heraldica Lundensis önskar erhålla i ett exemplar. Det meddelades att deltagarna kunde teckna sig för ett bidrag till detta eventuella förvärv.¹

I omedelbar anslutning till denna information meddelade Martin Sunnqvist, att Lunds universitet även präglat denna medalj i liten storlek och att samtliga personer som medverkat i jubileumsfirandet skulle förlänas ett exemplar. Alla konferensdeltagarna inräknas glädjande nog i denna kategori och mottog sålunda var sin medalj, prydd med Minervas uggle och en magnoliakvist som stiger upp ur universitetets huvudbyggnad, vilken breder ut sig högt uppe på en jordglob. På medaljens andra sida ses naturligtvis det käckä, krönta lejonet, ”beredd till båda-dera” – *Ad utrumque (paratus)* – med sitt svärd och öppna bok. Detta gamla sigill, vilket även har lilla riksvapnet förutom text av olika slag, kom att lyftas fram i diskussioner under konferensens gång.

Den första, inledande sessionen med de två icke-nordiska föredragshållarna hade en klart historisk och mer allmänt europeisk karaktär, vilket framgick av titeln: *Origins of seals and coats of arms for universities and other corporate bodies*. Denna session inled-

1

2

4

3

Ill. 1–4. Lunds universitets sigill i olika versioner.

Different versions of the seal of Lund university. Foton/Photos: Ill. 1–2, 4: Lunds universitetsarkiv. Ill. 3: Martin Sunnqvist.

Vid invigningen av universitet år 1668 överlämnades sigillet med lejonet som håller en bok och ett svärd och åtföljs av devisen *ad utrumque* (ill. 1). Universitetet använder nu en sigillbild som mycket nära ansluter till den ursprungliga utformningen (se nedan, ill. 9). Under senare delen av 1800-talet och en stor del av 1900-talet användes däremot en mer naturalistiskt och detaljerat ritad version av samma motiv (ill. 2). Denna variant finns dessutom färgsatt i en glasmålning i entrén till det år 1907 färdigställda Universitetsbiblioteket på Helgonabacken: I blått fält ett på ett golv av guld liggande lejon av guld hållande i höger tass ett svärd av silver med fäste av guld och i vänster tass en bok av guld samt åtföljt ovan av tre kronor av guld (ill. 3). I Universitetsarkivets samlingar finns även avtryck av en alternativ sigillstamp där sigillbilden insatts i en sköld timbrerad med en lagerkvist och en palmkvist (ill. 4). När denna version tillkom och om den alls någonsin använts i praktiken är okänt.

des av Adrian Ailes med föredraget *Heraldry on Medieval Corporate Seals*. I sin framställning visade han en rad intressanta exempel på det kungliga vapnet eller eventuellt ett högadligt vapen – med stark lokal förankring – som inkorporerats i sigill i England. Mer

undantagsvis togs exempel upp från Skottland och Wales.

Appleby Borough till exempel har ett 1200-talssigill med de tre kungliga lejonerna som ett av elementen. I detta sammanhang möter vi förresten den populära Sankt

Laurentius igen. Att kombinera ett religiöst motiv med ett kungligt, till exempel ett kungligt baner, var en god lösning för ett stadssigill. Otvivelaktigt vann man i auktoritet och trovärdighet. Både i fråga om sigill och vapen var även en borg eller ett skepp lämplig utgångspunkt. Ett välkänt exempel på ett inkorporerande av det heraldiska vapnet är Londons sigill från 1381. Stadens vapen visar Sankt Georgs kors, med ett svärd som anspelar på skyddshelgonet aposteln Paulus. Sankt Georg är för övrigt Englands skyddshelgon. Över huvud taget kom heraldiska vapen att utnyttjas allt mer under medeltiden och den kungliga makten blev successivt allt mer benägen att modifiera dem.

Att heraldiska vapen officiellt förlänades till en organisation av något slag blev vanligt först under senmedeltiden, i allmänhet 1400-talet. Med sin auktoritet kunde däremot till exempel universitetet i Oxford – ett av Europas äldsta – långt tidigare helt enkelt antaga ett vapen. Med samma självkänsla kommer senare de olika "colleges" vid både detta universitet och Cambridge University att för sitt nyskapande utgå från de heraldiska vapen som respektive grundare förde. De speciella organisationer, skråna, som omfattade yrken inom hantverk och konstnärlig verksamhet, kom från ca år 1370 att beviljas officiella heraldiska vapen, vilket gav dem en unik möjlighet att inkorporera dessa i sigill, som sedan har använts med stolthet ända in i modern tid.

Därefter vidtog Gabriel Meyer med sitt föredrag *The origin of, symbols in och use of the first coat of arms of universities in south-west Germany*. Inledningsvis tog han upp de allmänna problemen med heraldiken inom

akademiska lärosäten. Ofta har det varit en diffus gräns mellan vapen och sigill, ibland saknar faktiskt ett nutida universitet kunskap om sitt eget vapen. När det gäller Heidelberg, hans eget universitet, råder det meningskiljaktigheter om lärosätet ens haft ett eget vapen före 1800-talet. Ibland kan det vara svårt att avgöra om det är heraldiska element som inkorporerats i ett sigill eller om det är fråga om rent dekorativa element. Just i fråga om Heidelberg kan man de facto på titelbladet till en bok, tryckt 1510, se det krönta lejonet med sin bok inom en sköld. Denna anslående bild av det heraldiska vilddjuret med sin bok har förekommit genom århundradena men inte alltid som ett vapen.

Medeltida återgivningar i bild eller text av heraldiska vapen, hur stor trovärdighet har de? – Återspeglar de verkligheten i största möjliga utsträckning eller är de imaginära vapen, skapade enligt personlig uppfattning om hur utformningen borde vara? – Denna allmänna frågeställning tog Gabriel Meyer upp i samband med diskussionen om Ulrich von Richentals berömda krönika från konciliet i Konstanz (1414–1418), i vilken ett mycket stort antal vapen återges i bild. Vissa enstaka av dessa visar hur europeiska universitetsvapen högtidligen bärs i en Corpus Christi-procession. Ett par senare källor återger i bild ett dussintal vapen för delvis samma universitet men det är relativt stor divergens mellan återgivningarna. Då uppstår frågan om vilken bild som motsvarar det autentiska vapnet, om det över huvud taget fanns ett sådant.

På 1400-talet börjar en utveckling till fast etablerade sigill eller vapen för åtskilliga universitet i Europa eller deras rektorer. Caen,

Ill. 5–8. Sigill för de ursprungliga fyra fakulteterna vid Lunds universitet.
Seals of the original four faculties of Lund university.

Foton/Photos: Lunds universitetsarkiv.

De fyra ursprungliga fakultetssigillen gick förlorade under kriget 1675–79 och ersattes därefter av nya, som ses här. Dessas exakta ålder är okänd, men en skriftlig beskrivning av de äldre, förkomna stamparna visar att motiven är desamma som på dessa. På stilistiska grunder kan Filosofiska fakultetens sigill antagas vara yngre än de tre övriga. Lejonet från universitetssigillet är ett återkommande tema. I Teologiska fakultetens sigill håller lejonet en bok med bokstäverna V D, som torde representera *Verbum Divinum*, Guds ord, och ett krucifix. Valspråket är *Heic via veritas*

vita, Här är vägen, sanningen och livet. (Ill. 5.) I Juridiska fakultetens sigill håller lejonet de ofta förekommande juristsymbolerna, svärdet för beslutsmakten och balansvågen för de bedömningar och avvägningar som juristen ska göra. Valspråket är *Suum cuique (tribuere)*, att ge åt var och en sitt. (Ill. 6.) I Medicinska fakultetens sigill håller lejonet fram sin tass till en läkekunnig person, något som återgår på berättelsen om Androkles och lejonet. Androkles vandrade utmattad i öknen och sökte skydd i en håla vid foten av ett berg. Ett lejon kom in i hålan men anföll honom inte utan lade sin tass i hans knä och slickade hans hand. Androkles märkte att lejonets tass var svullen och att en stor törntagg hade trängt in i tassens. Han drog ut taggen, och lejonet tackade genom att hämta mat åt Androkles. I sigillet sitter Androkles på en samling medicinalväxter. Valspråket är *Deus creavit medicum*, Gud skapade läkaren. (Ill. 7.) I Filosofiska fakultetens sigill finns ett lejon vid parnassen, bakom en sköld försedd med lärdomens lagerkrans och en stjärna. Ur ett moln kommer en hand fram som håller blixnar, möjligen en referens till Heraklitus. (Ill. 8.)

Reims och Poitiers är goda exempel. Något sekel senare är det i allmänhet kung eller kejsare som officiellt beviljar ett vapen. På många universitet finns det redan under medeltiden akademiska nationer, bland annat i Bologna där den tyska nationen har ett eget vapen, avbildat i en handskrift.

Först på 1500-talet börjar den utveckling som innebär att en kung eller kejsare beviljar ett heraldiskt vapen till ett universitet eller

annan sammanslutning. I detta sammanhang nämnde Gabriel Meyer att vissa universitet, bland andra Tübingen, Basel och Freiburg äger gamla heraldiska vapen eller sigill – publicerade i en utgåva från 1576 – men på lärosätenas officiella webbsajter förekommer dessa inte. Genom tiderna har de uppenbarligen endast använts i prestigefyllda sammanhang, till exempel på högtidsdräkter, glasfönster, pokaler, byggnader.

Kjell Å Modéer som ledde den efterföljande diskussionen mellan de två första föredragshållarna talade inledningsvis om utvecklingen från sigill till logotyp inom universitetsvärlden. Han underströk sigillets starka juridiska värde under äldre tid i motsättning till logotypernas laddning av symboliskt värde. Lunds sigill från universitetets grundande med det krönte lejonet, lilla riksvapnet, svärdet och den öppna boken i kombination med valspråket *Ad utrumque* återspeglar både nationalstatens auktoritet och lärosätets höga målsättning. Den juridiska fakulteten har utnyttjat den klassiska vågskålen som symbol för rättvisan, men har även svärdet. I Köln valde man de tre vise männen, ett gammalt religiöst emblem, medan Uppsala för sitt 1600-talssigill i luthersk anda valde en devis som betonar "Guds nåd".

Och så kom översikten av motiv raskt in på 1900-talet och nutiden. I Bochum valde man det forngrekiska motivet med två män som möts. I DDR återopades Wilhelm von Humboldt och hans 1700-talsprofil jämte en schablonmässig (manlig!) student ses i emblemet för Humboldt-Universität zu Berlin. Industristaden Manchester anas i universitetets vapen från 2004, i vilket tre "flitiga" bin kan ses förutom den uppgående solen. Mottot är på latin – en traditionell och säker lösning. Karlstads universitet tog helt enkelt stadens legendariska sol, en strålande sol, som enda motiv för sin logotyp.

Vid diskussionen fann de tre talarna ingen rätlinjig utvecklingslinje. Gabriel Meyer nämnde att det i Tyskland ofta var en kyrklig dignitär som var kansler under medeltiden, vilket fick betydelse för utformningen av sigill och vapen. Adrian Ailes påpekade att i

England valde man gärna någonting som anspelade på den ort där universitetet var beläget. Snart gör man den reflexionen att de antika och de religiösa motiven samt det latinska språket har bibehållit sin prestige men den slagkraftiga bilden av en öppen – eller ibland stängd – bok är flitigt använd. Å andra sidan ser man gradvis hur en stor frihet gör sig gällande när målet främst är en ny slagkraftig logotyp, inte ett sigill eller vapen. "Grafisk identitet" är ett begrepp som återkommer nu i datoriseringens tidevarv.

Den andra sessionen för dagen hade den enkla rubriken *Lärdomens symboler*. Cajsa Sjöberg inledde med sitt föredrag *De akademiska symbolernas historia och ceremoniella funktion*. Den nordiska förankringen i medeltida traditioner framgick klart under hennes exposé. Redan på 1200-talet började promotionstraditioner att växa fram till exempel i Paris och Bologna. Varje föremål, formulering och förflyttning i rummet hade sin betydelse med juridisk verkan. Den promoverade erhöll en rad privilegier genom det sigillförsedda diplom och andra insignier som överlämnades. Rätten att undervisa och rätten att promovera andra räknades till de fundamentala. I Padua och Bologna erhöll man rättigheten till ett eget heraldiskt vapen. Ofta innebar promotionen ett slags upphöjelse socialt sett, ett närmande till aristokratin.

Den mångfald av ceremonier och insignier som kom till bruk under medeltiden och även långt in i modern tid har tunnats ut. En kyss, en ed, en uppslagen eller stängd bok, sådana element saknas numera. Ett flertal standardiserade formuleringar på latin håller sig kvar och alltså överlämnas ett

diplom och en hatt (eller en lagerkrans). Just lagern har vidmakthållit sin starka symboliska position i Sverige och Finland. För den filosofiska fakulteten är lagerkransen motsvarigheten till hatten. Tidigare brukade vänner och släktingar – oftast kvinnliga – samlas dagen före högtiden och faktiskt själva binda kransarna till promovendi.

En livskraftig symbol för akademisk värdighet är den gyllene doktorsringen, utformad i ett speciellt mönster enligt lärosäte och fakultet men inte prydd med ädelstenar, vilket kunde förekomma under medeltiden. En kuriositet är att den akademiska värjan ännu håller sig kvar som insignium i Finland. De bågge spiror som bärs i den inledande processionen i Lund och Uppsala av de uniformerade cursorerna – hedersvakten – har en stark symbolik. I Lund har de gamla spirorna från 1678 var sin inskription, *Sapientia divina* och *Sapientia humana*. Eftersom högtidligheten där tilldrar sig i domkyrkan uppmanar en kyrklig dignitär, oftast biskopen, till gemensam bön: *Oremus*.

Sammanfattningsvis kunde Cajsa Sjöberg i sin framställning ta upp de insignier och traditioner som hör samman med promotionshögtidligheten. Det framgick att ceremonierna vilar på en europeisk grund men att de har renodlats i modern tid och i viss mån utökats. Så införde man till exempel på 1800-talet i Lund sedan att fint klädda små flickor bär fram kransarna.

Sessionens nästa föredrag var av Per Ström, *Symbolbruket i ceremonierna vid olika nordiska universitet*. Han inledde med ett intressant citat av en herre som under första delen av 1800-talet klagade över att promovendi inte längre bar den svenska dräkten,

den som utformats under gustaviansk tid. I modern tid bär de som skall promoveras inte någon speciell dräkt (utöver fracken), men ett lustigt exempel visades på ett kycklinggult plagg och en gul hatt för en hedersdoktor vid ett spanskt universitet. Ett visst utrymme finns ännu för ceremoniella dräkter.

De svenska lärosäten som innehar promotionsrätt samarbetar inom ramen för "Svenska akademiska högtidskonventet", och en liknande sammanslutning finns i Finland för de svenskspråkiga universiteten. Per Ström gav en kort översikt av de olika slags promotioner som ägt rum i Uppsala sedan 1600. Under ett antal år alternerade evenemanget mellan Uppsala, Lund och Åbo – ibland faktiskt även Greifswald. Själva begreppet "doktor" har inte alltid begagnats, länge var det ordet "magister" som kom i fråga, speciellt för humanister. Beteckningen "magister" har hållit sig kvar i Finland, där man till exempel talar om "magisterring", alltså inte "doktorsring". Inte bara en ring utan även ett hattmärke är i Norden utformat enligt ett speciellt mönster beroende på lärosäte och fakultet.

I Uppsala har sedan några decennier vissa personer utnämnts till hedersmedlemmar av universitet. Denna nya, speciella värdighet har medfört skapandet av nya insignier. En kedja överlämnas med en bild av Gustav II Adolf, universitetets välgörare. Likaså överlämnas ett diplom men i detta fall är det universitetets sigill som kommer till användning, inte ett fakultetssigill.

Förr i världen var det årliga "rektorsbytet" ett viktigt evenemang i Uppsala, då bland annat spirorna, sigillet och de bågge

Ill. 9–11: Lunds universitets nuvarande logotyp, en karikatyr innehållande ett logotypförslag från år 1997 och Anatomiska institutionens sigill.

The present logotype of Lund university, a caricature with a suggestion for a logotype from 1997 and the seal of the department of anatomy.

Foton/Photos: Ill. 9 Lunds universitet, ill. 11 Lunds universitetsarkiv. Teckning/Drawing: Ill. 10 Fredrik Tersmeden.

Den logotyp som numera används av Lunds universitet (ill. 9) ansluter mycket nära till det ursprungliga sigillet (se ill. 1). År 1997 fanns ett förslag om att ersätta sigillet med en ny logotyp med lösryckta delar ur det gamla, framtaget av en reklambyrå. Förslaget genomfördes inte, men debatten bland universitetsanställda och studenter var livlig. Fredrik Tersmeden skaldade, med anslutande teckning (ill. 10), i studenttidningen Lundagård:

*Du nya, Du sköna, sterila sigill
Du hopkok på heraldikens rester!
Jag hyllar Dig som jag förstått att du vill
få lite stöd i stormen av protester.*

*Du tyngs ej av barlast från fornstora dar
när scannad Din bild far ut på nätet!
Att låta det gamla förbli som det var,
nog är det kravet inskränkt och förmätet!*

Ett annat utslag av lundahumorn torde Anatomiska institutionens eget sigill ge exempel på (ill. 11). Valspråket är *Mors magister vitae*, döden är livets lärare, men det finns en dubbeltydighet i att läkaren tar skelettet i hand – ”mors” är ju också ett vardagligt hälsningsord. Sigillet är troligen formgivet av anatomi-professorn Carl-Herman Hjortsjö.

nycklarna högtidligen överlämnades, varefter den avgående rektorn till sist lyfte av sig kedjan och överlämnade den till sin efterträdare. Ceremonin lever ännu kvar, även om rektorsbyten inte längre sker årligen.

Slutligen visades Uppsala universitets

eget vapen från 1990-talet, i rött och guld, ärkestiftets färger, med en sol lagd på en jordglob. Kompositionen är gjord med utgångspunkt från det gamla 1600-talssigillet, vilket ännu flitigt används. Där ses ”nådens sol” inom en strålkran som lyser över en jord-

Ill. 12–15: Äldre nationssymboler: Wermlands nations matrikel från 1685, Göteborgs nations och Skånska nationens sigill från 1760 resp. 1835, och bokomslag från Göteborgs nation från 1914.

Older symbols of student nations: The roll of the nation of Värmland 1685, the seals of the nations of Gothenburg and Scania 1760 and 1835 respectively, and the symbol of the nation of Gothenburg 1914.

Foton/Photos: Ill. 12–13: Lunds universitetsarkiv, Ill. 14 "Skånska nationen" (Lund 1989), Ill. 15 "Göteborgs nation i Lund 1903–1914" (Malmö 1915).

Wermlands nations matrikel från 1685 är ett av de äldsta kända exemplen på nyttjande av landskapheraldik inom det lundensiska nationsväsendet (ill. 12). Annars är sådan symbolik ovanlig under 1600- och 1700-talen. Det nationssigill som återfinns under Göteborgs nations stadgar från 1760 visar exempelvis i stället två händer som möts i ett handslag, rimligen en symbol för nationen som en organisation för inbördes hjälp och stöd (ill. 13). Dessa händer återfinns även

på Skånska nationens sigill från 1835. Här har dock landskapsvapnet fått den dominerande rollen (ill. 14). Periodvis under 1900-talet har vissa nationer sökt att tydligare inkludera hela sitt geografiska upptagningsområde genom att använda inte blott ett utan flera vapen i sigill, trycksaker, på fanor etc. På omslaget till en porträttmatrikel utgiven av Göteborgs nation 1915 syns exempelvis inte bara Göteborgs stadsvapen utan även Hallands och Bohuslans landskapsvapen (ill. 15). Notera den kungliga kronan på Göteborgsvapnet, vilken även återfinns på nationens fana.

glob. Denna sigillbild är numera Uppsala universitets registrerade varumärke, vilket förekommer i många olika sammanhang.

Som tredje och sista föredrag under sessionen kom Fredrik Tersmeden, *Något om sigill, vapen och andra visuella symboler i det akademiska Lund*. Han inledde med att konstatera, att universitet ute i världen ofta har vapen, däremot ej svenska universitet som i allmänhet har sigill. Men undantag finns: Uppsala universitet har utöver sitt gamla sigill även ett vapen liksom de nya lärosätena

i Borås och Skövde. Helt enkelt har man som huvudmotiv utformat en elegant "knalle" för Högskolan i Borås, en gammal textilstad, medan Skövde har en mer komplex komposition, skapad med Västergötlands landskapsvapen som främsta inspiration.

Därefter kom föredragshållaren in på Lunds universitets sigill och underströk att det svärd som det krönte lejonet är försett med ej skall ses som en uppmaning till studenterna att dra ut i krig, tvärtom symboliserar det statens skydd för lärdomens unga

Ill. 16–19. Ytterligare exempel på symboler för nationer och studentföreningar i Lund. Lunds nation, Kalmar nation och Akademiska Föreningen.

Further examples of symbols of student nations and organisations in Lund. Nations of Lund and Kalmar, and the Academic Society (Akademiska föreningen).

Foton/Photos: Ill. 16 Lunds nation, Ill. 17 Henrik Ullstad, Ill. 18 AF:s Arkiv & Studentmuseum, Ill. 19 "Akademiska Föreningen 1830–1911" (Lund 1911).

Ytterligare ett exempel på bruket av flera vapen för en nation är den plåt som sitter i änden av Lunds nations kuratorsband. Staden Lunds vapen flankeras här av vapnen för de omkringliggande Torna och Bara härader (ill. 16). Kalmar nation använde under en period på 1900-talet Kalmars domkyrka i stället för landskapsvapnet, så exempelvis på en av nationens två ännu existerande fanor (ill. 17). Då Akademiska Föreningen (AF) 1905 bjöd in till bal pryddes man, i brist på eget vapen, dansprogrammet med Oscar II:s monogram och universitetets sigill (ill. 18). Kort därefter skaffade sig AF dock ett eget vapen, vilket i en tidig version här syns som del av utsmyckningen på ett bokomslag från 1911 (ill. 19).

män, vilka ju var befriade från krigstjänst. Efter senare års diskussioner, ritningar och förslag enades man om att i princip behålla det gamla sigillet och endast använda "lejonbrons" som färg. En grafisk manual finns numera tillgänglig.

Redan från 1668 fanns också sigill för de enskilda fakulteterna. Som motpol till dessa visades en kuriositet, nämligen Anatomiska institutionens sigill, i vilket ett rangligt skelett utsäger frasen "Mors magister vitae". – Vad är allvar, vad är skämt i Lund?

I Lund förefaller studenterna ganska sent ha börjat använda sina landskapsvapen. Wermlands nation lät dock redan 1685 försöka prägla landskapsvapnet på sin medlemsmatrikel, men beställningen hade resulterat i en dubbelörn av tveksamt och snarast

tyskt snitt. Göteborgs nation hade 1760 ett sigill som inte alls anknyter till staden eller landskapet utan hade två händer som fattar varandra i ett handslag som motiv. Samma symbol återkommer som ett komplement till landskapsvapnet i Skånska nationens sigill från 1835. Under 1800-talet kommer rena landskapsvapen främst till användning och då börjar också fanor komma i bruk. Dock hade till exempel Kalmar nation på en av sina fanor en bild av stadens egen domkyrka.

Akademiska Föreningen (AF) i Lund (grundad 1830) synes länge ha saknat en egen heraldisk symbol. På festtryck och liknande från 1800-talet används i stället ömsom staden Lunds vapen, universitetets sigill eller, vid särskilda tillfällen, ett kungligt namnchiffer (AF står under kungligt be-

Ill. 20–22: Vapen för Lunds doktorandkår samt den grafiska symbolen för Lunds Tekniska Högskola på kragen för teknologie doktorer och som symbol för studentkåren.

Coat of arms for Lund Doctoral Student Union and the graphic symbol of the Faculty of Engineering on the collar of doctors of technology and as symbol for the student union.

Foton/Photos: Ill. 20 Fredrik Tersmeden, Ill. 21 Lunds universitetsarkiv, Ill. 22 teknologkårens hemsida.

Ett exempel på de nya kårvapen som skapades vid upplösningen av den gamla Lunds studentkår 1996 är Lunds Doktorandkårs, ritat av Fredrik Tersmeden. I en kvadrerad sköld ses här symboler för de fyra ursprungliga fakulteterna. Skölden omges av en lagerkrans som symbol för den hägrande doktorsvärdigheten (ill. 20). Den geometriska symbol som ursprungligen nyttjades av Tekniska högskolan godkändes 1972 av statsheraldikern som delmotiv på teknologernas doktorskragar (ill. 21). Där används den fortfarande av själva högskolan/fakulteten, men i övrigt har symbolen numera övertagits av studenterna inom teknologkåren TLTH (ill. 22).

skydd). I början av 1900-talet (möjligen 1911) lanserades dock ett eget vapen med en ginstyckad sköld i blått och silver. Denna används alltså men har genom åren periodvis ändrat utformning (på 1950-talet var den exempelvis kluven i stället för ginstyckad) och har i modernare tid ofta satts in i mer logotypliknande inramningar.

De olika studentkårerna i Lund har numera logotyper som i många fall liknar sigill. Här möter man traditionella element som till exempel ormen (för medicinare), kors, svärd etc. Teknologkåren har övertagit en rent geometrisk kreation, vilken ursprungligen fungerade som fakultetssymbol för själva Tekniska högskolan (teknisk fakultet). Numera använder fakulteten däremot det gemensamma universitetssigillet, dock med

undantag för teknologie doktorers doktorskragar, där ännu den gamla symbolen brukas. Denna krage är för övrigt officiellt godkänd av statsheraldikern, något som är unikt. Övriga universitets- och nationssymboler är endast internt fastställda.

Som avslutning på dagen vidtog generalförsamlingen för SHS, då det bland annat meddelades att den tionde nordiska heraldikkonferensen planeras till Norge 2019, inte till Finland, som i stället kommer att arrangera den elfte konferensen år 2021. På kvällen var det en elegant konferensmiddag på Hypoteket, inrymt i en byggnad uppförd i början av 1900-talet för Skånska Hypoteksföreningen.

Konferensens andra dag, lördagen, hade tre sessioner. Den första, *Universitetssigill*,

-vapen och -symboler, inleddes med ett föredrag av Martin Sunnqvist, *Vapen, sigill och logotyper: En översikt över de symboler nordiska universitet använder*. Innan själva föredraget meddelade han att konferensens föredrag i urval kommer att publiceras i *Heraldisk Tidsskrift* nr 118. Vidare gjorde han en snabb överblick av svensk heraldisk forskning sedan 1600-talet och nämnde "Stamboksprojektet" vid Uppsala universitetsbibliotek.²

Förutom de vapen och sigill för Uppsala och Lunds universitet samt högskolorna i Borås och Skövde som redan tidigare hade tagits upp till diskussion visade Martin Sunnqvist det krönte vapnet för Försvarshögskolan i Sverige. Inte oväntat ser man här svärdet och en lagerkrans. Även Försvarshögskolan i Finland har utnyttjat svärdet som självklar symbol. Den svenska Vetenskapsakademien uppvisar lilla riksvapnet, krönt, under en strålände femuddig stjärna. Göteborgs universitet har valt ett lokalt motiv, hållristningar, för sitt sigill som även ingår i dess logotyp.

Klassiskt sköna monogram har de svenska Konstakademien och Konsthögskolan. Trädet återfinns ibland som motiv och för Linnéuniversitetet är det ett mycket förenklat träd, med äpplen, kanske kunskapens äpplen, som ses i logotypen. Boken som symbol är populär och återfinns bland annat för Oxford och Harvard. Minerva/Pallas Atena och hennes uggla är välkända symboler och just denna vishetens fågel återfinns för universitetet i Bergen. Hermes/Merkurius, köpenkapens och handelns gud, ses till exempel för Hanken, den svenska handelshögskolan i Helsingfors. Den klassiska

lagern, Apollons träd, finns i olika skepnader, till exempel några enstaka blad tillsammans med antika kolonner för Tammerfors universitet. En fackla har bland annat valts för Stockholms och Åbo universitet. Universitetet i Dorpat (Tartu), grundat under den svenska tiden, har en tempelfasad och året 1632 i sin logotyp. Lärdomens institutioner visar gärna upp året för sitt grundande.

För olika moderna emblem gäller att färgvalet är viktigt. Den livgivande gröna färgen dominerar i logotypen för Högskolan i Kristianstad, som även utnyttjat versalerna HKR. De grafiska manualer som de olika lärosätena har specificerar noga vilka färger och nyanser som skall komma till användning. World Maritime University i Malmö är en FN-institution, som för sin logotyp använt ankaret och bokstäverna WMU. Blått är den givna färgen. För Karolinska institutet ser man de traditionsrika ämnessymbolerna eskulapstaven, ormskålen och tuppen. Ett originellt emblem har Chalmers i Göteborg, i vilket fem tekniska instrument har kombinerats med det överlagda valspråket *Avancez* i versaler och året 1829, allt inom en öppen eklövskrans. Denna logotyp får endast förekomma i svart eller vitt.

Efter denna kavalkad av klassiskt och modernt bildspråk i skön blandning kom Nils G. Bartholdy, *Det danske kongevåben og Københavns Universitets og dets fakulteters segl*, ett föredrag som hade en klart historisk inriktning. Påven hade år 1475 gett Danmark tillstånd att grunda ett universitet men invigningen skedde först 1479. Modellen var Kölns universitet, som i sitt sigill hade Petrus som påve med en bok. I Köpenhamns uni-

versitets äldsta sigill ser man detta helgon med nycklar och bok under en gotisk baldakin.

Den lutherska reformationen kom dock att betyda en stor omvälvning för Danmark och konsolideringen av universitetet skedde egentligen först 1537. Det är vid denna tid som det nya sigillet skapas för Köpenhamns universitet. Modellen var förmodligen sigillet från 1514 för universitetet i Wittenberg, på vilket kurfursten ses med sitt svärd. På det danska sigillet framträder konungen sittande myndigt med riksäpplet och spiran, hållande ett heraldiskt kluvet vapen med de danska lejonerna halverade, liksom det norska lejonet. Detta sigill kom att bibehålla sin livskraft i varierande skepnader under flera århundraden. Dock kom det norska lejonet att försvinna efter förlusten av Norge till Sverige.

Faktiskt kom sigillens grundtyp att fortleva långt in mot 1980-talet i de almanackor som utgavs. En ny officiell utformning av universitetets sigill hade gjorts 1820 som visar kungen sittande i hermelinsmantel med höger underben kraftigt markerat – en maktposition – och skölden med de danska lejonerna vilande mot hans vänstra ben. Vid slutet av 1800-talet gjordes paradoxalt en nyteckning av det gamla sigillet från 1537, där kungen alltså endast ses i halvfigur. Dock blev detta sigill i närmast nygotisk stil förenklat och rentecknat 1989.

I datoriseringens tidevarv kom emellertid kravet på moderna runda sigill för såväl universitetet som dess fakulteter. Efter reformationen hade de fyra fakulteterna fått gammaldags, spetsovalformade sigill, varav endast den humanistiska fakultetens sigill-

stamp är bevarad i ett avtryck. Där ses en himmelsglob och Dannebrogskorset. Dock gjordes snart nya sigillstamper. När man i en protokollbok för gåvor år 1650 skulle begagna ett emblem var det i stället vapen som fakulteterna använde. Helt sonika var det enskilda delar av riksvapnet som utnyttjades för att skapa en passande sköld med prydnad.

Slutligen, för halvtannat decennium sedan, erhöll de fyra fakulteterna moderna runda sigill med välkända symboler. Olika färger hade valts för fakulteterna. För att enhetlighet skulle uppstå, gjordes en omarbeting av universitetets sigill med kungen och riksvapnet. Som färg för detta valdes tegelrött. Dessa moderna sigill kan givetvis utnyttjas som eller användas som logotyper, gränsen är svår att dra. Modern teknik ger nya möjligheter men ställer också nya krav. Alla universitet uppställer noggranna regler.

Sessionens tredje och sista föredrag var John Peter Collett, *Historien om universitets- og fakultetsseglene ved Universitetet i Oslo*. Ända sedan 1700-talet hade norrmännen rest ett krav på att etablera ett eget universitet. Den danska kungamakten misstänkte att ett sådant steg skulle kunna äventyra unionen. Efter stora påtryckningar och en landsomfattande insamling fick dock den danske kungen Frederik VI ge vika och år 1811 grundades formellt ett universitet med fyra fakulteter. Det fick namnet Det Kongelige Frederiks Universitet, Universitas Regia Fredericiana.

Slutet av 1700-talet och början av 1800-talet var en epok av social oro, krig och förskjutning av maktbalanserna i Europa, vilket inte minst påverkade Norge och övriga Norden. När unionen mellan Norge och Sverige

var ett faktum år 1814 kom detta nya universitet i Oslo att än mer vara ett centrum för norsk självkänsla, ett "bålverk" mot såväl svenskt som danskt inflytande. På ett tidigt exlibris för biblioteket ses således enbart det norska lejonet med sin hillebard. Ett enkelt sigill utan bild hade tidigt framställts för universitetet men snart restes önskemål om ett vackrare och mer signifikativt sigill för hela universitetet samt sigill för de olika fakulteterna. En kommitté tillsattes, medlemmarna var under lång tid oeniga men till sist kunde man enas om ett förslag, i vilket Apollon med lyran utgör den enda bilden. Inspirationen kom från det universitet som grundats i Bonn år 1818 av kung Fredrik Wilhelm III. År 1835 togs detta sigill i bruk som är giltigt än i dag, dock med några förändringar. Det nuvarande latinska namnet Universitas Osloensis finns återgivet, dessutom har vissa modifikationer gjorts för att kunna skapa moderna datoriserade logotyper. En lackröd färg anges som lämplig i den grafiska manualen.

Under det första decenniet av den nya unionstiden kom de norska studenterna och hela universitetet att fira minnet av grundläggningen, den 2 september 1811. Den dagen kändes mer som nationaldag än grundlovsdagen den 17 maj, vilken först på 1820-talet fick sin viktiga betydelse. Karl XIV Johan var ständigt misstänksam mot såväl alla tendenser till sympati för Danmark som normännens strävan till självständighet. Att då det gamla danska kunganamnet ännu betecknade Norges första och enda universitet var svårt att acceptera. Genom unionstiden fanns ständigt problemet kring den svenske kungen och hans auktoritet – inte minst för honom själv.

Den klassiska mytologin och olika traditionella symboler kom att utnyttjas för de sigill som skapades för universitetets fyra fakulteter. Så fick till exempel den juridiska fakulteten en kvinnlig figur, Iustitia, rättvisan, med vågskål och svärd, medan den teologiska utmärktes av en korsbärande gestalt. Norge kände det lika naturligt som övriga länder i Norden att anknyta till det europeiska kulturarvet.

Nästa session för dagen hade rubriken *Universitet och studenter i Finland* och skulle innehålla två föredrag med finsk anknytning. Jussi Nuorteva, som skulle tala om Helsingfors universitets sigill, hade emellertid blivit förhindrad att närvara på grund av officiella plikter i anledning av f.d. presidenten Mauno Koivistos bortgång. En omflyttning skedde så att sessionen kom att handla om studenters heraldik i Finland och Norge.

John Strömberg inledde med sitt föredrag *Studentnationernas användning av vapen och fanor i Finland under storfurstendömet*. Efter den liberalt sinnade kejsaren Alexander II:s trontillträde år 1855 kunde studentnationerna börja verka fritt och även använda heraldiska vapen. Tidigare vittnesbörd om nationernas verksamhet och insignier har till stor del förstörts genom den stora branden i Åbo 1827. Ett intressant undantag finns dock. Det är Smålands vapen, bevarat i en 1600-talsmatrikel. För övrigt är det dokumenterat att det är Nylands nation som varit bland de första och mest aktiva nationerna.

Flera decennier av 1800-talet kännetecknas av den framväxande skandinavismen. Vid festligheter 1848 hade studenterna faktiskt haft en egen heraldisk fana med det finska lejonet omgivet av en krans. Från år

1865 finns en bild av det nyländska landskapsvapnet centrerat i en fanborg, där även det nyländska segelsällskapets blåvita flagga och Dannebrogen är synliga. Albert Edelfelt tecknade 1873 Sveriges, Norges (den "rena flaggan", ej unionsflaggan) och Danmarks flaggor tillsammans med Nylands landskapsvapen i ett antikt "tempel". Under 1860-talet hade detta vapen tecknats för en fana. Då var det omgivet av en krans, på vit duk.

År 1875 ägde ett av de stora skandinaviska mötena rum i Stockholm och de finska studenterna kunde deltaga. Då skrevs ett av de äldsta avtalen om utbyte av böcker och gästfrihet nordiska studenter emellan.

Vid 1900-talets början fanns det femton nationer i Helsingfors. Främst tog John Strömberg upp de mycket gamla Nylands nation och den österbottniska, vilken senare delades upp i olika omgångar och fick olika namn. Sedan början av 1900-talet har dessa båda nationer egna hus, där heraldisk utsmyckning är väl synlig. Redan ovan huvudingången till Nylands nation ses dess vapen och i trapphuset finns vapnen för sju nyländska städer återgivna. Nationshuset Ostrobotnia kan uppvisa det gamla landskapsvapnet med de sex hermelinerna på ett flertal ställen, bland annat i en stor komposition med lapplandsvapnet (en vildman) staden Vasas vapen (en vase), ymnighets-horn med mera.

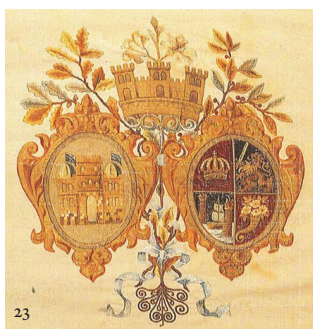
Även för inspektors- och kuratorskedjor har landskapsvapnen kommit till användning under de senaste decennierna. Studenterna använder sina nationsfanor vid egna festligheter, ungefär på samma sätt som i övriga Norden. Dessutom bärs dessa fanor av studenterna under vissa stora högtider,

främst den årliga processionen till hjältegravarna på Sandudd under självständighetsdagen den 6 december, Finlands nationaldag.

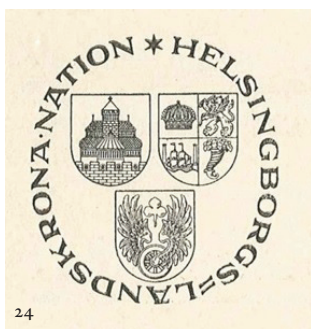
Mer om våra nordiska studenter, närmast de norska, fick konferensdeltagarna veta under sessionens andra föredrag, Kaare Seeberg Sidselrud, *Studentforeningenes symboler ved Universitetet i Oslo – og symbolenes spredning til øvrige norske læresteder*. Inledningsvis visades en elegant mörk studentuniform som kunde ha broderier i ljusgrön eller annan färg. Dock slog denna klädsel aldrig igenom, vilket däremot studentmössan gjorde. De olika nordiska gymnasieskolorna har mössor som mer eller mindre skiljer sig åt i modellen men även genom de märken som används. Klassiska emblem har kommit till användning, som ugglan. En lyra på kavajslaget var populärt en tid. Mössorna har kommit att förlora sin betydelse som huvudbonad i Norden, men behåller sin symboliska position.

Vid ett möte i Christiania år 1851 – under skandinavismens tidevarv – kunde man se allehanda fanor, inte minst den svenska flaggan med Apollons lyra i korsmitten. I Uppsala 1856 vid ett annat möte erhöll Norge en fana med den "rena norska flaggan", alltså ej unionsflaggan, med en lyra i korsmitten. Vid en fest år 1862 i Köpenhamn sågs fyra fanor med fornnordiska gestalter: Oden, Frej, Tor och Heimdal. Under 1800-talet kom även olika studentföreningar att skapa fanor, till exempel en idrottsförening eller de kvinnliga studenternas sångförening.

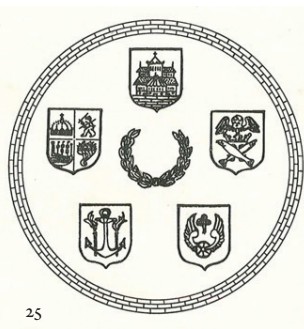
Därefter kom föredragshållaren raskt in på det studentikosa, inte minst de "ordensväsen" som uppstod med "höga beskyddare". Den förening som valt "Hans Majestät Gri-

23

24

25

26

Ill. 23–26. Olika versioner av Helsingkrona (Helsingborgs-Landskrona) nations vapen.

Different versions of the coat of arms of the student nation of Helsingborg and Landskrona. Foton/Photos: Ill. 23 "Hundra års Helsingkroniter" (Lund 1990), Ill. 24: "Nordvästskåningarna i Lund" (Lund 1940), Ill. 25: "Nation och hembygd" (1964), Ill. 26: Martin Sunnqvist.

År 1891 överlämnades till Helsingkrona nation en fana av damer i Helsingborg och Landskrona. Motivet utgörs av en mycket detaljerad framställning av Helsingborgs och Landskronas vapen med bl.a. ek- och lagerkvistar (ill. 23). Helsingborg och Landskrona var de två städerna med läroverk och utgjorde nationens upptagningsområde. Efterhand tillkom fler gymnasier, och i senare framställningar lades först Eslövs stads vapen till (ill. 24) och därefter Ängelholm och Höganäs (ill. 25), dock utan att nationsnamnet ändrades. Emblemet i ill. 25 är formgivet av professor Carl-Herman Hjortsjö, inspektör 1949–1966. I inspektorskedjan, numera buren av docenten Elsa Trolle Önnerfors som installerades som inspektör 2017, finns utöver det med murkrona krönta emblemet med dessa stadsvapen också vapnen för upptagningsområdets härader; dexter uppifrån Bjäre, Rönnebergs och Harjager samt sinister uppifrån Norra Åsbo, Södra Åsbo och Onsjö, och slutligen Luggude med andreaskorset (ill. 26). Utformningen av häradsvapnen anknyter mycket nära till Anders Thisets teckningar i *Historisk Tidskrift för Skåneland*, bd 1, 1903.

sen" till sin höga beskyddare delade ut ordenstecken med en gyllene gris som motiv. Även en gris hållande landets emblematiske

olavsyx kunde förekomma. Ordenstecknen kompletterades av medaljer. De akademiska ordnarna Bokuglen och Natuglen anspelade

Ill. 27–28. Konferensens avslutning.

The closing of the conference.

Foton/Photos: Carl-Thomas von Christiernson.

Konferensens avslutning. Ordförande Peter Kurrild-Klitgaard svingar häroldsstaven. I bakgrunden syns Lunds studenters lilla standar, som överlämnades till Lunds studenter 1862 av danska damer i Köpenhamn. Motivet är Frej, som är fruktbarhetens gud i nordisk mytologi (ill. 27). Motsvarande standar gavs till studenterna i Köpenhamn, Oslo och Uppsala.

Efter avslutningen tågade konferensdeltagarna till Grand Hotel för jubileumsbankett. Tåget leddes av studenternas fanborg med student- och nationsfanor, här uppställda på Bantorget och flankerade av konferensdeltagare med de heraldiska föreningarnas fanor. I mitten syns Lunds studenters stora standar, som överlämnades 1851 av norska damer i Christiania. Lyran i mitten refererar till Apollon, ljusets och konsternas gud i grekisk mytologi (ill. 28).

naturligtvis på Minervas uggla och mycket riktigt finns en sådan bild på baksidan. Så småningom spreds denna eufori inför ordnar och medaljer till universiteten i Bergen och Trondheim.

Den femte och sista sessionen hade som rubrik *Studenternas vapenbruk* och behandlade detta utifrån danska och lundsiska utgångspunkter. Ronny Andersen inledde med sitt föredrag *Våbenbogen for Det Ridderlige Akademi i København og Sorø Akademis våbenbog*. Dessa två akademier, som existerade under tre olika perioder under tiden 1623–1798, hade till uppgift att slutgiltigt dana unga män från aristokratin till goda danska ämbetsmän. Deras namn och födel-

seår samt heraldiska vapen fördes in i matriklar, vilka med sina utsökta teckningar utgör ett historiskt och konstnärligt kulturarv. Den förstnämnda vapenboken finns dessutom i två exemplar – ett av dem var tidigare relativt okänt. De ofta högadliga vapnen är i allmänt ritade kompletta, även med valspråk.

Till stor del känner man namnen på dessa heraldiska konstnärer. En av dem, Herman von Ham, var en flitig tecknare som förekommer i många sammanhang. När gäller akademisternas namn är de i regel danska, men enstaka utländska namn, till exempel ryska, förekommer även.

Sessionens och hela konferensens allra

sista föredrag var Henrik Norinder, *Lunds nationsheraldik – heraldik i praktiskt bruk*. Som en inledning berättade han, att kårobli-gatoriet gällde enligt lag fram till 2010, men sedan dess har det studiesociala ansvaret på intet sätt minskat. De tretton nationer som existerar samarbetar på olika plan, med Små-lands nation som enda undantag. Samtliga nationer har egna hus och egna vapen, i all-mänhet landskapsvapen eller stadsvapen, eller åtminstone delar av dessa vapen. I för-bigående nämnde föredragshållaren att det tidigare funnits sex andra nationer som ej längre existerar. Ett speciellt exempel var den danska nationen, vilken fanns under krigs-åren 1943–45.

De frackband som på senare tid blivit mycket populära och eftertraktade utnyttjar i allmänhet färgerna från nationernas heral-diska vapen. Mycket nöje har studenterna även av medaljer. Lunds nation till exempel kan förläna en medalj som visar Jätten Finn – sagogestalten i domkyrkan. Malmö nation tvekade inte inför att återge ett ålagille i rött och vitt på sin medalj, för att ta ett annat exempel. Nationernas inspektorer har ofta en vacker kedja med lämpliga symboler.

Konferensens avslutning inne i Pufen-dorfsalen skedde i den anda som belysts under föredragen. Öväntat för de flesta trädde en skara studentmarskalkar med blå-vita band in i salen med sina fanor och ord-nade dem vackert i linje med de sex redan befintliga. Så småningom tågade dessa fan-bärande studenter ut tillsammans med kon-ferensdeltagarna som fick ansvara för de övriga sex fanorna. Det slutliga målet för processionen var Grand Hotel, där jubi-leumsbanketten för Societas Heraldica Lun-

densis skulle äga rum. Middagsgästerna kunde alltså in i det sista glädja sig åt fanor-nas stämningsfulla prakt liksom åt dekora-tiva heraldiska bordsflaggor.

För söndagen hade en utflykt arrangerats, vilken gick till renässansslottet Skarhult, sedan länge i den friherrliga ätten von Schwerins ägo. Det heraldiska vapnets hjärtsköld, i sil-ver och rött, kunde bland annat ses på den flagga som vajade högst uppe på byggnaden. ”Ruter ess” kallas populärt den röda spets-rutan. Det fanns möjlighet att medfölja en guidad tur och att besöka Skarhults lilla kyrka med utsökta kalkmålningar och heral-diskt utsmyckade gravstenar.

Konferensen hade innehållit tolv föredrag samt en avslutande diskussion, inklusive inledning, efter den första sessionen. Tack vare ideellt arbete av de olika heraldiska föreningarna samt stöd och bidrag från flera olika håll hade denna konferens kommit till stånd: Juridiska fakulteten vid Lunds uni-versitet, Lunds universitets övermarskalk och jubileumsorganisation, Thora Olssons stiftelse, Stiftelsen Clara Lachmanns fond för befrämjande av den skandinaviska sam-känslan, Stiftelsen Institutet för Rättshisto-risk forskning Grundat av Gustav och Carin Olin samt Professor Bengt Lindskogs stif-telse.

Noter

- ¹ Se, beträffande detta, förordet, s. 419–420.
- ² Projektet *Digitalisering och katalogisering av stambokssamlingen vid Uppsala universitetsbibliotek*, finansierat av Riksbankens Jubileums-fond, leds av fil. dr Daniel Solling. Se Daniel Solling, *Stamböcker – dåtidens sociala medier*, Arte et Marte, 2016:1 s. 16–18. Stamböckerna görs tillgängliga på Alvin, www.alvin-portal.org.

Heraldik i medeltida sigill för juridiska personer

Av Adrian Ailes

TITLE: Heraldry on Medieval Corporate Seals

ABSTRACT: The official seals of medieval corporations in Britain were a tangible demonstration that their owners had formed themselves into a common body sharing certain legal rights and responsibilities. Initially, these seals were not armorial but in the thirteenth century towns and ports regularly borrowed the royal arms and arms of the country's patron saint to accompany a castle, harbour or religious scene on their common seal. From the late thirteenth century a few began to include a shield of the towns' arms which were often based on an earlier canting device. Occasionally, civic seals might include the arms of a local patron or lord. The universities of Oxford and Cambridge and their colleges were not normally granted arms in this period but in the case of their colleges simply placed their founder's arms on their seals; only King's College, Cambridge, and Eton school bore arms that had been granted by the king on their seals. The common seal of the University of St. Andrews likewise bore the arms of its founders. Trades and guilds followed with armorial seals in the fifteenth century especially with the London livery companies receiving royal charters of incorporation and their own grants of arms.

KEYWORDS: Seal, civic, corporate, guild, education, university, college, royal, St George, livery.

AUTHOR INFORMATION: Adrian Ailes, Visiting Fellow, D.Phil. (Oxon.), AIH, FSA, FRHistS – adrian.ailes@bristol.ac.uk

THE FULL TEXT IN ENGLISH IS IN APPENDIX 1.

Under medeltiden var sigill en praktisk och rättslig nödvändighet för att korporationer skulle kunna verifiera det ökande antal transaktioner och dokument som framställdes av de organ som successivt bildades för korporationernas förvaltning. Sigillen var också en påtaglig symbol gentemot andra för att deras ägare genom en ed hade bildat en korporation; ägarna var inte längre en tillfällig

samling av individer, utan de hade tillsammans vissa mål och syften, rättigheter och skyldigheter, och lika viktigt var att de gjorde anspråk på att utgöra en juridisk person och att de ägde egendom. För att avveckla en juridisk person behövde dess sigill förstöras. Det som *inte* var nödvändigt var att sigillet hade en heraldisk utformning. Det successiva införandet av heraldiska vapen som den

viktigaste beståndsdel i ett sigill för en juridisk person tog tid, mycket längre tid än när det gällde personliga sigill.

I denna artikel sammanfattas de sätt på vilka heraldiken successivt framträdde och utvecklades i medeltida sigill för världsliga korporationer som städer, gillen och skrän, och utbildningsanstalter. Av utrymmesskal behandlas inte religiösa inrättningar eller biskopsdömen, som hade sina egna sigill, och artikeln begränsas till att omfatta England med enstaka hänvisningar till Skottland, Irland och Wales.

Det äldsta stadssigillet i Storbritannien, nämligen Oxfords sigill, framträdde inte förrän år 1191, över ett halvt sekel efter det att heraldiken introducerades i Storbritannien. Det var inte förrän nästan ett sekel senare som städer började förse sina sigill med sina egna vapen, även om, som vi kommer att se, för-heraldiska symboler som Oxfords ox, som senare kom att tas in i stadens vapen, hade förekommit mycket tidigare.¹ Dessutom var det först på 1400-talet som gillen och skrän bekräftades som juridiska personer genom kungligt brev och därmed behövde sigill med en särskiljande, ofta heraldisk, utformning.

Det bör också hållas i åtanke att de kungliga härolderna i England inte förlänade vapen förrän under sent 1430-tal. *College of Arms* blev inte en juridisk person förrän år 1484. Innan dess antog individer och institutioner helt enkelt sina egna vapen eller fick dem förlänade av en mäktig adelsman eller direkt av kungen. Till skillnad från stadsstaten Florens förlänade engelska städer inte vapen.² När de engelska härolderna började förläna vapen kan det noteras att flera av

deras första förläningar gjordes till juridiska personer, nämligen Londons gillen (*livery companies*), såsom till sybehörshandlarna (*the Haberdashers*) år 1446.³ Till skillnad från på kontinenten gjordes under medeltiden inga formella förläningar av heraldiska hederstecken till städer, men detta gällde inte vissa kungliga utbildningsanstalter (se nedan).⁴ I stort sett alla kollegier (*colleges*) i Oxford och Cambridge antog helt enkelt de vapen som tillhörde eller tillskrevs deras grundare. Vapnet för universitetet i Oxford förlänades aldrig formellt och vapnet för universitetet i Cambridge först år 1573.

För-heraldik

Den första "heraldiken", eller snarare för-heraldiken, som fanns i korporationers sigill, utgjordes ofta inte av mer än ett centralt motiv som senare skulle komma att tas in i institutionens officiellt accepterade vapen. När det gäller stadssigill var ofta motivet en ordlek med platsnamnet, härav oxen i Oxfords sigill; vadstället (eng. *ford*) syntes tillsammans med oxen i ett borgmästarsigill från 1400-talet.⁵ Andra talande symboler i juridiska personers sigill är Wells källa, Berwicks björn och bron över floden Cam för Cambridge.⁶

Till icke talande motiv i stadssigill som ändå blev nära förknippade med den lokala förvaltningen och senare antogs som en del av stadens vapen hör liljan i Lancasters sigill och de fem huvudena i Readings sigill; det finns många fler engelska exempel.⁷ I Skottland överfördes bilden av korsfästelsen i stadssigillet för Inverness till stadens vapen, på samma sätt som St. Mungo, en fågel på en

Ill. 1 Northamptons sigill.

Seal of Northampton. 1426–27.

(TNA E 40/7491 [1426–27]; Crown Copyright, med tillstånd av/ by permission The National Archives)

gren, en klocka och en fisk som håller en ring när det gäller Glasgows 1300-talssigill.⁸

Ibland togs även den stereotypa stiliserade bilden av en muromgärdad stad eller ett befäst slott, som fanns i många stadssigill på kontinenten från mitten av 1100-talet och kort därefter i motsvarande sigill i England, med i städernas vapen. Bland engelska exempel finns sigillet för Exeter (före år 1209)⁹ och ett borgmästarsigill för Northampton från 1300-talet (ill. 1),¹⁰ sigillen för Aberdeen¹¹ och Edinburgh i Skottland,¹² och ett 1200-talssigill från Dublin i Irland.¹³

När det gäller hamnstäder valde de lokala myndigheterna ofta ett skepps- eller ett hamnmotiv, och återigen antogs senare några av dessa motiv som stadens officiella vapen, däribland det detaljerade hamnmotiv

som avbildades på borgmästarsigillen i Bristol från 1300-talet.¹⁴ Detta innehållsrika motiv finns på en sköld målad i marginalen på kungliga brev från Edward III till staden år 1373. Motivet finns också i en illuminering som visar en ny borgmästares edsavläggelse år 1479.¹⁵ Bristols vapen registrerades och bekräftades dock inte av härolderna förrän år 1569.

Den första egentliga heraldiken: kungliga vapen och georgskorset

Medan borgar utgjorde huvudmotivet i 18 av de 90 stadsvapen som registrerades av de engelska härolderna före år 1700, fanns kunglig heraldik eller länsherrens heraldik i nästan en tredjedel.¹⁶ I England bestod de första egentliga heraldiska symbolerna i städernas sigill nästan uteslutande av det kungliga vapnet, antingen i sin helhet eller i differentierad form. Ofta åtföljdes det av georgskorset (*Cross of St. George*, ett rött kors i fält av silver; här inte i betydelsen kors med utböjda armar, *cross pattée* i engelsk terminologi). Vanligtvis hängde det kungliga vapnet i sköldform från borgmurarna som t.ex. i Dorchester eller flankerade det en befäst byggnad som beträffande Windsor och dess kungliga slott.¹⁷

Ibland syntes det kungliga vapnet och georgskorset på flaggor hissade från en borgs kreneleringar eller, då det gällde hamnstäder, från ett skepp. Ett tidigt exempel är det fantastiska sigillet för baronerna av London daterat till omkring 1220 om inte tidigare. S:t Paul håller en fana med Englands tre lejon ovanför ett utomordentligt detaljerat panorama över huvudstaden.¹⁸ Ett annat tidigt

Ill. 2. Herefords sigill.

Seal of Hereford, c. 1227

(Hereford Cathedral Archives, A. 3218, med tillstånd av/ by permission Dean and Chapter of Hereford Cathedral and the Hereford Mappa Mundi Trust)

exempel på användningen av en kunglig fana kan ses på framsidan av Applebys sigill, möjligen något tidigare och från kung Johans regeringstid (1199–1216). Fanan åtföljer här på ett något ovanligt sätt en religiös scen – S:t Lars martyrskap. Johan bekräftade ett brev givet av fadern, Henrik II, till staden, och hans egen son, Henrik III, inrättade en överdomstol (*court of Exchequer*) där.¹⁹

Inte överraskande valde Cinque Ports, en sammanslutning av fem i sydöstra England belägna kuststäder som försåg kungen med skepp och besättningar, att i sina sigill använda en differentierad version av det kungliga vapnet. I dessa sigill fanns de engelska gående utåtseende lejonen (leoparderna) dimidierade med skroven på tre skepp. Det kan säkert konstateras att detta vapen användes år 1305 då det finns i Dovers sigill graverat det året.²⁰ Vapnet kan till och med ha

använts under de sista åren av det föregående århundradet.²¹

De tidigaste avbildningarna av ett vapen som huvudmotiv i ett stadssigill (i stället för på en liten sköld, flagga eller fana) visar också det kungliga vapnet eller en variant av det kungliga vapnet. På åtsidan av Applebys sigill (som redan nämnts) finns en sköld med det kungliga vapnet framför ett ståttigt äppelträd. I vapensigillet för Hereford, daterat till omkring år 1227, finns de tre leoparderna framför en fana (Ill. 2). Leoparderna utgjorde senare det viktigaste motivet i vapnet för denna stad som är känd för sin lojalitet.²² Det tidigast kända exemplet på en stad som använde sitt nuvarande vapen i ett sigill är från mycket senare under 1200-talet men återigen var det kungliga vapnet inblandat. Det är fråga om Chester, där vapnet finns i det mindre sigillet använt för vissa säkerheter (s.k. *statute merchant seal*) förmodligen från år 1283.²³ I sigillet finns det kungliga engelska vapnet dimidierat med de tre kärvarna i Chesters vapen. I Skottland fanns i Roxburghs sigill från 1200-talet enbart det skotska kungliga vapnet.²⁴ I Wales fanns i Carnarvons sigill, förmodligen från år 1291–92, vapnet för den unge prinsen av Wales.²⁵

Det kungliga vapnet togs inte bara in i sigill med byggnader och skepp som huvudmotiv. Detsamma kunde gälla sigill för juridiska personer med huvudsakligen religiös ikonografi, som redan nämnts angående S:t Lars' martyrskap. Åtsidan av Colchesters detaljerade sigill från tidigt 1400-tal visar S:ta Helena hållande ett stort kors och tre spikar – symbolerna för Kristi lidande. Den bysantinska kejsarinnan Hel-

ena skulle enligt legenden ha fötts i Colchester och senare ha hittat det sanna korset. Hon flankeras i sigillet av två änglar hållande på den ena sidan en sköld med det kungliga vapnet och på den andra sidan en sköld med georgskorset.²⁶ S:t Görans vapen med korset och det kungliga vapnet finns också i Norwicks borgmästarsigill tillsammans med en bild av treenigheten.²⁷

Så småningom togs den kungliga heraldiken in i stadens officiella vapen. Det medeltida borgmästarsigillet i Windsor som registrerades av Elias Ashmole, Windsor Herald, på sin heraldiska visitation i Berkshire åren 1665-66, utgör grunden till den kungliga stadens nuvarande vapen.²⁸ En ensam leopard från den mycket diskreta kungliga sköld som gömmer sig längst ned i det första stadssigillet för Canterbury, från år 1357, är nu en del av stadens officiella vapen.²⁹

Personlig heraldik

Förekomsten av ett kungligt vapen var en symbol för den grundläggande nationella lojaliteten och den högsta feodala länsherreverändigheten, men successivt blev det de lokala länsherrarnas eller beskyddarnas vapen som togs in i korporationernas sigill. Till exempel finns i Warwicks sigill genom en märklig delning bjälkvis vapnet för ätten Beauchamp över vapnet för ätten Newburgh, representerande grevarna av Warwick.³⁰

Från sidan av Tenterdens 1400-talssigill visar en bild av S:ta Mildred, stadens och kyrkans beskyddare. I likhet med S:ta Helena i Colchester står hon ovanför en vapensköld: Mellan fyra avslitna lejonhuvuden en balk

belagd med tre stjärnor. Detta var Thomas Petlesdens vapen. Han var stadens fogde år 1449 när staden anslöts till Rye efter det att Rye blivit stad; familjen sägs ha gett staden sigillet vid det tillfället.³¹

Vid några enstaka tillfällen har en lokal länsherres personliga vapen utgjort det centrala motivet i ett sigill. Ett sällsynt exempel är sigillet för Trellech, Gwent, i Wales, från sent 1200-tal. Skölden med sparrar härrör förmodligen från ätten Clare eftersom Trellech hörde under ätten Clare som *baronial borough*.³²

Städernas egen heraldik

Det slutliga steget i utvecklingen av heraldiken i städernas sigill var att städernas egna vapen togs in i sigillen. Visserligen använde Hereford en differentierad version av det kungliga vapnet i sitt sigill från 1220-talet, och Chester har använt det kungliga vapnet i sitt sigill från år 1283 allt sedan dess. Såsom redan nämnts var det i slutet av 1200-talet som städerna började placera sina egna vapen, i de fall sådana existerade, i sina olika sigill. Bland exempel från denna tid finns sigillen för Kingston upon Thames och Droitwich.³³ Intressant är att det kända vapnet för Londons stad inte framträder förrän senast år 1381. Då finns vapnet, om än i en mycket underordnad position, i borgmästarsigillet.³⁴

I sigillet för Shrewsbury från år 1425 finns stadens vapen, tre leopardhuvuden, nederst till höger.³⁵ I Norwicks borgmästarsigill från 1400-talet finns på samma sätt stadens vapen, som innehåller ett torn ovanför Englands lejon.³⁶ I Colchesters sigill från tidigt

Ill. 3. Sigill för Balliol College, Oxford.

Seal of Balliol College, Oxford, c. 1282

(Med tillstånd av/ by permission Master and Fellows of Balliol College)

1400-tal finns en sköld med stadens vapen – ett av grenskuror bildat kors åtföljt ovan av två kronor och nedan av en krona uppträdd på korset. Samma vapen finns i en illuminering på ett brev med förnyelse av stadens privilegier givet av den nye kungen, Henrik V, i juli 1413.³⁷

Även Shaftesbury, Hull och Gloucester använde under 1400-talet sina stadsvapen som centralt motiv i sina borgmästarsigill.³⁸ Det kan vara så att det mindre, mer personliga sigillet för borgmästarämbetet passade för att ha en vapensköld som ensamt motiv. Hur som helst så var det mot slutet av medel-

tiden som man i stadssigillen började utnyttja den unika roll heraldiken kunde spela som symbol för medborgerlig stolthet, vilken värtaligt kunde företräda den särskilda identiteten och det särskilda kulturarvet hos en plats och dess ledare.

Utbildningsanstalters heraldik

Som redan nämnts förlänades inga vapen till universiteten i Oxford eller Cambridge under medeltiden. Alla utom ett av kollegierna lånade helt enkelt grundarens vapen eller en version av detta. I stadgarna av år

1282 för *Balliol College*, Oxford, utfärdade och beseglade av medgrundaren Dervoguilla, Lady of Galloway, omnämns ett gemensamt sigill för kollegiets ledamöter. I sigillet från sent 1200-tal finns fyra vapen hämtade från Dervoguillas personliga sigill, däribland hennes vapen som hustru till John Balliol (en infattning) och som lady of Galloway (ett lejon). (Ill. 3.) Kollegiets nuvarande vapen (en kluven sköld med Galloway- och Balliol-vapnen) kommer från baksidan av Dervoguillas personliga sigill.³⁹

Flera andra kollegier använde sina grundares vapen, däribland *All Souls College*, vars sigillstamp från år 1443 fortfarande finns kvar. Motivet är flera knäböjande personer och sköldarna för de två grundarna, Henrik VI och Henry Chichele, ärkebiskop av Canterbury.⁴⁰ I det officiella eller mindre sigillet för Oxford-universitetet från 1200-talet fanns en ox korsande vadstället – stadens symbol – men i det senare 1400-talssigillet fanns både stadens vapen och det nu kända vapnet för universitetet: en bok mellan tre kronor. Kronorna hänvisar möjligen till Thomas Cranley, som var föreståndare för New College och kansler för universitetet år 1390 och som antog de tre kronorna som sin personliga symbol omkring år 1386.⁴¹

Precis som i Oxford fanns i det första sigillet för universitetet i Cambridge, daterat till omkring år 1261, en rebus från stadens sigill – en bro över floden Cam – och detta var universitetets symbol till dess att ett vapen förlänades år 1573 och började användas i sigillet år 1580.⁴² Under tiden använde flera av kollegierna sina grundares vapen i sigillen. Bland exemplen på detta finns *Clare College*, tidigare *Clare Hall*, som an-

vände Elizabeth de Burghs vapen och vapnen för hennes morföräldrar, Edvard I och Eleonora av Kastilien,⁴³ och *Trinity Hall*, som använde grundaren William Batemans, biskop av Norwich, vapen.⁴⁴

I sigillet från sent 1200-tal för *Peterhouse*, det äldsta kollegiet i Cambridge, användes en sköld med tre kronor, högst troligt som en referens till biskopsdömet Ely; ursprunget till Peterhouse kan sökas hos Hugh de Balsham, biskop av Ely.⁴⁵

Av särskilt intresse är dock vapnet för *King's College*, Cambridge. Henrik VI grundade kollegiet tillägnat S:t Nikolaus år 1441, men år 1443 omorganiserade han det som *the King's College of St. Mary and St. Nicholas*, kungens kollegium av S:ta Maria och S:t Nikolaus. I det första sigillet fanns en sköld med liljor för Jungfru Maria och en mitra och stav för S:t Nikolaus, samt ett engelskt lejon och en fransk lilja för kungen. I januari 1449 ersatte kungen emellertid detta vapen och förlänade kollegiet genom ett kungligt brev ett vapen där mitran och staven utelämnades och ersattes med tre röda rosor. Skölden i sigillstampen graverades om i enlighet med detta, och stampen finns fortfarande kvar.⁴⁶ Samma dag förlänades ett liknande vapen till Henriks andra utbildningsanstalt, *Eton College*, som också tog in det nya vapnet i sitt detaljerade sigill.⁴⁷

I Skottland fanns i sigillet från år 1414-1418 för universitetet i St. Andrews, som formellt grundades genom en påvlig bulla år 1413, vapnen för de tre grundarna, påven Benedictus XIII, kung Jakob I av Skottland och Henry Wardlaw, biskop av St. Andrews. Element från alla dessa tre vapen finns fortfarande i universitetets nuvarande vapen.⁴⁸

Gillen

Från åtminstone början av 1100-talet hade hantverk organiserat sig i gillen och välgörenhetsorganisationer. I London fanns ett gille för vävare från Henrik I:s tid, men det första officiella erkännandet av dessa, ibland såsom "mysterier" betecknade, självstyrande associationer kom år 1327-28. Det var dessutom först under Henrik VI:s regeringstid vid mitten av 1400-talet som kungliga stadfästelsebrev började utfärdas regelbundet till skråna eller hantverksgillena, eller *livery companies* som de kom att kallas, i London.

Heraldiska symboler hade använts av kontinentala handels- eller hantverksgillena sedan åtminstone 1300-talet.⁴⁹ Även om sådana vapen fanns i sigill och på fanor i fria städer i hela Europa, och även om särskiljande symboler hade använts som tecken på klädesplaggens ärmar av vissa hantverksgillena i England sedan år 1300, användes dessa symboler sällan eller aldrig i ett vapen i Storbritannien. Knivsmederna, *the Cutlers of London*, till exempel, som konstituerades som en juridisk person genom ett kungligt brev år 1416, hade som symbol en elefant broderad på mantlar burna vid en mottagning för att välkomna Margareta av Anjou vid bröllopet med Henrik VI år 1445; det dröjde ytterligare 30 år till dess att de förlänades sitt vapen.⁵⁰

Manufakturhandlarna, *the Mercers of London*, som bildade en juridisk person redan år 1394, använde sin symbol, ett jungfruhuvud, i ett sigill som först förlänades dem år 1425 "for sealing the business matters of the said Commonalty". Vapnet registrerades inte of-

ficiellt av härolderna förrän år 1568; under tiden var sigillsymbolen tillräcklig.⁵¹

Det finns ingen officiell vapenförläning till tygskärrar- och valkargillet *Shearmen and Fullers of our Lord of Coventry*, men år 1439 förlänade Henrik VI gillet privilegiet att såsom en juridisk person använda ett sigill. Det är därför troligt att gilletts sigill graverades kort därefter med ett vapen med en tygskärarens sax, med handtagen uppåt så att bladen omger en valkares hatt.⁵²

Henrik VI:s brev till klädeshandlarna *Drapers of London* år 1438 om att de fick bilda en juridisk person blev något av en vändpunkt inte bara när det gällde regleringen av hantverkens verksamhet utan också på så sätt att det beredde vägen för att andra hantverk kunde ansöka om kungliga tillstånd till att bilda juridiska personer och, i samband med det, anta ett sigill med vapen som enbart korporationen kunde föra. Följande år, 1439, förlänade *Garter King of Arms* till gilletts ära ett vapen som skulle graveras i dess sigill och användas i andra passande sammanhang; i det första sigillet för *Drapers of London* finns vapnet längst ned.⁵³ Vapen kunde nu förlänas till en juridisk person för all framtid – en förändring som påverkades av behovet av ett bestående sigill för den juridiska personen. Ytterligare kungliga stadfästelser av gillen förekom i London och förläningar av nya vapen eller bekräftelser av existerande vapen följde därpå; åtminstone till ett antal av 25 bara i huvudstaden före slutet av århundradet.

Förläningen av ett vapen den 24 september 1456 till talgljusmakarna, *Tallow Chandlers of London*, som först år 1462 stadfästes som juridisk person, påminner om att bety-

Ill. 4. Sigill för talgljuskarnas gille.
Seal of Tallow Chandlers' Company.
 (Monier-Williams, *Records of the Tallow Chandlers*, vid s. 28).

dande städer och även gillen och broderskap av handelsmän, hantverkare och s.k. mysterier, hade insignier och heraldiska symboler som de placerade i sina sigill använda för gemensamma affärer och även på fanor. Till skillnad från klädeshandlarna *the Drapers of London*, men i likhet med flera andra blivande gillen såsom sybehörshandlarna (*the Haberdashers*), hade de ansökt om vapen innan de stadfästes som juridisk person och fick ett sigill för den juridiska personen. När talgljuskarna blev en juridisk person sex år senare, år 1462, skaffade de ett utsökt heraldiskt sigill av silver där hederplatsen intas av gilletts nya vapen (ill. 4).⁵⁴ Det likaledes imponerande nya sigillet för knivsmederna, *the Cutlers of London*, kan antagligen tidsbestämmas till då de år 1476

förlänades vapen, och det innehåller deras gamla elefantymbol. Återigen intas hederplatsen i sigillmotivet av gilletts nya vapen.⁵⁵

Slutsatser

Allt det som nu har återgetts är långt ifrån 1100-talets slagfält, där heraldiken enbart var en angelägenhet för en elitkrigararistokrati. Mot slutet av medeltiden hade, vilket sigillen visar, heraldiska vapen blivit noga påpassade symboler för gillesstolthet och gemensamma tecken på ära och värdighet.

Under tidigmodern tid ansökte en stor mängd juridiska personer om vapenförlåningar, på samma sätt som stora företag, nya universitet och betydande institutioner i Storbritannien fortfarande gör. Men hjulet kan, beträffande vissa juridiska personer, snurra hela varvet runt. Detta gäller t.ex. Oxfords stad, som nu lånar symboler från sitt vapen – symboler som en gång fanns i det ursprungliga stadssigillet – och återanvänder dem i en lättigenkännlig reproducerbar logotyp; ett slags återvändande till ursprungsprinciperna. Man skulle kunna säga: *plus ça change*.

Noter

- 1 R. H. C. Davis, "An Oxford Charter of 1191 and the Beginnings of Municipal Freedom", *Oxoniensia*, 23, 1968, s. 53–65.
- 2 Osvaldo Cavallar, Susanne Degenring, Julius Kirshner, *A Grammar of Signs: Bartolo da Sassoferrato's 'Tract on Insignia and Coats of Arms'*, Berkeley, 1994, s. 48–49.
- 3 Se förordet av Sir Anthony Wagner i John Bromley, *The Armorial Bearings of the Guilds of London*, London, 1960, s. v–x; Ian W. Archer,

- The History of the Haberdashers Company*, Chichester, 1990, s. 15.
- 4 Jiří Louda, *European Civic Coats of Arms*, red., D. Morrah, London, 1966, s. 76-78.
 - 5 Gale Pedrick, *Borough Seals of the Gothic Period* [fortsättningsvis Pedrick] (London, 1904), s. 99-100, sigill nr 60. Beträffande rebusar, se C. W. Scott-Giles, *Civic Heraldry of England and Wales*, andra upplagan, London, 1953, s. 37-38.
 - 6 Berwick: Pedrick, s. 40-41, nr 67 (1300-tal), och Scott-Giles, *Civic Heraldry*, s. 37. Wells: Walter de Gray Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum* [fortsättningsvis BM], 6 band, London, 1887-1900, nr 5481 (1200-tal), 5483 (1300-tal). Cambridge: BM 4717 (1300-tal): Pedrick, s. 50, nr 99 (1400-tal).
 - 7 Lancaster: The National Archives, UK [TNA]: DL 25/1108/866 (1478), och Scott-Giles, *Civic Heraldry*, s. 214. Reading: Pedrick, s. 105, sigill 37 (1200-tal); TNA E 43/89 (1337-38); BM 5319 (1400-tal); Llewellyn Jewitt och W. H. St John Hope, *The Corporation Plate and Insignia of Office of the Cities and Corporate Towns of England and Wales*, 2 band, London, 1895, bd 1, s. 14-15.
 - 8 Inverness: *Scottish Notes and Queries*, v (1891-92); BM 15,545 (1439). Glasgow: BM 15537 (1200-tal).
 - 9 G. Zarnecki, J. Holt, T. Holland (red.), *Romanesque Art in England 1066-1200*, London, 1984, s. 319.
 - 10 TNA E 40/7491 (1426-27); BM 5219 (1300-tal, senast 1337).
 - 11 TNA SC 13/D38 (1400-tal); BM 15478 (1430 och 15479 (1440)).
 - 12 BM 15516 (1392).
 - 13 BM 17392 (1297).
 - 14 BM 4687, 4688 (båda 1300-tal); Pedrick, s. 46-50, nr 41, 42, 59 (1300-tal), Mary E. Williams, *Civic Treasures of Bristol*, Bristol, 1984, s. 18, 21.
 - 15 *Ibid.*, s. 18, 20, 40; Richard Marks, Paul Williamson, *Gothic: Art for England 1400-1547*, London, 2003, s. 264-265.
 - 16 Scott-Giles, *Civic Heraldry*, s. 4.
 - 17 Dorchester: fogdens andra sigill, Pedrick, s. 59-60, nr. 43 (1300-tal); BM 4878 (post 1340, möjligen sent 1300-tal eller tidigt 1400-tal). Windsor: Pedrick, s. 130-131, nr. 30 (1200-tal); BM 5512 (sent 1200-tal). Se också det kungliga vapnet som hänger från borgmurarna i det fina 1200-talssigillet från Newcastle-under-Lyme (Pedrick, s. 95, nr 29).
 - 18 Sigill för baronerna av London: Jonathan Alexander och Paul Binski (red.), *Age of Chivalry: Art in Plantagenet England 1200-1400*, London, 1987, s. 273; Pedrick, s. 84 nr 21 (1200-tal); BM 5068 (1200-tal); TNA E 329/428.
 - 19 Pedrick, s. 34-35, nr 13 (1199 x 1216); BM 4587 (1200-tal).
 - 20 Geoffrey Williams, *The Heraldry of the Cinque Ports*, Newton Abbot, 1971, s. 22-23.
 - 21 *Ibid.*, s. 23.
 - 22 Hereford Cathedral Archives, A. 3218 (F. C. och P. E. Morgan, *Concise List of Seals belonging to the Dean and Chapter of Hereford Cathedral* (Hereford, 1966, s. 3); Scott-Giles, *Civic Heraldry*, s. 161.
 - 23 W. H. St John Hope, "English Municipal Heraldry", *Archaeological Journal*, 52, 1895, s. 173-197 (174).
 - 24 TNA SC 13/F141.
 - 25 Jewitt och Hope, *Corporation Plate and Insignia of Office*, bd 1, s. 54.
 - 26 Marks och Williamson (red.), *Gothic*, s. 266.
 - 27 Pedrick, s. 96-98, nr 72 (1400-tal); BM 5236 (1400-tal).
 - 28 W. Harry Rylands (red.), *The Four Visitations of Berkshire, 1532, 1566, 1623, 1665-66*, Harleian Society, 56 and 57, 1907 och 1908, 1, s. 154; Pedrick, s. 131-132, nr 91 (1400-tal); BM 5513 (1400-tal); Scott-Giles, *Civic Heraldry*, s. 161.
 - 29 British Library Cotton Ch. XXI. 10; BM 4782 (1357); Scott-Giles, *Civic Heraldry*, s. 178.
 - 30 Pedrick, s. 124-125, nr 52 (1300-tal); BM 5480 (1200-tal).
 - 31 Williams, *Heraldry of the Cinque Ports*, s. 68-69 (där dateras det till omkring 1449); Pedrick, s. 118-119, nr 78 (1400-tal); BM 5454 (1400-tal); Hope, "English Municipal Heraldry", s. 179.
 - 32 David H. Williams, *Welsh History through Seals*, Cardiff, 1982, s. 25; John Cherry, *Richard Rawlinson and his Seal Matrices*, Oxford, 2016, s. 159-160.
 - 33 Hope, "English Municipal Heraldry", s. 175; jfr BM 4893.
 - 34 Jewitt och Hope, *Corporation Plate and Insignia*, bd 2, s. 121-122; Hope, "English Municipal

- Heraldry", s. 175–176; Pedrick, s. 86, nr 68 (1300-tal); BM 5074 (1300-tal).
- 35 Pedrick, s. 113–114, nr 82; BM 5393 (efter år 1425).
- 36 Pedrick, s. 96–98, nr 72; BM 5236 (efter år 1403).
- 37 Marks och Williamson (red.), *Gothic*, s. 265–266.
- 38 Shaftesbury: BM 5385 (1434); Hull: Pedrick, s. 80, nr 98 (1400-tal); Gloucester: BM 4949 (1492).
- 39 Balliol: BM 5261 (efter 1282); Dervoguilla: Maurice Keen, *Origins of the English Gentleman: Heraldry, Chivalry and Gentility in Medieval England*, c. 1300–c. 1500, Stroud, 2002, s. 150 och pl. XI. Francis Pierrepont Barnard och Major T. Shepard, *Arms and Blazons of the Colleges of Oxford* (Oxford, 1929), s. 32–33.
- 40 BM 5278 (efter 1437); Marks och Williamson (red.), *Gothic*, s. 237; Barnard och Shepard, *Arms and Blazons of the Colleges of Oxford*, s. 37–38.
- 41 BM 5254, 5255; <http://www.bodleian.ox.ac.uk/oua/enquiries/university-arms> (besökt den 9 September 2017) där mycket information hämtats från en artikel av E. A. Greening Lambourn i Oxford, bd. 5 (1938), s. 31–49. En annan redogörelse, där slutsatserna är annorlunda, finns i J. Catto, *History of the University of Oxford*, bd 1, *The Early Oxford Schools*, Oxford, 1984, s. 94–95.
- 42 BM 4722, 4724; W. H. St John Hope, "Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges of the University of Cambridge", *Proceedings of the Society of Antiquaries of London*, 2nd series, x, 1885, s. 225–252; C. R. Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, London, 1985, s. 20–21.
- 43 BM 4734; Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, s. 36–37; Hope, "Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges", s. 233–234. 1300-talssigill, efter 1338.
- 44 BM 4743 och jfr *Master's seal* 4745; Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, s. 48–49; Hope, "Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges", s. 237. 1300-talssigill, efter 1350. Sigillstamp: Trinity Hall, THHR/8/2/5.
- 45 Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, s. 32–33; Hope, "Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges", s. 230. Sigillet förmodligen från år 1284.
- 46 BM 4754; Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, s. 56–57; Hope, "Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges", s. 239–241; Marks och Williamson, *Gothic*, s. 162.
- 47 De kungliga breven (TNA C 53/190 m. 43) varigenom vapen förlänades till Eton och King's College finns fortfarande kvar, se Adrian Ailes, "Royal Grants of Arms in England before 1484", i Peter Coss och Christopher Tyerman (red.), *Soldiers, Nobles and Gentlemen: Essays in Honour of Maurice Keen*, Woodbridge, 2002, s. 85–96 (88–89).
- 48 BM 15613 (1411).
- 49 Wagner in Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, s. vi.
- 50 Charles Welch, *A History of the Cutlers' Company of London*, 2 band, London, 1923, bd 1, s. 132–133; för vapnet se *ibid.*, s. 137–138 och Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, s. 66–68.
- 51 Anne F. Sutton, *I Sing of a Maiden: The Story of the Maiden of the Mercers' Company*, London, 1998, s. 8–9; *Armorial Bearings of the Guilds of London*, s. 168–172.
- 52 Marks och Williamson (red.), *Gothic*, s. 49, 132–133.
- 53 A. H. Johnson, *The History of the Worshipful Company of the Drapers of London*, s. 115, 221–228; Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, s. 72–78.
- 54 M. F. Monier-Williams, *Records of the Worshipful Company of Tallow Chandlers*, London, 1897, s. 24–28; Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, s. 236–239.
- 55 Sigillet för the Tallow Chandlers, illustration i Monier-Williams, *Records of the Tallow Chandlers*, vid s. 28, sigillet för the Cutlers, illustration i Welch, *History of the Cutlers'*, bd 1, vid s. 139.

Tidig akademisk heraldik i det tyskspråkiga området sydvästra del

Av Gabriel Meyer

TITLE: A Brief History of Early Academic Heraldry with Regard to the German Southwest

ABSTRACT: From time to time, academic heraldry was labelled imagined heraldry, which can be easily disproved by several documented arms of universities, faculties and student nations since the Late Middle Ages. Often, the 15th century Chronicle of the Council of Constance by Ulrich Richental is named as the oldest evidence of university arms, though this combination of a chronicle together with an armorial suffers from different deficits. In fact, all the comprised university arms seem to be imaginary. Nevertheless, there are other records of university arms since the beginning of the 15th century from England and France. In contrast, there is evidence in Early Modern Germany only from the 16th century onwards. The universities of Basel, Freiburg, Heidelberg and Tübingen in the German Southwest actually did bear arms during past centuries and made use of them in different ways, but none of those universities still uses them today. In the case of Heidelberg University, it was possible to predate the university arms by more than two and a half centuries to the early 16th century.

KEYWORDS: university, seal, Southwest Germany, Ulrich Richental, chronicle

AUTHOR INFORMATION: Gabriel Meyer, Doctoral Candidate – gabriel123meyer@gmail.com

THE FULL TEXT IN ENGLISH IS IN APPENDIX 2.

För fyrtio år sedan beskrev Franz Gall, mångårig universitetsarkivarie i Wien, ämnet akademisk heraldik med följande, ganska högstämda ord: ”Precis som heraldiken själv för en skuggtillvaro bland musan Clios barn, har den också själv ett styvbarn: den akademiska heraldiken. Denna del av den heraldiska vetenskapen har antingen utelämnats i handböcker eller har förvisats till kapitlet om fantasiheraldik

genom en fullständig missbedömning av historiska fakta.”¹ Trots att Gall själv förnekade påståendet att akademisk heraldik bara är fantasiheraldik, verkar inte mycket ha förändrats sedan dess, vilket bristen på senare publikationer visar. Detta är ännu mer överraskande med tanke på att ett stort antal vapen förda av eller förlånade till universitet eller deras delar bevisar existensen av en akademisk heraldik.

Akademisk heraldik i snävare mening är begränsad till universitetens och deras institutioners heraldik. Det betyder att studentföreningarnas vapen faktiskt inte ingår i akademisk heraldik. Endast vapnen för universiteten själva, fakulteterna, kollegierna och studentnationerna hör dit. Dessutom kan den inte ovanliga sammanblandningen mellan begreppen "vapen" och "sigill" leda till problem. Förenklat används sigill för att bekräfta äktheten hos dokument och innehåller normalt tillfälliga grafiska element. I motsats till detta används vapen som kännetecknande symboler och för att markera egendom; vapnens utformning följer vissa regler.

Stadgarna för universitetet i Heidelberg, utfärdade år 1969, visar att detta misstag också förekommer inom universiteten. Inledningsvis nämns i stadgarna att universitetet har sitt eget vapen och sigill, men det finns ingen beskrivning av hur dessa närmare bestämt ser ut.² Egentligen var det inte ett vapen som åsyftades utan universitetets stora sigill med S:t Peter, vilket enbart användes i högtidliga sammanhang i motsats till de enklare sigill med vapnet för den tyska delstaten Baden-Württemberg som användes i vardagliga sammanhang. Varken då eller nu använde Heidelbergs universitet ett vapen. Direktören för Heidelbergs universitetsarkiv uppgav fortfarande år 1968 att såvitt han kände till hade universitetet aldrig haft något eget vapen.³ I samband med att stadgarna skulle ändras år 2014/15 ledde det felaktiga uttrycket i stadgarna till en undersökning av universitetets administration i dess arkiv om vad som menas med den ifrågasatta uppgiften om ett vapen. Med stöd av infor-

mation som fanns i den relevanta litteraturen och i dokumenten i arkiven gavs bara ett vagt svar. Detta berodde också delvis på tidsbrist. Enligt undersökningen kunde i arkiven inte påträffas några konkreta ledtrådar beträffande vapnets utformning, och det fanns bara några få bevis från sent 1700-tal och från 1800-talet för att det skulle ha funnits ett universitetsvapen med ett lejon med en öppen bok.⁴ Ändå ändrades inte den tvivelaktiga meningen i stadgarna.⁵

I denna artikel görs en jämförelse av de tidiga universitetsvapnen i de olika manuskripten av Ulrich Richentials krönika om konciliet i Konstanz. En sådan jämförelse har inte gjorts tidigare. Efter en kort översikt över andra tidiga vapen för europeiska universitet beskrivs förekomsten av universitetsvapen och deras användning vid de senmedeltida universiteten i sydvästra Tyskland och Schweiz, nämligen Heidelberg (grundat år 1386), Freiburg im Breisgau (1457), Basel (1460) och Tübingen (1477).

Akademisk heraldik i Ulrik Richentials krönika

Franz Gall, som också var expert på symbolerna för universitetet i Wien, har uttalat att akademisk heraldik tycks ha gjorts offentlig för första gången vid konciliet i Konstanz (1414-1418), som avslutade den västliga schismen som pågått sedan år 1378.⁶ Faktum är att krönikören Ulrich Richental, som var ögonvittne till händelserna under konciliet, i olika sammanhang nämner närvaron av representanter för olika universitet samt deras vapen.⁷ En av dessa händelser var processionen vid Kristi kropps och blods högtid

	ms. A	ms. Pr	ms. Pr (procession)	ms. G	print D ₁	print S ₁
Paris						
Cologne						
Vienna						
Erfurt			n/a			
Avignon			n/a			
Heldenburg			n/a			
Prague						

Ill. 1: Sammanställning av universitetsvapen i manuskript av Richental's krönika och tryckta versioner därav. *Compilation of university arms in manuscripts of Richental's Chronicle and later prints.*

	ms. A	ms. Pr	ms. Pr (procession)	ms. G	print D ₁	print S ₁
Orléans			n/a			
London						
Oxford			n/a			n/a
Heidelberg						n/a
Cracow			n/a			
Buda			n/a			
Bologna			n/a			

Källa/Source: mss. A, pass.; Pr, pass.; G, pass.; print D₁, pass.; S₁, pass. (se slutnot 7, 21 och 43)

(Kristi lekamens högtid), varunder "för varje skola bar någon på en liten pinne en borg av förgyllt silver, på vilken skolans vapen hängde",⁸ och i ett annat avsnitt "en pinne av förgyllt silver, på vilken var markerat vilken skola han kom från".⁹ Den anslutande illustrationen i ett av manuskripten visar par av universitetsmedlemmar, varav en bär en spira med ett arkitektoniskt format huvud, men inget vapen. I ett annat manuskript finns samma illustration, men utförd på ett annat sätt; där finns fem sköldar med universitetsvapen, som svävar bland doktorerna och inte är fästa på spirorna.¹⁰

Utöver att vapen förekommer i anslutning till berättelsen om händelserna i Konstanz, innehåller krönikan en andra del. Denna andra del är en egentlig vapenrulla som kan tolkas som en lista över deltagarna, men den innehåller också fantasivapen, t.ex. vapnet för den apokryfiske kristne kungen Johannes Prästen (Johannes Presbyter).¹¹ Där finns också vapen för 14 universitet, som åtföljs av namnen på delegaterna och andra följeslagare, och ibland nämns även antalet hästar i deras eskort som ytterligare information.¹²

År 1966 publicerade den ungersk-amerikanska historikern och professorn vid universitetet i Notre Dame, Indiana (USA), Astrik L. Gabriel sina observationer av universitetsvapnen i Richentals krönika och om sköldemärkenas ursprung. Hans slutsats är boken, som avbildas i vart och ett av vapnen, symboliserar universitetens "matricula" (matrikel) eller "liber privilegiorum" (privilegiebok). Enligt Gabriel symboliserar den hand eller de två händer som håller dessa böcker den "religiösa eller sekulära makt som gav dessa privilegier till

universitetet och de personer som accepterade dem".¹³

Hans undersökning bygger inte på ett sammandrag av krönikans fullständiga manuskripttradition, utan endast på det så kallade Aulendorf-manuskriptet. Anledningen till detta val är att inte alla de 16 befintliga kopiorna innehåller universitetsvapen och att detta manuskript anses vara den äldsta kopian av krönikans förlorade originalmanuskript. Dessutom var detta manuskript lättillgängligt för Gabriel eftersom både ett fotografiskt faksimil från sent 1800-tal och originalmanuskriptet förvaras på New York Public Library.

Efter att ha analyserat och förklarat tio av de 14 universitetsvapnen drar Gabriel slutsatsen att vapnens formgivare "generöst lånat från de dekorativa element som han hittat i universitetssigill [... och] kombinerat dem med heraldiska referenser till universitetets hemstad eller ursprungsland, som den franska liljan för universitetet i Paris eller det ungerska apostoliska korset för Buda."¹⁴ Han medger emellertid att vissa vapen är godtyckliga, som det för Avignon och det för det ännu oidentifierade universitetet i "Heldenburg". I fem fall håller en eller två armar en öppen eller stängd bok. Gabriel ger slutligen ett exempel på skillnaden mellan vapnet som presenteras i krönikan och det som faktiskt fördes. När det gäller universitetet i Oxford finns i krönikan ett vapen som visar ett lejon och en stängd bok, medan universitetskanslerns sigill från år 1429¹⁵ innehåller en sköld med det vapen som universitetet fortfarande använder, en öppen bok och tre kronor. Han antar att det senare vapnet "tecknades under påverkan av det vapen som målats i krönikan

från Konstanz”¹⁶ men förklarar inte de gjorda ändringarna.

Detta är emellertid inte den enda skillnaden mellan universitetsvapnen i Aulendorf-manuskriptet och de faktiskt använda vapnen. T.ex. fanns i vapnet för universitetet i Krakow från mitten av 1400-talet inte en örn och en bok, utan två spiror lagda i andreaskors.¹⁷ Universitetsarkivet i Köln anser att universitets vapen i krönikan är ”fiktivt”, eftersom några andra belägg för dess existens är kända för arkivet.¹⁸

Detta exempel leder till den viktiga frågan om tillförlitligheten hos universitetsvapnen i Richentals krönika. Vi vet att Richental ibland hade fel och att han gjorde flera misstag.¹⁹ Av mycket större betydelse är dock den komplicerade historien om hur krönikan och dess vapenrulla förts vidare. Sedan det ursprungliga manuskriptet, förmodligen skrivet omkring år 1420, gått förlorat, förmedlas dess innehåll enbart genom kopior. Idag känner vi till 16 manuskript av krönikan, varav sju innehåller illustrationer, men endast tre av exemplaren innehåller universitetsvapen: Aulendorf-manuskriptet **A**, som antas vara det äldsta från omkring år 1460, Prag-manuskriptet **Pr**, från omkring år 1464, och St. Georgen-manuskriptet **G**, från omkring år 1470.²⁰ Den första tryckta utgåvan, publicerad år 1483 av Anton Sorg i Augsburg, och de två nytrycken från 1500-talet kan utelämnas, eftersom de endast visar universitetsvapnen såsom i manuskript G och därför inte ger någon ytterligare information.²¹

En jämförelse av universitetsvapnen i vapenrullan i dessa tre manuskript avslöjar

betydande skillnader, eftersom inget av manuskripten har samma sammanställning av vapen som något av de andra (ill. 1). Några gånger är skillnaden bara att handen som håller boken saknas (t.ex. Paris, Köln) eller att själva boken saknas (t.ex. Oxford, Krakow), ibland utgörs skillnaden av hur figurerna ordnats (Bologna) eller av att en annan figur valts (Köln respektive Orléans), slutligen av annorlunda eller saknade delningar (Buda, Krakow). Medan vapnen är ganska lika i Prag- och St. Georgen-manuskripten, uppvisar Aulendorf-manuskriptet, som granskades av Gabriel, de mest slående skillnaderna (t.ex. Prag, Oxford, Heidelberg), och beträffande Avignon och Heldenburg verkar det som om vapnen av misstag bytts ut med varandra. Vid sidan om vapnen i vapenrullan är Prag-manuskriptet det enda som har med universitetsvapnen i den egentliga krönikedelen, nämligen i den tidigare nämnda illustrationen av processionen vid Kristi kropps och blods högtid.²² Var och en av de sex sköldar som avbildas där utgör ytterligare en annan variant av respektive universitetsvapen vilket skiljer sig åt i antingen delningar, figurer eller figurernas ordning. Gabriel kände antagligen inte till alla dessa variationer mellan de olika manuskripten, eftersom hans undersökning endast baserades på Aulendorf-manuskriptet och på en av 1500-talets tryckta utgåvor.²³

Andra tidiga belägg på europeisk universitetsheraldik

Om vi åter lyssnar på Franz Gall, får vi överraskande nog reda på att inte universiteten själva men däremot studentnationerna, sär-

skilt de tyska i Frankrike och Italien, utnyttjade heraldiken redan på 1300- och 1400-talen. Han ger som exempel Paris, Bourges och Orléans i Frankrike och Padua, Bologna och Siena i Italien.²⁴ I de flesta av dessa fall är dock vapnen inte några särskilda vapen förda av just nationerna utan generella referenser till studenternas och lärarnas hemländer, eftersom dessa korporationers sigill endast innehöll den dubbelhövdade örnen. Motsvarande bruk förekom också i sigillen för andra studentnationer, t.ex. de franska och normandiska nationerna i Paris, som innehöll respektive vapen.²⁵ Av dessa exempel tycks enbart den tyska nationen i Bologna ha fört sitt eget vapen med en dubbelhövdad uppstigande örn och en bok med text, som kan ses i en miniatyr från slutet av 1400-talet.²⁶ På grund av det aktuella forskningsläget när det gäller italienska universitetssigill och universitetsvapen kan inga ytterligare slutsatser dras utan ingående forskning. Gall uttalar vidare att universiteten i Frankrike och Italien höll fast vid sina icke-heraldiska sigill en längre tid, medan de engelska universiteten i Oxford och Cambridge samt kollegierna där använde sina egna vapen sedan tidigt 1400-tal respektive år 1573.²⁷ Icke desto mindre finns vapen dokumenterade för franska universitet från 1400-talet och framåt, vilket framgår av deras sigill, t.ex. för Caen, Poitiers och Reims.²⁸

Från det första universitetet i det heliga tysk-romerska riket norr om Alperna, universitetet i Prag, grundat år 1348, finns det inga belägg för att det förde vapen utöver det som finns med i Richentials krönika.²⁹ Däremot finns det sådana belägg från det andra,

nämligen universitetet i Wien, grundat år 1365. Det verkar som att juridiska fakulteten var den första institutionen vid detta universitet som använde sitt eget vapen. Detta vapen är tidigast belagt i fakultetens lilla sigill, som kan dateras till omkring år 1400 och innehåller en sköld med en balansvåg som hålls av en hand som kommer fram ur ett moln uppe till sinister i skölden.³⁰ Sedan använde också medicinska fakulteten sitt eget vapen från åtminstone år 1571 och framåt, vilket framgår av sigillet från detta år, i vilket finns S:t Lukas oxe tillsammans med en öppen bok. Denna utformning går tillbaka på en äldre variant från år 1408, där figurerna ännu inte fanns i en sköld utan på en sexblading.³¹ Det har ofta noterats att figurer i senare faktiskt förda vapen redan tidigare hade använts av universiteten. Eftersom de då inte fanns i en sköld utan omslötts av någon annan typ av fält som t.ex. en oval eller en fyrblading är det ofta svårt eller omöjligt att klart åtskilja mer allmänna emblem från egentliga heraldiska sköldemärken. Universitetet självt använde faktiskt sitt eget vapen, något som det finns belägg för t.ex. på den akademiska truppens militära trummor från år 1683.³² Också i det tredje rektorssigillet från 1500-talet finns detta vapen. På samma sätt som beträffande medicinska fakulteten återgår detta sigills utformning på ett äldre sigill från år 1384, där figuren fanns utan sköld men i en treblading. Man kan förklara utformningen som en förkortning av universitetets *sigillum secretum* från år 1366, där vishetens gudinna håller en bok, dock en stängd sådan, på samma sätt.³³ I det samtida stora sigillet fanns däremot Österrikes vapen som symbol för den makt

som gav universitetet, grundat av den österrikiske ärkehertigen Rudolf IV år 1365, dess privilegier, och vapnet för staden Wien, inom vars murar universitetet är beläget. Motsatsvis hänför universitetsarkivarien det vapen för universitetet i Wien som presenteras i Richentials krönika till fantasiheraldikens område.³⁴

Slutligen finns, i likhet med i England, i det heliga tysk-romerska riket också belägg för att vapen under 1500-talet har förlänats av kungen eller kejsaren. De två första mottagarna av vapen var den österrikiska och den rhenska studentnationen vid universitetet i Wien år 1556 respektive år 1558/1626, som kung Ferdinand I förlänade egna vapen. I den österrikiska nationens vapen finns en kombination av Österrikes äldre och nyare vapen, i rött fält en bjälke av silver mellan tre örnar av guld, medan vapnet för den rheniska nationen innehåller S:ta Ursula, som hedras särskilt i Köln och Rhenlandet.³⁵ Och år 1575 förlänade kejsar Maximilian II vapen till det nybildade universitetet i Helmstedt och dess fyra fakulteter; vapnen användes också i sigillen för universitetet och fakulteterna.³⁶

Som vi kan se är dock förläningar av vapen till tyska universitet dokumenterade först från mitten av 1500-talet och framåt. Detta stämmer överens med att kungar, kejsare och andra suveräna furstar förlänade vapen till städer och andra korporationer först från tidigt 1400-tal.³⁷ Det är därför nödvändigt att även inkludera andra typer av källor än endast vapenförläningar och utformningar av sigill för att besvara frågan om den akademiska heraldikens ursprung.

Akademisk heraldik i det tyskspråkiga områdets sydvästra del

Tidiga belägg för existensen av heraldiska vapen finns ofta i sigill, och det gäller särskilt person- och släktvapen. Universitetens stora sigill är däremot inte lämpliga att leta belägg i eftersom det där enbart finns vapen för grundaren eller staten och inte själva universitetsvapnet, precis som framgått när det gäller universitetssigillen från Prag och Wien. Denna typ av heraldiska element finns redan i den äldsta kända utformningen av ett universitetssigill, det stora sigillet för universitetet i Paris, genom att det där finns fyra liljor i höger- och vänsterkanterna som referens till den franske kungen eller det franska kungariket.³⁸

Ett annat problem med sigill som tidigt eller första belägg för ett vapen har att göra med den allmänna definition enligt vilken vapen utgörs av heraldiska symboler på en sköld. Det finns, emellertid, också en stor mängd sigill med häroldsbilder eller allmänna bilder från förda vapen utan sköld, helt enkelt placerade i sigillens cirkelrunda form. Genom sin geometriska struktur kan häroldsbilder enkelt identifieras som vapen, trots att tinkturer saknas, vilket är en inneboende egenskap hos sigill.³⁹ Icke desto mindre är det svårt att skilja en allmän symbol för ett sigills ägare från egentliga heraldiska symboler. Dessutom finns det en generell brist på specifika källor, som annars är typiska för tidiga belägg för vapen. Till exempel präglade inte universiteten mynt, vilka ofta visar vapnet för myntets utgivare. Även byggnader, som är vanliga platser där

vapen kan påträffas, är oanvändbara, eftersom universiteten i början inte hade särskilt många byggnader, såsom bibliotek samt undervisnings- och bostadslokaler, där vapen var en del av arkitekturen. Dessutom finns dessa byggnader ofta inte kvar, har byggts om eller har ändrats fullständigt under århundradena, och som ett resultat har den ursprungliga heraldiska utsmyckningen försvunnit utan att dokumenteras. Slutligen har andra föremål som kan användas som källor, såsom möbler eller konstverk generellt, t.ex. spiror, dryckeskärl och fakultetskistor, bevarats endast i liten utsträckning. Analysen av universitetsvapnen i den sydvästra delen av det tyskspråkiga området är därför begränsad till ett sammandrag av de få rester som nödvändigtvis samlas från olika typer av föremål.

Med avsikt att kunna identifiera en hypotetisk påverkan på deras vapen från de vapen som presenteras i Richentals krönika och som Gabriel på liknande sätt har diskuterat beträffande Oxford,⁴⁰ undersöker jag först de universitet som grundades efter konciliet i Konstanz: universiteten i Basel, Freiburg och Tübingen. Dessa tre universitet grundades mellan åren 1455 och 1477, ungefär ett halvt sekel efter det att konciliet avslutades. Efter att ha mottagit ett privilegium av påven Urban VI utfärdat år 1385 upprättade kurfursten Ruprecht I av Pfalz och hans släktingar universitetet i Heidelberg redan året därpå, då också universitetet inledde föreläsningarna. Även om detta är det äldsta av de tre universiteten, kommer det att tas upp separat, sist i denna artikel.

Av de nu aktuella hemsidorna för de tre universiteten i Basel, Freiburg och Tübingen

framgår att inget av dem idag använder ett vapen som sin symbol eller som sitt varumärke. Hos universitetet i Tübingen ser vi ett palmträd, den personliga symbolen för grundaren greve Eberhard av Württemberg, i Freiburg ser vi universitetets stora sigill eller en del av det, och i Basel syns en linjär grafisk symbol som påminner om ett nätverk eller en ritning av ett gotiskt kryssribbvalv.⁴¹

Å andra sidan vet vi från litteraturen det finns vapen som förts av alla tre universiteten. I vapnet för universitetet i Basel finns en öppen bok hållen av en arm utkommande från ett moln. Detta vapen är dokumenterat för första gången i ett fönster med glasmålning från år 1597. I Freiburgs universitets vapen finns S:t Hieronymus tillsammans med sin symbol lejonet; åter finns det första belägget i ett fönster med glasmålning, men från år 1524. I Tübingens universitets vapen finns två spiror lagda i andreaskors, ibland åtföljda av bokstäverna *V* och *T* för "Vniuersitas Tubingensis"; det äldsta belägget är från år 1578.⁴²

Förutom de verkliga förda vapnen finns det också en variant spårbar till varje universitet i Martin Schrots tvivelaktiga vapenrulla, som första gången publicerades år 1576 och innehåller 48 vapen för europeiska, afrikanska och asiatiska universitet och akademier.⁴³ Genom kopiering av de medeltida universitetens vapen så gott som exakt som de ser ut i de tryckta versionerna av Richentals krönika (jfr ill. 1) finns nu också vapen för universiteten i Basel, Freiburg och Tübingen (ill. 2). Men ingen av dessa varianter utgör ett belägg för vilket vapen något av de tre universiteten faktiskt förde.⁴⁴ Hur som helst är det överraskande att 47 av de

Ill. 2 a–c: Fantasi vapen för universiteten i Basel, Freiburg och Tübingen i Schrots vapenrulla.
Imaginary arms of the universities of Basel, Freiburg and Tübingen in Schrot's armorial.
Källa/Source: S1, fol. N ii^r, N iii^r, O ii^v (se slutnot 43).

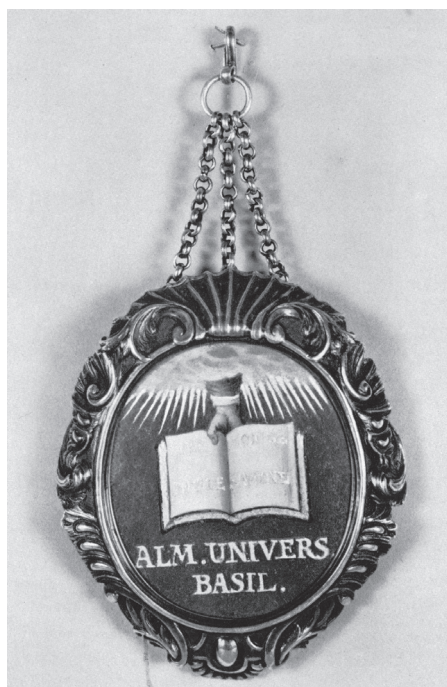
48 universitetsvapnen består – precis som i Richentials krönika – av en kombination av en heraldisk referens till staden eller landet där universitetet ifråga hör hemma och en bok som väldigt ofta hålls av en arm.⁴⁵ Denna förvånande likformighet och bristen på bevis för att vapnen faktiskt använts antyder att det är fråga om fantasiheraldik beträffande de flesta av, om inte alla, dessa vapen.

Innan det ska klargöras hur vapen har använts av universiteten, ska det betonas att vapen ofta inte förekommer i en sköld utan i en cirkel, en oval eller en ornamenterad kartusch. Detta beror förmodligen på de olika konststilarna och modeväxlingarna under tidigmodern tid jämfört med senmedeltiden. Inte bara varierar sköldformen, utan också ganska ofta i detaljer tinkturerna och de mindre framträdande figurerna. Det kan ha liknande skäl som beträffande de förändringar vi känner till från ofta kortlivade moderna universitetslogotyper eller

från inkonsekvent användning av kommersiella företagssymboler.

När det gäller universiteten i Basel, Freiburg och Tübingen kan flera användningsområden för akademisk heraldik urskiljas, men det är ofta fråga om en kombination, vilket visar att vapen fyller många olika funktioner.

Vapen används mest i representations-sammanhang, såsom när vapen används i målningar, på byggnader eller i rektorskedjor eller på akademiska dräkter. En form av representation som är begränsad till en utvald grupp människor förekommer om vapnet finns på kärl som används vid högtider eller visas i fönster med glasmålningar eller på altare i ett universitetskapell med begränsat tillträde. Dessutom kan vapnet användas som symbol för suveränitet samt fysiskt och rättsligt skydd om det används på pedellens märke och hans värja eller på universitetets byggnader. Slutligen fungerar

Ill. 3 a–b: Vapnet för universitetet i Basel på en tennflaska (1704) och pedellens märke (1700-tal).
Arms of the University of Basel on a pewter bottle (1704) and the beadle's badge (18th century).

Källa/Source: Historisches Museum Basel, Inv. 1871.45. Foto/Photo: N. Jansen; Wüthrich, *Insignien* (se slutnot 42), tab. 15. Foto/Photo: Historisches Museum Basel.

vapnet också som en symbol för äganderätt eller som en hänvisning till egendom eller hänvisning till vem som skänkt ett föremål, t.ex. på bokpärmar och *ex libris*, men det finns också belägg för att universitetsvapen finns på brandsläckningsutrustning och silverföremål (ill. 3–5).⁴⁶

Ursprunget till symbolerna i vapnen för universiteten i Basel och Freiburg kan enkelt spåras till dessa universitets rektorssigill, där samma symboler finns med (ill. 6). Endast i Tübingen är det annorlunda, eftersom S:t Ambrosius finns avbildad i rektorssigillet

men inte några spiror såsom i universitetsvapnet. För närvarande framstår de två spirornas ursprung som osäkert, även om spiror är en generell symbol för makt och auktoritet och de utgör också en av de mest framträdande insignierna hos medeltida och tidigmoderna universitet. Slutligen ska nämnas att en signet använd av rektorn och daterad till år 1677 är det första sigillet där universitetsvapnet med de två korslagda spirorna förekommer.⁴⁷

Ett förmodat inflytande från Richentals krönika på dessa tre universitetsvapen skulle

Ill. 4 a–b: Vapen för universitetet i Freiburg på ett fönster med glasmålning i universitetskapellet (1524) och i stuckatur i universitetets äldre stora aula (tidigt 1700-tal).

Arms of the University of Freiburg in a stained glass window in the University Chapel (1524) and in stuccowork in the university's former Great Hall (early 18th century).

Källa/Source: H. Mittmann, *Die Glasfenster des Freiburger Münsters*, Regensburg, 2005, s. 13, fig. 6. Foto/Photo: Renate J. Deckers-Matzko; T. Ueberdick, *Die alte Aula der Universität im Rathaus zu Freiburg im Breisgau*, 6 uppl., Freiburg im Breisgau, 1980, s. 15. Foto/Photo: Hugo Beyer.

Ill. 5 a–b: Vapen för universitetet i Tübingen på ett ex libris (ca 1600) och på ett överstycke (1772).

Arms of the University of Tübingen on a bookplate (ca. 1600) and on a lintel (1772).

Källa/Source: H. Decker-Hauff, W. Setzler, *Die Universität Tübingen von 1477 bis 1977 in Bildern und Dokumenten*, Tübingen, 1977, p. 45; Evangelisches Pfarramt Neckartailfingen. Foto/Photo: K. Maier-Mohns.

Ill. 6 a-c: Rektorssigill eller det lilla sigillet för universiteten i Basel (1460), Freiburg (ca 1460) och Tübingen (1677).

Rector's or small seals of the universities of Basel (1460), Freiburg (ca. 1460) and Tübingen (1677).

Källa/Source: Wüthrich, *Insignien* (se slutnot 42), tab. 2a. Foto/Photo: Steiner & Co. Clichés, Basel; Schaub, *Siegel* (se slutnot 47), fig. 2. Foto/Photo: G. Röbbcke; Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Lackabdrucksammlung, Tübingen I. Foto/Photo: BayHStA München.

indirekt kunna bekräftas av vapnet för universitetet i Basel via dess rektorssigill, eftersom det i det sigillet finns en arm som håller en bok. Men denna allmänna universitetssymbol kommer inte nödvändigtvis från krönikan, och inte heller finns det i universitetetsvapnen i Freiburg och Tübingen någon påverkan från krönikans vapenrulla. Därför måste vi anta att dessa universitetsvapen ursprungligen har tagits fram av respektive universitet.

Om vi nu å andra sidan tittar på universitetet i Heidelberg verkar det som om Richental hade inflytande på vapnet – men bara vid första anblicken. I vapnet finns ett krönt lejon som håller en bok, precis som i de tryckta utgåvorna av Richentals krönika och i några av manuskripten. Men i stället för en stängd bok är det i detta fall en öppen bok. Som nämnts inledningsvis finns det bara ett fåtal belägg där universitetets vapen förekommer som ett egentligt heraldiskt vapen. Det första belägget är en silvermedalj

präglad i samband med universitetets 400-årsjubileum år 1786, det andra är ett fönster med glasmålning från omkring år 1869 i universitetsskapellet och ytterligare ett fönster med glasmålning donerat av universitetet år 1886 till Heidelbergs Providenzkirche, det sista är två identiska sköldar inramade med devisband i universitetets gamla stora aula från år 1886.⁴⁸ Dessa belägg för Heidelbergs universitetsvapen verkar inte ha uppmärksamats vid slutet av 1960-talet, eftersom Heidelbergs universitetsarkivarie inte kände till universitetets vapen.⁴⁹

På samma sätt som i Freiburg, Basel och Tübingen finns det också i Heidelberg likheter mellan universitetsvapnet och rektorssigillet (ill. 7). Trots att det finns en lång tradition alltsedan universitetets grundande år 1386 att Heidelbergs rektorssigill innehåller ett lejon hållande en öppen bok, har symbolen aldrig förekommit i en sköld i något universitetssigill.⁵⁰ Symbolen härrör från vapnet för kurfurstarna av Pfalz av huset

Ill. 7: Rektorssigillet vid universitetet i Heidelberg (1386).

Rector's seal of the University of Heidelberg (1386).
Källa/Source: Universitätsarchiv Heidelberg, XII, 2 no. 1470. Foto/Photo: Gabriel Meyer.

Wittelsbach, där det finns ett lejon och ett snedrutmönster av silver och blått, det sistnämnda är fortfarande en känd symbol för Bayern; även i Heidelbergs stadsvapen finns ett lejon men stående på ett treberg.⁵¹ I universitetsvapnet finns lejonet, som en hänvisning till den furstliga grundaren och till staden, i kombination med en bok, den vanliga symbolen för ett universitet.

Förutom rektorssigillet eller de små sigillen med lejonet hållande en öppen bok, finns det information från 1500-talet om att samma symbol var målad på fasaden på en universitetsbyggnad – men det nämns ingen sköld.⁵² Senare, under tidigt 1600-tal, betecknas symbolen helt enkelt som "Insigne academiae" i en samling etiska-politiska emblem utgivna av barockdiktaren Julius Wilhelm Zinckgref och med gravyrer av Matthäus

Fig. 8: Vapen för universitetet i Heidelberg på universitetsspira (1388?).

Arms of the University of Heidelberg on the university mace (1388?).
Källa/Source: Heidelberg, Universitätsmuseum. Foto/Photo: Gabriel Meyer.

Merian den äldre.⁵³ Slutligen finns universitetsvapnet också på en av de emaljerade plåtar med vapen som är monterade på staven till den senmedeltida universitetsspiran (ill. 8). Trots att historien bakom spirans tillkomst inte är helt klarlagd, talar en nyligen gjord analys för att den härrör från universitets grundande under sent 1300-tal.⁵⁴ Men eftersom det inte helt kan uteslutas att den emaljerade plåten är ett senare tillägg, som gjorts under en av de dokumenterade restaureringarna i tidigmodern tid, är den bara ett belägg med obestämd datering för universitetsvapnet.

Å andra sidan finns information från år 1868 om det boktryckarmärke som Heidelbergs första universitetsboktryckare, Jakob Stadelberger, använde i början av 1600-talet. Enligt uppgift finns i detta märke ett lejon

Ill. 9: Vapen för universitetet i Heidelberg som boktryckarmärke (1510).

Arms of the University of Heidelberg as printer's mark (1510).

Källa/Source: Zangenried, *Tractatulus* (se slutnot 56), fol. 1^r.

som håller en öppen bok med bokstäverna *U H* för "Universitas Heidelbergensis".⁵⁵ Detta faktum verkar inte ha uppmärksammats i forskningen om symbolerna för universitetet i Heidelberg och dess vapen i synnerhet. Även om kurfurstens vapen finns med i de flesta av Stadelbergers tryckta utgåvor, finns det en publikation från år 1510 med det nämnda vapnet i träsnitt på titelsidan, men med den skillnaden att universitetets initialer finns på en svävande devisband ovanför skölden (ill. 9).⁵⁶ Denna återupptäckt flyttar tillbaka det äldsta kända belägget för Heidelbergs universitetsvapen mer än två och ett halvt århundrade från år 1786 till år 1510. Tillsammans med det första

belägget för universitetets användning av vapnet under 1500-talet visar detta att vapnet för Heidelbergs universitet är det äldsta som kan beläggas i det undersökta området.

Slutsatser

Förekomsten av akademisk heraldik, även i den sydvästra delen av det tyskspråkiga området, kan utan tvekan bekräftas, även om det fortfarande finns många frågor att besvara på detta område, vilket också gäller för akademisk heraldik i allmänhet. Tyvärr kan det ännu inte klart redovisas hur den akademiska heraldiken framträdde, eftersom detaljerade fallstudier och jämförande studier nästan helt saknas. Förmodligen utvecklades den akademiska heraldiken på ett sätt som liknar den tidiga stadsheraldiken, där vapnens utformning ofta härrör från sigill, särskilt de mindre sigillen, eller åtminstone har inspirerats av dem.

Det frapperande förhållandet att de första beläggen för universitetsvapen i Tyskland är samlade under 1500-talet behöver inte nödvändigtvis betyda att den akademiska heraldiken inte utvecklades förrän vid medeltidens slut, vilket de universitetsvapen som användes särskilt i Frankrike och England visar. Anledningen till detta verkar ha att göra med bristen på tydliga källor i det tyskspråkiga områdets sydvästra del.

Slutligen är det inte ännu möjligt att ge ett uttryckligt svar på frågan om tillförlitligheten hos universitetsvapnen i Richentals krönika från konciliet i Konstanz och i Schrots vapenrulla, men i det här specifika fallet kan det konstateras att de är ganska opålitliga och mycket tvivelaktiga som käl-

lor. Endast ytterligare forskning om enskilda universitet och deras vapen kan göra att vi kommer närmare målet. För närvarande verkar det vara mest troligt att de universitetsvapen som presenteras i båda vapenrullorna enbart innehåller fantasivapen.

Noter

- 1 Det ursprungliga tyska citatet i F. Gall, *Österreichische Wappenkunde*, Graz, 1977, s. 256: "Wie die Heraldik selbst unter den Kindern der Muse Klio ein Schattendasein führt, hat auch sie selber wieder ein Stiefkind: die akademische Heraldik. Dieses Teilgebiet der Wappenwissenschaft wird in den Handbüchern entweder überhaupt oder in vollkommener Verknennung der historischen Tatsachen einfach in das Kapitel Fabelheraldik verwiesen."
- 2 *Grundordnung vom 31. März 1969 in der Fassung vom 30. Juni 1969*, red. Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg, Heidelberg, 1969, s. 5, § 1: "[Die Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg] hat ein eigenes Wappen und führt ein eigenes Siegel." – Senare versioner uppvisar varianter: Sedan år 1979 nämns inte längre sigillet men vapnet omnämns som "hittillsvarande" (i originalet: "bisherig"), sedan år 2014 som "vedertagen" eller "hävdvunnen" (i originalet "hergebracht").
- 3 Universitetsarkivet, Heidelberg, K-Ib-980/1, brev av den 15 augusti 1968.
- 4 Jfr slutnot nr 48 med en lista på alla exempel.
- 5 "Grundordnung der Universität Heidelberg", red. Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, *Mitteilungsblatt des Rektors*, 2015, s. 399–432 (402, § 1).
- 6 F. Gall, *Die Insignien der Universität Wien*, Graz, 1965, s. 91.
- 7 Beträffande krönikan och dess manuskripttradition, jfr den nya utgåvan *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418 von Ulrich Richental*, red. Thomas Martin Buck, andra upplagan, Ostfildern, 2011; se också den grundläggande bibliografiska information om de bevarade manuskripten tillsammans med länkar till digitaliserade versioner i "Gesamtverzeichnis Autoren/Werke: Richental, Ulrich: 'Chronik', på <http://www.handschriftencensus.de/werke/2062> (29 mars 2018). – De illustrerade manuskripten och deras *sigla* är:
 - ms. **A** (Aulendorf-manuskriptet) = New York, New York Public Library, Spencer Collection, nr 32;
 - ms. **E** (Ettenheim-manuskriptet) = Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Ettenheim-Münster 11;
 - ms. **G** (St. Georgen-manuskriptet) = Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. St. Georgen 63;
 - ms. **K** (Konstanz-manuskriptet) = Konstanz, Rosgartenmuseum, Hs. 1;
 - ms. **Pr** (Prag-manuskriptet) = Prag, Národní Knihovna České Republiky, XVI.A.17;
 - ms. **Pt** (St. Petersburg-manuskriptet) = Prag, Národní Knihovna České Republiky, VII.A.18;
 - ms. **W** (Wien-manuskriptet) = Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 3044. Enbart manuskripten **A**, **G** och **Pr** innehåller universitetsvapen; i manuskripten **E** och **W** finns listor på universitetsdelegater, men de tillhörande vapenteckningarna saknas.
- 8 *Ulrich Richental: Das Konzil zu Konstanz MCDXIV–MCDXVIII*, red. O. Feger, bd 2: Kommentar und Text, Starnberg, 1964, s. 165, kapitel 33: "Und vor yeglicher schul trug man uff ainem steckli ain silberü ubergult burg und hanget daran der schul wappen".
- 9 *Chronik*, red. Buck, s. 56, kapitel 136: "[...] und trüg aim jeglichen ain silbrin vergülten steken vor. An den gezachnot was, uss welher schüülen er was".
- 10 Jfr illustrationerna av processionen vid Kristi kropps och blods högtid i ms. **K**, fol. 50^v (utan vapen) och ms. **Pr**, fol. 121^r (med vapen).
- 11 Jfr C. Rolker, "Die Richental-Chronik als Wapenbuch", *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 71, 2015, s. 57–103 (81–86).
- 12 Trots att antalet universitetsvapen är 14 nämner Richental faktiskt delegater från 15 universitet i den berättande texten, jfr *Chronik*, ed. Buck, s. 55–56. – Härledningen av delegaterna till deras universitet är emellertid inte alltid korrekt, eller också är en identifiering inte möjlig, jfr G. Ritter, *Die Heidelberger Universität im Mittelalter (1386–1508): Ein Stück deutscher Ge-*

- schichte, andra upplagan, Heidelberg, 1986, s. 293; P. Landon, "The Arms of the University of Oxford", *The Antiquary*, 37, 1901, s. 208–212, 230–233 (211–212, 230).
- 13 A. L. Gabriel, "The Significance of the Book in Mediaeval University Coats of Arms", i id., *Garlandia: Studies in the History of the Mediaeval University*, Frankfurt am Main, 1969, s. 65–96 (92).
 - 14 Gabriel, "Significance", s. 68. Universiteten är Paris, Köln, Wien, London, Oxford, Heidelberg, Buda, Bologna, Heldenburg och Avignon; Gabriel bortsåg utan diskussion från universiteten i Erfurt, Prag, Orléans och Krakow.
 - 15 Landon, "Arms", s. 210; W. d. G. Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, bd 2, London, 1892, s. 148–149, nr 5255.
 - 16 Gabriel, "Significance", s. 71.
 - 17 Detta vapen är dokumenterat för första gången i rektorssigillet från mitten av 1400-talet och senare ristat i sten ca 1500, jfr P. W. Knoll, "A pearl of powerful learning": *The University of Cracow in the fifteenth century*, Leiden, 2016, s. 95–96.
 - 18 Kölner Universitätsarchiv, "Die Universität und ihr Siegel", Historisches Archiv der Universität zu Köln, Onlineausstellung "Zeit//Vergleiche, in <<https://www.portal.uni-koeln.de/5282.html>> (29 mars 2018): "Das (fiktive) Wappen zeigt den Kölner Drei-Kronen-Schild und als Symbol der Universität einen ein Buch haltenden Arm. Es ist ansonsten nicht bezeugt."
 - 19 Jfr Bucks välbalanserade bedömning av Richental's historiografiska insatser och hans kritiker i *Chronik*, ed. Buck, pp. XVI–XX.
 - 20 Betr. sigla, se slutnot F 7.
 - 21 Tryckt version **D**₁ = Ulrich von Richental, Concilium zu Costencz, Augsburg: Anton Sorg, 1483 (GW M38152); tryckt version **D**₂ = Ulrich von Richental, Das Concilium So zu Constantz gehalten ist worden [...], Augsburg: Heinrich Steyner, 1536 (VD16 R 2202); tryckt version **D**₃ = Ulrich von Richental, Costnitzer Concilium [...], Frankfurt a. M.: Siegmund Feyrerabend, 1575 (VD16 R 2203).
 - 22 Jfr slutnot 10.
 - 23 Detta framgår tydligt av flera uttalanden av Gabriel, t.ex. på s. 68, när han beskriver vapnen för universiteten i Oxford och Heidelberg, som finns i dessa varianter endast i manuskript **A**, och att rättelser gjorts i 1536 års tryckta utgåva.
 - 24 F. Gall, "Das Wappen der österreichischen akademischen Nation an der Universität Wien", *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 68, 1960, s. 438–444 (440).
 - 25 Paris, filosofiska fakulteten, tidigt 1500-tal: R. Gandilhon, *Sigillographie des universités de France*, Paris, 1952, s. 85, nr 102, pl. XIII; Bourges, tyska nationen, sent 1500-tal: ibid., s. 59, nr 42, pl. V; Orléans, tyska nationen, 1500-tal: ibid., s. 83, nr 98, pl. XII. – Padua, tyska nationen: G. C. Bascapè, "Sigilli universitari italiani", *Fontes Ambrosiani*, 30, 1956, s. 41–72 (61); Siena, tyska nationen: F. Gall, "Das Siegel der Germanischen Nation zu Siena von 1594", *Archivum Heraldicum*, 74, 1960, s. 8–9. – Paris, franska nationen, 1300-tal: Gandilhon, *Sigillographie*, s. 91, nr 114, pl. XIV; Paris, normandiska nationen, 1300-tal: ibid., s. 91–92, nr 115, pl. XV.
 - 26 Gall, "Wappen", s. 440, fotnot 19; vapnet finns i en miniatyr i stadgarna för den tyska nationen: Sköld delad i guld, vari en svart dubbelhövdad uppstigande örn, och rött, vari en öppen bok av silver med texten 'IVSTICIE CVLTORES'. – Se också O. F. Scheuer, "Studentische Heraldik", i M. Doeberl et al. (red.), *Das Akademische Deutschland*, bd. 2, Berlin, 1931, s. 113–124 (117–118), som förnekar att detta skulle vara ett fantasivapen.
 - 27 Gall, "Wappen", s. 440; se också W. H. St. John Hope, "The Seals of the Colleges and of the University of Cambridge", *Proceedings of the Society of Antiquaries of London*, 2nd ser. 10, 1885, s. 225–252; R. W. Oldfield, *The arms of the University & Colleges of Cambridge*, London, 1931; C. W. Scott-Giles, "The Arms of Cambridge University and Its Colleges", *The Coat of Arms*, 2, 1952, s. 89–91, 141–145; J. P. Brooke-Little, "The Arms of Oxford University and its Colleges", *The Coat of Arms*, 1, 1951, s. 157–161, 198–202, 235–239; Landon, "Arms".
 - 28 Caen, universitetets kontrasigill, 1400-tal: Gandilhon, *Sigillographie*, s. 60, nr 43 bis, pl. VI; Poitiers, rektorssigill, 1565: ibid., s. 95, nr 123, pl. XV; medicinska fakulteten, 1400-tal: ibid., s. 100, nr 135, pl. XVI; Reims, rektorssigill, 1500-tal: ibid., s. 104, nr 147, pl. XVII.

- 29 Även om art. 56 i de gällande konstitutionerna för Karlsuniversitetet i Prag handlar om universitetets vapen, är det bara en grafisk framställning av universitetets stora sigill i form av en logotyp som avses, jfr "Constitution of Charles University of December 14, 2016", på <<https://www.cuni.cz/UKEN-625.html>> (29 mars 2018).
- 30 Gall, *Insignien*, s. 33, tab. VII.13 (vänster).
- 31 Ibid., s. 35–36, tab. VII.16 (oxe i sköld), 34–35, tab. VII.15 (oxe på sexblading).
- 32 Ibid., s. 93, tab. XV.37: I grönt en öppen bok av silver med texten 'ALMA UNIVERSITATIS VIENNENSIS', hållen av en arm med svart ärm utkommande från ett naturfärgat moln nedtill i skölden.
- 33 Gall, *Insignien*, s. 30–31, tab. V.8 (vänster); för sigillet se jfr ibid., s. 28–29, tab. V.6 (vänster).
- 34 Id., *Wappenkunde*, s. 257: "Die Darstellung des Universitätswappens im Konstanzer Konzilienbuch [...] ist daher in den Bereich der erfundenen Wappen einzureihen." – För det stora sigillet, jfr id., *Insignien*, s. 25–28, tab. IV.5 (vänster).
- 35 Ibid., s. 94–98; id., "Wappen"; id., "Armorum seu sigilli collatio pro natione Rhenana universitatis Viennensis 1626", *Archivalische Zeitschrift*, 57, 1961, s. 57–65.
- 36 Vapenbrevet finns utgivet i P. Baumgart, E. Pitz (red.), *Die Statuten der Universität Helmstedt*, Göttingen, 1963, s. 197–200; vapenbrevet i original finns i Niedersächsisches Landesarchiv, Standort Wolfenbüttel, 4 Urk. 2 Nr. 9, jfr <<http://www.arcinsys.niedersachsen.de/arcinsys/detailAction?detailid=v5529617>> (15 april 2018).
- 37 För tidiga tyska förläningar av stadssigill och stadsvapen, jfr E. Kittel, "Die städtischen Siegel und Wappen und der Landesherr im Mittelalter", in K. Winckelsser (ed.), *Festschrift zum hundertjährigen Bestehen des Herold zu Berlin*, Berlin 1969, s. 83–107.
- 38 Jfr betr. Paris: Gandilhon, *Sigillographie*, s. 83–84, nr 99, pl. XIII; A. Vilain, *Matrices de sceaux du Moyen Âge: Département des Monnaies, Médailles et Antiques*, Paris, 2014, s. 47, no. 87; Prag: F. Šmahel, "Das Rätsel des ältesten Prager Universitätssiegels", i id., *Die Prager Universität im Mittelalter: Gesammelte Aufsätze, Leiden*, 2007, s. 51–84; Wien: Gall, *Insignien*, s. 25–28.
- 39 Jfr exemplen från 1200-talets Schweiz i P. Ganz, *Geschichte der Heraldischen Kunst in der Schweiz im XII. und XIII. Jahrhundert*, Frauenfeld, 1899, s. 144–145.
- 40 Jfr Gabriel, "Significance", s. 71.
- 41 Tübingen: <www.uni-tuebingen.de>; Freiburg: <<http://www.uni-freiburg.de>>; Basel: <www.unibas.ch/de> (alla 29 mars 2018).
- 42 Basel: L. Wüthrich, *Die Insignien der Universität Basel*, Basel, 1959, s. 30, tab. 7; Freiburg: R. Becksmann, *Die mittelalterlichen Glasmalereien in Freiburg im Breisgau: Münster Unserer Lieben Frau*, Berlin, 2010, s. 514, fig. 614; Tübingen: G. Richter, *Die Insignien der Universität Tübingen*, Tübingen, 1964, s. 41–45, tab. 6.
- 43 Tryckt utgåva S_1 = M. Schrot: *Wappen Buch: Des hohen Geistlichen vnd Weltlichen Stands der Christenheit in Europa [...]* *Namen vnd Wappen*, München, 1576 (VD16 S 4307). – Den andra upplagan från år 1580/81, tryckt utgåva $S_{2/3}$ = id., *Wappenbuch Des Heiligen Römischen Reichs und allgemeiner Christenheit in Europa [...]*, München, 1580/81 (VD16 S 4308 and VD16 S 4309), är mycket utförligare och har en lista på 121 utbildningsanstalter, även om flera saknar vapen. Överraskande nog saknas i båda upplagorna universiteten i Heidelberg och Oxford ("Ochenfurt in Engelland" resp. "Oxonien-sis in Anglia"); en annan skillnad jämfört med de tryckta upplagorna av Richentials krönika finns i vapnet för Krakows universitet, nu med en bok tillagd på örnen bröst. Enbart i den andra upplagan, tryckt version $S_{2/3}$, saknas vapnen för Orléans ("Aurelianensis in Gallia") och Sevilla ("Hispalensis in Hispania"), men i båda de fallen finns andra universitet, uppenbarligen beroende på en sammanblandning, nämligen "Orliensis in Delphinatu" (Arles) och "Sybilliensis in Hispania" (Sevilla) med de tidigare överhoppade vapnen. Nya vapen finns med för institutioner i München, Salerno och Venedig, varför det totala antalet var 51 vapen. – Jfr betr. denna vapenrulla T. Melsaeter, "Eine unbeachtete Quelle des 16. Jahrhunderts: Martin Schrots und Adam Berghs Wappenbuch (1580) als kaiserliche Kreuzzugspropaganda gegen die Türken", *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 120, 2012, s. 339–368.

- 44 Wüthrich, *Insignien*, s. 32, fotnot 72, t.ex. anger att vapnet för universitetet i Basel såsom Schrot återgett det är ett fullständigt fantasivapen (i originalet "völlig erphantasiertes Wappen").
- 45 In den första upplagan är det bara det vapen som hänförs till universitetet i Dillingen (det verkliga vapnet för grundaren) som förekommer utan en bok, i den andra upplagan är det bara vapnet för jesuitkollegiet i München (med en sammanställning av det hertiglga vapnet för Bayern och det nyare österrikiska vapnet, förmodligen hänförligt till grundaren och hans habsburska hustru).
- 46 Basel: Wüthrich, *Insignien*, s. 30–31, frontespis, tab. 7 (fönster med glasmålning), s. 32, vid s. 18 (akademiska dräkter), tab. 8, 9 (inskriftion betr. byggnadsarbeten), tab. 15 (pedellmärke), s. 57–59 (rektorskedja), 74–75, tab. 27 (i mitten) (dubbelbägare), s. 76–77, tab. 28, 29 (tennflaskor); Freiburg: R. Blume, "Die Zeichen und Siegel der Albert-Ludwigs-Universität in Freiburg i. B.", *Schau-ins-Land*, 39, 1912, s. 1–24 (s. 12–13, 18–20, fig. 31–35, 40–41 [universitetsbyggnader], s. 9–12, fig. 26–27, 29–30 [hörnstenar, fönster med glasmålningar och altare i universitetskapellet i katedralen i Freiburg], s. 23–24, fig. 43–45 [ex libris]); D. Speck, M. Zürn, "Zwischen Ludwig XIV. und Leopold I.: Die Freiburg-Konstanzer Universitätsspaltung 1686–1698", *Freiburger Universitätsblätter*, 37, 1998, s. 5–118 (111 [pedellvärja]); Tübingen: Richter, *Insignien*, s. 41, tab. 6.1 (balkongrücke), s. 41–42 (silverföremål), 42 (brandsläckningsutrustning, pärmexlibris och fanor), 44, tab. 6.2 (byggnader samt färger på bokomslag och akademiska dräkter), s. 74, tab. 11.3 (rektorskedja), s. 98, tab. 15.1 (bägare).
- 47 Basel: Wüthrich, *Insignien*, s. 29–30, 42–43, nr 3–4, tab. 2a.b; Freiburg: F. Schaub, *Die Siegel der Universität Freiburg im Breisgau und ihrer Fakultäten*, Freiburg im Breisgau, 1932, s. 7–9, fig. 2; Tübingen: Richter, *Insignien*, s. 61–62, tab. 8.4; jfr betr. rektorssigillet ibid., s. 55–61, tab. 8.3.
- 48 H. Drös, *Heidelberger Wappenbuch*, Heidelberg, 1991, s. 317, nr 654 (sandstensrelief från år 1792 med medaljens framsida), s. 324, nr 661 (fönster, ca 1869), s. 328, nr 672 (fönster, 1886), s. 329, nr 674–675 (sköldar, 1886).
- 49 Jfr slutnot 3.
- 50 P. Zinsmaier, "Die älteren Siegel der Universität Heidelberg", *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 89, 1937, s. 1–20 (7–9).
- 51 H. Drös, "Löwe, Rauten, roter Schild: Zum Wappen der pfälzischen Wittelsbacher im Spätmittelalter", in V. Rödel (ed.), *Mittelalter: Schloss Heidelberg und die Pfalzgrafschaft bei Rhein bis zur Reformationszeit*, andra upplagan, Regensburg, 2000, s. 100–116; Drös, *Wappenbuch*, s. 248–249, nr 525.
- 52 R. Neumüllers-Klausner, *Die Inschriften der Stadt und des Landkreises Heidelberg*, Stuttgart, 1970, s. 120–121, nr 219 †.
- 53 J. W. Zingref, *Emblemata ethico-politica*, red. D. Mertens, T. Verwey, bd 1: Text, Tübingen, 1993, s. 148–149; jfr också betr. J. W. Zingref, *Hundert ethisch-politische Embleme mit den Kupferstichen des Matthaeus Merian*, red. A. Henkel, W. Wiemann, bd 2: Übersetzungen und Kommentare, Heidelberg, 1986, s. 64, 104–106.
- 54 A. Rothenberger, *Die Zepher der Universität Heidelberg: Eine stilkritische Datierung*, 2 bd, opublicerad magisteruppsats, Universität Heidelberg, Institut für Europäische Kunstgeschichte, 30 april 2015.
- 55 H. Wirth, "Geschichte der Buchdruckerkunst in Heidelberg", *Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg*, 1, 1868, s. 21–25 (22–23).
- 56 D. Zangenried, *Conpendiosus Tractatulus [...]*, Heidelberg: Jakob Stadelberger, 1510 (VD16 Z 103), [fol. 1^r].

Promotionen i Lund – insignier, symbolik och historia

Av Cajsa Sjöberg

TITLE: The Doctoral Conferment Ceremony in Lund – Insignia, Symbolism, History

ABSTRACT: The doctoral conferment ceremony at Lund University today has a lot in common with the medieval ceremonies at the early European universities in for instance Paris and Bologna. Even the original language, Latin, is still used, and all the insignia bestowed today have medieval roots. The article deals with the ceremony and its symbols in a historical context, with the original function of it – to confer license to teach – and with the doctors as a group with almost aristocratic privileges.

KEYWORDS: Conferment ceremony, insignia, symbols, doctoral privileges, *ius ubique docendi*

AUTHOR INFORMATION: Cajsa Sjöberg, Ph.D., senior lecturer in Latin at Lund University. – cajsa.sjoberg@klass.lu.se

Salve! (Var hälsad!)

Accipe pileum! (Tag emot hatten!)

Vale, praeclarissime doctor/ praeclarissima doctrix! (Farväl, högt lysande doktor!)

Under en promotion i Lund hörs de här orden om och om igen och sedan mycket lång tid tillbaka. Ja, den alternativa feminina formen *praeclarissima doctrix* har av förklarliga skäl använts endast några få decennier, men vid jubileumpromotionen 2018 hördes ordet *doctrix* fler gånger än *doctor*. Då promoverades nämligen betydligt fler *doctrices*, det vill säga kvinnliga doktorer, än *doctores*.¹ I övrigt är promotionsakten i Lund sig tämligen lik sedan universitetet började promo-

vera doktorer och magistrar år 1670,² och det finns därmed linjer bakåt i tiden ända till de medeltida promotionerna vid de första universiteten i till exempel Paris och Bologna.

Den här artikeln beskriver promotionen vid Lunds universitet – dess insignier och dess symboliska handlingar – i ett historiskt perspektiv och tar sin början i hur den ser ut idag.

Språket vid promotionen

Först något om promotionens språk. I Lund genomförs fortfarande nästan hela promotionen på latin.³ Redan vid Lunds universitets första promotion var det så, och det föll

Ill. 1. *Salve! Accipe pileum!* Professor Per Wollmer promoverar Johanna Sjövall till medicine doktor vid doktorspromotionen 2016.

Salve! Accipe pileum! Professor Per Wollmer confers the degree of doctor of medicine to Johanna Sjövall at the doctoral conferment ceremony 2016.

Foto/Photo: Lunds universitet, Kennet Ruona.

sig helt naturligt eftersom latin var det språk man talade över nationsgränserna på den tiden, inte minst i den akademiska världen. Studenterna vid Lunds universitet kom inte bara från Sverige och de svenska provinserna utan även från andra delar av Europa. Dåtidens akademiska värld var i högsta grad internationell och stora mängder studenter rörde sig mellan lärosätena och de olika länderna. Att ha ett gemensamt språk att kommunicera på var nödvändigt, och redan vid de första universiteten i Europa i slutet av

1100-talet var det latin man talade, det språk som sedan länge hade använts i Europa inom diplomati, kyrka och utbildning. Latinet var den tidens engelska, och det gick utmärkt att tala latin både när man disputerade och när man umgicks lite mer lättamt. Också i Lund talade således studenterna latin och gjorde så en bra bit in på 1700-talet. När studenterna skrev in sig för studier vid ett universitet använde de latinska former av sina namn, och även under promotionen idag används därför latinska namnformer för de namn som kan

bilda sådana. Att vi fortfarande använder latin vid promotionen representerar en gränslöshet i tid och rum och har därigenom ett symboliskt värde i sig.

Inte bara latinet påminner om att dagens promotion har sitt ursprung i universitetens allra första tid. Det gör även insignierna, som alla funnits med ända sedan medeltiden.

Insignier och symboliska handlingar vid dagens promotion

Alla som promoveras efter avlagda prov får idag följande insignier:

- Ringen
- Hatten/kransen
- Diplomet

Om man får hatt eller lagerkrans beror på fakultetstillhörighet. Anledningen till det kommer att beröras senare i artikeln. Filosofiska fakulteten delar idag ut kransar till alla utom ekonomie doktorer, som får hattar; resten av fakulteterna delar endast ut hattar.⁴ Även de som blir hedersdoktorer får dessa insignier, och promotorn säger då följande till dem:

Accipe pileum, insigne libertatis!
(Tag emot hatten, frihetens tecken!)⁵

Ecce anulus, sinceræ fidei pignus!
(Se ringen, den uppriktiga trohetens pant!)

En diploma, doctrinae virtutisque testimonium!
(Och här diplomet, beviset på lärdom och dygd!)

När det är fråga om personer som utsetts till hedersdoktorer av filosofiska fakulteten och därför får kransar i stället för hattar, byts den första raden ut mot:

Accipe lauream,⁶ honesti felicitisque laboris præmium!

(Tag emot lagerkransen, lönen för en heder-värd och fruktbringande möda!)

Diplomet anses idag vara ett av insignierna, och har av vissa ansetts som det viktigaste av dem.⁷ Ursprungligen räknades det emellertid inte till doktorsinsignierna. Det utgjorde icke desto mindre ett synnerligen viktigt dokument, som intygade att man hade promoverats och hade rätt att åtnjuta en doktors alla privilegier.⁸ Som framgår ovan beskriver promotorn diplomet just som ett *testimonium*, det vill säga ett bevis eller intyg.

Hatten och ringen utgjorde däremot två av de allra vanligaste insignierna redan vid de medeltida universiteten. Promotorn refererar idag till dem som symboler för frihet och trohet, vilket återger ett par av deras ursprungliga symboliska betydelser. Insigniernas symbolik kan upplevas som främmande eller svårtolkad i dagens kontext, men blir lättare att förstå om den tolkas utifrån de omständigheter som rådde när promotionen fyllde en annan funktion än den gör idag. Mer om denna historiska kontext nedan!

Inte bara de konkreta insignierna utan även promotionens handlingar utgör symboler. Exempelvis börjar promotorn för respektive fakultet med att ta på sig sin egen hatt/krans innan hon eller han börjar

promovera, och säger samtidigt: *Ne videar aliis tribuere honores, quorum ipse/ipsa expers sim, primo pileum meum/lauream meam sumo et capiti meo impono.* (För att jag inte ska synas dela ut hedersbevis åt andra, som **jag själv** saknar, tar jag först min hatt/lagerkrans och sätter den på mitt huvud.) Detta är en av promotionens symbolhandlingar med rötter långt tillbaka i tiden. Den symboliserar den så kallade ipse-principen (av latinska *ipse* = [jag] själv), som innebar att man inte fick lov att promovera andra om man inte själv var promoverad. Andra symboliska handlingar vid promotionen idag är att promovenden, det vill säga den som ska promoveras, går uppför trapporna till parnassen, får insignierna, tar promotorn i hand och förs över parnassen.⁹

Det som idag brukar kallas 'parnassen' är en kateder som tillfälligt placerats i Domkyrkans högkor och utgör ceremonins centrum. Där står promotorerna, dit ombuds *promovendi* stiga upp och det är genom själva förflyttningen över parnassen man blir promoverad. Det sistnämnda markeras genom att hälsningen på den ena sidan är ett enkelt *Salve!*, medan avskedsfrasen när man kommit över till andra sidan – *Vale!* – får tillägget *praeclarissime doctor/praeclarissima doctrix*.

Benämningen 'parnassen' syftar på det grekiska berget Parnassos. I den grekiska mytologin är det helgat åt Apollon och muserna, och utgör så en bild för den upphöjda plats där man tänker sig att vetenskapsmän, diktare och allmänt vittra personer vistas. Vid tiden för Lunds universitets grundande var metaforiken från den klassiska mytologin vanlig inom olika typer av tillfällesdikter,

såväl i bröllopsdikter som i hyllningsdikter vid andra viktiga händelser. I dikter till dem som blivit promoverade användes inte oväntat metaforer från den grekiska mytologin flitigt. Louis Backman, som skrivit om doktorspromotionerna i Uppsala, citerar ett antal sådana tillfällesdikter av icke namngivna författare, den äldsta av dem skriven 1682.¹⁰ I såväl denna som i de av Backman citerade dikterna skrivna under 1700-talet, är repertoaren hämtad från den antika gudavärlden och vi läser här om Apollon, även kallad Phoebus, de nio muserna och deras boning Parnassos, som också omnämns som Helikon eller Pindos.¹¹ En dikt skriven på samma tema, men av något senare datum och av en betydligt mer bekant skald, Esaias Tegnér, är följande, som här citeras i utdrag:

Epilog vid magister-promotionen i Lund den 22 junii 1820 af promotor.¹²

[...]

Parnassens tinnar haven I bestigit,
de solbeglänsta Mensklighetens höjder;
ty högre stiger icke menskan opp,
än Vettenskap och Konst ledsaga henne.
Förr stod Parnassen i en hednisk verld
och kring dess dubbla toppar dansade
i evigt solsken ungdomsfriska Gudar,
men vid dess fot låg världens medelpunkt,
Apollostaden med sitt vishetstempel.
Ingifvelsen, den gudasände, hade
sin källa der, och ur Orakelhålan
det mörka Ödets anderöster stego,
från jordens hjerta skickade i dagen.
Nu står Parnassen i den christna kyrkan,
men vigd och helgad, renad och förädlad.
Ty i dess granskap tydas himlens under,

och Lammets hvita fana öfverskygger
med englavingar gamla gudaberget;
och orgelns toner brusa derutöfver,
den stora orgelns bild, som ingen ser,
hvars silfverpipor gå igenom världen
och till hvars toner, spelade av *Gud*,
Naturens hjerta slår och Sphærer dansa.
En lagerkrans I hämtat från Parnassen,
bevaren den och glömmen ej hans anor.
[...]

Lagern är Apollons träd. Hur det kom sig att det blev så, kan vi läsa i Ovidius *Metamorfoser* där det berättas om hur Apollon blev förälskad i den sköna nymfen Daphne, som förvandlades till ett lagerträd.¹³ Även fortsättningen av Tegnér's dikt ovan beskriver för övrigt den förvandlingen. Genom sin koppeling till Apollon kom lagern (på latin *laurus* och på grekiska just *daphne*) redan under antiken att symbolisera seger, visdom, sköna konster och ädelt vetande.

Inte bara i poesin utan även i andra sammanhang tycks benämningen parnass så småningom ha slagit igenom för katedern vid promotionen. I Carl Fredrik Falléns beskrivning av sin egen magisterpromotion i Lund år 1790 nämns bland förberedelserna inför promotionen ”en så kallad *Parnass* uppbyggande i Domkyrkan...”¹⁴

Metaforiken hämtat från den grekiska gudavärlden tog sig ännu ett konkret uttryck år 1811, när de nio muserna och Apollon själv gjorde sitt intåg vid magisterpromotionen i Lund. Hos Achatius Kahl kan vi läsa att det skedde när historieprofessor Sjöborg som promotor ville föryngra de gamla ceremonierna ”genom nya, glada för tillfället passande scener. Bland sådana minnas vi ännu

Ill. 2. Apollo och Daphne av Giovanni Lorenzo Bernini, Galleria Borghese, Rom. Tillkomstår 1622–1625.

Apollo and Daphne by Giovanni Lorenzo Bernini, Galleria Borghese, Rome. From 1622–1625.

Foto/Photo: Wikimedia Commons.

en, då nio af stadens vackraste småflickor [...] utsågos av Sjöborg att vid promotionshögtidligheten bära magisterkransarne. Klädda i hvita dräkter, med sandaler på fötterna och blomsterkransar på hufvudet, beledsagades de unga sånggudinnorna af en tioårig, äfven bekransad och vitklädd Apollo, som bar magisterringarna på sin lyra.”¹⁵ Lundatraditionen med kransflickor eller, som man ofta kallade dem, kransbärerskor hade därmed införts och lever vidare än idag. Gossen som representerar Apollon finns däremot inte längre kvar.¹⁶

Även bruket att kreera jubeldoktorer och jubelmagistrar i samband med promotionerna i Lund infördes i början av 1800-talet närmare bestämt år 1817, fem år efter det att Uppsala hade börjat med det. Hedersdoktorer däremot har promoverats i Lund ända sedan jubelpromotionen 1768, inledningvis bara vid extra festliga promotioner till exempel just jubelpromotionerna. Nuförtiden promoveras det hedersdoktorer vid varje promotion.¹⁷

Dagens insignier och symboliska handlingar i ett historiskt perspektiv

Att de flesta av dem som promoveras inom filosofiska fakulteten idag får lagerkrans i stället för doktorshatt har att göra med fakulteternas funktion och inbördes rang i ett historiskt perspektiv, något man ännu ser spår av i samband med promotionerna. De fyra ursprungliga fakulteterna vid de medeltida universiteten var den teologiska, juridiska, medicinska och filosofiska fakulteten, här nämnda i den ordning de av tradition brukar rangordnas.¹⁸ Filosofiska fakulteten stod sålunda lägst i rang och skiljde sig i viss mån från de övriga fakulteterna. För att studera och doktorera vid övriga fakulteter måste man visserligen först ha läst vid den filosofiska, men doktorsgrad var inget man kunde få där.¹⁹ Många promoverades emellertid vid den filosofiska fakulteten, ja i allmänhet betydligt fler än vid de övriga fakulteterna, men blev då magistrar. I stället för doktorshatt fick de lagerkrans, symbolen för magistergraden.²⁰ På 1820-talet började man i Lund kalla den filosofiska fakultetens

magistrar doktorer, och 1829 benämns promotionen uttryckligen doktorspromotion. Det skulle emellertid dröja ända till 1865 innan man definitivt gick över till doktors titeln rent formellt inom den filosofiska fakulteten.²¹ Kransen behöll man emellertid och den utgjorde därmed ett av doktorsinsignerna.

Att de filosofiska fakulteterna promoverade magistrar i stället för doktorer orsakade redan på 1600-talet en viss förvirring i fråga om titlar och rang. *Unde doctores magistri et viceversa vocantur* (Därför kallas doktorer magistrar och vice versa)²² skriver Christopher Besoldus (1577-1638) i sin *Dissertatio de Studiosis, Magistris, Licentiatis, Doctoribus; Eorumque Privilegiis et Immunitatibus* (Avhandling om studenter, magistrar, licentiater, doktorer och deras privilegier och friheter). Han menar att det inte är någon egentlig skillnad mellan en magister och en doktor, att "en magister i filosofi är doktor i samma disciplin, och en doktor i teologi, juridik eller medicin är magister vid samma fakultet" och håller med den som anser att "man inte ska göra skillnad på en doktor och en magister."²³

Lagerkransen, symbolen för seger, sköna konster och vitterhet har redan berörts. Hatten rymmer en annan symbolik. Den är, som tidigare nämnts, sedan antiken ett tecken på frihet, *insigne libertatis*, men även, liksom ringen, en vanlig symbol för rang och värdighet.²⁴ Hatten och ringen hörde jämte boken till de allra första doktorsinsignerna. Redan i 1200-talets Bologna utgjordes insignerna av boken, hatten och ringen.²⁵ Det samma vet vi gällde under 1500-talet i Pisa och Siena.²⁶ Sten Lindroth beskriver en ma-

Ill. 3. Medicine doktorshattar vid en promotion i Lund.

Hats of doctors of medicine at a doctoral conferment ceremony in Lund.

Foto/Photo: Lunds universitet, Kennet Ruona.

gisterpromotion vid filosofiska fakulteten i Uppsala år 1600, då insignierna utgjordes av boken, hatten och ringen,²⁷ och Åke Malmström har i sitt arbete om Juridiska fakultetens historia i Uppsala även studerat promotionerna och de tidiga insignierna och funnit att det är just dessa tre som återkommer i de medeltida promotionsceremonierna.²⁸ Att det även vid Lunds universitets första promotioner var just dessa tre insignier man hade förefaller sannolikt.²⁹

Ringens symbolik varierar. I Lunds promotionsritual sägs ringen vara en pant för uppriktig trohet, *sincerae fidei pignus*. Objektet för troheten har emellertid skiftat; det kan utgöras av till exempel vetenskapen, sanningen, rättvisan eller fakulteten. Ibland sägs ringen vara tecknet på att den promoverade trolovats med visdomen, ”den kyska jungfrun Sophia”.³⁰ I ett historiskt perspektiv tycks ringen emellertid främst ha tjänat som en symbol för rang och värdighet. Om ringen framhålls det till exempel i ett promotionsritual

från Uppsala 1642 att den brukats av de ädlaste och riddarna, och att guldets skiljer de lärda från gemene man.³¹ En liknande uppfattning om ringens betydelse framgår i ett ritual från Nürnberg 1581, där promotorn säger följande: ”Därefter sätter jag ringar på era fingrar och ger er därmed guldringarnas rätt: genom denna rit tilldelar jag er en värdighet, som sätter er i ett högre stånd.”³² Doktorsringen har av tradition alltid varit av just guld, och förr i allmänhet prydd med ädelstenar. Enligt Backman var det ”dess egenskap att vara av guld och försedd med innefattade ädelstenar som gjorde, att den med hänsyn till gällande lagar och privilegier verkligen kunde såsom doktorsring symbolisera vissa friheter och rättigheter.”³³

När det gäller promotionens symboliska handlingar hör uppstigandet i katedern till de allra viktigaste i ett historiskt perspektiv. Idag motsvaras det av uppstigandet till och förflyttningen över parnassen, som tidigare

nämndes. Ursprungligen var det emellertid symbolen för en av de mest betydelsefulla rättigheterna man fick som promoverad, nämligen rätten att undervisa överallt – *ius ubique docendi*. Eftersom de medeltida universiteten sysslade främst med utbildning och undervisning, var doktorerna och magistrarna i första hand lärare, och undervisningsrätten, som de promoverade fick, öppnade dörrar även till universitet i andra städer och länder.

Andra symboliska handlingar vid dagens promotion är handslaget och promotorns påtagande av egen hatt/krans. I samband med att den som promoveras förs över parnassen håller hon eller han promotorns hand, vilket kan ses som en kvarleva av det gamla handslaget. Detta motsvarar i sin tur den ursprungliga medeltida fridskyssen (*osculum pacis*) som en symbol för frid och endräkt.³⁴

Promotorns påtagande av egen hatt/krans är som tidigare påpekats en symbolisk handling från medeltiden. Det var inte tillåtet att tilldela andra personer hedersbevis och privilegier, som man själv inte hade. Rätten att promovera andra innehade man därför först när man själv hade promoverats. Ipse-principen rådde, och att den efterlevdes visade promotorn redan i ceremonins början i både ord och symbolisk handling på det sätt som beskrivits ovan. Eftersom promotionerna länge fyllde en juridisk funktion, var det viktigt att allt gick rätt till. Därför presenterar sig fortfarande varje promotor med namn och titel innan den egna hatten/kransen tas på, och understryker att hon/han är utsedd till promotor i laga ordning, *legitime constituta/constitutus*.³⁵

Två insignier som inte längre är i bruk

Boken och värjan är insignier som förekommit tidigare i Lund men båda försvann i mitten av 1800-talet. Först några ord om boken, som var det första och länge viktigaste av alla doktorsinsignier. När det talas om de medeltida insignierna brukar, som tidigare sagts, boken ofta nämnas tillsammans med ringen och hatten.³⁶ Boken symboliserar lärdom, fostran och vältalighet. I samband med promotionerna kunde en bok överlämnas, och så var det oftast vid de allra första universiteten, men det kunde också förekomma ett symboliskt stängande och öppnande av boken (*liber clausus et apertus*). Traditionen i Lund var, enligt Bror Olsson, att promovendi under promotionen först uppmanades att öppna sina böcker (*Aperite libros!*) och därefter att stänga dem (*Claudite jam, pueri, rivos; sat prata biberunt!* "Stäng nu floderna, gossar; ängarna har druckit tillräckligt!").³⁷ Även i Uppsala ska boken först ha öppnats som en symbol för studiet man måste ägna sig åt, och därefter ha stängts för att symbolisera att det man hade lärt sig nu skulle förvaras i minnet.³⁸ Om boken under de medeltida promotionerna på kontinenten kan man läsa det motsatta, det vill säga att den först stängdes, som ett tecken på all den kunskap som doktorn hade inom sig, för att sedan öppnas som en symbol för att doktorn nu som lärare skulle ge kunskapen vidare.³⁹

Värjan symboliserade doktorernas privilegium att få bära vapen. Detta var något som inte var tillåtet för borgare och bönder utan förbehållet adeln, vars privilegier doktorsprivilegierna även i övrigt hade stora likheter

Ill. 4. Spirorna, som Lunds universitet fick vid invigningen 1668. På varje spira står det Sapiencia humana respektive Sapiencia divina, alltså den mänskliga respektive gudomliga visdomen. I promotionsprocessionen bärs de av de så kallade kursorerna, som förr hade att vaka över studenternas liv och leverne, men idag betraktas som rektors hedersvakt.

The sceptres, which were given to Lund University at the opening in 1668. On each sceptre there is an inscription Sapiencia humana and Sapiencia divina, i.e. the human and the divine wisdom. In the procession at the doctoral conferment ceremony, they are carried by the bedels, who historically watched the students but today are the guards of honour of the vice-chancellor.

Foto/Photo: Lunds universitet, Kennet Ruona.

med.⁴⁰ Idag är värjan allttjämt en av promotionens viktigaste insignier i Finland, där den bland annat sägs symbolisera den intellektuella kampen för sanningen.⁴¹

Två moment som inte längre är en del av promotionen

I Lunds universitets första konstitutioner står det att promovendi ska avlägga ed.⁴² De gjorde det med två fingrar på kursorernas silverspiror och svor bland annat på att aldrig låta sig promoveras inom samma fakultet vid ett annat universitet. Denna del av edens innehåll var internationell och avlades överallt vid de olika europeiska universiteten i samband med doktorspromotioner.⁴³ Även i Lund var promovendi tvungna att svära eden i samband med promotionen ända fram till 1829, då bestämmelsen upphävdes genom kunglig förordning.⁴⁴ Eden har försvunnit, men Lunds universitets fina silverspiror finns kvar.

Ett annat moment som försvunnit är föreläsningen av och frågorna till promoven-

den. Ursprungligen utgjorde detta ett examinatoriskt moment, men det blev efterhand en alltmer symbolisk del av promotionen för att slutligen försvinna.

Diplomet och privilegierna

Idag behöver vi inte promoveras för att bli doktorer, men förr var det nödvändigt. Det

Ill. 5. Doktorsvapen i universitetshuset i Bologna.
Doctoral coats-of-arms in the university building in Bologna.
Foto/Photo: Ronny Andersen.

var först i och med promotionen man fick rätten att undervisa och doktors alla privilegier. Eden, uppstigandet i katedern och kyssen/handslaget var förutsättningar för att man skulle få diplommet, som intygade denna ömsesidiga överenskommelse. Det utgjorde dessutom *doctrinae virtutisque testimonium*, ett bevis inte bara på lärdom, *doctrina*, utan även på dygd, *virtus*. Som framgått tidigare är detta en formulering som används även vid dagens promotioner, även om vi idag inte lägger någon större vikt vid doktorernasandel. I Lunds universitets första konstitutioner kan vi dock läsa att de som promo-

verar inte bara ska ha varit framgångsrika i sina studier. De ska dessutom vara personer med hedervärda vanor.⁴⁵ Ett rättsskaffens liv och leverne förväntades även av dem som promoverades vid de medeltida universiteten, och ljuset förekom ibland som ett av insignierna symboliserande just detta. I ett promotionsritual från 1500-talet kan man till exempel läsa att "de brinnande vaxljusen visar att ni, satta i en väl synlig position, bör sprida ljus inte bara genom er lärdom utan även genom ert liv och era övriga seder."⁴⁶

Det finns doktorsdiplom bevarade ända från 1200-talet. Såväl de medeltida diplomerna

som de senare från 1600- och 1700-talen är ofta rikt utsirade. De är skrivna på papper, pergament eller siden, vackert textade och försedda med sidenband och fakultetssigill i snidade träkapslar. Ett diplom kunde omfatta flera sidor och var då ofta inbundet i läderband.⁴⁷ Det märks att diplommet var ett viktigt dokument även om det rent formellt inte räknades till insignierna; diplommet vittnade ju om att doktorn nu hade fått en mängd rättigheter och friheter. Louis Backman har gjort en översikt över doktorsprivilegierna med utgångspunkt från ett antal författare. Tidsmässigt sträcker sig verken han studerar från tidigt 1500-tal till en bit in på 1700-talet. Exempel på privilegier Backman räknar upp är att en doktor skulle aktas och äras, begravas ståtligt, få konvoj och skydd under resa, specialbehandling vid rättegångar och bättre omständigheter i fängelse, slippa tortyr och slippa skatt och tullar. Därtill fick, som tidigare nämnts, doktorerna liksom adeln lov att bära värja i staden. När man promoverades fick man, likt dem som adlades, ta ett nytt namn; man fick också anlägga ett vapen med öppen hjälm och sköld, också det något annars förbehållet adeln. I de gamla universitetshusen i Padua och Bologna kan man för övrigt fortfarande se otaliga exempel på dessa doktorsvapen.⁴⁸

Medeltida drag i dagens promotionsritual

När Lunds universitet grundades fick det konstitutioner och promotionsseder som initialt i hög grad överensstämde med Uppsala universitets, som i sin tur hade präglats av och tagit över mycket från de

medeltida universiteten på kontinenten, inte minst från universitetet i Paris. Det finns med andra ord uppenbara kopplingar mellan Lunds universitet och de allra första medeltida universiteten. Detta är något som blir tydligt när man tittar närmare på dagens doktorspromotion och dess insignier. Inte bara insignierna är desamma som de medeltida. Även i promotionsordningen finns det fortfarande påtagliga likheter. Enligt Åke Malmström följer de medeltida promotionerna i juridik i stort sett följande mönster:⁴⁹

Högtidligt intåg i *aula doctoralis* (oftast en kyrka).

Doktoranden stannar *sub cathedra* eller *in inferiori cathedra*.⁵⁰

Disputationsmoment.

Tal då studiet, fakulteten och promovenden lovprisas.

Därefter promovendens anhållan om att få doktorsinsignierna.

Överlämnandet av insignierna (boken, ringen och hatten) med vederbörliga kreationsformler.

Genomförande av de symboliska handlingarna *uppstigandet i katedern*, *fridskyssen* och *välsignelsen*, som tidvis också betraktats som insignier.⁵¹

Kort föreläsning av den nya doktorn.

Te deum.

Högtidligt uttåg.

Högtidliga intåg och uttåg kännetecknar även dagens promotion, och processionsordningen idag är dessutom sannolikt densamma som i Lunds universitets begynnelse.⁵² Dagens doktorsinsignier förekom som tidigare konstaterats redan vid de medeltida

universiteten, och de symboliska handlingarna i form av uppstigandet i katedern och fridskyssen är på sätt och vis också kvar, om än i annorlunda skepnad. Talen är ännu en del av promotionen, och även den avslutande tacksägelsen och lovprisningen, *Te Deum*, kan man se en motsvarighet till idag, när biskopen avslutar promotionen med att läsa den åttonde psalmen ur Psaltaren på latin. Ja, även valet av språk för ceremonin, latinet, har promotionerna vid Lund universitet idag gemensamt med de allra första universitetens promotioner.

Till trevligheterna i samband med promotionerna idag hör såväl festen efter som musiken under själva ceremonin. Dessa inslag var vanliga i samband med promotioner även på medeltiden och har funnits med genom århundradena.⁵³ Doktorsmiddagen, som till och med var stadgad i Lunds universitets konstitutioner, har under årens lopp gett upphov till såväl glädje som diverse stridigheter.⁵⁴ Inte minst kostnaderna för densamma har under vissa tider utgjort ett bekymmer.⁵⁵

Disputationsmomentet är dock inte längre en del av promotionen, och eden, som under medeltiden blev mycket vanlig, är avskaffad sedan länge. Ytterligare skillnader är att promotionerna förr skedde fakultetsvis och att symboliken var tydligare knuten till doktorernas faktiska situation och privilegier. Doktorerna gavs privilegier, men svor samtidigt trohet mot fakulteten. Akten var således ömsesidig och ägde en juridisk giltighet.

Sedd i sitt historiska sammanhang blir dagens promotion lite mer begriplig, och

omvänt kan även de medeltida doktorernas historiska kontext bli tydligare för oss i ljuset av dåtidens promotionsceremonier, insignier och privilegier. Man kan till exempel se att doktorernas främsta roll vid universiteten var att undervisa – uppstigandet i katedern var ju en vanlig och framträdande symbolisk handling vid promotionerna och rätten att undervisa ett av doktors allra viktigaste privilegier. Man kan, vilket också framgått ovan, lägga märke till hur de promoverade bildade något av ett stånd som i mångt och mycket innehade adliga privilegier. Vidare har promotionen tydliga likheter med kyrkans vigningar av präster och biskopar, vilket visar på de medeltida universitetens kopplingar till kyrkan.⁵⁶ Att jämföra promotionsceremonins roll med en invigningsrit för gillen och ordnar ligger också nära till hands med tanke på att universiteten ursprungligen växte fram ur just organiserade skrän av studenter och lärare.⁵⁷

Avslutningsvis kan vi konstatera att Lunds universitets promotionsritual och insignier än idag har stora likheter med de medeltida universitetens. Promotionen fyllde visserligen en helt annan funktion i sin begynnelse än den gör nu, och såväl insignierna som akten i sig har därför en annan betydelse för den som idag får glädjen att uppleva den högtidliga ceremonin. Genom århundraden har promotionen levt vidare och fortsatt att spela en viktig roll, nuförtiden bland annat som en påminnelse om att dagens moderna universitet är en del av ett större sammanhang – en internationell akademisk gemenskap med månghundraåriga rötter.

Noter

- 1 2018 promoverades 141 kvinnor och 91 män. Bland jubeldoktorerna återfanns samma år en enda kvinna, en av de totalt fyra kvinnor som promoverats femtio år tidigare. *LUM* 3, 2018, "Jubileumpromotion med kvinnlig dominans", s. 26.
- 2 Promotionen 1670 gällde filosofiska fakulteten och var således en magisterpromotion. Lunds universitets första promotion av en doktor skedde 1672 vid teologiska fakulteten. Bror Olsson, *Doktorspromotioner i Lund* (Lund 1947), s. 99-101.
- 3 Endast hälsningsordet av rektor och orationen för universitetet hålls på svenska. Allt som i övrigt sägs av promotorer och biskop, sägs på latin. Lunds universitet är numera det enda universitetet i Sverige, där latinet fortfarande används i den utsträckningen.
- 4 Den ursprungliga filosofiska fakulteten motsvaras idag av humanistiska, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga fakulteterna samt Ekonomihögskolan. Deras samhörighet markeras vid dagens promotioner genom att de har en gemensam promotor. Idag finns även Tekniska fakulteten och Konstnärliga fakulteten vid Lunds universitet.
- 5 Hatten, *pileus*, är sedan antiken en symbol för frihet. Endast fria romare fick bära *pileus*, och när en slav blev frigiven fick han en sådan att bära som tecken på att han nu var fri.
- 6 *Lauream* är egentligen ett adjektiv med betydelsen "av lager". Här får man underförstå ordet *coronam* för krans.
- 7 På Lunds universitets hemsida om doktorspromotionen kan man läsa följande om insignierna:
 "Doktorshatten symboliserar frihet och makt.
 – Lagerkransen var i den antika världen en symbol för vetenskapliga, litterära och atletiska meriter.
 – Doktorsringen är av guld och symboliserar trohet mot vetenskapen.
 – Diplomet var från början en skriftlig stadfästelse av de rättigheter som tillkom de promoverade."
<https://www.lu.se/om-universitetet/akademiska-hogtider/doktorspromotionen/promotionsle-xikon> (hämtad 2018-06-10). Backman anser att
 diplomet "måste utgöra en av de allra viktigaste insignierna", Louis Backman, *Doktorspromotioner i Uppsala förr och nu* (Stockholm 1927), s. 92.
- 8 "Till 'insignia', dvs. symboliska värdighetstecken, synes man i äldre tid icke ha räknat diplomet, trots att ett sådant säkerligen allmänt utfärdades [...]. Diplomet bör istället uppfattas som ett officiellt intyg om den företagna promotionen, 'ad rei memoriam', och har alltså ursprungligen en helt annan karaktär än baretten, ringen osv." Åke Malmström, *Juridiska Fakulteten i Uppsala: studier till fakultetens historia I, Den medeltida fakulteten och dess bakgrund* (Uppsala 1976), s. 144.
- 9 Av det latinska verbet *promoveo promovi promotum* 2 (flytta fram, befordra, upphöja) har vi fått flera av orden som används här. Utöver promovera och promotion har vi ordet promotor, det vill säga den som promoverar. Den som ska promoveras benämns på latin *promovendus* i maskulinum och *promovenda* i femininum, och när man blivit promoverad är man *promotus* eller *promota*.
- 10 Backman, s. 53-55.
- 11 För tillfällesdiktningens repertoar och det spridda bruket av den antika mytologins metaforer inom hyllningsdikter under 1600- och 1700-talen, se Stina Hansson, *Svensk bröllopsdiktning under 1600- och 1700-talen: Renässansrepertoarernas framväxt, blomstring och tillbakagång* (Göteborg 2011), s. 18 (et passim).
- 12 Esaias Tegnér, *Epilog vid magister-promotionen i Lund den 22 junii 1820 af promotor* (Lund 1820), s. 3-4.
- 13 Ovidius, *Metamorphoses*, I, 452-567. Metamorfosen kan läsas på svenska i till exempel Ingmar Björkesons utmärkta översättning.
- 14 Carl Fredrik Fallén, *Biografiska anteckningar*. Utg. med en inledning av H. Wijkmark (Stockholm 1914), s. 29.
- 15 Achatius Kahl, *Tegnér och hans samtida i Lund* (Lund 1851), s. 68-69. Även Fallén nämner i sina biografiska anteckningar Sjöborgs nyordning. I samband med magisterpromotionen 1790 gällde fortfarande följande: Promovendi bar sina egna kransar på armen och de frånvarandes kransar bars "af en Yngling, ex. en af Professorernas små söner. Men Professor Sjöborg,

- såsom Promotor antog sin unga Dotter härtill, och sedan den tiden blef detta nya mode bibehållit." Fallén, s. 30.
- 16 Se Fredrik Tersmeden, "Ett för Lundapromotionerna egendomligt bruk" – Om den lundsiska kransflicketraditionen" i *Lunds universitets jubileumpromotion, Lunds domkyrka, 25 maj 2018*, s. 97–122.
 - 17 Olsson s. 57–59.
 - 18 Samma ordning gäller än idag när fakulteterna ställer upp för att gå i procession i samband med promotionen.
 - 19 Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria, Stormaktstiden* (Södertälje 1989, första upplagan 1975), s. 33.
 - 20 Det finns belägg för att man i stället för krans har delat ut hatt även vid magisterpromotioner i Uppsala under 1600-talet. Praxis verkar således ha växlat. Lindroth (Stormaktstiden), s. 34.
 - 21 Olsson, s. 74. Åke Malmström understryker att examina – och därmed promotionerna – enligt internationell sedvana var knutna till fakulteterna som enheter. Malmström 1976, s. 80. Fakulteterna hade sålunda länge sina egna separata promotioner även i Lund. Först 1937 blev promotionen gemensam för alla fakulteter vid Lunds universitet, och promotionen har med tiden blivit universitetets största gemensamma högtid under året.
 - 22 Christophorus Besoldus, *Dissertatio de Studio, Magistris, Licentiatibus, Doctoribus; Eorumque Privilegiis et Immutatibus* (Tubingae, 1631), s. 78.
 - 23 Besoldus, s. 80: Estque ideo Magister Philosophiae, Doctor ejusdem Disciplinae. Doctor vero Theologiae, Jurisprudentiae, vel Medicinae, Magister existit ejusdem Facultatis.[...] Scribit: non esse faciendam differentiam inter Doctorem et Magistrum. Se även Rashdall, som menar att "the three titles, Master, Doctor, Professor, were in the Middle Ages absolutely synonymous." Hastings Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages* (Oxford 1895), s. 21.
 - 24 Backman menar att såväl hatten som ringen symboliserar "den världsliga och andliga friheten." Backman, s. 117.
 - 25 Rashdall, s. 229.
 - 26 Jonathan Davies, *Culture and Power. Tuscany and its Universities 1537-1609* (Leiden 2009), s. 148.
 - 27 Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria, Medeltiden, Reformationstiden* (Södertälje 1989, första upplagan 1975), s. 344.
 - 28 Utöver Uppsalas tidiga promotioner beskriver Malmström även Köpenhamns juridiska fakultets promotionsritual samt äldre promotionsordningar från till exempel Erfurt, Leipzig, Basel och Montpellier. Åke Malmström, *Juridiska Fakulteten i Uppsala: studier till fakultetens historia I, Den medeltida fakulteten och dess bakgrund* (Uppsala 1976), s. 137–144, Åke Malmström, *Juridiska Fakulteten i Uppsala: studier till fakultetens historia II, Den juridiska fakulteten under 1600-talet och början av 1700-talet*, (Uppsala 1985) s. 169–173.
 - 29 Visserligen står det inte uttryckligen i Lunds universitets konstitutioner exakt hur promotionen ska gå till, endast att promotorn ska dela ut magister- eller doktorsgraden *adhibitis usitatis caeremonijs, insignibus et Privilegijs* ("med de ceremonier, hederstecken och privilegier som brukar användas"). *Lunds akademis konstitutioner, med översättning, anmärkningar...*/ utg. af Fredrik Schrevelius (Lund 1832), s. 96. Att Lund har Uppsala som förebild här är mycket troligt. Lunds universitets konstitutioner liknar i hög grad Uppsalas av 1655 och Lunds universitets äldre ceremonier för doktors- och magisterpromotioner stämmer ofta väl överens med Uppsalas. Olsson, s. 6–7.
 - 30 Olsson, s. 42.
 - 31 Malmström 1985, s. 172, där det hänvisas till Elias Nicolai Mörck, *Actus promotionis Eliæ N. Mörck, sundermanni. Upsaliae A. C. MDCXLII. a.d.14. Calend. Januar. celebratus* (Upsaliae 1642).
 - 32 *Solennitas et actus renunciationis et promotionis, qua in schola et academia Altorsiana Noribergensium primo gradus & honores Magisterii decernebantur...* (Noribergae, 1581), s. 26: Digitis deinde vestris, annulos insero, atque ita jus aureorum annulorum vobis tribuo: quo ritu, dignitatem vobis confero: quae in superiorem ordinem vos collocat.
 - 33 "Doktorsringen, som användes inom samtliga fyra fakulteter, sattes på den högra handen och utgjordes under 1600- och 1700-talen av en guldring med innefattade topaser eller ametister eller bådadera. Däremot är det mindre sannolikt, att den skulle varit av olikartad form

- inom de skilda fakulteterna. Det var dess egen-
skap att vara av guld och försedd med innefat-
tade ädelstenar som gjorde, att den med hänsyn
till gällande lagar och privilegier verkligen
kunde såsom doktorsring symbolisera vissa
friheter och rättigheter.” Backman, s. 110–111.
- 34 Rashdall, s. 229. Backman, s. 102.
- 35 *Summos facultatis theologicae honores jussus dis-
tribuire, ego NN, theologiae doctor, idemque his-
toriae ecclesiasticae in nostra universitate professor,
hodieque ordinis mei promotor legitime constitu-
tus, ne videar aliis tribuere honores, quorum ipse
expers sim, primo pileum meum sumo et capiti
meo impono.* (Ur Lunds universitets promoti-
onsmanus).
- 36 Malmström 1985, s. 169 och Rashdall, s. 229.
- 37 Olsson, s. 41–42.
- 38 Backman, s. 30.
- 39 Jonathan Davies, *Culture and Power. Tuscany
and its Universities 1537–1609* (2009), s. 148.
- 40 Backman, s. 103.
- 41 Åbo Akademis 30-årsfest och promotioner, 17-18
september 1948, <http://bibbild.abo.fi/hereditas/akademihistoria/promotioner/promotion1948/1948promotion.pdf>, s. 29.
- 42 *Hinc [promotor] singulos juramento adstringet.*
("Härefter binder promotorn var och en med
en ed") *Lunds akademis constitutioner, med
översättning, anmärkningar...*/ utg. af Fredrik
Schrevelius (Lund 1832), s. 90.
- 43 Backman, s. 25–26.
- 44 Olsson, s. 6, där det hänvisas till Svensk författ-
ningssamling 1829 nr 12. I den föreskriften fast-
ställdes en rad nya formuleringar av eder och
avskaffades andra eder. Bland annat avskaffades
doktorseden på grund av "obestämdheten, till
en del äfwen olämpligheten för vår tid af de
föreskrifter de innehålla" (s. 82). Medicine
licentiat-eden borde dock fortfarande avläggas
vid promotion till medicine doktor. Den inne-
höll bl.a. en förpliktelse att vid sjukdomars
behandling endast använda sådana medel som
erfarenheten, vetenskapen och mogen prövning
godkänt.
- 45 *"In genere Promotores id præcipue spectabunt, ut
qui in studijs laudabiliter sunt versati, quique ho-
nestis sunt moribus, debito honore exornentur."* ("I
allmänhet ska promotorerna särskilt se till att
de pryds med den tillbörliga hedersbevisnin-
gen, vilka har varit framgångsrika i sina studier
och har hederliga vanor.") *Lunds akademis con-
stitutioner, med översättning, anmärkningar...*/
utg. af Fredrik Schrevelius (Lund 1832), s. 82.
- 46 *"Hoc testantur quoque ardentes isti cerei: vos sci-
licet, in conspicuo jam loco constitutos: non modo
doctrina: sed & vita debere, atque moribus aliis
praelucere: ut ipsis factis, non solum dictis: mori-
bus, non tantum sermonibus philosophari vi-
deamini."* *Solennitas et actus renunciationis et
promotionis, qua in schola et academia Altorsiana
Noribergensium primo gradus & honores Magis-
terii decernebantur...* (Noribergae, 1581), s. 26.
- 47 Backman, s. 92.
- 48 Backman, s. 101–107. Backman hänvisar på s. 101
i kronologisk ordning till författarna Cuppene-
rius, Besoldus, Limnaeus, Fregissmont, Iterus
samt till verket *Grosses Universallexikon*.
- 49 Malmström 1985, s. 169.
- 50 Antalet katedrar har skiftat. *Sub cathedra* (under
katedern), i de fall man hade endast en kateder
eller *in inferiori cathedra* (vid den nedre kate-
dern), då man hade två katedrar, en övre och
en nedre.
- 51 I Erfurts universitets statuter från 1392 står: *in-
signia doctoralia sex, scilicet kathedram, librum et
osculum ab uno doctore, et annulum aureum, bir-
retum et benedictionem ab alio doctore.* ("Doktor-
sinsignierna är sex till antalet, nämligen katedern,
boken, kyssen från en doktor, guldringen, hatten
samt välsignelsen utförd av en annan doktor.")
Citerat via Malmström 1985, s. 169.
- 52 I Falléns beskrivning av promotionen 1790 be-
skrivs hur de gick i följande sedan länge redan
etablerade ordning: först gick akademivakten
och därefter följde dekaner, promotorer och
promovendi, och sist "Akad. Staten, anförda af
Procancellor och Rector, som hafva akad. Pe-
deller med Rectors Spirorna framför sig. Alla
Academiska Processioner hafwa den ordning
för sig föreskrifven, att Theologiska Facultetens
ledamöter gå först, dernäst den Juridiska, Medi-
cinska och Philosophiska, slutligen Akad.
Adjuncter, Embetsmän och Docenter." Fallén
s. 29–30.
- 53 Att även musiken var viktig under promotions-
ceremonin förr framgår av gamla promotions-
ordningar, till exempel: *Solennitas et actus ren-
unciationis et promotionis, qua in schola et aca-*

- demia Altorsiana Noribergensium primo gradus & honores Magisterii decernebantur...* (Noribergae, 1581).
- 54 *Lunds akademis constitutioner, med översättning, anmärkningar...*/ utg. af Fredrik Schrevelius (Lund 1832), under rubriken "Qui sumptus Candidatis faciendi", s. 96–98. Se även Olsson, s. 62–68.
- 55 Redan i 1200-talets Bologna innebar den förväntade storslagna festen ekonomiska bekymmer för den nypromoverade, vars ekonomi redan var hårt ansträngd som en följd av alla utgifter i samband med promotionen. Rashdall, s. 231. Se även Lindroth (Stormaktstiden), s. 34, och Backman, s. 20–24.
- 56 "Av det redan sagda framgår väsentliga likheter med biskopsvigningen. Också i denna ingick (och ingår alltjämt) i den romerska kyrkan såsom symboliska inslag en bok (här en evangeliebok), en ring såsom trons (trohetens) symbol ("anulus fidei signaculum"), en huvudbonad (i detta fall en mitra) och en fridskyss ("osculum pacis"); vidare föres ordinatus till en "cathedra" (här=biskopsstol). Så småningom följer en välsignelse, och akten avslutas med *Te Deum laudamus* eller annan lämplig hymn." Malmström 1976, s. 141.
- 57 "Malmström 1976, s. 137. Om universitetets framväxt som "a scholastic Guild whether of Masters or Students" se Hastings Rashdall, s. 17–21.

Symbolbruket i ceremonierna vid olika nordiska universitet

Av Per Ström

TITLE: The Use of Symbols in the Ceremonies at Different Nordic Universities

ABSTRACT: The paper deals with the symbols and traditions of Nordic academia, especially concerning the conferment of doctors' degrees. The strong tradition originally from the University of Uppsala, founded in 1477 and re-established in 1595, has its origins in continental medieval and renaissance practices, with the use of pleated hats and laurel wreaths or crowns—the latter elsewhere only preserved in emblematics and terminology. Together with the ancient ritual forms this graduation ceremony is particularly well preserved in Finland (Helsinki), where the development of forms that came about in Sweden during the 19th century did not take place. Attention is also given to the particular ceremony for the hand-over of the rectorate at Uppsala, an unbroken tradition since the early 17th century.

KEYWORDS: Conferment (promotion), insignia, doctor's hat, doctor's ring, doctor's diploma, laurel wreath, conferrer's podium (parnass), inauguration (installation), processions, bedel (pedell), vergers (cursores), symbols, vice-chancellor (rector).

AUTHOR INFORMATION: Per Ström, D.D., B.A., Academy Steward and Master of Ceremonies at Uppsala University – per.strom@uadm.uu.se

I maj 1830 skrev professorn i latin och poetik i Uppsala Adolf Törneros till sin gamle skolkamrat K.A. Nicander att han på den stundande promotionsdagen för sin del skulle sjunga sitt *Te Deum* i vagnen när han passerade Kjula. I stället för att delta i den filosofiska magisterpromotionen tänkte han nämligen resa hem till sin mor i Eskilstuna, förbittrad över de ungas påfund att avskaffa banketten och framförallt rösta bort den

hävdivunna promotionsdräkten – den gustavianska svenska. Han betackade sig för att behöva se Apollons söner lagerkrönas iförda "uniform, det vill säga frack och stövlar".¹

Promotionerna har från tid till annan skiftat form och yttre gestalt i sina detaljer. Ibland har de varit starkt ifrågasatta och på många håll i vår mer centraleuropeiska omvärld försvunnit. De tillhör likväl universitetets äldsta manifestationsformer med

traditioner tillbaka till de äldsta europeiska universitetens framväxt i slutet av 1100-talet. Den första promotionen till doktorsvärdighet var i juridik och skall ha skett i Bologna före år 1219. Om de till det yttre kan ha ändrat utseende är innehållet dock i mycket konstant. Uppgiften är här att kort behandla 1) det akademiskt ceremoniella tillståndet i vår omvärld, 2) något om särarten i den svensk-finska promotionstraditionen 3) doktorspromotionens symboler och någon till, samt slutligen 4) beskriva ett annat starkt symbolladdat akademiskt ceremoniel.

Det akademiskt ceremoniella tillståndet i vår omvärld

Att den medeltida kontinentala promotions-traditionen, ej minst med bruket av lagerkransar, blivit bestående i Sverige och Finland får tillräknas vårt läge i en europeisk periferi. Det har sagts att vad inte Napoleonkrigen och den nya tidsålder som sedan bröt in raderade ut av akademisk ceremoni i de tyska länderna gjorde 68-vågen för ett halvsekel sedan. Vid alla hulda mödrars Moder, det samtidigt så röda Bologna, ges visserligen de nyexaminerade *dottori* och *dottorresse* mer eller mindre vildvuxna kransar av sina vänner eller släktingar, men då mer som ett upptåg än en högtidlig akt. Hedersdoktorat utdelas däremot ceremoniellt av universitet, utan lager.

I Spanien, en annan "periferi", upprätthålls däremot också de gamla bruken med hattar och dräkter i olika fakultetsfärger. I Nederländerna finns också den levande traditionen om än, vad doktorspromotionen beträffar, individuell och anknuten direkt till

disputationsakten. En nederländsk forskare, Reinildis van Ditzhuyzen, inventerade i början av 2000-talet de skiftande formerna för kreerandet av doktorer och jag har lyckligtvis kunnat luta mig mot hennes inventering och upplysande genomgång av ämnet, presenterad i Bergen 2005.²

För våra nordiska grannars del har, vad Danmark och Norge liksom Island beträffar, länge gällt samma frånvaro av ceremoniell kontinuitet som (delvis) i Tyskland men för övrigt i Frankrike, Belgien, Portugal, Italien och Schweiz. Ditzhuyzen visar att under 1800-talet den första delen av doktorblivandet, disputationen, här gavs allt större betydelse på bekostnad av den andra delen, den festliga offentliga proklamationen genom promotionshögtiden. Dessa länder följer det hon kallar "disputationsmodellen" för kreerandet av doktorer.

Den andra modellen kallar Ditzhuyzen inceptio-modellen. Den består av två delar, nämligen först examination eller disputation senare följd av en högtidlig gruppceremoni. Denna följer alltså den traditionella ordningen enligt medeltida mönster. Den upprätthålls i länder som Österrike, Ungern, Tjeckien, Slovenien, Irland, Sverige, Finland och Turkiet. Hit räknas också Storbritannien som dock har en del särtraditioner och variationer vid olika äldre lärosäten.

Det noteras dock att en återkomst av ceremonier och symboler har gjort sig märkbar efter järnridåns fall och Tysklands återförening, först i det tidigare DDR och sedan också vid tidigare västtyska universitet. I Wien avsåg ledningen att avskaffa promotionsakten på 1990-talet, sedan den ej längre hade någon rättsverkan, men studenternas

protester ledde i stället till att ceremonin byggdes ut och förskönades ytterligare. Också hos våra nordiska grannar hittar man numera högtidliga examensceremonier och förlänande av doktorsdiplom. Så i Trondheim och Bergen samt vid medicinska fakulteten i Århus. Det förefaller alltså som att en kantring över till inceptio-modellen ägt rum.

Något om särarten i den svenskfinska promotionstraditionen

Inom det Svenska akademiska högtidskonvetet, ett nätverk för de ceremoniansvariga vid svenska lärosäten som promoverar doktorer, strävar vi efter att upprätthålla en gemensam standard, såtillvida att de doktorsgrader som promoveras till skall vara likvärdiga och att ceremonins sakliga kärna skall vara densamma vid de olika lärosätena. Till konvetet är också adjungerade kollegerna vid Helsingfors universitet och Åbo Akademi, vilka fullföljer samma tradition vid de svenskspråkiga finska universiteten (Handelshögskolan i Helsingfors har enligt dess rektor inte motsvarande tradition). Det vilar ett tungt ansvar över dessa ansvariga ty, som Dr van Ditzhuyzen säger: ”De mest traditionsrika och imponerande ritualerna finner man i Sverige och Finland.”

Den första dokumenterade promotionen i Sverige ägde rum vid den 1595 återupprättade akademien i Uppsala den 22 januari år 1600. Då promoverades, för sista gången i Sverige, ett antal baccalaurer (den lägsta graden) och strax en handfull av dessa till magistrar (den högsta graden) i Filosofiska fakulteten. Vid denna promotion bars för första gången den ena av universitetets två

Ill. 1. Uppsala universitetets silverspiros från omkring 1600. I akademiska processioner bärs de framför rector magnificus.

Silver sceptres c. 1600, Uppsala University. In academic processions these are carried before the Vice-Chancellor (rector magnificus).

Bildkälla/Source:

Alvin-portal.org
109648. Foto/Photo:
Åke Nilsson.

silverspiros i processionen före rektor (den andra blev färdig något senare och båda var skänkta av hertigen, sedermera Carl IX). Se ill. 1. Vid detta tillfälle gick inte att få fram lagerblad i mängd och därför gjordes kransar av vinruta. Laurentius Paulinus Gothus, dekanus och promotor, utlade symboliken i en senare tryckt oration.

Den första doktorspromotionen kan firas med ett 400-årsjubileum i oktober innevarande år. Den ägde nämligen rum inom festligheterna för Gustaf II Adolfs kröning 1617 men inte som de tidigare magisterpromotionerna i akademins lokaler utan i domkyrkan och med rikskanslern som promotor på konungens uppdrag. Den har kallats ”snarare en statsakt än en akademisk tilldragelse”. Den teologiska doktorsgraden kom hädan-

efter att i stort sett betraktas som ett kungligt nådevedermåle till bemärkta kyrkomän eller professorer i samband med jubileer och kröningar. Först sedan ett drygt århundrade tillbaka har de teologiska fakulteterna examinerat och promoverat doktorer efter prov. De juridiska och medicinska doktorspromotionerna var under 1600-talet och 1700-talets början få och sporadiska.

De med tiden regelbundet återkommande promotionerna var de filosofiska till magistergraden. Snart etablerades en treårs-cykel så att denna promotion ägde rum första året i Uppsala, andra året i Åbo och tredje året i Lund (Dorpat hade vid det laget kommit ur bilden). Det var på vunnen magistergrad man kunde nå högre ämbeten och befattningar inom såväl kyrka som statsapparat. Efter godkända disputationer, först *pro exercitio*, sedan *pro gradu*, var det genom själva promotionsakten som grad, titel och värdighet erhöles. Rikets fjärde universitet från 1648, det ännu äldre i Greifswald, följde sin egen ordning och kunde promovera vid lägligt tillfälle.

De historiska symbolerna, hatt för doktorer i de högre fakulteterna, lagerkrans för de filosofie magistrarna, ring, diplom, tidigare också bok, har Cajsa Sjöberg beskrivit på annan plats. Ingenstans bevaras de gamla svenska promotionssederna, ursprungligen från Uppsala, så väl som i Finland, och i synnerhet vid Helsingfors universitet, alias Kejserliga Alexanders-Universitetet, alias Kungliga Akademien i Åbo. Detta har att göra med följderna av riksprängningen 1809 då den nye härskaren över den finska riksdelen, storfursten men också kejsaren och självhärskaren tsar Alexander till en början de-

kreterade att allt akademiskt skulle förbliva vid vad det varit under svenskt styre. Därmed sattes också promotionsleden där i frysskåp ett århundrade framåt förutom i vissa signifikativa avseenden som berörs nedan, medan det i Sverige skedde en gradvis utveckling.

När vi alltså i Sverige och Finland promoverar folk med lagerkrans, medan denna i andra länder endast förekommer i emblematik och språkliga avledningar, beror det kanske på vårt perifera läge. Men vi gör det lite olika. I Sverige skedde under 1800-talet en utveckling mot att den filosofiska graden blev en doktorsgrad men man behöll det gamla filosofiska promotionstecknet, kransen. I de upsaliensiska doktorsdiplomen för filosofie doktorer står dock alltjämt att de promoverats till doktorer och magistrar.

I Finland promoveras i stället alltför magistrar med krans och ring. En filosofisk doktorsgrad infördes som högre examen i de nya statuterna 1828 vid flytten till Helsingfors då den filosofiska gjordes till en forskningsfakultet. Till filosofie doktorsgraden promoveras därför med hatt vartill även fogats en värja som tecken. Den första promotionen av filosofie doktorer i Helsingfors skedde 1840. Då ingick för sista gången bokens öppnande och slutande i ceremonin.

Doktorspromotionens symboler och någon till

I det följande exemplifieras genomgången av promotionens symboler och några andra tecken mest från Uppsala.

Som nämnts har ceremonierna sitt ursprung i medeltidens universitet. I det medel-

Ill. 2. Uppsalas och Lunds rectores magnifici, Eva Åkesson och Torbjörn von Schantz, med båda universitetens studenters fanbogar i bakgrunden. Vid invigningen av Lunds universitets 350-årsjubileum 2016.

The two Vice-Chancellors (rectores magnifici) of Uppsala and Lund, professors Eva Åkesson and Torbjörn von Schantz, at the inauguration of Lund University's 350 years jubilee in 2016, flanked by the joint banners and flags of both universities' student bodies.

Foto/Photo: Lunds universitet, Kennet Ruona.

tida samhället – man borde säga stadssamhället – var tillhörigheten till en korporation av något slag, såsom ett hantverksskrå eller ett köpmansgille, en viktig prestigegeivande sak men också ett socialt skyddsnät. Sådana sammanslutningar hade sina egna seder, ingenkänningstecken, kläder. Vid speciella

tillfällen framträdde de inför omvärlden och manifesterade sin samhörighet och betydelse med årshögtider, processionståg och gudstjänster. I det sammanhanget kan det akademiska skråets framträdande och uppträdande på scenen ses. Medan mycket av detta, liksom det korporativa samhället i stort, har försvunnit lever denna tradition kvar i den akademiska sfären.

Processioner inleder och avslutar således akademiska ceremonier. De är organiserade efter de olika ingående kategorierna och därinom hierarkiskt. Studenterna tågar bakom sina fälttecken, standar och fanor. Ett tills vidare unikt tillfälle inträffade på senhösten 2016, när Uppsalas och Lunds fanbogar uppträdde tillsammans vid invigningen av Lunds universitets 350-årsjubileum. Då uppträdde även de båda magnificenserna tillsammans – det var dock inte första gången. Se ill. 2. Rektorernas ämbetskedjor är visserligen inte bland de äldsta symbolerna i svenskt akademiväsen men passar helt i den tradition från medeltiden som nämnts.

Fastän vi i Sverige, i Uppsala sedan 1935, håller gemensamma promotionsfester för alla fakulteter vid lärosätet så är det varje fakultet som för sig utför sin promotion, det vill säga agerar som ett självständigt subjekt. Själva promotionen, eller den *rite de passage* som medför rätten att undervisa på eget ansvar, *licentia docendi*, består i det individuella uppstigandet i katedern, eller över parnassen som den här kallas. Tecknen som utdelas är just yttre tecken på att man undergått ceremonin. Krans eller hatt sätts på huvudet, ringen på fingret, och på vägen ner erhåller man diplommet som är det skrivna beviset på vunnen värdighet och genomgången promo-

tion. Som hyllningar avlossas salutskott vilka likaväl som processionsringningen talar om för befolkningen att något betydelsefullt äger rum. De akademiska ringningarna och kanonsaluterna hör sedan århundraden till den akustiska miljön i de gamla svenska universitetsstäderna.

Doktorshattarna talar med sina rosetter och spännen, så kallade hattmärken, om vilken doktorsgrad bäraren innehar och även från vilket universitet. Den förkättrade uniformen som Törneros visserligen bar själv, men inte ansåg passande på musernas berg, blev i Sverige just en civiluniform av vilken också kan avläsas på kragbroderierna vad för lärdomsgrad eller vilken akademisk gemenskap som är bärarens. Se ill. 3.

Universiteten har också instiftat medaljer och andra hederstecken. Vid Uppsala universitet kan en mycket förtjänt person bli hedersmedlem, Honorary Fellow, och erhåller då som tecken en kedja. H.M. Konungen är universitetets första Hedersmedlem och den japanske kejsaren blev det vid Linné-jubileet 2007. Han erhöll då också ett specialgjort diplom av samma innebörd och med sigilldosan svarvad i körsbärsträ. Detta be-seglades med universitetets numera nästan aldrig i lack använda sigill. Doktorsdiplomen bär fakultetssigillen, vilka alltså är i flitigt bruk. Se ill. 4 a-e.

Ett annat starkt symbolladdat akademiskt ceremoniel

Som jag nämnde utvecklades under lång tid en periodicitet för de filosofiska promotionerna vilken i Finland i viss mån bestått till våra dagar. Den utan jämförelse mest fre-

Ill. 3. Elias Fries (1794–1878) i frack med kragbroderi för professor vid Filosofiska fakulteten i Uppsala. På bröstet bär han kraschan för kommendör med stora korset av Kungl. Nordstjärneorden.

Professor Elias Fries dressed with an embroidered collar for a professor of the Philosophical Faculty at Uppsala. On his chest the star of a Commander Grand Cross of the Royal Order of the Polar Star.

Bildkälla/Source: UUB, Alvin-portal.org 7279. Foto/Photo: Axel Rydin.

kventa och regelbundet återkommande akademiska högtiden var under århundraden i Uppsala det terminsvisa rektorsombytet. I 1655 års konstitutioner stadgas om dessa. I Uppsala är denna vackra ceremoni, i stort sett enligt samma ritual, en obruten tradition sedan början av 1600-talet, ehuru numera mindre frekvent förekommande. Rektors ämbete är sedan 1877 en utnämningstjänst.

Ill. 4 a-e. Sigillstampar för den teologiska och juridiska, medicinska och filosofiska samt farmaceutiska fakulteten vid Uppsala universitet.

Stamps for the seals of the Faculties of Divinity, Law, Medicine, Philosophy and Pharmacy at Uppsala University.

Bildkälla/Source: Alvin-portal.org 110426 (teol.), 110252 (jur.), 110279 (med.), 110225 (fil.), 110289 (farm.). Foton/Photos: Mikael Wallerstedt.

Låt oss här endast se på de symboliska föremål som tillhör rektors ämbete och som överlämnas i tur och ordning och med olika förmaningsord av avgående till tillträdande rektor. Dessa är: spirorna, sigillet, nycklarna (ursprungligen tre; till arkivet, kassan och fängelset), konstitutionerna, matrikeln

(*album studiosorum*), kedjan. Se ill. 1 samt 5 a-c. När slutligen kedjan överlämnas och läggs över tillträdande rektors axlar byter hedersvakten, pedell och kursorer, sida och fattar posto bakom den akademiska republikens nya regent vilken å kollegiets vägnar hyllas av sin företrädare.

Ill. 5 a–c. Insignier för rektor vid Uppsala universitet vilka högtidligt överlämnas vid skiftet i följande ordning: spirorna (se ill. 1), sigillet skapat av Johannes Bureus 1599, sigillstampen graverad 1799 av Lars Grandel (1750–1836) visas även som detalj, nycklarna, sedan Gustaf III:s tid endast symboliska, en gyllene, en silverne, 1655 års konstitutioner, första bandet av *Album studiosorum*, studentmatrikeln, från 1595. Sist överlämnas rektorskedjan, även visad i detalj, skänkt av Oscar II vid 400-årsjubileet 1877, ritad av Fredrik Wilhelm Scholander (1816–81) och utförd av Carl Fredrik Carlman (1831–89). Rektorskedjan har symboler för de ursprungliga fyra fakulteterna, i övre registret, heraldiskt höger för bäraren, teologiska, till vänster juridiska, nedre registret till höger medicinska, till vänster filosofiska. Medaljen är utförd av Adolf Lindberg (1839–1916). Dess åtsida visar givarens, kung Oscar II, porträtt inom en lagerkrans, fränsidan vishetens gudinna Minerva tronande. Vad gäller sigillet, notera heraldiseringen av dess centrala huvudbeståndsdelar, bild s. 498.

*Insignia of the Vice-Chancellor (rector magnificus) of Uppsala University, solemnly handed over by the predecessor at the transition of office: the sceptres (ill. 1 above), the seal, the keys, the constitutions of 1655, the first volume of the students' immatriculation records, i.e. the *Album studiosorum* from 1595, and lastly the chain of office, a gift from king Oscar II at the 400 years jubilee in 1877. The chain has symbols for the four original faculties of divinity, law, medicine and philosophy. The main elements of the seal were transformed into an official heraldic coat of arms in 1991 (ill. p. 498).*

Bildkälla/Source: Alvin-portal.org 109628, 198472, 100729, 100736. Foton/Photos: Mikael Wallerstedt.

Sammanfattning

Här har i all korthet tecknats en bild av det ungefärliga läget beträffande de akademiska promotionerna i vår omvärld, särskilt i Norden och i synnerhet Sverige och Finland. Jag har därefter i korthet behandlat doktorspromotionens förlopp och symboler samt några andra akademiska symboler. Slutligen har presenterats det för många måhända okända men symboliskt rika upsaliensiska rektorskiftets ritual och symboler.

Källor och litteratur

För promotionsseden, se E.L. Backman, *Doktorspromotioner i Uppsala förr och nu*, Stockholm 1927, samt T. Nevéus, *En akademisk festsed och dess utveckling. Om promotioner vid Uppsala universitet*, (AUU, Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia 50), Uppsala 1986, och där anförd litteratur.

Vidare: T. Nevéus, *Lagerkransar & Logotyper. Symboler och ceremonier vid svenska universitet*, Stockholm 1999, jämte där anförd litteratur (s. 97–99). Om akademisk sed och tradition ur ett Uppsala-perspektiv, se P. Ström, "Kulturtradition och traditionskultur", i: *Det goda universitetet. Rektorsperioden 2006–2011. Festskrift till Anders Hallberg*, red. P. Björk, M. Bolkéus Blom, P. Ström (AUU, Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia 93, ed. L. Elmevik), Uppsala 2011, s. 341–354.

Om promotionssedens historia, utveckling och särdrag i Finland, särskilt vid Helsingfors universitets filosofiska fakultet, se: Tero Halonen, "Om att upphöja anden och

graden", i: *Promotionen – en akademisk fest. Filosofiska fakultetens vid Helsingfors universitet promotion 2010*, red. Johanna Ilmakunnas (2011), s. 43–70. Hela volymen på finska och svenska är rikt illustrerad och värd att ta del av för ytterligare fördjupning.

För den internationella utblicken: Reinildis van Ditzhuyzen, "The 'creatio doctoris'. Diversity or convergence of ceremonial forms", presented in Bergen, Norway 18/20 May 2005 (paper). För brittisk tradition se t.ex. D.R. Venables och R.E. Clifford, *Academic Dress of the University of Oxford*, 8:e uppl., Oxford 1998.

Om promotionen i Uppsala år 1600, se T. Nevéus, "Inför jubelpromotionen den 22 januari 2000" i *Jubelpromotionsfesten i Uppsala den 22 januari 2000* (AUU, Skrifter rörande Uppsala universitet, B. Inbjudningar 125, red. P. Ström), Uppsala 1999, s. 9–25. Om 1655 års konstitutioner för Uppsala universitet, se: S. Strömholm, "'Till Guds ära och till vårt rikets lyckliga förkovran'. Om 1655 års konstitutioner för Uppsala universitet", i *Promotionsfesten i Uppsala den 27 maj 2005* (AUU, Skrifter rörande Uppsala universitet, B. Inbjudningar 145, red. P. Ström), Uppsala 2005, s. 7–27 och, i samma skrift en utgåva av: "1655 års konstitutioner", latin med svensk övers. av K. Östlund, s. 29–145.

Noter

- 1 A. Törneros till K.A. Nicander 9 maj 1830, i: *Bref och dagboksanteckningar af Adolf Törneros*, ny uppl., utg. Rich. Bergström, Stockholm 1891, s. 398.
- 2 Reinildis van Ditzhuyzen, "The 'creatio doctoris'. Diversity or convergence of ceremonial forms", presented in Bergen, Norway 18/20 May 2005.

Översikt över de symboler nordiska akademier, universitet och högskolor använder

Av Martin Sunnqvist

TITLE: An overview of symbols used by Nordic academies, universities and university colleges

ABSTRACT: The aim of this article is to give an overview of the types of symbols that are used by Nordic academies, universities and university colleges. The symbols, and what they refer to, are discussed. Coats-of-arms in the strict sense are used by some military academies, but also by some Swedish university colleges and by the oldest Nordic university, the University of Uppsala. Seals, or logotypes in the circular form of a seal, are common. Another common type of symbols are emblems with motifs from antique mythology or with other references to antiquity. These are symbols in the narrow sense, which can only be understood by those who have learnt the histories behind the symbols. There are also emblems which are easier to understand, such as the cogwheel for a technical college.

KEYWORDS: Seals, antiquity, Pallas Athena, Apollo, laurel wreath, caduceus

AUTHOR INFORMATION: Martin Sunnqvist, aih, LL.D., adjunct senior lecturer, district judge, Sweden – sunnqvist@yahoo.com

Inledning

Syftet med denna artikel är att ge en överblick över vilka typer av symboler nordiska akademier, universitet och högskolor använder i nutiden. Det är fråga om en ögonblicksbild, och vissa iakttagelser kommer att göras om symbolinnehåll och symbolhistoria. Jag har i de flesta fall inte haft möjlighet att spåra vilket symbolinnehåll som åsyftats med ett visst emblem, och i de fall det inte har varit möjligt tolkar jag de iakttagelser jag kan göra. Ämnet behandlas inte fullständigt och uttömmande, utan ett representativt urval

har gjorts för att exempel på olika typer av symboler ska kunna diskuteras. Urvalet har dock begränsats till symboler beträffande vilka det går att säga något relevant om symbolinnehållet. Rena bokstavslogotyper, abstrakta symboler och symboler där en viss färgnyans sägs ha en symbolisk betydelse har jag inte tagit upp.

Heraldiska vapen

Några svenska universitet och högskolor använder heraldiska vapen. Först kan näm-

HÖGSKOLAN I SKÖVDE

Ill. 1. Vapnet för Högskolan i Skövde, komponerat år 1992 av Bengt Olof Kälde, i den version det används nu.

Coat-of-arms of the University College of Skövde, composed in 1992 by Bengt Olof Kälde, in the version in which it is now used.

Bild från högskolans hemsida. Picture from the web site of the university college.

nas några nyare högskolor, som Högskolan i Skövde och Högskolan i Borås.

Vapnet för Högskolan i Skövde komponerades år 1992 av Bengt Olof Kälde (ill. 1). Det innehåller symboler som syftar på Västergötland (lejonet och stjärnorna), lärdom och studier (boken) samt även asken Yggdrasil, det ständigt grönskande världsträdet.¹ Skölden omges av en lagerkrans, även den en lärdomssymbol. Enligt den egentliga tinktursättningen är skölden delad i svart och guld, med lejonet och boken av guld, stjärnorna av silver och trädet grönt, men högskolan använder vapnet som logotyp i en lila färgton.

Högskolan i Borås har sedan år 1978 använt en knalle (gårdfarihandlare) som symbol, eftersom knallen är en symbol för Sjuhäradsbygden.² Hösten 2006 gjordes logotypen om till ett vapen, varvid knallen bibehölls och skölden omgavs av en lager-

HÖGSKOLAN I BORÅS

Ill. 2. Vapnet för Högskolan i Borås framtaget år 2006. *Coat-of-arms of the University College of Borås, designed in 2006.*

Bild från högskolans hemsida. Picture from the web site of the university college.

krans och kröntes med en kungl. krona (ill. 2). Färgerna anknyter till Västergötlands, och lagerkransen binds samman av två ullsaxar som representerar Borås.³ Processen för framtagandet av detta vapen beskrivs kortfattat men ingående på en Youtube-film, där även statsheraldiker Henrik Klackenborg medverkar.⁴ Vapnet används också som märke på doktorshattar.⁵

En annan kategori högskolor som använder heraldiska vapen eller symboler är de försvarsanknutna högskolorna. Det kan antas att den militära symbolvärlden har förts över till de militära högskolorna. Den svenska Försvarshögskolan för, enligt uppgift sedan år 1985,⁶ ett vapen med ett svärd med segerkrans.⁷ Den finska Försvarshögskolan för en fästning med ett svärd framför.⁸

Det danska Forsvarsakademiet för ett vapen med en uggle som håller två marskalksstavar (ill. 3). Vapnet tecknades av

Ill. 3 (t.v.). Det danska Forsvarsakademiets vapen, komponerat år 1970 av Aage Wulff.
(Left(: Coat-of-arms of the Royal Danish Defence College, composed in 1970 by Aage Wulff (left).
Bild från högskolans hemsida. Picture from the web site of the university college.

UPPSALA UNIVERSITET

Ill. 4 a–b (i midten och t.h.). Uppsala universitetets vapen från år 1990 och sigill från år 1599 såsom det nu används som logotyp.
(Middle & right). The coat-of-arms of Uppsala university of 1990 and the seal from 1599 as it is now used as logotype.

Bild från Uppsala universitet resp. universitetets hemsida. Picture from Uppsala university and from the web site of the university.

Aage Wulff och blev ”Kgl. Approberet” år 1970. Då angavs om symboliken:

”Visdommens ugle (minervauglen) på 2 korslagte marskalstave i et skjold lagt på et opadvendende sværd, der bærer en kongekrone på rødt underlag og hvis fæste bærer Frederik VI kronede navnetræk. Skjoldet er omgivet af et skriftbånd med valgsproget SAPIENTIA ET PROVIDENTIA (Viden og Fremsyn).”⁹

Nordens äldsta universitet, Uppsala universitet, har år 1990 antagit ett vapen som bygger på symbolinnehållet i universitetets sigill.¹⁰ (Ill. 4 a.) Här kan noteras att sigillet, i en form som ligger nära ett sigill från 1599,¹¹ fortsätter att användas som universitetets logotyp. (Ill. 4 b.) Att ha en krönt sköld i ett sigill för ett universitet har emellertid en historisk bakgrund i det svenska väldet. I ett sigill för Åbo universitet, grundat år 1640 och sedermera flyttat till Helsingfors, finns

en krönt sköld, omgiven av ymnighetshorn, innehållande de hebreiska bokstäverna JHVH för Guds namn, med därifrån nedkommande strålar överlagda texten CHRISTINA R S 1640.¹² (Ill. 5.) Det är alltså ett vapen som inte fullt ut följer de heraldiska reglerna, men ändå ett vapen. En liknande utformning återkom senare i ett sigill för Uppsala universitet från år 1799. Originellt nog har det ”egentliga” sigillet blivit den centrala figuren med tillägg i form av ymnighetshorn, böcker och en ängel hållande palmkvistar.¹³ (Se ill. på s. 494) I sammanhanget bör också nämnas Köpenhamns universitets sigill från år 1537, där bilden av kungen och ett sammansatt dansk-norskt vapen visade att det återupprättade universitetet var den dansk-norska statens.¹⁴ På motsvarande sätt markerades i Åbo akademis sigill år 1640

Ill. 5. Åbo universitets (numera Helsingfors universitet) sigill från år 1640.

Seal of the university of Turku (now university of Helsinki) from 1640.

Bildkälla/source: O. M. Reuter, *Finland i ord och bild*, Stockholm 1901, s. 344

Ill. 6. Karlstads universitets logotyp.

Logotype for Karlstad university.

Bild från universitetets hemsida. Picture from the web site of the university.

akademiens koppling till drottningen och därmed statsmakten.

Sigill och sigillliknande symboler

Den typ av symbol som kanske är mest kända för universiteten är sigillet, och då åsyftas den typen av sigill som inte har ett vapen som motiv utan symboler direkt placerade i den runda ytan med en omgivande text. I Sverige gäller detta t.ex. Uppsala och Lund (se s. 425), i Danmark Köpenhamn¹⁵ och i Norge Oslo.¹⁶

Även där det inte är fråga om egentliga sigill har den runda formen haft viss spridning, åtminstone i Sverige. När Torgny Nevéus år 1999 skrev om högskolornas logotyper var den runda formen påfallande ofta förekommande, som t.ex. hos Chalmers

tekniska högskola i Göteborg (se nedan, ill. 19 b), Handelshögskolan i Stockholm (se nedan, ill. 16), Karolinska institutet i Stockholm (se nedan, ill. 17 a), Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm m.fl.¹⁷ Ett ytterligare exempel är logotypen för Karlstads universitet (ill. 6), där det finns en sol, som anknyter till talesättet "sola i Karlstad" och till solens roll som energikälla.¹⁸ Påfallande är emellertid också att flera av de yngre högskolorna har bytt logotyper, och i vissa fall även namn, under de senaste 20 åren.

Symboler för kunskap och växtkraft

Boken kan i universitetssammanhang vara en symbol för matrikeln eller privilegierna¹⁹ men den kan, förstås, också vara en symbol för

Ill. 7 a–b. Äpplet som symbol i logotyperna för Sydansk Universitet och i den tidigare logotypen för Höskolan i Kristianstad.

The apple as a symbol of the University of Southern Denmark and in the former logotype of the University College of Kristianstad.

Bild från universitetets resp. högskolans hemsida. Picture from the web site of the university/ university college.

kunskap.²⁰ Boken syns som redan nämnts i vapnet för Höskolan i Skövde (se ill. 1 ovan) och även i Lunds universitets sigill (se s. 425).

Ett äpple kan, bland mycket annat, symbolisera visdom, såsom frukten på kunskapens träd.²¹ Det är därför inte förvånande att några akademier, såsom Syddansk Universitet (ill. 7 a) och Höskolan i Kristianstad (ill. 7 b), i dess tidigare logotyp, använder respektive har använt ett äpple som symbol. Linnéuniversitetets träd (ill. 8) skulle lätt kunna uppfattas som ett äppelträd men är inte det. Det är en symbol för växtkraft och en referens till Carl von Linné, som universitetet hämtat sitt namn från. Universitetet beskriver symbolen på följande sätt.

Ill. 8. Linnéuniversitetets träd, en symbol för växtkraft hämtad från Carl von Linné.

The tree of the Linnaeus University, a symbol of vigor inspired by Carl Linnaeus.

Bild från universitetets hemsida. Picture from the web site of the university.

”Ursprunget till symbolen är en teckning av Linné hämtad från Örtaboken, det äldsta kända manuskriptet av Linné, från hans skoltid i Växjö 1716–27. Symbolen förmedlar både kopplingen till namnet och till rötterna i den småländska myllan. Samtidigt sägs trädet vara en symbol för månaden maj, Linnés födelsemånad, och för växtkraft, en symbolik som stämmer väl överens med universitetets ambition att vara ett globalt universitet med regionen som bas och världen som spelplats.”²²

Pallas Athenas symboler

Athena, eller Pallas Athena, var vishetens och krigets gudinna i grekisk mytologi. Hon bär ofta en hjälm i avbildningar och hade

Ill. 9 (t.v.). Ugglan på sju fjäll i sigillet för Bergens universitet, en symbol för visheten.

(Right) *The owl on seven mountains in the seal of the University of Bergen, a symbol of wisdom.*

Bild från universitetets hemsida. Picture from the web site of the university.

Ill. 10 a–b (midten och t.h.). Athena som symbol för Vetenskaps-societeten i Lund och Islands universitet.

(Middle and left) *Athena as a symbol of Vetenskaps-societeten i Lund and the University of Iceland.* Bild från societetens resp. universitetets hemsida. Picture from the web site of the society and the university.

bl.a. ugglan och olivträdet som symboler. Minerva var Athenas motsvarighet i romersk mytologi, och hennes ugglor Glaucus symboliserade vishet och bildning.

Denna tematik gestaltar sig på tre sätt. Det ena är att ugglan symboliserar visheten. En uggle finns i sigillet för Bergens universitet (ill. 9), där den sitter på de sju fjäll som sägs omge Bergen. Också i vapnet för Forsvarsakademiet (se ovan, ill. 3) finns ugglan. Det andra sättet är att Athenas huvud med hjälmen symboliserar visheten. Detta finns i symbolen för Vetenskaps-societeten i Lund (ill. 10 a), ett av de svenska regionala lärda sällskapen med kungligt beskydd, och i sigillet för Islands universitet, Háskóli Íslands (ill. 10 b).

Det tredje sättet är genom att använda en fackla som symbol. Facklan kan, bland mycket annat, symbolisera ljuset som lyser upp i mörkret och därmed upplysning och intelligens, medan eld i mer allmän mening kan symbolisera inspirationen och förknippas med Hermes/Merkurius, symboler för han-

del och köpenskap.²³ När det gäller emblemet för Stockholms universitet (ill. 11) är facklan en symbol för Athena. Upphovsman är hovgrafikern Karl-Erik Forsberg, som hämtade inspiration i en plafondmålning i Spökslottet på Drottninggatan i Stockholm. På målningen, som symboliserar kunskapen, finns Athena som håller i en fackla omlindad av en olivkvist.²⁴ Facklor finns också i emblemen för Åbo universitet (ill. 12 a; inte att förväxla med den gamla eller den nya Åbo akademi), universitetet i Jyväskylä (ill. 12 b) och Gymnastik- och Idrottshögskolan (se nedan, ill. 17 b).

Ljuset används indirekt som symbol på ytterligare ett sätt. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, grundad år 1753 och omorganiserad år 1786 av Gustav III i samband med hans grundande av Svenska Akademien, använder sedan år 1786 en symbol (ill. 13) med strålar som belyser ett solur. Inskriptionen *lucis metitur progressibus* är svårtolkad men den kan uppfattas som "det

Ill. 11. Sigillet för Stockholms universitet med Athenas fackla och olivkvisten.

Seal of Stockholm university with the torch and the olive branch.

Bild från universitetets hemsida. Picture from the web site of the university.

[dvs. soluret] mäter genom ljusets framsteg", eller "den [tiden] mäts genom solens fortskridande". Detta ska syfta på att akademien ska mäta sin tid med den upplysning hon sprider.²⁵

Andra antika symboler

Som Cajsa Sjöberg närmare har utvecklat i sin artikel kom lagern, genom sin koppling till Apollon, redan under antiken att symbolisera bl.a. vishet.²⁶ Lagern omger i form av lagerkransen vapnen för högskolorna i Skövde och Borås (se ovan, ill. 1-2) och i form av en krans av lager och ek Uppsala universitets vapen (se ovan, ill. 4 a). Även i Åbo universitets sigill skymtar lagerkvistar bakom mynnighetshornen (se ovan, ill. 5).

Det antika arvet, med förändret över parnassen och andra symbolrika ritualer,²⁷ för tankarna till antikens tempelbyggnader med pelare och dessas kapital. Detta är en symbolik som finns t.ex. i symbolerna för

Turun yliopisto
University of Turku

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Ill. 12 a–b. Facklan i emblemen för Åbo universitet och Jyväskylän universitet.

The torch in the emblems of the universities of Turku and Jyväskylä.

Bilder från universitetens hemsidor. Pictures from the web sites of the universities.

Kungl. KUNGL. VITTERHETS HISTORIE
Vitterhetsakademien OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

Ill. 13. Kungl. Vitterhetsakademiens logotyp med emblemet med soluret.

The logotype of the Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities with the emblem with the sundial.

Bild från akademiens hemsida. Picture from the web site of the academy.

UNIVERSITETET I AGDER

Ill. 14 a–c. Emblem för universiteterna i Tammerfors, Tartu (Dorpat) och Agder.

Emblems for the universities in Tampere, Tartu and Agder.

Bilder från universitetens hemsidor. Pictures from the web sites of the universities.

Ill. 15. Sigill på magisterbrev för Israel Olai Forthelius, arkivet på Lagerlunda, Östergötland, arkivreferens S:II 9 e. Sonen till Israel Olai Forthelius adlades Lagerfelt.

Seal on a master's diploma for Israel Olai Forthelius, archives at Lagerlunda, Östergötland, Sweden, archival reference S:II 9 e. The son of Israel Olai Forthelius was ennobled Lagerfelt.

Foto/photo: Martin Sunnqvist med tillåtelse av friherre Fredrik Lagerfelt/ with permission of baron Fredrik Lagerfelt.

Tammerfors universitet (ill. 14 a), där även uppskjutande blad – kanske lager- eller olivblad eller mer allmänna symboler för växtkraft – finns med, universitetet i Dorpat (Tartu) i Estland (ill. 14 b) – där universitetets nyklassicistiska huvudbyggnad uppförd år 1804-1809 finns med i stiliserat skick – och universitetet i Agder (ill. 14 c), med närheten till havet symboliserad av en våg.

Ämnessymboler och fakultetssymboler

Vid de äldre universiteten har fakulteterna sina egna sigill. Fakultetssigillen i Uppsala och Lund finns återgivna på annan plats i detta häfte²⁸ och har karakteristiska ämnessymboler. Det skulle kunna tänkas att sam-

GÖTEBORGS UNIVERSITET HANDELSHÖGSKOLAN

Ill. 16 a–c. Merkuristaven, i ett fall med Mercurius, i tre handelshögskolors emblem.

The caduceus, in one case together with Mercury, in the emblems of three schools of economics.

Bilder från institutionernas hemsidor. Pictures from the web sites of the institutions.

ma ämnessymboler återkom vid olika europeiska universitet, som t.ex. svärdet och balansvågen för juridisk fakultet.²⁹ Så enkelt är det emellertid inte. Symbolinnehållet varierade. För att här endast nämna universitetet i Helmstedt som exempel kan konstateras att vid dess grundande år 1575 förlänades juridiska fakulteten en kvadrerad sköld med ett lejon hållande en spira, medan filosofiska fakulteten förlänades en med hjärtan beströdd sköld vari finns ett lejon hållande en merkuristav (ill. 15).³⁰ Beträffande filosofiska fakulteten visar exemplet att en fakultet kunde få ett vapen representerande landsherren men med brisyrer.

Merkuristaven är annars en symbol för handel och köpenskap, och den förekommer självklart i olika handelshögskolors logo-

Ill. 17 a-b. Medicinska symboler i emblem för Karolinska institutet och Gymnastik- och Idrottshögskolan.

The emblems of Karolinska institutet and the Swedish School of Sport and Health Sciences.

Bilder från institutionernas hemsidor. Pictures from the web sites of the institutions.

typer (ill. 16 a-c), beträffande den Svenska Handelshögskolan i Finland, "Hanken", även med en avbild av Hermes/Merkurius. Hermes kunde med denna sin stav förvandla allt, som den berörde, till guld.³¹

När det gäller medicinska symboler representeras de tydligast i Karolinska institutets (ill. 17 a) och Gymnastik- och Idrottshögskolans (ill. 17 b) emblem. Karolinska institutet grundades år 1810 och fick år 1816 namnet Carolinska institutet; år 1822–1968 användes namnet Kongl. Carolinska Medico-Chirurgiska Institutet. I Karolinska institutets emblem finns sedan institutets tidiga år en ormskål, en eskulapstav och en tupp. Det är fråga om tre medicinska symboler. Eskulapstaven står för läkekonstens gud, Asklepios eller Aesculapius, som var son till

Apollon och brukade åtföljas av en orm. Med tiden kom ormen att ringla sig omkring den stav som guden bar. Ormskålen hör samman med Asklepios dotter, läkegudinnan Hygieia eller Hygiea. Ormen tog emot föda ur hennes skål, vilket ansågs vara lyckobringande. Tuppen symboliserade det nya livet och var en offergåva åt Asklepios från dem som tillfrisknat från sjukdom. Sokrates anspelade på detta genom att efter det att han hade tömt giftbägaren säga till sin vän Kriton "kom ihåg att vi är skyldiga Asklepios en tupp".³²

I ett sigill från år 1894 för Gymnastik- och Idrottshögskolan, då med namnet Gymnastiska Centralinstitutet, finns samma symboler som i det nuvarande emblemet fast ordnade på annat sätt. Högskolan har själv i samband med sitt 200-årsjubileum reflekterat över den ändrade innebörd som kan läggas i symbolerna. Facklan symboliserar upplysning och kunskap och associerar även till den olympiska elden, eskulapstaven har historisk betydelse eftersom sjukgymnastutbildning tidigare har bedrivits vid högskolan och står nu för fysiologi- och hälsovetenskaperna, medan svärdet påminner om att högskolan tidigare hade ett starkt militärt inflytande och står nu för utbildning i ledarskap.³³

Kungl. Tandläkarhögskolan var en självständig högskola åren 1948–1964 och blev sedan den Odontologiska fakulteten vid Lunds universitet och sedan 1999 i stället en del av Malmö universitet.³⁴ I Malmö universitets grafiska manual anges att s.k. särprofilering, dvs. att dubbla emblem används, är berättigad för Odontologiska fakulteten eftersom den redan har ett inarbetat märke.³⁵

Ill. 18. Emblem för Odontologiska fakulteten vid Malmö universitet.

Emblem of the Faculty of Odontology, Malmö university.

Bild från Malmö högskolas grafiska manual. Picture from the graphic manual of Malmö university.

Detta märke är, att döma av texten i sigillet (ill. 18) från tiden då fakulteten var en självständig högskola. Här syns griphuvudet som lokal symbol, lärdomens lagerkrans och tandläkarens tång.

Symboler som äpplen för kunskap, svärd och balansvågar för juridiken och ormskålar och tuppar för medicinen, är symboler i egentlig mening. De kan inte förstås förnuftsmässigt eller logiskt. Det krävs att man känner till vad de står för, och det finns berättelser som förklarar hur sambandet mellan symbolen och dess betydelse uppkommit. Ett piktogram är något annat. Det är en bild som betyder vad den föreställer och föreställer vad den betyder, som t.ex. en fisk för en fiskaffär eller en sax för en frisersalong.³⁶

Tandläkarens tång, som nyss nämndes, är således ett piktogram. I flera tekniska högskolors emblem finns också piktogram som föreställer ingenjörskonsten, nämligen kugg-

CHALMERS
UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

TAMPERE UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

Ill. 19 a–c. Kugghjulet i två tekniska högskolors emblem samt ankaret och propellern i emblemet för World Maritime University.

The cogwheel in the emblems of two technical colleges and the anchor and propeller in the emblem of World Maritime University.

Bilder från institutionernas hemsidor. Pictures from the web sites of the institutions.

hjulet i emblemet för Tammerfors tekniska universitet (ill. 19 a) och kugghjulet tillsammans med passare och vinkelhake m.m. i emblemet för Chalmers tekniska högskola (ill. 19 b). På samma sätt finns ankaret och propellern, tillsammans med lagerkransen, i emblemet för World Maritime University i Malmö, Nordens enda universitet som sorterar under en internationell organisation (ill. 19 c).

I Sverige flitigt använda symboler för dok-

torsvärdighet är doktorsringarna. Dessa har delvis olika utseende vid olika universitet och symbolinnehållet skiftar beroende på fakultetstillhörighet. Juris doktorer i Uppsala och Lund har ek och lager, skilt av två korslagda band, medicine doktorer har lager med eskulapstav och filosofie doktorer har lager. Beträffande teologie doktorer skiljer det sig åt på så sätt att de i Uppsala har lager med inflätade latinska kors medan de i Lund har dubbelkors och strålände grekiska kors, symboliserande Kristi sårmärken.³⁷

Arthur Thomson (1891–1977) var fil. dr och docent i först finanshistoria och sedan statskunskap och slutligen, efter många uppdrag och ämbeten av skilda slag, kansler för rikets universitet åren 1951–58. Han blev teol. dr h.c. i Lund år 1953, med. dr h.c. vid Karolinska institutet år 1956 och jur. dr h.c. i Uppsala år 1959. När han år 1958 förlänades Serafimerorden antog han ett vapen med i rött fält fyra bjälkar med mönster av en doktorsring från varje fakultet, i den traditionella fakultetsordningen (ill. 20). Den teologiska doktorsringen är av den lundensiska modellen, vilket stämmer med hans hedersdoktorat i Lund. De andra ringarna stämmer med hans hedersdoktorat i juridik i Uppsala och medicin vid Karolinska institutet samt hans ursprungliga doktorsgrad efter avlagda prov i Lund. I hjälmprydnaden finns dessutom två lagerkransar.

Här kan också nämnas något om doktorshattarna. De har olika utseende beroende på fakultet. I Lund har teologie doktorer har en hatt med veckat band i rosettförm framtill. Juris doktorer har framtill på hatten ett spänne med ek- och lagerkvistar. Medicine doktorer har ek och lager i en ram med es-

Ill. 20. Serafimervapen för universitetskansler Arthur Thomson.

Stall plate, Order of the Seraphim, for University Chancellor Arthur Thomson.

Foto/Photo: Kungl. Maj:ts Orden, Per Magnus Persson.

kulapstaven i centrum. Ekonomie doktorer har en merkuriestav i en lagerkrans. Teknologie doktorer har en kvadrat i en triangel, omgiven av en cirkel. Konsthögskolans doktorer har en sol inom en lagerkrans.³⁸

Några sammanfattande iakttagelser

Egentliga heraldiska vapen är mest framträdande när det gäller försvarsanknutna högskolor. Detta är inte särskilt förvånande, eftersom de har haft anledning att hämta inspiration från de vapen som används inom

försvarsväsendet. Kanske mer förvånande är att tre svenska akademier, en äldre (Uppsala universitet) och två yngre (högskolorna i Borås och i Skövde), har antagit vapen. Detta kan förklaras av att regelrätta heraldiska vapen krönts med kunglig krona kommit att bli en tydlig symbol för statliga myndigheter, samtidigt som universiteten från 1960-talet till nu alltmer kommit att inordnas i den statliga myndighetssfären.

Sigill, eller logotyper i sigillform, är ändå en mycket framträdande typ av universitets-symbol. Varför? Sigill har använts inom många olika statliga verksamheter, bl.a. domstolarna. Sigillen har emellertid inom universiteten i många länder behållit en ceremoniell funktion, som har avvecklats i andra sammanhang. Doktorsdiplomen förses fortfarande med sigill, antingen som riktiga lacksigill, som i Uppsala, eller i tryckt form som i Lund.

I övrigt kan konstateras att lärdomssymboler och ämnessymboler används flitigt, med de referenser till och krav på kunskap om antik mytologi och symbolik som dessa medför. Sammantaget blir det en brokig blandning av äpplen, ormar och andra föremål, vars symbolinnehåll inte kan uttolkas utom av den som har intresserat sig för det. Detta är också i sig en sinnebild för den akademiska verksamheten – att ta reda på fakta om vad som döljer sig under ytan.

Sedan finns också sådana symboler som är lättare att tyda – som tandläkartången och kugghjulet. Men slutligen finns logotyper som inte säger något särskilt – som t.ex. i de fall ett universitets namn skrivits med ett visst typsnitt eller att det skrivs med en viss färgnyans. Dessa har som redan nämnts inte

tagits upp här, och jag har därför inget underlag för att uttala mig om vilken typ av emblem som används flitigast och de olika emblemtypernas procentuella andelar. Jag kan emellertid konstatera att det antika arvet lever kvar och att flera universitet är måna om att sätta in emblemets symbolinnehåll i sitt sammanhang. På så sätt förs kunskapen om de antika berättelserna vidare.

Noter

- 1 Torgny Nevéus, *Lagerkransar & logotyper. Symboler och ceremonier vid svenska universitet*, Stockholm 1999, s. 71, Tord Harlin och Oloph Bexell (red.), *Bengt Olof Kälde – kyrkokonstnär och heraldiker*, Uppsala 2006, s. 49 och 54.
- 2 Högskolans i Borås hemsida, information under Historia > Nedslag på högskolans hemsida, högskolans hemsida <http://www.hb.se/Om-hogskolan/Historia/Nedslag>, 2018-08-18.
- 3 Högskolans i Borås hemsida, information under rubriken Logotypens historia, högskolans hemsida <http://www.hb.se/Anstalld/Tjanster-och-support/Kommunikation/Logotyper-och-bilder/Logotyper/Logotypens-historia>, 2018-08-18.
- 4 Högskolans i Borås hemsida, "Historien om Högskolan i Borås logotyp" på Högskolan i Borås Youtube-kanal, även via högskolans hemsida <http://www.hb.se/Genvagar/Press-och-media/Logotyper/Logotypens-historia>, 2018-08-18.
- 5 Riksarkivets hemsida <https://riksarkivet.se/nya-heraldiska-vapen-2016>, 2018-08-18.
- 6 Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:F%C3%B6rsvarsh%C3%B6gskolan_vapen.svg, 2018-08-18.
- 7 Försvarshögskolans hemsida, <https://www.fhs.se>, 2018-08-18.
- 8 Försvarshögskolans hemsida, <http://maanpuolustuskorkeakoulu.fi/etusivu>, 2018-08-18.
- 9 Forsvarsakademiets hemsida, <http://www.fak.dk/om/historie/Pages/Forsvarsakademiets-historie.aspx>, 2018-08-18.
- 10 Nevéus 1999 s. 37–38.

- 11 Nevéus 1999 s. 37.
- 12 O. M. Reuter, *Finland i ord och bild*, Stockholm 1901, s. 344.
- 13 Alvin, plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv, <http://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0007&pid=alvin-record%3A109628&dsid=-9669>, 2018-08-18.
- 14 Se Nils G. Bartholdys artikel i detta häfte, s. 509 ff.
- 15 Se Nils G. Bartholdys artikel i detta häfte, s. 510.
- 16 Se John Peter Colletts artikel i detta häfte, s. 525 ff.
- 17 Nevéus 1999 s. 33–37, 69–72.
- 18 Nevéus 1999 s. 66.
- 19 Se Gabriel Meyers artikel i detta häfte, s. 456.
- 20 Se Cajsa Sjöbergs artikel i detta häfte, s. 478.
- 21 J. C. Cooper, *Symboler. En uppslagsbok*, Stockholm 1990, s. 236; John Foley, *Tecken, märken och symboler. En Guinness uppslagsbok*, Stockholm 1995, s. 313.
- 22 Linnéuniversitetets hemsida, <https://medarbetare.lnu.se/medarbetare/stod-och-service/kommunikation-och-marknadsforing/design-manual/introduktion>, 2018-08-18.
- 23 Cooper 1990 s. 41 och 46, Nevéus 1999 s. 82.
- 24 Stockholms universitets hemsida, <https://www.su.se/medarbetare/kommunikation/grafisk-manual/logotyp-1.361901>, 2018-08-18.
- 25 Gunnel Engwall, tal vid akademiens högtids-sammankomst 2013, akademiens hemsida, http://www.vitterhetsakad.se/ckeditor_assets/attachments/145/ge_arshogtiden_halsningsord_2013.pdf, 2018-08-18.
- 26 Se Cajsa Sjöbergs artikel i detta häfte, s. 475.
- 27 Se Cajsa Sjöbergs artikel i detta häfte, s. 475.
- 28 Se betr. Uppsala s. 493 och Lund s. 427.
- 29 Se betr. denna symbols historia Martin Sunnqvist, "Insignia of Independence or Subordination? The Iconography of the Seals of the Svea Court of Appeal" i Mia Korpiola (red.), *The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period – Historical Reinterpretations and New Perspectives*, Stockholm 2014, med hänvisningar.
- 30 Hans Haase, *Die Universität Helmstedt 1576–1810*, Bremen/Wolfenbüttel 1976, s. 9–12 och 93. På s. 12 anges utifrån ett citat från tiden runt år 1600 att skölden skulle vara beströdd med rosenblad, men det syns på sigillet och på två bilder på s. 93 att det är fråga om hjärtan. Det torde vara landsherrrens, hertigens av Braunschweig-Lüneburgs vapen, och närmare bestämt vapnet för furstendömet Lüneburg (i fält av guld bestrött med röda hjärtan ett blått lejon med röd beväring) som är briserat med en merkuristav.
- 31 Emanuel Bergman, *Medicinska emblem och symboler*, Stockholm 1941, s. 16.
- 32 Karolinska institutets hemsida, <https://ki.se/om-ki/karolinska-institutets-sigill>, 2018-08-18. Se utförligt Bergman 1941 och, när det gäller tuppen, Sven Tito Achen, *Symboler omkring oss. Från prästkragen till zodiaken*, Stockholm 1978, s. 91–100.
- 33 John Fürstenbach (red.), *GIH 200 år. Svensk kunskap, hälsa och kraft*, Stockholm 2013, s. 4–5, på <http://gih.diva-portal.org/smash/get/diva2:648149/FULLTEXT01.pdf>, 2018-08-18.
- 34 Malmö universitets hemsida, <https://www.mah.se/od>, 2018-08-18.
- 35 Malmö universitet, Grafisk manual version 1.0, 2018, s. 11, Malmö universitets hemsida, https://www.mah.se/upload/MEDARBETARE/Dokument/MAU_GrafiskProfil-2018_ver1.0_180228.pdf, 2018-08-18.
- 36 Achen 1978 s. 9–14.
- 37 Nevéus 1999 s. 59–61.
- 38 Torgny Nevéus, *Lagerkransar och logotyper. Symboler och ceremonier vid svenska universitet*, Stockholm 1999, s. 55–59. När det gäller teknologie doktorer se ovan och när det gäller Konsthögskolan, se <https://riksarkivet.se/heraldiska-vapen-2015>.

Det danske kongevåben og Københavns Universitets og dets fakulteters segl

Af Nils G. Bartholdy

TITLE: The Danish Royal Arms and the Seals of the University of Copenhagen and its Faculties

ABSTRACT: The University of Copenhagen, inaugurated in 1479, had a seal showing St. Peter. After the Reformation, the university was reconstituted. Christian III gave it a seal in 1537 with himself seated behind a crowned shield: per pale, three dimidiated lions impaling a dimidiated lion with an axe, i.e. a differenced version of the arms of Denmark and of Norway. In seals of foreign universities, arms of the local prince were never dimidiated. The dimidiated Norwegian lion was used in the seal of the Faculty of Theology, too, and the arms corresponding to the King's titles "of the Wends" (a wyvern) and "of the Goths" (a lion over hearts) in the seals of the Faculty of Jurisprudence and the Faculty of Medicine respectively, in a dimidiated shape as well. The Faculty of Philosophy used the Cross of Dannebrog. After the cession of Norway in 1814, the Danish King had to remove the Norwegian lion from his own arms and the university's seals. The three Danish lions accompanied by hearts without dimidiation are used by the university since the end of the 18th century. The theologians' seal was completely changed after 1820. That of the jurists has now an un-dimidiated wyvern.

KEYWORDS: Royal arms, university seals, faculty seals, dimidiation.

AUTHOR INFORMATION: Nils G. Bartholdy, AIH, former heraldic adviser, senior researcher – nils.bartholdy@gmail.com

Universitetet oprettes

Erik af Pommern havde i 1419 af pave Martin V fået lov til at oprette et dansk universitet, men paven ville kun tillade, at universitetet fik fakulteter for jura, medicin og filosofi, altså ikke noget teologisk fakultet. Af flere grunde blev der ikke dengang oprettet et dansk universitet. Under sit ophold i Rom i

1474 bad Christian I pave Sixtus IV om tilladelse til at oprette et universitet i København. Tilladelsen blev udfærdiget den 19. juni året efter i form af en pavelig bulle stilet til ærkebiskop Jens Brostrup i Lund, og universitetet fik fire fakulteter for hhv. teologi, jura, medicin og filosofi. Universitetet blev indviet i 1479 og blev i begyndelsen betragtet som en del af den katolske kirke.

Ill. 1. Københavns Universitets segl med St. Peder med nøgle. Aftryk fra 1531, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen.

Seal of the University of Copenhagen with St. Peter with key. Impression from 1531, The Danish National Archives.

Ifølge pavebullen skulle universitetet i Bologna tjene som forbillede for Københavns Universitet, men det blev organiseret som universitetet i Köln.¹ Dette universitet var grundlagt i 1388 af byen Köln, hvis byvåben derfor ses nederst i et spidsovalt rektoratssegel fra 1400-tallet, der også gengiver en pave med nøgle og bog under en baldakin.² I det københavnske universitets runde segl, der kendes fra et aftryk under et brev af 8. juni 1531,³ men formentlig stammer fra grundlæggelsen, ses St. Peder med nøgle og bog under en baldakin. Universitetet var knyttet til kapitlet ved Frue Kirke, hvor rigshofmesteren Poul Laxmand i 1491 stiftede et St. Peders alter. Sigillografen Henry Petersen mente, at rosen forneden i seglet kunne være en hentydning til Den gyldne Rose, som Christian I fik af paven under sit besøg

i Rom i 1474, men det er næppe rigtigt. I omskriften står der: S[igillum] v[n]iversitatis studii haffnensis.⁴

Både den spidsovale og den runde form blev brugt af datidens universiteter. Ved universitetet i Erfurt, der var virksomt fra 1392, var det juridiske fakultets segl spidsovalt, og deri ses pave Gregor den Store med helligåndsdue og en munk, er holder en bog. I det teologiske fakultets runde segl sidder en helgen med en bog. Begge segl er dateret 1454, men de behøver ikke være lige gamle.⁵

Reorganisering

Efter reformationen i 1536 blev Københavns Universitet reorganiseret af Christian III, og formålet var først og fremmest at uddanne lutherske præster. Universitetet fik i 1537 et nyt rundt segl, hvor der i omskriften står: SIGIL[LVM] SCHOLE VNIVERSITATIS HAFNIENSIS A CHRISTIANO 3 REGE DAN[IE] ET NORWE[GIE] INST[A] VRATE.⁶ Kongen betragtes som genopretter. Ligesom i sit majestætssegel fra 1536 ses han med krone, scepter og rigsæble i universitetsseglet. Der sidder kongen bag et kronet skjold, der er delt i to felter med de tre danske løver i 1. felt og den økse bærende norske løve i 2. felt. Alle løverne er halveret, så kun forkroppene ses. De halve danske løver sidder fast på delingen. Den halve norske løve står frit i feltet. I senere gengivelser står de halverede danske løver også frit i feltet. Med kongens skikkelse og dele af hans våben blev det tydeligt markeret, at det genoprettede universitet var den danske-norske stats. Hvorfor løverne blev halveret, er det ikke

Ill. 2. Københavns Universitets segl med Christian III bag skjold med halverede danske løver og halveret norsk løve, 1537. Aftryk fra 1500-tallet, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen.

Seal of the University of Copenhagen with Christian III behind a shield with dimidiated Danish lions and a dimidiated Norwegian lion, 1537. Impression from the 16th century, The Danish National Archives.

muligt at give en tilfredsstillende forklaring på, men de må betragtes som brisurer.

Af flere grunde er det rimeligt at sammenligne med universitetet i Wittenberg, hvor Martin Luther startede reformationen i 1517. Luther blev beskyttet af kurfyrst Frederik III den Vise, der figurerede i Wittenberg-universitetets segl. Kurfyrsten med kurfyrstehat og kursværd er omgivet af sine våbenmærker. I det teologiske fakultets segl fra 1503 ses St. Augustin, og han er også omgivet af landsherrens våbener. Men i ingen af tilfældene er våbenfigurerne halveret. Og en halvering af den lokale fyrstes våbenmærker er der ingen eksempler på i andre udenlandske universitetssegel.

I Ulrich von Richentals krønike om kon-

Ill. 3. Det filosofiske fakultets segl med mand med bog og armillarsfære over skjold med Dannebrogskors. Aftryk fra 1594, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen.

Seal of the Faculty of Philosophy with a man with a book and an armillary sphere above a shield with the Cross of Dannebrog. Impression from 1594, The Danish National Archives.

cilet i Konstanz 1414-18 er der afbildet en række våbener for europæiske universiteter, men de må betragtes som konstruktioner. De indeholder alle den pågældende fyrstes eller stats våben kombineret med en bog.⁷ I middelalderlige segl for universitetet i Paris indgik der skjolde med Frankrigs og andre fyrstelige områders våbener. Der er ingen tilfælde af halverede våbenmærker. Universitetet i Cambridge fik i 1573 et våben, hvori

Ill. 4a (t.v.). Universitetsbibliotekets gavebog, ca. 1650. Sølvemblem med det teologiske fakultets våben med Biblen og helliggåndsdue over skjold med en halveret norsk løve, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen. – Ill. 4b (t.h.). Fakultetets våben i håndskrift fra beg. af 1700-tallet med Gudsoje øverst, Det kgl. Bibliotek.

4a (left). The University Library's register of donations, c. 1650. Silver emblem with the arms of the Faculty of Theology with the Bible and the Dove of the Holy Ghost above a shield with a dimidiated Norwegian lion, The Danish National Archives. – 4b (right). The arms of the faculty in a manuscript from the beginning of the 18th century with God's eye at the top, The Royal Library.

lige segl i middelalderen. På reformationstiden var denne ydre form i virkeligheden forældet. Om de kan betragtes som en eventuel fortsættelse af en tradition fra før reformationen, kan ikke afgøres, da der ikke er bevaret fakultetssegel fra den tid, men det er ikke umuligt. Af Christian III's fundats af 10. januar 1539 fremgår det, at kongen skænkede universitetet seks segl af sølv, ét til universitetet som sådant, ét til rektor og ét til hvert af de fire fakulteter.⁸ Universitetsseglet måtte på grund af slid fornyes i 1631, og rektorseglet blev af samme årsag fornyet i 1652. Seglstamperne gik til grunde under Københavns bombardement i 1807.⁹ Rektorseglet har sandsynligvis haft det samme billedindhold som universitetsseglet. Kun ét aftryk af det filosofiske fakultets oprindelige segl er bevaret, nemlig under et brev af 7. november 1594.¹⁰ I fakultetsseglene blev der øverst gen-

der bl. a. er fire guld løver i rødt. De må betragtes som en brisure af det engelske kongevåben.

Fakultetssegel

De fire fakulteter ved Københavns Universitet fik segl efter reformationen samtidig med universitetet, men i den spidsovale form, der navnlig var karakteristisk for gejst-

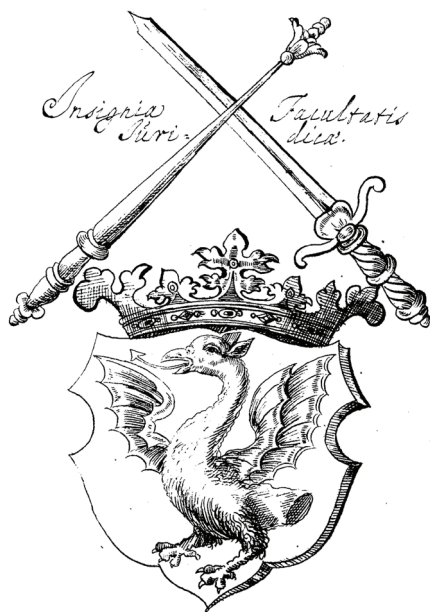

Ill. 5a. Det teologiske fakultets segl efter 1807. Afstøbning, Rigsarkivet. – Ill. 5b. Det teologiske fakultets segl efter 1820. Aftryk på papir.

5a. Seal of the Faculty of Theology after 1807. Cast, The Danish National Archives. – 5b. Seal of the Faculty of Theology after 1820. Impression in paper.

givet symboler på det pågældende fakultets virke og nederst en bestanddel af kongevåbenet. I det filosofiske fakultets segl ses en nøgen liggende mand, der i den ene hånd holder en armillarsfære som symbol på naturvidenskaberne og i den anden hånd holder en åben bog, der hentyder til de humanistiske videnskaber. I det kronede skjold forneden er Dannebrogskorset gengivet.

Universitetets bibliotek fik ca. 1650 en bog, hvori gaver til biblioteket skulle optegnes.¹¹ På bindet er universitetets og fakulteternes våbener svarende til deres segl gengivet i sølvemblemer, der vistnok er ud-

Ill. 6a (øverst t.h.). Universitetsbibliotekets gavebog, ca. 1650. Sølvemblem med det juridiske fakultets våben med scepter krydsslågt med sværd over skjold med halveret lindorm, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen. – Ill. 6b (nederst t.h.). Fakultetets våben i håndskrift fra beg. af 1700-tallet, Det kgl. Bibliotek.

6a (above right). The University Library's register of donations, c. 1650. Silver emblem with the arms of the Faculty of Jurisprudence with sceptre and sword in saltire above a shield with a dimidiated wyvern, The Danish National Archives. – 6b (below right). The arms of the faculty in a manuscript from the beginning of the 18th century, The Royal Library.

Ill. 7a (øverst). Universitetsbibliotekets gavebog, ca. 1650. Sølvemblem med det medicinske fakultets våben med lægeurter og Guds hånd over skjold med halveret løve og fem hjerter, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen. – Ill. 7b (nederst). Fakultetets våben i håndskrift fra beg. af 1700-tallet, Det kgl. Bibliotek.
7a (top). The University Library's register of donations, c. 1650. Silver emblem with the arms of the Faculty of Medicine with God's hand and medicinal plants above a shield with a dimidiated lion and five hearts, The Danish National Archives. – 7b (below). The arms of the faculty in a manuscript from the beginning of the 18th century, The Royal Library.

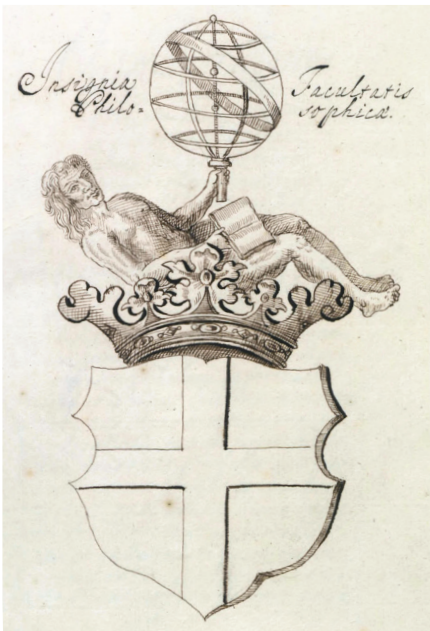
Ill. 8. Det medicinske fakultets segl efter 1807. Afstøbning, Rigsarkivet.
Seal of the Faculty of Medicine after 1807. Cast, The Danish National Archives.

ført af kobberstikkeren H. A. Greys.¹² I det teologiske fakultets våben ses foroven en åben bog, Biblen, og helligåndsduen. I det kronede skjold nedenunder ses en halveret norsk løve, der således både figurerer her og i universitetets segl. Indholdet i fakultetets våben ses også – ligesom de øvrige fakulteters våbener – i en pennetegning i et håndskrift fra beg. af 1700-tallet med en afskrift af Christian III's fundats fra 1539. Håndskriftet hidrører fra bogsamleren Niels Foss (1670–1751).¹³ Her er Guds altseende øje i stråleglans tilføjet bag duen.

Det teologiske fakultets segl har dog i sin ældste udformning ikke haft Gudsøjlet foroven, men en lille åben krone. Det fremgår af en tegning i Peder Resens *Atlas Danicus*

Ill. 10. Det filosofiske fakultets segl efter 1807. Afstøbning, Rigsarkivet. *Seal of the Faculty of Philosophy after 1807. Cast, The Danish National Archives*

Ill. 9a (øverst). Universitetsbibliotekets gavebog, ca. 1650. Sølvemblem med det filosofiske fakultets våben med mand med bog og armillarsfære over skjold med Dannebrogskors, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen. – Ill. 9b (nederst). Fakultetets våben i håndskrift fra beg. af 1700-tallet, Det kgl. Bibliotek. 9a (top). *The University Library's register of donations, c. 1650. Silver emblem with the arms of the Faculty of Philosophy with a man with a book and an armillary sphere above a shield with the Cross of Dannebrog, The Danish National Archives.* – 9b (below). *The arms of the faculty in a manuscript from the beginning of the 18th century, The Royal Library.*

fra 1670'erne. Den ses også i det segl, der blev fremstillet efter, at det oprindelige segl var gået tabt under Københavns bombardement i 1807. Årstallet 1537 blev bibeholdt i seglets omskrift.¹⁴

I det juridiske fakultets våben ses foroven et scepter krydsslågt med et sværd som tegn på retfærdighed og retsudøvelse. I det kronede skjold nedenunder ses lindormen, der i kongens våben betød "de Venders" konge. At også denne våbenfigur er halveret eller i hvert fald reduceret, ses tydeligt i penne-tegningen fra beg. af 1700-tallet, hvor fantasidyrets bagkrop med halen mangler.

I det medicinske fakultets våben ses foroven en buket lægeurter og en hånd, der kommer ud fra en sky, Guds helbredende

hånd. Hånden og skyen ses tydeligt på pennetegningen fra beg. af 1700-tallet. I det kronede skjold nedenunder ses dele af det våbenmærke, der i kongens våben betød "de Goters" konge og var en løve over ni hjerter. I fakultetsseglet er løven halveret og hjerternes antal reduceret til fem.

På sølvemblemet med det filosofiske fakultets våben i gavebogen er Dannebrogskorset gengivet i den udadbuede form, der var blevet almindelig i løbet af 1600-tallet. Korsets form på pennetegningen fra beg. af 1700-tallet ligner den, der ses på det bevarrede fakultetssegl. En halvering af Dannebrogskorset ville i dette tilfælde have været utænkelig. I sølvemblemet er der gengivet en meget lille armillarsfære, og den læsende mand er vist siddende.

Fordelingen af våbenmærkerne fra kongevåbenet i de fire fakultetssegl svarer til fakulteternes indbyrdes rang. Begyndelsen af kongens titel lød på dette tidspunkt: "Vi [kongens navn], af Guds nåde konge til Danmark og Norge, de Venders og Goters etc.". Af de felter, der skulle fordeles i fakultetsseglene, var Norges løve fornemst og tilkom derfor det teologiske fakultet. Den næste kongetitel var "de Venders", hvis våbenmærke, lindormen, det juridiske fakultet fik. Dernæst nævntes titlen "de Goters", hvis våbenmærke, en løve over hjerter, blev det medicinske fakultets. Det filosofiske fakultet fik Dannebrogskorset, der firdelte kongevåbenet uden at være nævnt blandt kongens titler.

På bindet af universitetsbibliotekets gavebog er der også et sølvemblem med universitetets våben. De tre danske halverede løver er gengivet frit i 1. felt. Det samme er

Ill. 11. Universitetsbibliotekets gavebog, ca. 1650. Sølvemblem med universitetets våben med kongeskikkelse bag skjold med halverede danske løver og halveret norsk løve, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen.

The University Library's register of donations, c. 1650. Silver emblem with the arms of the University with a King behind a shield with dimidiated Danish lions and a dimidiated Norwegian lion, The Danish National Archives.

tilfældet med den halve norske løve i 2. felt. Der er ingen hjerter omkring løverne i 1. felt. Midt på kongeskikkelsen ses ikke Christian IIIs, men Christian IVs monogram. Han var død i 1648, og han så ikke ud som på sølvemblemet. Gavebogen er formentlig først taget i brug lidt senere.

Universitetets kirker

Driften af Københavns Universitet var allerede før reformationen blevet finansieret ved hjælp af indtægter fra en række kirker på

Ill. 12. Københavns Universitets våben på prædikestol i Smørum Kirke, Sjælland, 1609.

The arms of the University of Copenhagen on the pulpit in the Church of Smørum, Sealand, 1609.

Sjælland og i Skåne.¹⁵ Efter reformationen beslaglagde kongen kirkegodset, og det kunne derfor fortsat bruges til finansiering af universitetet. Det afspejles den dag i dag i flere af kirkernes interiører, ofte på prædikestole, hvor universitetets våben er gengivet. Det er f. eks. tilfældet i Sæby Kirke, hvor våbenet ses på rygskjoldet af himlen over prædikestolen fra 1624. I Smørum Kirke, der i hvert fald tilhørte universitetet fra 1539, er universitetsvåbenet gengivet i stor størrelse og i farver på den ene side af prædikestolen, der er fra 1609. Det ses ligeledes på kirkens klokke fra 1615. Så sent som 1909 blev universitetets våben gengivet øverst på kirkens nye orgel.

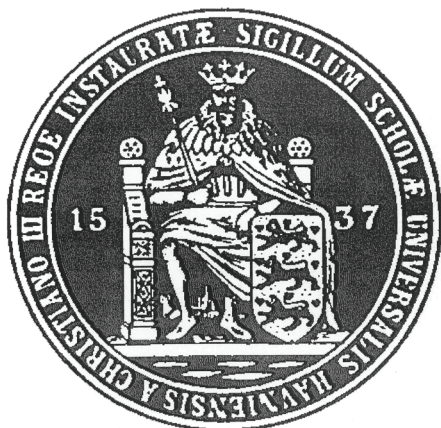
Herlev Kirkes tilhørsforhold til Københavns Universitet kan dokumenteres fra 1505. Kirken led meget under svenskekrigene. I tårnrummet hænger en trætavle med en beretning om kirkens istandsættelse i 1702. Den latinske tekst lyder i oversættelse:

”I Frederik IVs regeringstid lod Københavns kgl. Universitet på det offentliges bekostning denne hellige bygning, der næsten lå i ruiner, binde med jern, rettede det sammensunkne tag op og sørgede, så vidt det kunne, for konsolidering af hele kirken, i året 1702. Da var Caspar Bartholin rector magnificus, Ole Worm kirkeværge og Jens Jensen Bircherod stedets præst.” Foroven under en stråleindfattet trekant ses universitetets våben. For neden ses til venstre Caspar Bartholins og til højre Ole Worms våbener. Bartholinvåbenet blev formelt tildelt slægten, da den blev adlet i 1731, men blev benyttet af slægtens medlemmer inden. De to professorer Caspar Bartholin (1655–1738) og Ole Worm (1667–1708) tilhørte slægter, der i datiden dominerede Københavns Universitet med hensyn til at besætte lærestolene. Jens Jensen Bircherod (1664–1720) blev i 1705 biskop i Kristiansand.

Flere af kirkerne vedblev med at tilhøre Københavns Universitet til ind i 1900-tallet.

Efter Norges afståelse

På et tidspunkt glemte man at halvere løverne. I en mådelig grafisk version fra 1770 er alle kropsdele med i universitetets våben, og der er ni hjerter omkring de tre danske løver. Som følge af Norges afståelse til den svenske konge i 1814 måtte Frederik VI i 1819 traktatligt forpligte sig til at udelade Norges løve af sit våben. Dette skulle være gennemført inden den 1. januar 1820 for det danske monarki i Europa.¹⁶ Dette fik også konsekvenser for Københavns Universitet. Den norske løve måtte udelades både af universitetsvåbenet/universitetsseglet og af det

Ill. 13. Københavns Universitets segl efter 1820 med de tre danske løver og ni hjerter.
Seal of the University of Copenhagen after 1820 with the three Danish lions and nine hearts.

teologiske fakultets våben/segl. I en revideret udgave af den grafiske version af universitetets våben brugt 1836 rummer skjoldet under kongeskikkelsen derfor kun de tre løver og hjerterne, der er gengivet meget små svarende til den almindelige tendens i den heraldiske forfaldsperiode.

Universitetets segl var allerede efter 1820 blevet ændret, så skjoldet ikke længere indeholdt den halve norske løve, men kun det danske våben. Årstallet 1537 stod fortsat i seglet, og af omskriften fremgår det, at universitetet er oprettet af Christian III – SIGILLUM SCHOLÆ UNIVERSALIS HAVNIENSIS A CHRISTIANO III REGE INSTAURATÆ. Denne rent grafiske version af seglet gik af brug i løbet af 1800-tallet. Men man blev længe ved med at gengive den på universitetets almanak. I 1636 havde Københavns Universitet fået eneret på at udgive en

dansk almanak. I 1847 blev det tilladt andre også at udgive en almanak, men mod betaling af en afgift til universitetet, og hvert eksemplar skulle forsynes med universitetets stempel. Universitetets eneret blev ophævet med virkning fra 1976. Men universitetet udgiver stadig *Almanak. Skriv- og Rejse-Kalender for det år efter Kristi fødsel ... beregnet af Observatoriet*. Foruden selve kalenderens datoer kan man deri bl.a. få oplysning om, hvor mange år, der er gået siden ”vor allernådigste dronning, dronning Margrethe den Andens fødsel”, om solens, månens og planeternes stilling gennem året, hvornår der kan ventes højvande rundt om i verden, placering af fyr og fyrskibe, hvornår der holdes marked i rigets forskellige dele, og andre nyttige informationer samt kalenderhistorier. Bag på udgaven fra 1977 ses universitetets våben i versionen fra tiden efter 1820. Men i 1980’erne blev den erstattet af en version fra 1894.¹⁷

Da de fire oprindelige fakultetssegler gik tabt under Københavns bombardement i 1807, blev der som nævnt fremstillet nye segler. De var forholdsvis nøjagtige efterligninger af de gamle og stadig i den spidssovale form. Det teologiske fakultets segl med den halve norske løve fik imidlertid en kort levetid, for efter 1820 kunne det norske våben dyr ikke længere bruges. Man tog da i stedet den fugl i det gamle segl, der må opfattes som helligåndsdue, og gjorde den til hovedmotiv frit i seglfeltet, hvor den dog mere minder om en ørn. Man mente åbenbart ikke – og med rette – at fuglen kunne gengives i et kronet skjold; den var ikke en figur i det daværende kongevåben. Den lille åbne krone øverst i det oprindelige segl blev

Ill. 14a (t.v.). Det juridiske fakultets segl efter 1807 med en fugl i stedet for en lindorm. Afstøbning, Rigsarkivet. – Ill. 14b (t.h.). Det juridiske fakultets segl med en lindorm, 2001. Design: Kontrapunkt. 14a (left). Seal of the Faculty of Jurisprudence after 1807 with a bird instead of a wyvern. Cast. – 14b (right). Seal of the Faculty of Jurisprudence with a wyvern, 2001. Design: Kontrapunkt.

ændret til en lukket kongekrone, og en lille glorielignende ring bestående af ti stjerner blev gengivet mellem kronen og fuglen. Den åbne bog, Biblen, i det oprindelige segl kom ikke med i det nye. Årstallet 1537 figurerede stadig i det nye teologiske fakultetssegel. Det var delvis misvisende, da kompositionen af figurer i det nye segl ikke hidrørte fra Christian III's tid.

Det billedlige indhold i de tre andre fakulteters segl behøvede man naturligvis ikke at ændre som følge af Norges afståelse. For det juridiske fakultets vedkommende gjorde man sig imidlertid skyldig i en eklatant misforståelse, for de Venders lindorm blev nu opfattet som en fugl, men scepter og sværd blev bibeholdt. De Goters halve løve med reduceret antal hjerter i det medicinske fakultets segl er genkendelig, men stilistisk ret ringe. Læge-

urterne er tydelige, men Guds hånd fra skyen foroven blev meget lille. Det filosofiske fakultets segl med Dannebrogskorset og den nøgne mand med åben bog og armillarsfære ligner det oprindelige segl.

Fakultetssegel i nutiden

Fakultetsseglene blev ikke brugt særlig ofte. Men efter universitetets 500 års jubilæum i 1979 blev man mere bevidst om deres eksistens. På dette tidspunkt var der flere fakulteter end de oprindelige fire. I 1991 blev der tegnet et segl til det naturvidenskabelige fakultet i den spidsovale form. I midten sås en stilisering af den berømte astronom og fysiker Ole Rømers planetmaskine. Rømer havde i slutningen af 1600-tallet været universitetets rektor. Nedenunder stod forkortelsen for grundstof nr. 72, hafnium, der er opkaldt efter København som en hæder til Niels Bohr. På hver side af disse figurer sås en DNA-streng. Øverst ønskede man en kongekrone for at markere, at der var tale om en statsinstitution. Der var ikke noget årstal i omskriften. På Rigsarkivets opfordring blev kronen ændret til en åben krone af samme form som i en samtidig nyttegning af universitetets segl.¹⁸ Seglet blev imidlertid ikke taget i brug. Den spidsovale form passede heller ikke til nutiden. I 2005 godkendte Rigsarkivet et rundt segl for fakultetet, hvori der sås en forenklet gengivelse af atommodellen for grundstoffet hafnium.¹⁹ Tegningen skyldes designfirmaet Kontrapunkt, der i dette tilfælde havde samarbejdet med Niels Bohr-Instituttet. Som følge af en senere sammenlægning blev der i 2014 tegnet et segl for det natur- og biovidenskabelige fakultet,

hvor atommodellen er kombineret med kornaks.

Efter tronskiftet i 1972 og Hendes Maje-stæt Dronning Margrethe II's beslutning om ikke at ville videreføre den lange titel, som Dronningens forgængere havde brugt, bort-faldt begrundelsen for at benytte figurer af-ledt af våbenerne for kongetitlerne "de Ven-ders" og "de Goters". Dette oplyste Rigs-arkivet universitetet om i 2000. Alle fakulteter fik runde segl. Kontrapunkts udkast til segl for det teologiske fakultet med en tydelig helligåndsdue under ti stjerner blev i 2001 på Rigsarkivets anbefaling udformet, så den ser mod heraldisk højre og fylder seglfeltet ud.²⁰ Da Rigsarkivet i 2005 kunne konstatere, at jordgloben i FNs mærke ses fra Nord-polen, kunne jordgloben set fra siden i Kon-trapunkts udformning af det samfunds-videnskabelige fakultets segl accepteres. Universitetet oplyste, at otte pile omkring jordgloben symboliserer det økonomiske og fordelingsmæssige element og den menne-skelige indgriben.²¹ Æskulapstaven i det sundhedsvidenskabelige fakultets segl fra 2004 er umiddelbart forståelig. Det filosofi-ske fakultet var blevet til det humanistiske fakultet. I dets segl fra 2007 genfindes man-den og bogen fra det gamle fakultetssegl. På bogen ligger ifølge fakultetet en fönikisk version af bogstavet A (alef) for sprog og kultur og en lyre for humanioras kreative og musiske side. Også disse segl blev tegnet af Kontrapunkt.

Juristerne ville gerne beholde lindormen, som en af professorerne mente kunne sym-bolisere viden, og man ville også gerne bi-beholde scepter og sværd fra det gamle fa-kultetssegl. Rigsarkivet anbefalede at gen-

Ill. 15. Københavns Universitets segl 1894.
Seal of the University of Copenhagen 1894.

give en hel lindorm frit i seglfeltet. Ud-formningen af det juridiske fakultets frem-tidige segl skulle afgøres ved en konkur-rence, der også skulle omfatte universitetets segl. Efter Rigsarkivets mening var et forslag tegnet af Etcetera Design I/S det bedste og Kontrapunkts det ringeste. En dommer-komité valgte Kontrapunkts. Dette design-firma havde kopieret lindormen i våbenet for slægten Linderot fra 1646. Det lykkedes i 2001 Rigsarkivet at få Kontrapunkt til at omtegne lindormen, så den fik vinger og fyldte seglfeltet ud.²²

Universitetets segl siden 1894

Det meget ringe universitetssegl fra tiden efter 1820 blev i 1894 erstattet af en nyteg-ning, der indholdsmæssigt og stilistisk sva-rede temmelig nøje til det oprindelige segl fra Christian III's tid. På samme måde som

Ill. 16a (t.v.). Segl for Universitetsbiblioteket og det dermed forenede Classenske Bibliotek med universitetets våben med halverede løver, familien Classens våben og Københavns våben. Tegning af Anders Thiset, 1912, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen. – Ill. 16b (t.h.). Segl for samme. Tegning af Knud V. Engelhardt, 1914, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen.

16a (left). Seal of the University Library united with the Classen Library with the arms of the university with dimidiated lions, the arms of the Classen family and the arms of Copenhagen. Drawing: Anders Thiset, 1912, The Danish National Archives. – 16b (right). The same library's seal. Drawing: Knud V. Engelhardt, 1914, The Danish National Archives.

i dette sad kongen bag et skjold, der dog nu kun rummede de tre løver omgivet af ni hjerter. Det er formodentlig den arkæologiske tegner Magnus Petersen, der har tegnet seglet og muligvis med bistand fra Anders Thiset i Rigsarkivet. Der blev fremstillet et rektorsegel med samme billedindhold.

Som følge af, at store dele af Det Classenske Bibliotek i 1867 var blevet overført til Universitetsbiblioteket, blev bibliotekets navn ændret til Universitetsbiblioteket og det dermed forenede Classenske Bibliotek. Fra 1909 arbejdede arkitekt Knud V. Engelhardt, den store fornyer af dansk formgivning i begyndelsen af 1900-tallet, med skitser til et segl for biblioteket, hvor statsvåbenet blev kombineret med familien Classens

våben. I et udkast fra 1912 blev de to våbener kombineret med Københavns våben, og for det danske våbens vedkommende gik man tilbage til de tre halve løver. Det var blevet anbefalet af Anders Thiset, der samme år leverede en heraldisk korrekt tegning af denne kombination. Med Thisets tegning som udgangspunkt udarbejdede Engelhardt i 1914 den endelige komposition, der blev gengivet i bl.a. segloblater. I 1982 blev kompositionen gengivet på et frimærke.²³

Da versionen fra 1894 ikke egnede sig til elektronisk brug, blev seglet nyttegnet i 1989 af arkitekt Karin Mølk og godkendt af Rigsarkivet.²⁴ I forhold til 1894-versionen var der tale om en markant forenkling, men med et tydeligt præg af kontinuitet. Dette segl blev

Ill. 17. Københavns Universitets segl 1989. Design: Karin Mølck.
Seal of the University of Copenhagen 1989. Design: Karin Mølck.

Ill. 18. Københavns Universitets segl 2001. Design: Kontrapunkt.
Seal of the University of Copenhagen 2001. Design: Kontrapunkt.

brugt i de følgende år, bl.a. på universitetets årbog.

I 2000 ville universitetet fornye sin visuelle identitet og til dette formål udskrive en konkurrence om et nyt segl, og der lagdes op til, at alle fakulteterne skulle have segl i lighed med universitetets. Man ønskede også, at det af seglet skulle fremgå, at universitetet er grundlagt i 1479. Da det ikke ville være muligt at udforme kongeskikkelsen på en sådan måde, at den repræsenterede både Christian I og Christian III, foreslog Rigsarkivets heraldiske konsulent at gengive begge konger i seglet. Det ville kunne gøres ved bag et kronet skjold med det danske våben at gengive Christian I i heraldisk højre side af seglet med et scepter i højre hånd og Christian III i heraldisk venstre side holdende et rigsæble i venstre hånd og lade

kongerne med hhv. venstre og højre hånd gribe om en nøgle som en henvisning til tiden før reformationen og i den aktuelle situation som et symbol på nøglen til viden. Under de to konger kunne der f. eks. stå CHRISTIERNUS I FUNDATOR 1479 og CHRISTIANUS III RESTITUTOR 1537. I omskriften kunne der stå SIGILLUM UNIVERSITATIS HAFNIENSIS A MARGARITA II DATUM 2000. Rigsarkivet henledte samtidig opmærksomheden på den svenske heraldiske kunstner Bengt Olof Käldes enkle stil som et brugbart forbillede. Desuden anbefalede Rigsarkivet at gå bort fra den spids-ovale form for fakultetsseglenes vedkommende. Universitetet fik af Dansk Design Center udpeget tre kendte designfirmaer – Kontrapunkt, Bysted Hovedkvarteret A/S og Etcetera Design I/S – som de eneste

deltagere i konkurrencen, for hvilken Erhvervsfremmestyrelsen havde stillet 200.000 kr. til rådighed som præmiesum. En løsning med to konger i seglet vandt ikke gehør. Da Rigsarkivet efterfølgende ville blive bedt om at udtale sig om vinderforslaget, takkede dets heraldiske konsulent nej til at indtræde i en dommerkomité bestående af personer med tilknytning til universitetet og tre grafiske designere udpeget af Dansk Design Center. I et internt notat til rigsarkivaren skrev konsulenten, at han anså det af Etcentera Design I/S tegnede forslag som det bedste; våbenet og kronen var gennemarbejdet, og udformningen fremtrådte i sin helhed som en fortsættelse af de foregående segl. Konsulenten anså Kontrapunkts forslag som det ringeste. Dette forslag var blevet valgt af dommerkomiteen. Rigsarkivet foranledigede, at kongeskikkelsens lange hår blev fjernet, så den tydeligere kunne forbindes med Christian III, løverne blev forsynet med tunger, og der blev foretaget andre mindre justeringer. Tegningen er i overensstemmelse med tidens tendens et rent grafisk produkt og derfor udelukkende bygget på kontrast. Tegningen ville ikke uden videre kunne omformes til et egentligt segl, der forudsætter brugen af relief. Men Danmarks tre løver og ni hjerter figurerer stadig i det ældste danske universitets segl.²⁵

Noter

- 1 Svend Erik Stybe: *Copenhagen University. 500 Years of Science and Scholarship*, København 1979, s. 11ff.
- 2 E. Gritzner: *Die Siegel der deutschen Universitäten in Deutschland, Oesterreich und der Schweiz*, Nürnberg 1906 = J. Siebmacher's grosses

- Wappenbuch*, Nachdruck, Band 7, Berufswappen, Neustadt 1976.
- 3 Rigsarkivet, København, Gejstlige Arkiver, Roskilde bisp: Pergamentsbreve c-85, 8/6 1531.
 - 4 Henry Petersen: Universitetets ældste Sigil, i: Holger Rørdam (red.): *Fra Universitetets Fortid*, København 1879, s. 2ff.
 - 5 E. Gritzner: Anf. arb.
 - 6 Rigsarkivet, København, seglsamlingen, aftryk fra 1500-tallet. Et aftryk, der vides at have hørt til Københavns Universitet: Pergamentsbreve c-30, 26/5 1565, har ikke kunnet spores.
 - 7 Ottfried Neubecker: *Heraldik. Kilder, brug, betydning*. Oversat og bearbejdet for Skandinavien af Nils G. Bartholdy, København 1979, s. 240.
 - 8 William Norvin: *Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder*, 2. bd., 1940, s. 69, "... et sex argentea sigilla, que nos eidem Schole similitur dedimus, ...".
 - 9 Martin Schwarz Lausten i: *Københavns Universitet 1479-1979*, bind I, 1991, s. 148, hvor det urigtigt antages, at rektorseglet fra 1652 stadig findes.
 - 10 Rigsarkivet, København, Københavns Universitet: Pergamentsbreve a-7, 7/11 1594.
 - 11 Rigsarkivet, København, Københavns Universitet, KU 16.04.01.
 - 12 Harald Ilsoe i: *Københavns Universitet 1479-1979*, bind IV, 1980, s. 335.
 - 13 Det kgl. Bibliotek, København, Gl. kgl. Saml. 3204, 4to, *Gloriosissimi Principis Christiani Tertii Daniæ Norvegiæque Regis, etc. Fundatio Regiæ Academiæ Hafniensis, post primam illam Regis Christiani Primi erecta ...* 10 Junii 1539.
 - 14 Rigsarkivet, København, afstøbning i seglsamlingen.
 - 15 Kirkerne i Bringstrup, Eggeslevmagle, Fakse, Ganløse, Fosie (i Skåne), Gladsaxe, Grevinge, Herlev, Ledøje, Smørum, Sæby, Tårnby og Værløse.
 - 16 Nils G. Bartholdy: Forandringen i det danske kongevåben 1819, i: Mette Skougaard (red.): *Norgesbilleder. Dansk-norske forbindelser 1700-1905*, Gads Forlag 2004, s. 198. - Nils G. Bartholdy: The Alteration of the Danish Royal Arms in 1819 in Consequence of the Cession of Norway in 1814, i: *Genealogica & Heraldica*.

Influence on Genealogy and Heraldry of Major Events in the History of a Nation. Proceedings of the XXXIst International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences, Oslo 2014, s. 52.

- 17 Venligst oplyst af fhv. universitetshistoriker, mag. art. Ejvind Slottved, hvem jeg i øvrigt er tak skyldig også for andre relevante oplysninger.
- 18 Rigsarkivet, j.nr. 1991-911-12.
- 19 Rigsarkivet, j.nr. 2005-804-00016.
- 20 Rigsarkivet, j.nr. 2000-853-0002.
- 21 Rigsarkivet, j.nr. 2005-804-00014.
- 22 Rigsarkivet, j.nr. 2000-853-0002.
- 23 Poul Aagaard Christiansen: Slutvignet om Universitetsbibliotekets mærke. K. V. Engelhardt og A. Thiset ved arbejdsbordet, i: Poul Aagaard Christiansen, Povl Riis og Eskil Hohwy (red.): *Festskrift udgivet i anledning af Universitetsbibliotekets 500 års jubilæum 28. juni 1982*, København 1982, s. 229ff.
- 24 Rigsarkivet, j.nr. 1989-911-1.
- 25 Rigsarkivet, j.nr. 2000-853-0002 og 2001-853-0002.

Oslo universitets stora sigill i dess historiska kontext

Av John Peter Collett

TITLE: The Great Seal of the University of Oslo in its Historical Context

ABSTRACT: The great seal of the University of Oslo displaying the god Apollo with a nine-stringed lyre was adopted by the university authorities in 1830. The choice of a Classic Greek symbol for an important national institution is discussed in the context of Norway's situation in the years following 1814, with the break-up of the union with Denmark, the declaration of independence and the adoption of the Constitution, and the ensuing forced personal union with Sweden. Both national politics and university ideology influenced the university's choice of symbols.

KEYWORDS: Academic heraldry, university reforms, Norwegian national symbols

AUTHOR INFORMATION: John Peter Collett, Professor, cand.philol. – j.p.collett@iakh.uio.no

THE FULL TEXT IN ENGLISH IS IN APPENDIX 3.

Oslo universitets stora sigill har varit i bruk från år 1835. I det avbildas, med lagerkransen och klädd i den flygande manteln, den antika grekiska guden Apollon, som håller lyran, ett av de klassiska attributen för denna Olympens gud. I den moderna versionen av sigillet avslöjar inskriptionen att universitetet grundades år 1811, nästan ett kvarts århundrade innan det stora sigillet först togs i bruk. (Ill. 1).

Åren mellan 1811 och 1835 var dramatiska och händelserika år i den norska historien, med uppbrottet från 400 års union med Danmark, antagandet av den norska konstitutionen och den kortlivade självständig-

heten år 1814, och det efterföljande inträdet i en tvångsunion med Sverige, följt av kamp mellan kungen och Stortinget om konstitutionen. Universitetets historia, dess grundande och första år, är oupplösligt kopplad till dessa dramatiska händelser, och det är också historien om universitetets stora sigill.¹ Bakom valet av den olympiska guden som universitetets symbol ligger lager av diskussioner om hur universitetet skulle definieras och borde agera i sin dubbla roll som statsinstitution och samtidigt en halvautonom korporation tjänande den politiska nationen såväl som det idealiserade transnationella lärdomssamfundet.

Ill. 1. Sigill/logotyp för Universitetet i Oslo.
Seal/logotype for the University of Oslo.
Bild från universitetets hemsida. Picture from the
web site of the university.

Universitetet grundades år 1811, då den sista kungen av Danmark och Norge, Fredrik 6, äntligen accepterade det långvariga önskemålet från sina norska undersåtar och gav dem ett universitet i sitt eget land. Efter en överraskande kort tid för planering och förberedelser, under krigstid och under de mest ogynnsamma förhållanden, öppnade universitetet för sina första studenter i Christiania (nu Oslo) år 1813. En av de första åtgärder som den utsedda huvudbibliotekaren, professorn i grekiska och latin Georg Sverdrup, vidtog i sitt nya ämbete, var att från det kungliga myntverket i Kongsberg beställa en stämpel som skulle användas för att märka de böcker som tillhörde universitetsbiblioteket.

Universitetets ex libris visar något väldigt annorlunda än den olympiska guden. I denna,

den första symbol som universitetet valt, känner vi igen huvudfiguren i kungarikets vapen, det krönte lejonet hållande en böjd hillebard. Inskriptionen berättar att en bok märkt med stämpeln tillhör biblioteket vid det kungliga Frederiks-universitetet – *Universitas regia Fredericana*. Universitetet hade uppkallats efter sin kungliga grundare, något paradoxalt, kan man säga, eftersom ingen välinformerad norrmann vid tiden, och minst av alla de första professorerna, var ovetande om att kungen endast motvilligt hade gett upp för trycket från Norge och tillåtit universitetet att grundas. Faktum är att kungen, om än härskande som en absolut monark, hade tvingats av norrmännen, genom en väl samordnad politisk kampanj, att göra detta medgivande. Kung Frederik gjorde sitt bästa för att motstå kravet. Ett universitet i Norge skulle i hans ögon vara ett potentiellt hot mot monarkins enhet. Centraliseringen av universitetsundervisningen – det vill säga utbildningen av kyrkans framtida präster och statens administratörer – till Köpenhamn hade länge varit ett viktigt verktyg för att hålla monarkin samman i lydnad mot Gud och kungen. Ett universitet i Norge kunde lätt bli ett centrum för nationell separatism. Det var bara mot utsikten att förlora norrmännens lojalitet och fruktan för att det skulle bli uppror och att norrmännen skulle ansluta sig till den svenska kungen, som kungen övertalades att ge norrmännen det universitet som de hade krävt så länge.

Det norska lejonet användes redan i ett universitetssigill från tiden före år 1813. I sigillet för den teologiska fakulteten vid Köpenhamns universitet fanns det norska lejonet längst ned och däröver en duva (som

av gravörer som gjorde senare versioner av sigillet misstogs för en örn) som stiger upp från en bok – en symbol för den Helige Ande som stiger upp från Skriften. (Se ill. på s. 513.) Vi förstår vad den Helige Ande har att göra med teologerna, men varför fick de det norska lejonet i sigillet?

För att kunna svara på denna fråga måste vi först undersöka Köpenhamns universitets stora sigill, som Kristian III gav universitetet när han år 1537 omorganiserade universitetet efter den lutherska reformationen. Som vi kan se i den nuvarande versionen av sigillet, som fortfarande används av Köpenhamns universitet, valde kungen att fylla det med symboler för kunglig makt och ära. Vi ser kung Kristian III själv i full kröningsdräkt, höjd över det kungliga vapnet. I den nuvarande versionen är det kungliga vapnet Danmarks tre lejon. I den ursprungliga versionen, som användes från 1537 till 1819 var vapnet delat, med de danska lejonerna till dexter och det norska lejonet med hillebarden till sinister.² Detta arrangemang med en kombination av de danska och norska vapnen är intressant. Enligt den norske heraldikern Hallvard Trætteberg är detta den första kända förkortningen av det kungliga vapnet med bara det danska och det norska vapnet i en sköld, symboliserande unionen mellan Danmark och Norge efter det att Kalmarunionen med de tre nordiska kungarikena Danmark, Sverige och Norge hade brutit samman. Unionsvapnet i universitetssigillet var därmed en föregångare till det mindre vapnet eller "kabinettsvapnet" som senare användes av generationer av danska kungar, men detta mindre vapen innehöll normalt också ett tredje element: år 1546 lade Kris-

tian III till det svenska vapnet med de tre kronorna till det mindre vapnet, som ett tecken på hans förnyade anspråk på den svenska tronen.³

Köpenhamns universitetssigill från 1537 visar därför kungen som härskare över Danmark och Norge, men med de olika andra heraldiska majestätssymbolerna utelämnade. För att kompensera för detta valde kungen att sprida olika andra kvadreringar i hans stora sigill till sigillerna för de fyra fakulteterna. Den juridiska fakulteten fick Wendes lindorm, den medicinska fakulteten fick Göttes leopard och hjärtan av goterna, den filosofiska fakulteten fick det danska korset och den teologiska fakulteten fick det norska vapnet. Detta innebar förstås inte att teologerna enbart ansvarade för normmännens själar. Valet av symboler gjordes utan tvekan för att bidra till kungens förhållande. Universitetet – antingen det fungerade som en korporation av alla professorer och fakulteter, eller som separata fakulteter – skulle aldrig glömma att det var dess plikt att tjäna kungen, som inte bara hade den världsliga makten utan också den av Gud givna makten att vara kyrkans överhuvud, enligt luthersk doktrin.

Var det då så att huvudbibliotekaren vid det norska universitetet år 1813 också valde hänvisningen till det kungliga vapnet i bibliotekets *ex libris* för att förhållande och hedra kungen, universitetets grundare? Vi kan inte veta säkert, och jag har inte hittat någon korrespondens som förklarar valet av symboler, men min gissning är att lejonet valdes *inte* för att förhållande, utan tvärtom, för att *trotsa* kungen.

När jag säger det, beror det på att använd-

ningen av norska vapen vid den tiden hade en annan symbolisk funktion, vilket illustreras av en annan ex libris-stämpel, som också tillverkades vid det kungliga myntverket i Kongsberg, nämligen den för *Bergseminaret*, en av de få institutioner för högre utbildning i Norge som fanns före universitetet. I detta ex libris känner vi igen det norska lejonet, tillsammans med den klassiska symbolen för gruvdrift, den korslagda hammaren och mejseln (*bergeisen*). Båda symbolerna har lånats från den kungliga gruvförvaltningen, *Oberbergamt*, under vilken Bergseminaret sorterade. I sitt sigill använde *Oberbergamt*, även om det var ett statligt verk under den dansk-norska kungen, endast det norska vapnet, och inte det kombinerade dansk-norska vapnet. (Ill. 2.) I den tidens offentliga heraldiska bruk, användes det norska vapnet endast för de statsinstitutioner vars jurisdiktion begränsades till Norge. Det var klart fallet med gruvförvaltningen – det fanns inte mycket gruvdrift att administrera i Danmark – men var det fallet med universitetet? Var universitetet en separat institution för Norge?

Detta var långt ifrån klart. Frågan hade faktiskt varit föremål för intensiva debatter mellan kungens ministrar i Köpenhamn och de norska patrioter som var angelägna om att få igång det nya universitetet. Den statliga universitetsadministrationen i Köpenhamn insisterade på att universitetet i Norge inte skulle ges en separat status utan omfattas av samma lagstiftning som Köpenhamns universitet. Administratörerna ville använda denna möjlighet att göra omfattande reformer av monarkins hela universitetssystem, och insisterade därför på enhetliga regler.

Ill. 2. Vapen för den kungliga gruvförvaltningen.
Coat-of-arms of the Royal mining authority.

Det borde inte finnas något separat universitet för Norge, utan två likställda universiteter för de danska och norska förenade kungarikena. Några tjänstemän förespråkade till och med att förenhetligandet även skulle omfattas av statuterna för rikets tredje – tyskspråkiga – universitet i Kiel i hertigdömet Holstein.

Dessa diskussioner hade som omedelbart resultat att det norska universitetet öppnade sina dörrar år 1813 utan att dess formella statuter hade fastställts. En följd av detta var att det inte fanns några föreskrifter om valet av universitetets symboler. De första professorerna kunde fritt välja, och de valde det

norska lejonet och insisterade därmed på att universitetet inte bara var en institution i Norge utan också för Norge. För de norska patrioterna var grundandet av universitetet i sig ett erkännande av Norge som en separat politisk och kulturell enhet. Den djupare symboliska meningen var att det gamla kungariket Norge återuppstod och återställdes till sin tidigare härlighet. Valet av det norska lejonet – Norges gamla kungavapen – som symbol för universitetet var den logiska konsekvensen av detta. Detta var dock inte kungens avsikt. Han insisterade på monarkins enhet. Det var de norska universitetsprofessorerna själva som triumferande tillägnade sig den gamla statssymbolen och använde den i bibliotekets ex libris för att göra en markering: Kungen skulle därefter vara kung av Danmark och kung av Norge, inte kung av Danmark och Norge.

Statsvapnet används fortfarande som universitetsbibliotekets ex libris och nu av dess efterträdare Nasjonalbiblioteket. Det har förmodligen fungerat för att påminna dem som lånar böcker om att böckerna var statens egendom skulle återlämnas i rätt tid. Men när universitetet nästa gång bestämde sig för en heraldisk symbol, valdes inte en världslig makts symbol.

Det tog lång tid innan universitetet försåg sig med ett stort sigill. Frågan om sigill för fakulteterna och universitetet togs inte upp förrän år 1829. Vid den tiden var sigill en praktisk nödvändighet. De användes för att försluta kuvert och identifiera avsändaren av brev. Universitetet hade följaktligen två signeter gjorda för sådan daglig användning omedelbart efter det att verksamheten startade år 1813. Dessa signeter innehöll inte

några bildsymboler, endast text. En text var på norska: *Det Norske Universitet*, den andra på latin: *Universitas Regia Fredericiana*.

De valda texterna – som kan verka enkla – var laddade med symboliskt innehåll, och även med kontroverser. Att universitetet nu var en norsk institution, och enbart en norsk institution, var inte längre en fråga för debatt. Unionen med Danmark bröts upp år 1814, och enligt villkoren för personalunionen med Sverige under en gemensam kung från samma år, erkändes universitetet som den enda institutionen med behörighet att utbilda och examinera kandidater till kyrkans och statens tjänst i Norge. Sådana positioner i Norge var inte öppna för hoppfulla svenskar – eller danskar – om de inte naturaliserades som norska medborgare av Stortinget. På så sätt uppfattade universitetet sig självt – och betraktades av normännen – som en bastion för nationellt oberoende. Det stod upp som ett lejon, försvarade sin självständighet och auktoritet med styrka, om än för det mesta med en penna och inte en hillebard mot övergrepp från kungen i Stockholm och hans regering i Christiania, när de försökte begränsa dess prerogativer och privilegier.

I denna kamp försvarades universitetet starkt av Stortinget. Universitetet startade sin verksamhet utan att dess formella stadgar hade fastställts. Vid varje stortingssession från 1815 till 1824 debatterades förslag till universitetslagstiftning. Dessa debatter kom dock till ett dödläge, eftersom Stortinget flera gånger avvisade kungens förslag, och kungen lika ofta inlade veto mot Stortingets beslut. Kampen mellan Stortinget och kungen handlade i grunden om omfattningen

av kungens makt över universitetet. Konflikten återspeglade universitetets betydelse som en institution för nationellt oberoende. Kungen var svensk och hans makt över det norska universitetet borde begränsas, kom Stortingets medlemmar överens om, för att förhindra att kungen skulle använda universitetet som ett verktyg för att stärka unionen och därigenom den svenska dominansen. Stortingets ledamöter var också oroade över att om kungen fick utökad makt över universitetet skulle det faktiskt ändra den maktbalans som föreskrivs i konstitutionen, mellan lagstiftande och verkställande makt. Universitetet sågs inte bara ett instrument för nationellt oberoende utan också som en bastion för försvaret av den norska konstitutionen mot de hot från kungen som syftade till att förändra konstitutionen i auktoritär riktning.⁴

En specifik del av konflikten handlade om universitetets namn. Kungen av Sverige och Norge från 1818, Carl Johan, motsatte sig att kung Frederik VI:s namn fortsätta att användas av universitetet. Carl Johan hade trots allt besegrat den danska kungen på slagfältet 1814, och Norge var hans byte. Dessutom levde den danska kungen Frederik VI fortfarande. Carl Johan kände sig aldrig helt säker på norrmännens lojalitet. Han fruktade att det i Norge fanns människor som motstod unionen med Sverige och som drömde om en återförening av Danmark och Norge under Frederik VI. Inte minst misstänkte han universitetsprofessorerna, varav de flesta var djupt knutna till den danska kulturen och det danska akademiska samhället, för att i hemlighet odla pro-danska planer. Därför kunde det, i kung Carl Johans ögon, inte

komma på fråga att låta den danska monarken vara evigt ihågkommen som det norska universitetets grundare.

Kännetecknande är att professorerna, vid valet av texter på universitetssigillen, visade återhållsamhet och förnuft. När de inte ville uppröra kungen, kunde de välja den neutrala texten "Norges universitet". När de ville visa sitt oberoende, kunde de använda *Regia Fredericiana*-versionen. Paradoxalt sett blev namnet på den danska kungen, en av Europas sista absoluta monarker, en symbol för frihet i Norge. Att hålla namnet *Regia Fredericiana* blev en principfråga för universitetet och för parlamentet i dess kamp mot kungen om universitetsstatuterna. År 1824 nåddes en kompromiss. Navnet *Universitas Regia Fredericiana* skrevs in i stadgarna som slutligen antogs av Stortinget och sanktionerades av kungen. I samma kompromiss delades makten över universitetet mellan kungen och Stortinget, vilket möjliggjorde hög grad av oberoende för universitetet, så länge det kunde räkna med parlamentsledamöterna som dess allierade.

År 1829 skrev Medicinska fakulteten till universitetets senat – *Collegium Academicum* – och bad om tillstånd och pengar för att beställa ett sigill. Detta sigill skulle inte användas för att försluta brev, utan för att smycka formella intyg och diplom. Flera läkare strävade efter doktorsexamen i medicin, och fakulteten ville kunna utfärda utsmäckade doktorsdiplom, och även stiliga intyg för sina studenter. Universitetsexamina gav hög status i samhället, och de utexaminerade gavs passande yttre symboler. Kanske var det inte slumpmässigt att läkare var mest angelägna om att förvärva sådana statussym-

bol. Bland akademiska yrken var läkare och kirurger de som hade mest att försvara, och de blev också vinnarna. Från 1800 till 1900 ökade prestige hos de universitetsutbildade läkarna enormt, med en ganska blygsam position som utgångspunkt.

Det akademiska kollegiet tog förslaget på allvar och kallade samman ett möte med alla universitetslärare för att diskutera frågan, eftersom det inte bara handlade om en enskild fakultets sigill utan även om ett sigill för hela universitetet. Enligt kollegiet var det universitetet, och inte fakulteten, som skulle utfärda doktorsdiplom. Det uppkom också en fråga om att göra sigill för de övriga tre fakulteterna också. Utfallet av mötet var att en kommitté upprättades, bestående av de fyra fakultetsdekanerna och med professorn i historia som expertmedlem. Tyvärr är inte kommitténs rapport bevarad i universitetsarkivet. Följaktligen får vi inte några djupare insikter i de argument som användes för och mot eventuella symboler. Som kunde förväntas av en universitetskommitté kom medlemmarna inte överens om ett enhälligt beslut. Det enda vi kan säga säkert är att kollegiet 1830 bestämde sig för ett av de alternativ som föreslagits av utskottet till universitetets stora sigill: guden Apollon hållande en lyra med nio strängar.⁵

Innan vi analyserar den symboliska betydelsen i detta val, kan vi se oss om efter andra alternativ. Vilken typ av symboler kunde användas – och användes – i andra universitetssigill? Christiania-professorn kunde inspireras av Sverige, av universiteten i Uppsala och Lund. Det fanns ingen önskan hos normmännen att bli som svenskarna, och om vi tittar på de två svenska universitetssigillen

är det inte svårt att se att de var omöjliga som modeller.

De svenska universiteten hade sigill som visade att de var institutioner som tjänade Gud och kungen. Uppsala universitetssigill från ca 1600 kan bäst beskrivas som ett slags akademisk gåta som abstract visade Gud och universum med en inskription på latin tolkad ungefär så här: "Sanning genom Guds nåd och genom naturen". Ett sådant sätt att se på vetenskaplig sanning och dess relation till teologin var föråldrad i det tidiga 1800-talets Europa. Det hade inte överlevt upplysningstiden, vilket dock inte hindrar Uppsala universitet från att fortfarande använda sigillet idag. Lunds universitetsförsegling från 1666 visar ett krönt svenskt lejon beväpnat med ett svärd och en bok med mottot *Ad utrumque*: "[Förberedd] för båda". Detta skulle antyda att Lunds universitets studenter skulle vara beredda med både boken och svärdet. Beredda för vad? Tydligt för att försvara den svenska suveräniteten över södra Sverige, som erövrats från danskarna kort tid före det att Lunds universitet grundades av den svenska kungen, just som ett instrument för befestandet av det svenska styret. Det är självklart att detta inte var något som Christiania-professorerna ville efterlikna.

Återigen fanns ett norskt prejudikat från Kongsberg, Bergseminaret med dess eleganta neoklassiska sigill från år 1786 (ill. 3). Det centrala motivet i detta sigill den kungliga grundarens monogram, i det här fallet den galna kungen Kristian VII, omgivet av olika verktyg som används i gruvindustrin och monteras på en skorsten. Skulle universitetet i Christiania år 1830 ytterligare vilja

Ill. 3. Sigill för Bergseminaret.
Seal of the school of Mining.

betona minnet av grundaren Frederik VI? Inte bara skulle detta vara en stor förolämpning mot den regerande kungen i Norge, utan det skulle också ge den autokratiska danska kungen en ära som han inte rättvist förtjänade. Om man tittade tillbaka från 1830 var det klart att den danska kungen bara till namnet var grundare av det norska universitet som fortfarande bar hans namn. Anti-danska känslor hade slagit rot den norska opinionen, och ett universitet med danska kungens monogram – för att inte säga hans bild – i sitt sigill skulle vara helt ur takt med tiden. Det skulle vara en signal till alla och envar att universitetet inte såg sig som en del av det samtida norska samhället.

Universitetssigill med kungliga grundare hade inte gått ur modet i andra länder. Det fanns en stark tradition för sådana sigill

bland tyska universitet, och när universitetet i Bonn grundades år 1818, utrustades det med ett sigill med en bild av grundaren Friedrich Wilhelm III av Preussen. Det används fortfarande. Även när den tyska presidenten har beget sig till Berlin, har de i Bonn fortfarande sin kung.

I Christiania var det inte fråga om att avbilda grundaren Frederik VI, och det var lika uteslutet att professorerna skulle avbilda den regerande kungen Carl Johan i universitetets stora sigill. De formella stadgarna lämnade frågan om universitetssymboler öppna, och professorerna kunde fritt välja vad de ville ha.

De kunde ha valt ett nationellt motiv. Det fanns en viktig förebild för detta i sigillet för *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab*, grundat år 1760 som en självständig norsk akademi, som senare beviljades kungligt beskydd. I dess sigill känner vi igen det krönte lejonet med hillebarden från det norska kungliga vapnet, som vilar vid foten av en gran. Granen var en välkänd symbol för den norska naturen och det norska folket: hård, vintergrön och varaktig, van vid ett hårt klimat, men samtidigt lite rå och opolerad. Mottot som finns på sigillet *Æmula Lauri* översätts med: Var som lagern. Detta skulle antyda att norrmännen med hjälp av kunskap och lärande i inom tid skulle nå en kulturell och materiell nivå som motsvarar de idealiserade staterna i Antiken, Grekland och Rom, där lagern växer. Granen skulle bli nordens lager.

Universitetsprofessorerna år 1830 avvisade dock granen som ersättare för lagern och valde äkta vara: Apollon med den niosträngade lyran och lagerkransen. Varför nio strängar? I verkligheten använde antikens

grekiska musikanter förmodligen instrument med färre strängar. Kitharan verkar normalt ha haft sju strängar, en phorminx mellan två och sju. Sex strängar ses ofta på bilder av lyror målade på grekiska vaser. Förklaringen till valet av nio strängar på universitetssigillet är uppenbarligen att detta motsvarade antalet musor. Universitetet ville i sigillet ha Apollon Musagetes – guden Apollon som ledare för gruppen med de nio muserna. Detta var en välkänd *topos* i antikens grekiska och romersk skulpturkonst, exemplifierad av den berömda statyn i Vatikanmuseet där Apollon avbildas som en kitharod, en professionell musiker, klädd i en lång kiton, och spelar en kithara – ett tyngre stränginstrument än lyra, som föredras av professionella musiker.

Antikens grekiska och romerska föreställning om Apollon som protektor för konst och lärande var mycket välkänd för både professorer och studenter vid det norska universitetet år 1830, genomsyrade som de var av klassisk kultur. År av grundskoleutbildning – med latin och grekiska som pelarna i läroplanen – krävdes av eliten av ungdomar som antogs till universitetet. Antikens estetik ansågs fortfarande allmänt som oöverträffad – antiken representerade tidlösa ideal, en ständig modernitet som skulle kunna fungera som modell för vilken tid som helst. Den antika kulturen representerade inte bara estetiska värden utan också moraliska och intellektuella normer av högsta relevans för samtiden. Medborgarna i den konstitutionella monarkin i Norge kunde inte ha några bättre modeller för sitt beteende än de fria medborgarna i de grekiska stadstaterna och den romerska repu-

bliken. De unga männen vid universitetet i den norska huvudstaden absorberade denna ideologi. Genom att samlas under Apollons ledarskap kunde de vara säkra på att få den bästa träningen av karaktär och intellekt.

Valet av Apollon i universitetssigillet var ett starkt uttalande till förmån för denna universitetsideologi, som hade fastslagits i ett officiellt betänkande från en kommitté i Stortinget år 1824: Vid universitetet måste de klassiska språken, filosofi och historia respekteras – “grundläggande som dessa är för alla vetenskaper”. Universitetet i Christiania var och borde vara ett universitet med klassisk utbildning och lärdom som grund. Det var inte i takt med tiden. Det utgjorde en parallel till den neohumanistiska ideologin hos de berömda universitetsreformerna kopplad till namnet Wilhelm von Humboldt, som organiserade Berlinuniversitetet år 1809 – universitetet som snabbt steg till världsberömmelse och blev en modell för universitet över hela världen.

I en vidare bemärkelse återspeglade valet av Apollon, som representerade idealiserade lärdomsvärden, värderingar som vi ofta kopplar till den humboldtiska universitetsreformen. 1800-talsuniversitetet skulle tjäna staten, men inte vara statens tjänare. Universitetet representerade en makt över kungarnas eller regeringarnas världsliga makt, nämligen vetenskapen själv. Vetenskapliga sanningar kunde inte vara underkastade annan makt än vetenskapens egen. Universitetet – även i Europas periferi – var en del av ett internationellt samhälle ovanför och obundet av politiska gränser. “Universitetslärare tillhör en gemensam bildningsrepublik, varinationaliteten saknar betydelse”, konstate-

rade professor Sverdrup år 1814 i den grundlagsstiftande församlingen på Eidsvoll. Även när det norska universitetet och dess professorer var djupt engagerade i utvecklingen av den norska nationen – vilket de utan tvekan var – såg de sig också som representeranter för ideal höjda över nationen och för principer som inte skulle äventyras eller offras för vardagliga överväganden. Därför skulle det norska lejonet – symbolen för den världsliga makten – inte vara en lämplig symbol för universitetet. År 1813 hade det norska lejonet använts som en symbol för det norska folket. År 1830 hade lejonet blivit den norska statens symbol. Universitetet representerade en auktoritet över staten, symboliserad av Apollon med sin lyra.

De nio strängarna syftade på lärdomens enhet. Universitetet skulle vara en *universitas literaria*, där alla lärdomens delar skulle behandlas som en helhet, som delar av en universell idealiserad vetenskaplig kunskap, och inte bara som separata specialiteter. Detta var också en väsentlig del av den neohumanistiska universitetsideologin – i motsats till specialiseringen och separationen av högre utbildning vilken gynnades av upplysningstidens utilitaristiska reformivrare.

Tidvattenvändningen i universitetsideologin hade redan haft återverkningar i den skandinaviska universitetsheraldiken. När insignierna för Köpenhamns universitetets rector magnificus förstördes i det brittiska bombardemanget av staden år 1807, ansökte universitetet ödmjukt om kungligt tillstånd till en rektorskedja. Som centralt motiv i medaljongen fäst vid kedjan föreslog universitetet något helt annat än symbolerna för kunglig makt som fanns i dess stora sigill.

Ill. 4. Prismedalj från Köpenhamns universitet, 1793.
Prize medal from the University of Copenhagen, 1793.

Som en symbol "mer anpassad till vår tid och till den nuvarande innebörden av rektorns värdighet" valde universitetet det motiv som redan användes på de prismedaljer som delats ut för vetenskapliga avhandlingar sedan år 1793: gudinnan Minerva som håller olja på en lampa. (Ill. 4.) Universitetet hade blivit vetenskapens hem, representerade den vetenskapliga kunskapens makt, och hade strävan efter vetenskaplig forskning som sin särskilda funktion i samhället. Den moderna uppfattningen om forskningsuniversitetet är inbäddad i detta motiv, utformat av den danska målaren och mångsidiga konstnären Nicolai Abildgaard.

Enhet i kunskapen inte oförenlig med mångfald. När allt kommer omkring bestod universitetet av fyra fakulteter, som var och en representerade sin egen auktoritet. Universitetssenaten i Christiania valde att låta fakulteterna själva bestämma utformningen

Ill. 5. Juridiska fakultetens sigill.
Seal of the Faculty of Law.

av sina sigill. Den medicinska fakulteten valde guden Asklepios med sin stav – den grekiska gudomen för läkekonsten. Den juridiska fakulteten valde Justitia – den traditionella symbolen för rättslig verksamhet (ill. 5). (De som är intresserade av de finare nyanserna kan notera att fakulteten först valde den grekiska gudinnan Themis – som representerar lagen som universums eviga ordning – och senare ändrade till den mer vardagliga Justitia. Detta var en tid där den etablerade naturrettsbegreppet utmanades av mer realistiska, praktiska tillvägagångssätt vid det rättsliga studiet av lag, och i ändringen från en gudinna till en annan kanske vi kan urskilja samma ändring av filosofiska ideal.)

Den teologiska fakulteten valde förstäeligt nog ett motiv mer avlägset från berget Olympos, men fortfarande med hänvisningar till den idealiserad antiken: En kvinnlig

Ill. 6. Sigill för Universitetet i Oslo.
Seal of the University of Oslo.

figur i ett klassiskt plagg hållande en bägare och ett kors, symbolerna för offrande och Kristi återuppståndelse.

De tre fakultetssigillerna beställdes från Stockholm, från den erfarna gravören Salmsons verkstad, och de levererades snabbare och till mycket lägre kostnad än universitetets stora sigill. Skisser till alla sigill hade ritats av den norska målaren Johannes Flintoe, en av de få professionella konstnärerna i Christiania vid tiden; han levererade stora mängder dekorativa målningar och industriella formgivningar. Graveringen av det stora sigillet uppdrogs dock åt en ung dansk konstnär, Christian Christensen. Det tog lång tid att få det klart. Christensen bodde i Rom och utbildade sig och sigillet blev inte klart förrän han återvände till Köpenhamn. När det slutligen blev levererat stod det klart att det var värt att vänta på. (Ill. 6.) Det här är ett sant konstverk – i slående

kontrast till de fakultetssigill som levererats från Stockholm! Det råder ingen tvekan om att sigillet representerar en höjdpunkt i Christensens raffinerade konstnärliga produktion – begränsad som den var på grund av hans för tidiga död i ung ålder – men det utmärker sig också som ett mästerverk i hela den tredimensionella konsten i Danmark under nyklassicismen.

Och här kommer vi till slutet av min historia. Jag ska inte förstöra intrycket av Christensens konstnärliga prestation genom att gå tillbaka till den nuvarande versionen av sigillet, utformad 2009 efter en revision av universitetets grafiska profil för att göra det mer datorgrafikvänligt. Berättelsen om förfallet började dock mycket tidigare, när ett nytt sigill behövde graveras efter det att universitetet år 1939 hade ändrat sitt namn, från Kungliga Frederiks-Universitetet till dagens Universitet i Oslo, vilket ledde till en rad av efterföljande moderniseringar.

Kritiska observatörer kan märka att antalet strängar på Apollons lyra har minskats för varje moderniseringsrunda. För närvarande är det bara tre. Har universitetet blivit mer trångsynt? I vilket fall som helst strider det mot beslutet i Collegium Academicum år 1830, att det skulle finnas nio strängar. Alla delar av kunskapen bör ha ett hem vid universitetet, och denna princip borde återspeglas i dess stora sigill.

Noter

- 1 John Peter Collett: *Universitetet i Oslo 1811–2011. Vol. 1. Universitetet i nasjonen 1811–1870*, Oslo: Akademika 2011.
- 2 Henning Matzen, *Kjøbenhavns Universitets Rets-historie*, vol. 1, København 1879, s. 254–255.
- 3 Hallvard Trætteberg, ”Norges statssymboler til 1814» i (Norsk) *Historisk Tidsskrift*, 29 (1930–33), s. 495.
- 4 John Peter Collett: «Universitetet i staten. Striden om fundasen for Det Kongelige Frederiks Universitet 1813–1824» i J.P.Collett, J.E. Myhre, J. Skeie (red): *Kunnskapens betingelser. Festskrift til Edgeir Benum*, Oslo: Vidarforlaget, 2009, s. 97–123.
- 5 Fremstillingen bygger på Det akademiske kollegiums forhandlingsprotokoller med tilhørende dokumenter i Universitetet i Oslos arkiv, Riksarkivet, Oslo.

Studentnationernas antagande av vapen och fanor i Finland under storfurstendömet

Av John Strömberg

TITLE: The student nations and their adoption of coats of arms and flags in the Grand Duchy of Finland

ABSTRACT: There is no evidence that the student nations at the University of Turku (the academy was transferred to Helsinki in 1828) were making use of coats of arms or flags until the latter part of the 19th century. When the students in Helsinki in 1848 were celebrating the arrival of the spring, a white flag with the Finnish lion as the main decoration was used as a symbol of the Grand Duchy. A few years later the student nations were denied by the university authorities, but when they were newly legalized in the end of the 1860's the fraternities got their own flags. The flags in white with a coloured coat of arms of the province or landscape in the centre were of the same model that was used by the student corporations at the universities in Uppsala and Lund. The flags were at least to some extent inspired by the pan-Scandinavian movement, which was popular among the students in Sweden and Denmark at that time.

The corporations representing the students from the provinces of Nyland (Uusimaa) and Ostrobothnia got their own houses in 1901 and 1912. The buildings were largely decorated with the historical coat of arms of the province and the coats of arms of the towns. In the beginning of the 1930s the main hall in student house Ostrobothnia was decorated with the coat of arms representing the province as well as the seals and coats of arms representing the parishes and towns. The 15 student nations at the University of Helsinki are still using their historical coats of arms as their main symbols. Their flags, adopted either in the late 1860s or some decades later when a large part of the nations were divided, are still used at the University of Helsinki on several occasions during the academic year.

KEYWORDS: Finland, student nations, flags, coats of arms.

AUTHOR INFORMATION: John Strömberg, Ph.D., Docent, Senior research officer – john.stromberg@arkisto.fi

Det finns endast få exempel på att studentnationerna vid universitetet i Finland använde sig av heraldiska vapen före slutet av 1860-talet. Avdelningarna – som nationerna

i Finland kallades efter det att universitetet fått nya statuter 1828 fram till början av självständighetstiden – blev vid denna tidpunkt på nytt tillåtna efter att av politiska orsaker

ha varit förbjudna under en period vid mitten av 1800-talet. Vi vet att det under akademins tid i Åbo förekom att någon student dekorerade t.ex. nationsmatrikeln med landskapsvapnet. Småländska nationens matrikel från slutet av 1600-talet är ett vackert exempel på detta. Den pryds av hertigdömet vapen, ett rest lejon med ett uppåtvänt armborst i tassarna och ovanför lejonet hertigkronan. Vid sidan av den småländska matrikeln är det svårt att finna belägg för att nationerna vid den kungliga akademien i Åbo skulle ha använt sig av vapen.¹

Här är avsikten att genom några exempel behandla den betydelse de heraldiska symbolerna hade för nationerna vid universitetet i Helsingfors från senare delen av 1800-talet till början av självständighetstiden. Nationsväsendet vid universitetet fick under denna tid sin nuvarande utformning och de fanor och vapen som nationerna använder i dag är de samma som antogs under senare delen av 1800-talet och i samband med att flera nationer efter sekelskiftet delades. Granskningen sker utgående från fyra nationer, den Nyländska, som räknar 1643 som sitt grundläggningsår, och de tre österbottniska nationerna, två finska och en svensk, som grundades efter en delningsprocess 1907–1908. De fyra nationerna var de första som lät uppföra egna nationshus i Helsingfors. Nylänningarnas hus invigdes 1901 medan de tre österbottniska nationerna flyttade in i det gemensamma huset 1912. Artikeln behandlar bland annat några exempel på hur heraldiska vapen användes som dekorationer i husen. Nylänningarnas hus har kvar sina ursprungliga dekorationer, medan Ostrobotnia har kvar både ursprungliga dekorationer och vapen

som tillkom senare i samband med ändringsarbeten i början av 1930-talet.

Nylands nation var under senare delen av 1800-talet den mest skandinavistiskt inriktade bland studentavdelningarna i Helsingfors. Detta faktum gör det möjligt att ställa frågan, om intresset för det skandinaviska avsatte spår i nationens symbolvärld och i det nationshus som uppfördes kring sekelskiftet? På det politiska planet hade Nyländska avdelningen en av sina motpolar i den odelade Österbottniska avdelningen, som blev en av de tongivande sammanslutningarna inom den finsknationella rörelsen. Detta samband hade givetvis betydelse för de två finska österbottniska nationer som bildades 1907–1908 och vi kan fråga oss vilka symboler dessa nationer valde till sina? Vasa nation – den svenskspråkiga österbottniska nationen – omfattade i stort sett samma värderingar som Nylands nation och de symboler nationen skaffade sig 1908 anknyter till det svenska kulturarvet i Finland.

Antalet nationer vid Helsingfors varierade under autonomins tid. På 1880-talet existerade åtta stora studentlandskap och efter delningarna i början av 1900-talet uppgick antalet till femton, vilket är samma antal som i dag. Uppgifter om när nationerna anskaffade sig fanor och vilka heraldiska symboler de använder ingår i allmänhet i deras historieverk och andra publikationer. Nylands nation utgav 2008 en särskild bok *Galleria Nylandensis* som presenterar huset, konstsamlingen och de symboler nationen använder.² Professor Matti Klinges fyrdelade verk över studentkårens historia *Studenter och idéer* redogör bland annat för omständigheterna i samband med att nationerna bör-

Ill. 1. Den fana studentkåren i Helsingfors använde vid vårfesten 1848 med storfurstendömet Finlands vapen. Museiverket.

The flag used by the students at the University of Helsinki celebrating the spring in 1848. The coat of arms of the autonomous Grand Duchy of Finland is painted on the fabric.

Foto/Photo: Finnish National Board of Antiquities.

jade använda fanor under senare delen av 1800-talet och de finländska studenternas kontakter med den skandinavistiska rörelsen.³ De österbottniska nationerna har utgivit flera historiska verk, men en mera ingående undersökning om de heraldiska vapnen i nationshuset saknas tills vidare.

Studentkårens fana 1848

Studenterna i Helsingfors använde vid majfesten 1848 för första gången en egen fana. (Ill. 1.) Eftersom avdelningarna vid denna tidpunkt inte hade egna flaggor beslöt festarrangörerna anskaffa en fana som skulle uppfattas som en symbol för hela kåren.

Studenterna hade under flera år inte firat någon vårfest, men på 1830-talet hade man på festplatsen rest en flaggstång med en stor rysk flagga. Idén att tåga ut till festplatsen med en fana i spetsen härstammade från motsvarande fester i Uppsala. Nationerna hade där på 1840-talet enligt förebilder från Tyskland börjat skaffa sig fanor som var utsmyckade med landskapsvapen. Zacharias Topelius, som vid denna tid var kurator för Österbottniska avdelningen, publicerade i maj 1847 i *Helsingfors Tidningar* en artikel i vilken han berättade om vårfesten i Uppsala och hur studenterna där bar fanor i spetsen för sina tåg ut ur staden. Den fana som beställdes 1848 var avsedd att representera hela kåren; heraldiskt markerades detta genom att storfurstendömet vapen omgivet av en krans målades på duken.⁴

Den fana som beställdes 1848 var kanske avsedd att användas endast vid en vårfest, men studentkåren använde några år senare vid flera tillfällen identiska flaggor. Efter Alexander II:s trontillträde och fredsslutet 1856 inleddes en mera frisinad epok i Finland som i hög grad inverkar på opinionerna vid universitetet. Efter det att filosofen och publicisten J. V. Snellman våren 1856 hade utnämnts till professor i filosofi anordnade studenterna en fest vid vilken två lejonflaggor var uppställda. Till tidsbilden hör att man vid festen utbringade en skål för de skandinaviska universiteterna och att ett av de uppmärksammade talen behandlade fennomanin och skandinavismen som två parallellföreteelser som inte stod i motsats till varandra. Samma talare (fil. kand. C. G. Estlander) utnyttjade tillfället för att tacka de skandinavistiskt sinnade studenterna för

att de under mötet i Uppsala och Stockholm samma vår hade ihågkommit Finland.⁵

Till universitetets promotion våren 1857 inbjöd studenterna gäster från Sverige, fem studenter från Uppsala, till vilka filosofie professor Axel Nyblæus från Lund anslöt sig. I den reseberättelse som representanten för studentkåren i Uppsala fil. kand. Anton Rosell utgav, nämns att dekorationerna under välkomstfesten i Helsingfors bestod av ”bredvid varandra Finlands och Sveriges vapensköldar, däröver i kors tvenne fanor med Finlands vapen samt överst Svenska, Norska och Danska flaggorna.” Studenterna valde att på ett synligt sätt uppmärksamma hela Skandinavien, vilket vid denna tidpunkt innebar också skandinavismens idé, som efter tronskiftet och fredsslutet i Finland började identifieras med aktiv liberalism.⁶ Någon bild av dekorationen har inte påträffats. Vi kan i alla fall skapa oss en föreställning genom att jämföra med de festdekorationer som något senare användes vid en av Nyländska avdelningens årsfester.

Nyländska avdelningens årsfestdekorationer

Nyländska avdelningen använde 1865 en årsfestdekoration som fotograferades och som senare även återgetts som en färglagd rekonstruktion. Nationerna i Helsingfors verkade vid denna tid illegalt och blev på nytt tillåtna tre år senare. I mitten av nylänningarnas dekoration var landskapsvapnet i stort format placerat. Bland flaggorna på sidan om skölden fanns till vänster unionsmärket, som användes som konsulatsflagga i Finland, och till höger Danmarks

Ill. 2. Dekoration målad till Nyländska avdelningens (nationens) årsfest 1873. Den skandinavistiska studentrörelsens fana i mitten omgiven av de nordiska flaggorna och Rysslands flagga.

Decoration used by the student corporation Nylands nation at the University of Helsinki in 1873. The flag used by the pan-Scandinavian student movement is placed in the center.

Foto/Photo: Nylands nation, Fredrik Forssell.

flagga. Ovanför vapnet finns Nyländska Jaktklubbens blåvita korsflagga med landskapsvapnet uppe i vänstra hörnet. Kejsaren hade fastställt flaggan några år tidigare (1861) efter modell av den kejserliga yachtklubbens flagga i S:t Petersburg. Segelsällskapets nya flagga symboliserade för studenterna landskapet och den skulle i studentsammanhang fyra år senare ersättas av nationens egen fana med landskapsvapnet.⁷

Årsfestdekorationen kan alltså uppfattas som ett uttryck för de sympatier för skandinavismen som fanns inom en av studentavdelningarna i Helsingfors. Ännu tydligare

framgår de nyländska studenternas politiska orientering av den årsfestdekoration två konstnärer – Albert Edelfelt och Mikael Mexmontan – lät utföra till årsfesten 1873. (Ill. 2.) Här är de skandinavistiskt sinnade studenternas flagga på båda sidor omgiven av Sveriges flagga, av Norges och Danmarks flagga och ytterst till vänster den ryska flaggan. Som sköldbärare till det nyländska vapnet fungerar en nyländsk dragon och en infanterist iklädda uniformer från kriget 1808–09. Festen firades i studentkårens nyinvigda hus (1871), vilket hade uppförts som ett gemensamt hus för att användas av nationerna.⁸

Då Nylands nation i början av 1880-talet skaffade sig ett eget hus fanns landskapsvapnet centralt placerat i den ryggåsstuga studenterna lät bygga i husets mittparti. Vid denna tidpunkt hade Nyländska avdelningen redan skaffat sig en egen fana. Detta skedde genast efter det att nationerna legaliserades 1868. De nyländska studenterna var

Ill. 3a-b. Nylands nation och Österbottens nation vid Kejserliga Alexanders universitetet i Helsingfors anskaffade 1869 fanor som pryddes av landskapsvapnet (mittpartiet av fanorna). Nylands nation använder fortfarande en fana som är identisk med den ursprungliga. Efter delningen av Österbottens nationen 1907–1908 används den historiska fanan av de tre nationernas samarbetsorgan Österbottens Delegationen.

Flags of the student corporations Nylands nation and Österbottens nation originally adopted in 1869. The historical coats of arms of the provinces Nyland/Uusimaa and of Ostrobothnia. Similar flags are still in use by the student corporations.

Foto/Photo: Marko Oja and Samuel Prittinen.

uppenbarligen de första som fick en sådan i gåva. Som vi ser av bilden motsvarade flaggans utseende – landskapsvapnet omgivet av en lagerkrans på en ljus duk – de nationsfanor som användes i Uppsala. De andra avdelningarna skaffade sig inom kort likadana fanor, d.v.s. man använde landskapsvapnen på en vit duk.⁹ (Ill. 3 a–b.) Den odelade Österbottens nationens fana från denna tid används fortfarande av de tre österbottens nationernas gemensamma delegation (Österbottens Delegationen).

Ill. 4. Tre stadsvapen i det nyländska nationshusets övre hall. Från vänster till höger: Helsingfors (emblemet antaget 1639), Lovisas (1756) och Hangö stads vapen (1881).

Three arms of towns in Finland in the upper hall in the house of the student corporation Nylands nation. From the left: Helsingfors/Helsinki (the emblem adopted 1639), Lovisa (1756) and the town of Hangö/Hanko (1881).

Foto/Photo: Marko Oja.

Nyländska avdelningens hus

Då Nyländska avdelningen kring sekelskiftet 1900 lät uppföra ett stenhus på det gamla nationshusets tomt dekorerades detta med vapen och symboler som uttryckte nationens skandinaviska orientering. Student-skandinavismen i sin gamla form hade upphört, men dekorationerna är ett exempel på att det vid denna tidpunkt bland annat i vissa studentkretsar fortfarande fanns ett intresse för en kulturellt inriktad skandinavism.¹⁰ Det nya huset ritades av arkitekten Gunnar Hård af Segerstad som på de nyländska studenternas önskan ritade bl.a. en "vikingasal" till huset. Det var för de nyländska studenterna viktigt att å ena sidan den skandinaviska orienteringen framträdde, å andra skulle landskapet Nyland finnas heraldiskt representerat på ett så anslående sätt som möjligt. Ett exempel på

detta är att husets stora ingång dekorerades med landskapsvapnet inhugget i täljsten och på samma sätt som i den tidigare mötes- och festsalen placerades landskapsvapnet i stort format i den nya festsalen. Albert Edelfelts glasmålningar i trapphallen, "vikingaskepp i storm", är sannolikt den mest berömda dekorationen i huset. Seglen är målade i rött och gult, Finlands historiska färger, vilka också råkar vara de färger skandinavisterna använde i sin fana.

Det nyländska nationshuset dekorerades på flera ställen med det nyländska landskapsvapnet. Det förekommer på husets fasad ovanför ingången och t.ex. som glasmålning i trapphallen. Huset har också dekorerats med sju stadsvapen. Det är fråga om fem städer inom landskapet Nyland och två städer, Kotka och Fredrikshamn, som historiskt sett varit belägna inom Viborgs län och gränslandskapet Kymmenedalen. Stadsvap-

nen förekommer som glasmålningar i trapphallen och under takkanten i husets övre hall, där de upprepas flera gånger. (Ill. 4 a–c.) Vapnens funktion är uppenbarligen att förstärka intrycket av att huset var avsett för samtliga studenter från landskapet. Innan studenterna sökte sig vidare till festsalen kunde de betrakta de vapen som representerade de skolstäder studenterna kom ifrån. Vapnen är målade på kartongskivor av en okänd konstnär och har inte tidigare uppmärksammats inom forskningen. Fem av vapnen tillhör äldre städer som grundades under svenska tiden (bland annat Borgå stad, Helsingfors och Fredrikshamn), medan två av vapnen hade stadfäst av kejsaren så sent som 1881, nämligen Kotka stads och Hangös vapen. De sju stadsvapnen bildar en relativt enhetlig serie och innehåller t.ex. inte siffror, som anger stadens grundläggningsår, eller kejsarens namnchiffer.

De österbottniska nationerna

Det stora österbottniska studentlandskapet delades åren 1907 och 1908 i tre nationer så att två finskspråkiga och en svenskspråkig nation uppkom. Delningen sammanhängde med studentantalets snabba tillväxt, men också med de politiska spänningarna inom studentkåren. Det sätt på vilket delningen ägde rum hade betydelse för vilka symboler nationerna antog som sina. Eftersom nationen först delades i en nord- och sydösterbottnisk del, varpå den senare delades i en finsk och en svensk nation, blev det den nordösterbottniska nationen som först fick möjlighet att fastställa vilken fana den skulle använda. Som jag tidigare nämnde överför-

des de tre nationernas gemensamma egendom till ett samarbetsorgan, Österbottniska Delegationen, som fortfarande använder nationens fana från 1869, en vit duk med det österbottniska landskapsvapnet omgivet av en krans i grönt.

Det var från början klart att de två nya finska nationerna skulle använda det österbottniska landskapsvapnet. Man kan säga att de i den finska nationalitetsrörelsens anda ville betona att landskapet i sig utgjorde en helhet och var odelbart. Den Nordösterbottniska nationen tog i bruk en blå flaggduk med de sex österbottniska hermelinerna i vitt placerade 2:2:2 omgivna av en krans i grönt. Den österbottniska regementsfanan från 1600-talet användes som modell och man lät kopiera ritningarna till denna i det svenska riksarkivet.¹¹ Då Vasa nation något senare diskuterade sin fana framgick det att man gärna skulle ha använt sig av samma förebild.

Den Sydösterbottniska nationen (EPO) valde att använda en vit fana med den blå vapenskölden omgiven av en gyllene krans av sädesax och våglinjer på båda sidor om huvudemblemet. Enligt nationens uppfattning symboliserar flaggans ljusa färg ungdom, oskuldsfullhet och rena ideal. Vapnet är det enhetliga, odelade landskapets. Den gyllene kransen påminner om förfädernas odlingsarbete i både materiellt och andligt avseende. Våglinjerna på båda sidor om emblemet syftar på sädesfältens rörelser i vinden. Överst på flaggstången placerades en yxa av fornfinnsk modell, den symboliserar enligt nationens uppfattning både arbete och strid (ofredstider).¹²

De två stora finska nationerna valde alltså

Ill. 5 a–b. Sydösterbottenska och Nordösterbottenska nationerna använder båda emblem i vilka symbolerna från det historiska landskapsvapnet ingår. Sydösterbottenska nationens emblem är i ett tidigt utförande på bilden omgivet av sädesax. Numera förekommer lagerkransen i båda emblemerna.

Emblems used by the corporations representing the Finnish speaking students from the province of Ostrobothnia.
Foto/Photo: Marko Oja.

att använda samma landskapsvapen i sina fanor. Man kan lägga märke till att Nordösterbottenska nationen inte kom att använda Lapplands historiska landskapsvapen. Detta sammanhänge sannolikt med att rekryteringen av medlemmar från Lappland var relativt liten, en betydligt större del härstammade från trakten kring skolstaden Uleåborg. Landskapet Lapplands vapen ingick i alla fall på ett synligt sätt bland nationens dekorationer.

Eftersom de två finska österbottenska nationerna använde samma vapen uppstod det ett behov att skapa emblem som särskilde de två nationerna från varandra. (Ill. 5 a–b.) Sydösterbottenska nationen använde ett emblem med de sex hermelinerna från

landskapsvapnet omgivna av en krans av lagerblad eller sädesax. Numera används emblemet i ett utförande med en lagerkrans.¹³ Nordösterbottenska nationen använder den finska namnförkortningen (PPO) tillsammans med landskapsvapnet. Under de senaste årtiondena har Nordösterbottenska nationen i flera sammanhang valt att som kännetecken använda tre landskapsvapen, Österbottens, Lapplands och Kajanalands vapen. De två förstnämnda är alltså de historiska landskapsvapnen medan det sistnämnda är ritat av Olof Erikson år 1978 och används av landskapsförbundet: *I gyllene sköld en grön balk som upptill är granskureformad och nedtill vågskureformad*. De tre landskapsvapnen representerar tillsammans

Ill. 6. Vasa nations fana från 1908 ritad av arkitekten Runar Eklund. Nationens vapen i mitten av fanan. Nationsfanorna används i dag vid nationernas fester, i samband med Helsingfors universitets ceremonier och vid firandet av Finlands självständighetsdag den sjätte december.

Flag used by the student corporation Vasa nation at the University of Helsinki. The flag was designed by architect Runar Eklund in 1908. The flags of the student corporations in Helsinki are used on several occasions during the academic year.

Foto/Photo: Marko Oja.

Nordösterbottniska nationens rekryteringsområde.

Då studenterna inom Vasa nation inledde diskussionen om att anskaffa en fana var alternativen två: antingen en fana efter modell av landskapets gamla regementsfana eller en fana med Vasaättens kännetecken, den så kallade vasen. Denna symbol ingick ju sedan gammalt i skol- och residensstaden Vasas vapen och även i Vasa läns vapen. Eftersom Nordösterbottniska nationen redan hunnit använda sig av det första alternativet valde man att använda det gamla vapnet: *i gyllene sköld en svart vase*. (Ill. 6.)

Nationens fana i rött och gult kan sägas vara ett exempel på de kraftigare färger som användes i de finländska nationsfanorna vid sekelskiftet 1900. Inom nationen framhöll man att valet av färger var synnerligen lämpliga eftersom de samtidigt utgjorde Finlands färger: rött och gult som i vapnet och lejonflaggan. Att nationen kom att använda en sköld i renässansform kan också betraktas som representativt för den historiserande stil som de heraldiskt sakkunniga ofta rekommenderade vid denna tid. Sköldens form sägs ha tillkommit på inrådan av den kände arkitekten Lars Sonck.

De österbottniska nationerna representerade i den pågående nationalitetskampen i början av 1900-talet olika uppfattningar. Det är intressant att lägga märke till att deras syn på vilka symboler som skulle användas trots detta var tämligen likartad. De två finska nationerna höll fast vid landskapsvapnet från början av 1600-talet medan den radikalt svensksinnade Vasa nation valde ett annat vapen som anknöt till svenska tiden. Nationerna följde därmed den allmänna linjen i landet beträffande förhållningssättet till de historiska vapnen. De historiska vapnen användes oförändrade som nationernas officiella symboler.

De österbottniska nationernas hus

De tre österbottniska nationernas gemensamma hus blev färdigt 1912. På samma sätt som i det drygt tio år äldre nyländska huset var heraldiska vapen från början en framträdande del av dekorationerna. Husets heraldiska dekorationer har inte tidigare un-

Ill. 7. Grevskapet Österbottens vapen från 1560-talet återgivet i festsalen i de österbottniska nationernas hus. *The coat of arms of the historical province of Ostrobothnia from the early 1560s in the house of the three student corporations representing the province at the university of Helsinki.*

Foto/Photo: Samuel Prittinen.

dersökts och nationernas böcker innehåller inte uppgifter om dem. Det österbottniska landskapsvapnet finns på samma sätt som på det nyländska huset hugget i sten på husets fasad. Vapnet förekommer tre gånger vilket förefaller lämpligt med tanke på att huset uppfördes av tre nationer. Inne i husets traditionsrum, Jägarrummet, fanns glasmålningar av Finlands vapen, Österbottens vapen och Vasa nations vapen. Till de ursprungliga dekorationerna hör också ett ovanstycke i den gemensamma festsalen: landskapsvapnet omgivet av Vasa-vapnet och Lapplands vapen samt på båda sidor ymnighetshorn. Ovanstycket var från börjat placerat ovanför scenen.

När man i början av 1930-talet lät bygga om festsalen och bland annat försåg den med en ny scen dekorerades salen på ett synligt sätt med ett stort antal vapen och sigill. I själva verket valde man att avbilda samtliga österbottniska stadsvapen som var i användning och dessutom några vapen och sigill som inte längre var i bruk. På samma sätt som i Nyland var det vid denna tid endast städerna som förde vapen. Bland sigillen förekommer både äldre stadssigill och flera sockensigill. Grevskapet Österbottens äldre vapen från ca 1560, *en svart mård eller räv i en sköld av silver*, (ill. 7) placerades centralt omgivet av det yngre landskapsvapnet samt Lapplands vapen.

Ill. 8a–b. Två versioner av Vasa stads vapen i nationshuset Ostrobothnias festsal. Till vänster vapnet som var i bruk efter 1838 och till höger det vapen staden erhöll 1918. Staden förlänades rätt att foga Frihetskorsets ordensstecken till vapnet som ett tecken att den varit regeringssäte under kriget 1918.

Arms of the town of Vasa in the house of the Ostrobothnian student corporations. To the left the arms the town was granted in 1838 and to the right the new arms from 1918.

Foto/Photo: Samuel Prittinen.

En närmare granskning av vapnen och sigillen visar att man i samband med ändringsarbetena i festsalen genomfört en utredning av de vapen och sigill som varit i bruk i landskapet. Vasa stads vapen förekommer till exempel i två olika utföranden. (Ill. 8 a–b.) Det finns både med den röda sköld som användes i början av 1800-talet och på nytt från och med slutet av århundradet och dessutom med skölden i Eka-ättens färger, vilken var i bruk vid mitten av seklet. Vasa stad erhöll sitt sigill med vasen år 1611. Efter Finlands självständighet förlänades staden rätt att foga frihetskorsets ordensstecken till vapnet eftersom staden hade fungerat som huvudstad och regeringssäte.

Kristinestads vapen och sigill kan nämnas som ett annat exempel på de heraldiska de-

korationerna i salen. Kristinestad erhölet ett sigill i samband med privilegiebrevet 1652. Skölden är kluven av en vågskura i silver och blått, i det högra fältet finns elva granar som har antagits vara gröna. Vapnet ingår självklart i festsalens dekorationer. Bland sigillen förekommer emellertid ett stadssigill som var i tillfällig användning efter stora ofreden. Stadens ursprungliga sigillstämpar hade förkommit och då verksamheten återupptogs använde man en tullstämpel som uppenbarligen var i allmänt bruk vid tullen inom det svenska riket. Stämpeln hade avbildats i George Granfelts skrift *Finlands städers vapenbok* från 1892 och det är alldeles uppenbart denna bild som använts som modell för sigillet i de österbottniska studenternas hus.¹⁴

Ill. 9. Kuratorskedja för Nordösterbottenska nationen. Kedjan innehåller tre landskapsvapen som symboler för nationens upptagningsområde.

A chain used by the student corporation representing northern Ostrobothnia at the University of Helsinki. The three coats of arms are representing the provinces from where the students are enrolled.

Foto/Photo: Samuel Prittinen.

Avslutningsvis kan vi konstatera att nationerna vid universitetet i Helsingfors i dag använder de fanor som tillkom under senare delen av 1800-talet eller i samband med de delningar som genomfördes i början av 1900-talet. Detta innebär bland annat att samtliga historiska landskapsvapen förekommer bland de symboler nationerna använder. Trots att exemplen här är hämtade från fyra av de sammanlagt 15 nationerna är iakttagelserna giltiga för flera av nationerna i Helsingfors.

Den nordösterbottenska nationen använde inte Lapplands vapen på ett synligt sätt då den grundades 1907. Detta sammanhänge uppenbarligen med att en mycket

Ill. 10. Vasa nations inspektorskedja. Nationerna vid Helsingfors universitet började allmänt ta i bruk inspektors- och kuratorskedjor först under 2000-talet.

A chain used by the inspector (the professor in charge) of Vasa nation. Chains as insignias for the inspectors and curators has been taken in use quite recently by the student corporations in Helsinki.

Foto/Photo: M. Olykaynen.

liten andel av medlemmarna till en början kom från Lappland. De skolor som var av betydelse för rekryteringen fanns alla inom det historiska landskapet Österbotten. Lapplands vapen avbildades i alla fall redan 1912 i nationshusets festsal och fanns efter omändringarna på 1930-talet till och med på två ställen i salen. Under de senaste årtiondena har nationen börjat använda vapnet med

”Vildmannen” som symbol tillsammans med två andra vapen landskapsvapen. Nationens moderna kuratorskedja visar att användningen av de tre vapnen inte har betraktats som någon tillfällig lösning eftersom kedjan är utsmyckad med alla tre landskapsvapen. (Ill. 9.)

Den svenskspråkiga Vasa nation använder konsekvent de symboler som antogs 1908. Vasen och nationens färger rött, gult och svart utgör de centrala symbolerna både i inspektors- och kuratorskedjan och ingår även i nationens förtjänstecken. (Ill. 10.)

Noter

- 1 Vapnet finns avbildat i M. Klinge, A. Leikola, R. Knapas & J. Strömberg: *Kungliga Akademien i Åbo 1640–1808*, Helsingfors 1988, s. 312.
- 2 Michaela Bränn & Maria Vainio-Kurtakko: *Galleria Nylandensis. Nylands nations samlingar*. Helsingfors 2008.
- 3 Matti Klinge: *Studenter och idéer. Studentkårens historia vid Helsingfors universitet 1828-1960 I–IV*. Helsingfors 1969–1979.
- 4 Klinge: *Studenter och idéer I*, s. 161–167.
- 5 Klinge: *Studenter och idéer II*, s. 53–56.
- 6 Klinge: *Studenter och idéer II*, s. 69–70; A. Rosell: *Studentbesöket i Finland 1857*, Uppsala 1858, s. 15.
- 7 Galleria Nylandensis, s. 25.
- 8 Galleria Nylandensis, s. 132.
- 9 Klinge, *Studenter och idéer II*, s. 226.
- 10 Ruth Hemstad: ”Skandinavismen som ett nordiskt nationellt projekt”, i: Jussi Nuorteva, Päivi Happonen & John Strömberg (red.), *Pro Finlandia 3. Synvinkel: Sverige, Danmark, Norge och Island*. Riksarkivet, Helsingfors 2016. Om de finländska studenternas förhållande till skandinavismen, Mikael Björk-Winberg: *Skandinavismen och Finland under 1800-talet*, i: *Pro Finlandia 3*.
- 11 Janne Impiö: ”Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan lippu”, i: Heikki Roiko-Jokela, *Ylioppilas – maakunta – isänmaa*. Pohjois-Pohjalainen Osakunta 1907–2007. SKS, Helsinki 2007.
- 12 Aulis J. Alanen: *Etelä-Pohjalaisen Osakunnan historia 1908-1933*. Helsinki 1933, s. 45–52.
- 13 Klaus Lindgren: ”Virkailijoita, luottamustoimia ja toimikuntia. Osakunnan organisaatio ja sen kehitys”, i: *Syrän kultaa, kieli kun puukko, Etelä-Pohjalaisen Osakunnan vaiheita 1908–2008* (red. Klaus Lindgren). Porvoo 1911, s. 268–273.
- 14 George Granfelt: ”Finlands städers vapenbok I. Städer anlagda före år 1721”, i: *Historiallinen Arkisto XII*, Helsingfors 1892, s. 19–21.

Studentsymboler ved Universitetet i Oslo og andre norske læresteder – en historisk oversikt

Av Kaare Seeberg Sidselrud

TITLE: Student symbols at the University of Oslo and other Norwegian institutions of higher education – a historic survey.

ABSTRACT: This paper presents an overview of Norwegian student symbols with an emphasis on the University of Oslo, but it also includes a presentation of symbols in use at the other older universities in Norway: the Norwegian University of Science and Technology, NTNU (Trondheim), the Norwegian University of Life Sciences, NMBU (Ås) and the University of Bergen. From the early 19th century onwards, the students participated in the nation building process in Norway as well as in the pan-Scandinavian movements that included large student meetings with long intervals alternating between the Scandinavian universities in Copenhagen, Lund, Uppsala and Oslo (Christiania at that time). The use of student and academic symbols was rife and more or less common between the Scandinavian universities. From the latter half of the 19th century the emphasis is on the student societies and the academic orders of the major student societies at the above-mentioned Norwegian universities. In Oslo the student societies that cover the whole of the university are treated including sports, athletics and musical societies, and also the societies of several of the faculties etc. At the three other universities the emphasis is on the student societies, the academic orders and the academic choruses.

KEYWORDS: Norway, Scandinavia, academia, student symbols, banners, academic orders, student Scandinavism

AUTHOR INFORMATION: Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot, cand.mag., senior adviser – kss@sidselrud.net

Innledning

Denne artikkelen behandler emblemer og symboler ved høyere norske læresteder med hovedvekt på Universitetet i Oslo og spredning til NMBU på Ås, NTNU i Trondheim og Universitetet i Bergen foruten noen skandinaviske sideblikk. Fremstillingen presen-

terer det sentrale tilfanget av nasjonale og internasjonale studentsymboler og emblemer som finnes i den norske studentverden med spesiell vekt på de symboler og emblemer som kan knyttes til den norske tradisjonen med akademiske ordner som har sin rot i Det Norske Studentersamfund og Den Gyldne Gris' orden fra 1859.

Ill. 1 a–b. Approbasjonstegning av studenteruniformen av 1820 og den rekonstruerte uniform. *Approbation drawing of the Norwegian student uniform of 1820 and the reconstructed uniform.*

Universitetet i Oslo ble stiftet 2. september 1811 med navnet Det Kongelige Frederiks Universitet og fikk hurtig bi-navnet Christiania Universitet.¹ Universitetets undervisning tok til to år senere og den 2. oktober ble De norske studerendes Samfund, senere Det Norske Studentsamfund, stiftet av samtlige studenter ved universitetet som hadde blitt immatrikulert måneden før. En vesentlig del av lærekreftene ved det unge universitetet kom fra Københavns universitet (moder-universitetet), bl.a. professorene Treschow og Sverdrup, og selv om ikke studentene hadde erfaringer fra Københavns universitet så hadde i høy grad professorene det. Det unge universitet og dets ditto unge studentsamfund fikk i årene etter 1813 et

Ill. 2. Kragebroderi og armbroderi fra studentuniformen. *Collar and cuff embroideries on the Norwegian student uniform.*

jevnt tilsig av norske studenter som vendte hjem fra København for å studere ved Det Kongelige Frederiks Universitet.

Studentuniformen²

Det tok noen år før diskusjonen om student-symboler tok fart, men et forslag i 1820 om innføring av en egen studentuniform slo godt an hos unionskongen Carl Johan som approberte forslaget³ til denne tross protester fra universitetet. Uniformen hadde i hovedsak i samme snitt som andre siviluniformer, sort klede med broderier i grønt eller lyseblått, som var en motsetning til de svenske akademiske kragene⁴ som hadde og har sorte broderier med variasjoner som viser akademisk grad, fag og stilling.⁵ (Ill. 1–2.). Det var visstnok ikke den helt store utbredelsen av denne uniformen, men til gjengjeld var det ingen ringere enn Henrik Wer-

Ill. 3. Studentlyre-merke tegnet av Henrik Wergeland.
Student Harp badge drawn by Henrik Wergeland.

geland som var den fremste brukeren av den. 17. mai 1829 inntraff det som eftertiden har kalt Torvslaget. Karl Johan ønsket ikke at den norske Grunnlovsdagen skulle feires den 17. mai da det markerer det selvstendige Norges grunnlov vedtatt på Eidsvoll. Han ønsket i stedet at 4. november-grunnloven skulle feires da dette var Grunnloven med unionsbestemmelsene. Både sivile og militære embedsmenn forsøkte tidvis å forhindre enhver markering av 17. mai-Grunnloven og i 1829 spisset dette seg ved at militære enheter ryddet Kristianas gater og torg med kavaleri-sjokk og innsats fra infanteri og politi. Flere sivile ble skadet og/eller innbragt til arresten, deriblandt flere studenter. Etter Torvslaget gikk uniformene ut av bruk, Henrik Wergeland som hadde fått et sabelrapp fra en av kavaleristene, leverte inn sin studentuniform som havnet hos Politimesteren etter forgyves å forsøkt å få levert den "vanærede" uniform

til festningskommandant Wedel-Jarlsberg. Uniformskjolen endte til slutt hos en uidentifisert fattig som trengte klær.⁶ I perioden etter studentuniformens bortfall ble det også utarbeidet et metallemblem som kunne festes på livkjole med lyren som motiv. I Wallems hundreårshistorie om Det Norske Studentersamfund⁷ er emblemet publisert. Kunstneren bak emblemet er Henrik Wergeland og originaltegning og følgebrev er bevart i Det Norske Studentersamfunds arkiv (Ill. 3.).

Emblemer og symboler – og studentskandinavismen

I perioden fra ca 1840 til 1875 var kontakten med andre studentforeninger (Studenteforeningen i København – stiftet 1820) og studentkårene ved Uppsala og Lunds universiteter sterk og førte til en gjensidig påvirkning universitetene i mellom med bl.a. faner der

Ill. 4. Studentene og dikterne Henrik Wergeland og Johan Sebastian Welhaven med den eldre norsk studentlue – benyttet samtidig med studentuniformen av 1820.

The students and poets Henrik Wergeland and Johan Sebastian Welhaven with the older Norwegian student cap – used with the student uniform of 1820.

motivene var hentet fra samme krets – først i perioden 1851–56 fire faner med de nordiske flagg med lyre som motiv, derefter i 1862 fire faner med norrøne guder. Motivet er ganske sikkert knyttet til de oldnordiske festene 13. januar. Festen ble initiert i Det Norske Studentersamfund av Henrik Wergeland i 1832 og gjenopptatt i 1842 som en årlig fest og den ble fra 1845 en fellesnordisk studentmarkering.⁸ De oldnordiske festene, også benevnt Festen til Fædrenes minde, kan fra norsk hold sees både som en forløper for studentskandinavismen og en integrert del av studentskandinavismen⁹ sammen med de etterhvert svært omfattende studentertogene som gikk mellom de ulike universitetene i Danmark, Norge og Sverige.¹⁰ På den tiden København, Kristiania (Oslo), Lund og Uppsala – og mot siste halvdel av 1800-tallet kom også Helsingfors universitet med. (Ill. 4.)

Studenterlue ¹¹

Allerede fra studenteruniformen av 1820 var

det et eget hodeplagg for studentene. Uniformen var fastsatt med en tosnutet hatt med nasjonal kokarde. Det er imidlertid lite som tyder på at denne ble benyttet. Det kan virke som studentene ønsket et hodeplagg med mindre militært tilsnitt. Det finnes bilder av både Henrik Wergeland og Johan Sebastian Welhaven med luer med ekstra stor pull som antas å være en studenterlue. I 1845 ble det foreslått at de norske studenter skulle ha sin egen studenterlue slik som man kjente fra de øvrige nordiske universitetene. Et forslag til studenterlue ble presentert på et møte i Det Norske Studentersamfund til beslutning, men møtte til dels sterk motstand, anført av Ole Richter, og oppnådde ikke nok støtte til å bli vedtatt. Imidlertid var den påfølgende interessen stor nok til at luen ble tatt i bruk ved et privat initiativ og ble den alment aksepterte norske studenterlue – produsert i sort klede, nasjonalkokarde og med en stor dusk – den såkalte duskeluen. Luen skiller seg markant fra de studenterluene i Danmark, Finland og Sverige¹² som er

Ill. 5a–b. Norske og nordiske studenterluer. a: Skandinaviske studentluer. b: Gruppebilde fra Uppsala med studenterluer.

a: *Scandinavian Student Caps. b: Group photo from Uppsala with different student caps in use.*

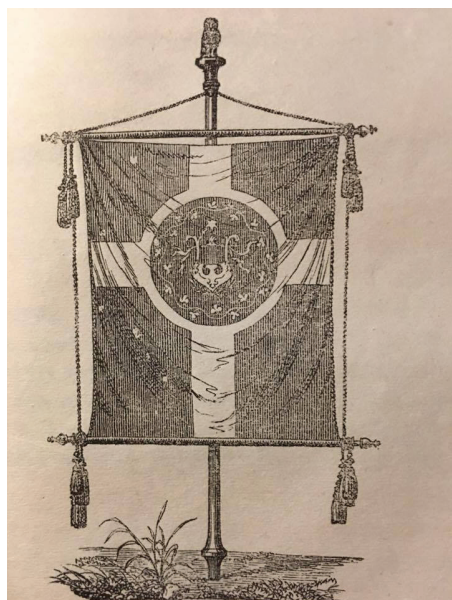
Ill. 6. Kandidatlue fra Mære landbruksskole.
Candidate cap from Mære agricultural school.

hvite med sort brem, nasjonalkokarder og andre detaljer som viser land/lærested.¹³ Det hører med til historien at de hvite luene opprinnelig var til sommertidsbruk fra 1. mai til utpå høsten, mens man senhøstes og vintertid hadde sorte luer. De sistnevnte gikk tidlig ut av bruk i våre naboland, men i Norge var de brukt bl.a. ved landbruksskolene, men uten dusk og i en utforming som lignet de svenske (Ill. 6.). I Norge overlevet ikke studenterluen 1970-tallet som studentsymbol

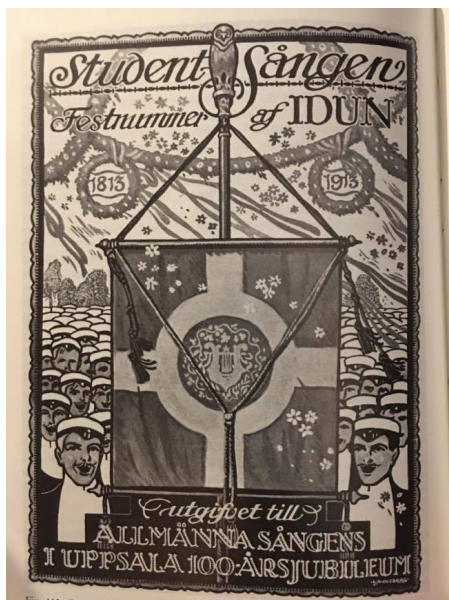
i almen fysisk bruk, selv om studenterluen/duskeluen fortsatt har blitt benyttet som symbol i logoer og annet. Derimot benytter de fleste studentersangforeningene fortsatt studenterluen ved sine opptredener og bærer i så måte videre den representative rolle studentersangforeningene ofte har hatt for studentene ved et lærested. (Ill. 5a–b.)

Fanene

Under det nordiske studentermøtet i Oslo 1851¹⁴ fikk studentene i København representert ved Studenterforeningen en fane basert på Dannebrog med en lyre i korsets midte og studentene ved Lunds universitet en fane utformet etter samme mønster. (Ill. 7.) Under studentermøtet i Oslo i 1852¹⁵ fikk studentene fra Uppsala universitet en fane tilsvarende den Lund-studentene hadde fått året før (Ill. 8.), og tilslutt fikk de norske studenter representert ved Det Norske Studentsamfund i Oslo en tilsvarende fane basert på det rene norske flagg overlevert som gave fra Uppsalas kvinner under studentmøtet i 1856

Ill. 7. Lunds studenters store standart (Oslo 1851).
The Christiania or 1852 banner of the students of Lund
larger standard.

Ill. 8. Uppsalastudentenes standart (Oslo 1852) som
gjengitt i Idun 1913.
The Christiania or 1852 banner of the students of
Uppsala. as printed in Idun 1913.

i Uppsala.¹⁶ (Ill. 9.) Disse fanene ble sydd av kvinnene i de byene lærestedene lå og ble gitt som gaver til studentene fra et av de besøkende land. Den norske fanen har gått tapt og et forsøk på reproduksjon har blitt gjort et par ganger (Ill. 10.). Den lundensiske fanen er fortsatt i behold og benyttes av Studentkåren ved Lunds universitet (Ill. 11.). Uppsalafanen er nylig gjenfunnet hos Allmänna Sängen i Uppsala (Ill. 12.) og er under restaurering og den danske fanen i svært medtatt tilstand skal befinne seg i Studenterforeningen i Københavns varetekt

Ill 9. Det Norske Studentersamfunds fane (Uppsala 1856).
The Uppsala or 1856-banner of the Norwegian Student
Society.

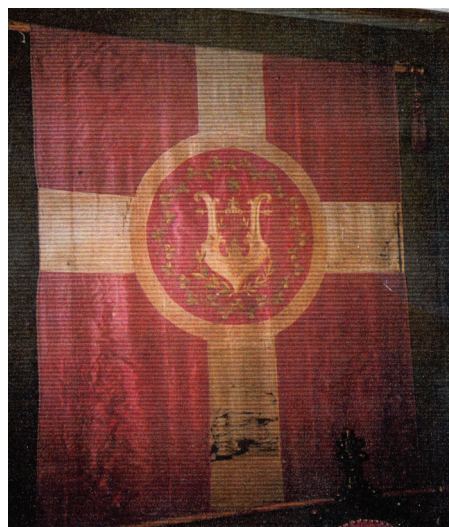
Ill. 10. Det Norske Studentersamfunds Uppsala-fane fra 1856 (rekonstruksjon 1993).
The Uppsala or 1856-banner of the Norwegian Student Society (reconstructed 1993).

Ill. 11. Lunds studenters store standart, 1851 eller Christiania-fane.
Lund students larger standard, the 1851 or Christiania banner.

Ill 12. Uppsalastudentens standart fra 1852.
Uppsala students banner of 1852.

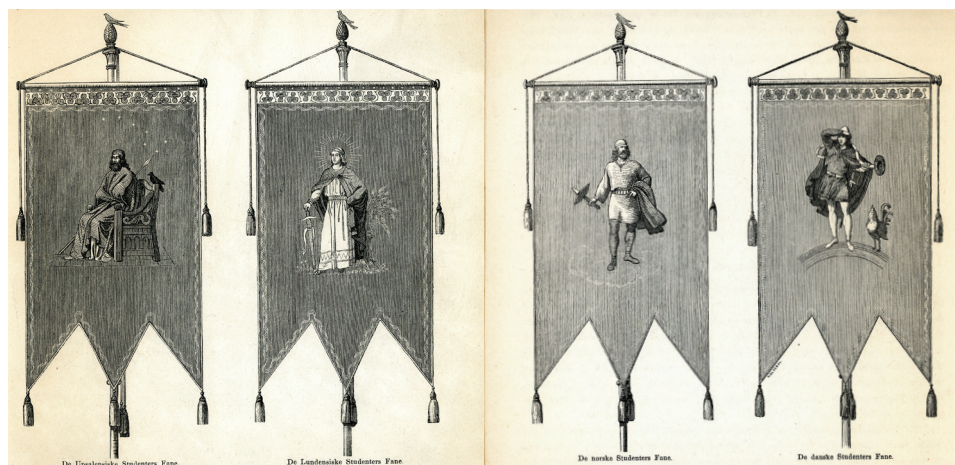

Ill. 13. Den danske Christiania-fanen (1851).
The Danish 1851 banner or Christiania banner.

Ill. 13 b. Ugle som fanespyd.
Carved owl as banner finial.

uten at det i nyere tid har vært mulig å påvise nøyaktig hvor (Ill. 13.). Fanespydene var ugler (Ill. 13b.).

Ved det store studentermøtet i Lund og København i 1862¹⁷ ble det overrakt faner i København den 12. juni¹⁸ til de fire nordiske universitetene (Ill. 14.), Uppsala-studentene mottok en fane med Odin som motiv fra Danmarks Qyinder¹⁹, Lund-studentene en fane med Frøy, Oslo-studentene sin fane med Tor og til slutt Københavnerstudentene med Heimdal på sin fane (Ill. 15.). Fanene var malt/brodert efter et forelegg fra kunstneren som senere malte malerier med motiv fra studentskandinavismen hvor noen av fanene inngikk som motiv. I tillegg har først og fremst studentsangforeningene egne faner og anskaffet nye ved behov. Det Norske Studenter-

Ill. 14. De fire norrøne fanene fra København 1862. Odin (Uppsala). Frøy (Lund). Tor (Oslo). Heimdal (København).

The four old Norse banners from Copenhagen 1862. Odin (Uppsala). Frey (Lund). Thor (Oslo). Heimdal (Copenhagen).

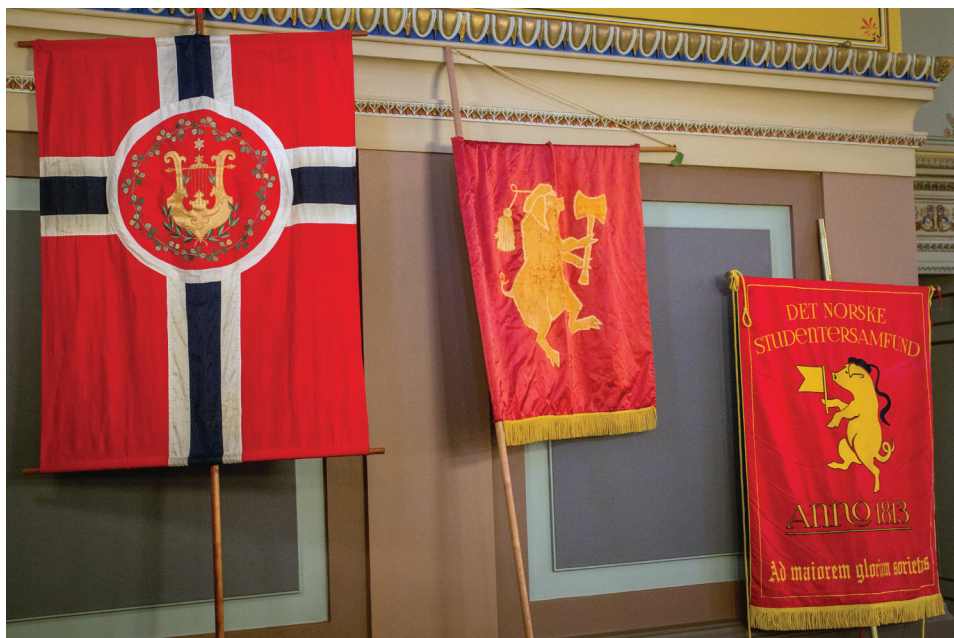
Ill. 15 a–b. Lunds studenters lille standart av 1862 med Frøy.
Lund Students lesser banner from 1862 depicting Frey.

samfund har og har hatt opp til flere faner i tillegg til de to fra studentskandianvismens æra, bl.a. en med Pallas Athene som motiv og en med HM Grisen, i tillegg til ordensbannet fra Griseordenen, og flere rekonstruksjoner av eldre faner (Ill. 16.).

Den klassiske tradisjonen

Så langt ser vi at et av de felles(nordiske) studentsymbolene var Apollons lyre og vi kan videre tilføye Minerva og Minervas/Athenes ugle. Disse gresk-romerske motivene står i en internasjonal lærdomstradisjon. Apollon leder de ni klassiske musene som både personifiserer og beskytter kunnskap og kunst-

artene. Se for øvrig artiklene til Caja Sjöberg og Martin Sunnqvist i dette heftet s. 475 og 500. Uglen blir sett på som et symbol på visdom og finnes bl.a. som fanespyd på studentterfaner og skolefaner og som fanemotiv. Flere akademiske institusjoner og foreninger i Norden benytter uglen, bl.a. Bergens museum som videreføres av Universitetet i Bergen, Uppsala Universitets Studentkår (Ill. 17.), Studenterforeningen i København, Filologisk Forening (Universitetet i Oslo), Friundervisningen – Folkeuniversitetet i Norge som hadde sin oppstart som Studentsamfundets utvalg for Fri Undervisning med flere, foruten en lang rekke institusjoner og organisasjoner i resten av verden.

Ill. 16. Det Norske Studentersamfunds faner.
Banners of the Norwegian Student Society.

Ill. 17. Uppsala Universitets Studentkårs fane som den brukes i dag.
Uppsala University Student Union with their present banner.

Den norske tradisjon

Den i større grad mer særnorske tradisjon med forskjellige dyregestalter som symbol og beskytter for ulike studentforeninger, har sitt opphav i det stadig pågående arbeid med å skaffe Det Norske Studentersamfund sitt eget hus. I den forbindelse mottok Det Norske Studentersamfund i 1857 en porselenssparegris som gave fra Studenterforeningen i København. Den ble sporenstreks tatt i bruk for å samle inn penger til byggingen av Studentersamfundets første samfunnsbygning som lå i Universitetsgaten 26.²⁰ Studentene i København samlet også inn penger til fordel for Studentersamfundets hus. Samfundshuset ble reist for innsamlede midler og stod ferdig i 1860 og Studenter-samfundet flyttet inn på den almindelige Flyttedag tirsdag 16. oktober 1860. Den 9. april 1859 ble sparegrisen fra Danmark utnevnt til husets høye beskytter og følgelig til Hans Majestet Grisen og senere under samme fest ble Griseordenen innstiftet og fra derav utviklet det seg en tradisjon og et seremoniell rundt Grisen som den dag i dag er i full vigør.²¹ Seremoniellet for Griseordenen var sterkt inspirert av det tidlige seremoniell for Den kgl. norske Sankt Olav Orden. I det øvrige Norden er det først og fremst Nylands Nation ved Helsingfors Universitet med sin Gädde-orden fra 1991,²² men også Studenterforeningen i Københavns bruk av uglen som symbol som kan sammenlignes med den norske tradisjonen selv om uglen primært har den gresk-romerske konnotasjonen som er beskrevet over. I Sverige og Finland benytter studentnationene heraldiske våpen knyttet til de

landskapene de omfatter, mens ugle og lyre sees hos bl.a. studentkårene og studenter-sangforeningene. Tradisjonen med dyr som beskyttere er følgelig relativt særnorsk – når de ikke finnes i landskapsvåpnene i Sverige og Finland. Bruken av symbolene har en til dels heraldisk tradisjon og selv om symbolene sjelden er innsatt i skjoldform så er de definert fra sitt innhold og kan variere noe i utformingen.

Ved Universitetet i Oslo ble lyren i en eller annen form det sentrale symbolet for korvirksomheten representert ved de to hovedkorene Den norske Studentersangforening (stiftet 1845) og Kvindelige Studentersangforening (stiftet 1895), mens idrettsforeningene benyttet hyppigere andre symboler knyttet til den gresk-romerske symbolverden, typisk Minerva. Det finnes også eksempler på studentforeninger som benytter symboler som er mer fristilt fra symbolkretsene beskrevet ovenfor. I det følgende vil forskjellige foreninger på universitets- og fakultetsnivå ved Universitetet i Oslo bli behandlet, samt noen andre Osloforeninger før studentforeninger ved Universitetene i Trondheim, Bergen og på Ås blir behandlet som eksempler på hvordan både dyretradisjonen og den gresk-romerske symboltradisjonen sprer seg utover til andre norske læresteder.

*Foreningens symboler og ordenstegn / studenterordnene*²³

Det Norske Studentersamfund (stiftet 1813) har som sin beskytter Hans Majestet Den Gyldne Gris (kortform Hans Majestet Grisen, HM Grisen eller Grisen).

Ill. 18. Det Norske Studentsamfund: Griseordenens insignier. Ridder. Kommandør. Storkors. Embedskjeder. Styrebånd, gammel modell.
Insignia of the Order of the Golden Pig. Grand Cross, Commander. Knightm Chains of Office, Ribbon for Board Members, old model.

Griseordenen – Den Gyldne Gris Orden innstiftet 9. april 1859, er inndelt i tre klasser: ridder, kommandør og storkors med en gris i forskjellige størrelse og utforming som bæres i et rødt bånd (Ill. 18.). Med storkorset hører en krasjan, i tillegg er det egne kjeder og ordenstegn for embedsmenn m.v. Studentersamfundets formann bærer i sin funksjonstid en storkorsgris i et smalt rødt bånd som et tegn på formannsverdigheten og i tillegg ordenens storkors som et tegn på at formannen også er ordenens stormester. Avgåtte formenn som har fullført minst en valgperiode mottar en sølvklubbe som tegn på dette (Ill. 19.). En lang rekke medaljer, merker og nåler i Studentersamfundet er preget med bilde av H. M. Grisen (Ill. 20.). Kulturutvalgets fortjenstدلje²⁴ innstiftet ved 60 årsjubileet avviker ved å benytte Det Norske Studentersamfunds eldre logo (Ill.

21.). Kulturutvalget har også en nyere medalje som har erstattet denne. Både ordens-tegn, medaljer, sølvklubber og andre merker har blitt utformet på litt forskjellig måte over tiden og av forskjellige gullsmeder eller andre leverandører, hvor Tostrup har vært det mest sentrale juvelerfirmaet. Inntil 2013

Ill. 19. Det Norske Studentsamfund: Sølvklubben
– avgåtte formenns hederstegn.
The Silver Gavel – past presidents insignia.

Ill. 20 a–f. a: Griseordenen 50 år (avers og revers). b: Studenter-samfundet 100 år i sølv og gull. c: Studenter-samfundet 150 år (avers og revers). d: Studenter-samfundet 175 år. e: Grisefesten 2013 – Studenter-samfundet 200 år. f: Vennskapsmedalje Nylands Nation 25 år.

a: the Order of the Golden Pig 50 years. b: The Norwegian Student Society 100 years. c: The Norwegian Student Society 150 years. d: The Norwegian Student Society 175 years. e: The Norwegian Student Society 200 years (Grisefesten 2013). f: Medal of Friendship Nylands Nation 25 years

var ordenstegnene i forgylt sølv, men det er uklart om de tidligste ordenstegnene var i sølv. I dag produseres de i forgylt metall. Den mest omfattende fremstilling av Griseordenens historie er C.J. Hambros bok til

Ill. 21. Kulturutvalgets fortjenstdalje i gull.
The Cultural Committee's Gold Medal of Merit

Ill. 22. Studentsamfundets Theater: Den Hvite Knaps orden. Storkors. Kommandør. Ridder. Teatermedaljer fra Maxis.

The Student theatre. Order of the White Button. Grand Cross. Commander. Knight. Theater medals from "Maxis".

Ill. 23. Den akademiske orden Bokuglen. Storkors. Ridder.

The Academic Order of the Book Owl. Grand Cross. Knight.

100-årsjubileet i 1959.²⁵ Dagens statutter er fra 1867, senest endret i 1998.²⁶

Den Hvide Knap, innstiftet 24. oktober 1899, er Studentsamfundets Theaterorden. Også den er inndelt i gradene ridder, kom-

mandør og storkors. Ordenstegnet er en teatermaske hvor det inngår en hvit knapp og henger i et grønt bånd med gule sidekanter. Det finnes eksempler på medaljer for Samfundsteateret hvor farvene gult og grønt brukes i medaljebåndet. Ordenstegnene har vært produsert i forskjellige metaller og er i dag av messing. Stormester velges av ridderskapet. Statuttene er vedtatt i 1899 med senere endringer, senest i 2009.²⁷ (Ill. 22.)

Den akademiske orden Bokuglen innstiftet 29. oktober 1924, har sitt utspring i Studentsamfundets utvalg for Fri Undervisning fra 1864²⁸ som har utviklet seg til dagens Friundervisning og Folkeuniversitet og spredd seg fra Universitetet i Oslo til øvrige universitet og siden blitt landsdekkende.²⁹ Ordenen er inndelt i gradene ridder, kommandør og storkors og ordenens tre embedsmenn har i tillegg en ordenskrasjan som embedstegn. Ordenen utdeles for innsats for undervisning og kultur og er den tredje av Studentsamfundets akademiske ordner som i dag er innenfor Det Norske Studenter-

Ill. 24. Universitetets symfoniorkester: Ordenen Den Gode Tone. Ridder.
The University Symphony Orchestra. The Order of the Good Tone. Knight.

samfund. Ordenstegnet er en ugle sittende på en bok og ble opprinnelig produsert av Gullsmedverkstedet Thune og var utført i forgylt sølv. Ordenstegnet er i dag i messing. Ordenstegnet kan finnes i helrødt bånd eller rødt bånd med gule kanter, kun i rødt bånd fra 1924 til 1989, derefter finnes begge varianter. (Ill. 23.) Stormester velges av ridderskapet. Dagens statutter er fra 1924 med senere endringer, senest i 1999.³⁰

Universitetets symfoniorkester

Ordenen Den Gode Tone, innstiftet 1889, er ordenen til Universitetets symfoniorkester, tidligere Studentsamfundets orkester og Studentorkesteret. Den er en av de akademiske ordnene og inndelt i klassene ridder, kommandør og storkors. Ordenstegnet er et emaljert likearmet kors med lyseblå korsarmer og i dets midte en hvit skive med

notelinjer og noten a. Det bæres i et blått bånd med en hvit stripe i midten. Gjeldende statutter er fra 1914.³¹ (Ill. 24.)

Den norske Studentsangforening er stiftet 10. juli 1845 som en direkte følge av det skandinaviske studentmøtet samme år og er Universitetet i Oslos offisielle mannskor. **Den norske Studentsangforenings Orden** innstiftet 21. november 1895, er som navnet sier ordenen til Den norske Studentsangforening. Ordenstegnet har skiftet utforming og finnes i en eldre og en yngre utforming. Dagens ordenstegn er et blått emaljert kors (i sølv) og i korsmidten en skive med et Minerva-hode på en rød globe omgitt av en blå emaljert ring med teksten Studentsangforeningen. I korsarmene er det festet en lyre. Ordenen er inndelt i klassene ridder, kommandør og storkors. Med storkorset hører en krasjan. Ordenstegnets

Ill. 25 a–b. a: Studentersangforeningens Orden. Storkors. Kommandør. b: Storkors, første type
a. *The Norwegian Student Choral Society. Grand Cross. Commander.* b. *Crand cross, first type.*

Ill. 26. Natuglen - Den norske Studentersangforenings nachspiel orden. Storkors. Kommandør.

The order of the Nocturnal Owl. The Norwegian Student Choral Society's social order. Grand Cross. Commander.

metalldele er gylne for storkors og kommandør, og sølv for ridder. Ordenen bæres i et blått bånd med hvite kanter. Embedsmennene har egne embeds-kjeder. Ordenen utdeles av et eget ordenskapitel og stormester er valgt av ridderskapet ut fra ordenens statutter.³² Det er ordenspromosjon hvert 5 år. Ordenens statutter er fra 1895 med senere endringer.³³ (Ill. 25.)

Ugleordenen Natuglen – Den norske Studentersangforenings nachspielorden – er

innstiftet 31. mars 1914 og utdeles av styret for Den norske Studentersangforening for sosiale bidrag til sangforeningens beste. Den er inndelt i ridder, kommandør og storkors. Med storkorset hører en krasjan. Ordenstegnet er en ugle foran et andreas-kors dannet av fire flasker med flasketuten vendt ut. (Ill. 26.) Ordenstegnet bæres i et gult bånd. Den utdeles av Studentersangforeningens styre. Ordenspromosjonene som kalles Uglefest er en parodi på Universitetets årsfest.³⁴

Ill. 27. Kvindelige Studenters Sangforenings orden Bene Du Cantu Meritae. Storkors. Kommandør. Ridder 1. og 2. klasse.

The Women's Choral Society of the University of Oslo's order Bene Du Cantu Meritae. Grand Cross. Commander. Knight of 1st and 2nd class.

Kvindelige Studenters Sangforening er stiftet 8. desember 1895 og er et av de offisielle universitetskorene. Kvindelige Studenters Sangforenings Orden **Bene Du Cantu Meritae** ble innstiftet 12. mai 1914.³⁵ Ordenen er inndelt i fire grader, storkors, kommandør, ridder av 1ste grad og ridder av 2den grad og tildeles dem som er særlig fortjent av sangforeningen. Ordenstegnet er sangforeningens lyre omgitt av en sirkel som inneholder ordene Bene de Cantu Meritae. Ordenstegnet for storkors og kommandør er forgyldt sølv og for riddergradene sølv. Ordensbåndet er et hvitt bånd med blå kanter. Ordenens stormester er den eldste storkors-

innehaver og ordenspromosjon avholdes hvert femte år. (Ill. 27.)

Oslostudentens idrettsforening **OSI** stiftet i 1882 og Norske studenters gymnastikk- og fekteforening stiftet 16. september 1882 og sammenslått med OSI i 1937. Sistnevnte forening innstiftet **Den Gyldne Morgenstjerne** i 1927.³⁶ Ordenen ble innstiftet og tegnet av den senere stormester Johan von Hanno, overlærer og arkitekt. Ordenen ble fra 1937 en fellesorden tilhørende det samlede O.S.I.³⁷ Ordenstegnet går tilbake til den morgenstjerne som var fanespyd på den fanen Norske Studenters Gymnastik- og Fægtefore-

Ill. 28. OSI - Den Gyldne Morgenstjerne – kommandør.
OSI. The order of the Morning Star. Commander.

ning fikk i 1892. Ordenens klasser er storkors, kommandør og ridder. Ordenstegnet er en nitakket morgenstjerne omkranset av en rekke sølvhalvmåner, morgenstjernens midt er en globe som er gul for storkors, rød for kommandører og sort for riddere. Metallet er forgylt sølv for storkors og sølv for øvrige grader. (Ill. 28.) Ordenstegnet symboliserer morgenstjernen både som Venus og som urkraft. Ordensbåndet er delt i gult og oransje og med en smal sort stripe mellom disse. Ordenskapitlet utpeker ordenens stormester og embedsmenn. Som merke benytter O.S.I. Minerva og det samme på sine medaljer. Denne bruken finnes også i Norske Studen-

Ill. 29. Hederstegn Norske Studenters Roklubb.
Norwegian Students Rowing Club. Badge of Honour

ters Idrettsforbund og studentidretten ved universitetene i Bergen, Trondheim og Ås. Ordenen er for tiden sovende, det finnes ordensinnehavere, men O.S.I. tildeler den foreløpig ikke til nye mottakere.

Norske Studenters Roklubb NSR stiftet 25. mars 1897, innstiftet ved 25-årsjubileet i 1925 et ordenstegn³⁸ for studenterroerne som kommer i tillegg til de medaljer og hederstegn som allerede eksisterte. Foreningens farge er rødt. Hederstegnet er i sølv med foreningens hvite vimpel med røde stjerne i emalje og en åre med rødt åreblad og lagt på en krans, emblemet finnes i sølv og forgylt sølv. Utformingen og status for dette ordenstegnet er ikke kjent. (Ill. 29.)

Akademisk skytterlag ASL (1922), Oslo, stiftet i 1922 for å ivareta skyting som idrett og sport blant studenter og eldre akademikere, samt gymnasiaster. De er både en del av sportsskytterbevegelsen og Det frivillige

Ill. 30. Minerva Skytte – Akademisk Skytterlags orden. Ridder.

Minerva Skytte – Academic shooting society. Knight.

skyttervesen. Laget innstiftet i 1937 ordenen **Minerva skytte** som utdeles i gradene ridder, kommandør og storkors. Den deles ut av ASLs representantskap. Ordenstegnet er et johannitterkors med to røde og to hvite korsarmer og i korsets midte en rundell med ASLs emblem, Minerva, korslagte gevær og bokstavene ASL i hvit emalje på blå bakgrunn. Akademisk Skytterlag er i samme symboltradisjon som de øvrige studentidrettsforeningene som i stor grad benytter Minerva som et av sine symboler.³⁹ (Ill. 30.)

Blindern studenterhjem er grunnlagt i 1925.⁴⁰ Blindern Studenterhjem er en sjelden fugl i norsk universitets- og studentliv. Det er både bolig, spisested og sosialt felleskap for de mange studenter fra hele landet og av

begge kjønn (evt alle de nu brukelige kjønn) og har mye til felles med collegene ved Oxford og Cambridge, dog med det unntak at det ikke skjer undervisning der. Hans Majestet Den Blinde Bukk er studenthjemmets beskytter og dermed i tradisjonen fra Studenterfamfundets Hans Majestet Den Gyldne Gris. Blindern Studenterhjem bruker også Minerva som symbol og Minerva gjenfinnes på embedskjede til preses for Blindern Studenterhjem. **Den Blinde Bukks orden** ble innstiftet 1926⁴¹ og den har ordenspromosjon – Bukkefest annethvert år. Ordenen ledes av et Bukkekollegium som også leder Ordenskapitelet i forbindelse med Bukkefesten. Ordenen er inndelt i tre grader, nemlig Halv Bukk (ridder), Hel Bukk (kommandør) og Høy Bukk (storkors), de utnevnte får også oppmalt et våpenskjold som på en uærbødig måte beskriver deres vei til ordenen. Dette blir hengt opp i spisesalen på Blindern Studenterhjem. Ordens tegnet er en sittende bukk med bind for øynene og med armene rundt en stor ølflaske. Det er i sølv med flaske og bind i gull. Ordenen bæres i et rødt bånd med sølv midtstripe. Statuttene er fra 1926 med senere endringer. (Ill. 31.)

Fakultetsforeninger og faglige foreninger

Medicinerforeningen er grunnlagt i 1824⁴² og opp gjennom tiden har det blitt stiftet mange forskjellige ordenstegn ved Medicinerforeningen til utdeling ved Medicinerforeningens Oktoberfest. Ordene er dels tildelt for oppmøte og dels for innsats og verv for Medicinerforeningen. Disse er:⁴³

Ill. 31. Den Blinde Bukks orden, Blindern Studentterhjem Høy Bukk, Hel Bukk. Halv Bukk.
Order of the Blind Goat. Blindern Student Home. Grand Cross. Commander. Knight.

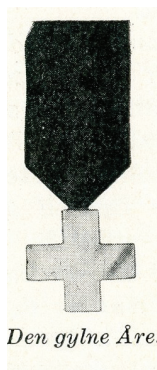
Ill. 32. Medicinerforeningen: Venus-ordenen. Ridder.
Order of Venus. Knight.

Venus.

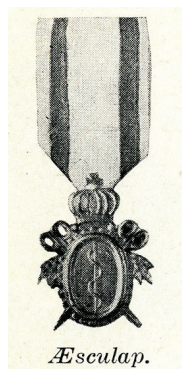
Ill. 33. Medicinerforeningen: Mercur-ordenen. Ridder.
Order of Mercure. Knight.

Mercur.

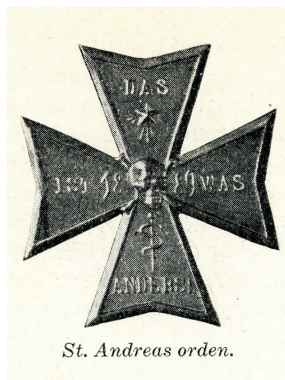
Ill 34. Medicinerforeningen: Den Gyldne Åre. Ridder.
Order of the Golden Vein. Knight.

Den gylne Åre.

Ill. 35. Medicinerforeningen: Æskulap-ordenen.
Order of the Aesculap. Knight.

Æsculap.

St. Andreas orden.

Ill. 36. Medicinerforeningen: St. Andreas ordenen.
Gullkors. Order of St. Andrew. Gold Cross.

Ill. 37. Filologisk Forening. Den Gyldne Ugles orden. Stormogul. Kommandør. Ridder. Embedskjeder. Order of the Golden Owl. Grand Cross. Commander. Knight. Chains of Office.

Venus-ordenen, innstiftet 1870, motivet i medaljongen er Venus. Den finnes i gradene ridder, kommandør og storkors, og bæres i et rødt bånd. (Ill. 32.)

Mercur-ordenen, innstiftet 1867 og med navn fra Hg - hydragerum eller mercur og ikke handelens gud Mercur, dog finnes guden gjengitt på ordenstegnet. Den finnes i gradene ridder, kommandør og storkors, og bæres i et blått bånd. (Ill. 33.)

Den gylne Åres orden, innstiftet 1876. Den finnes i gradene ridder av 2. klasse, ridder, kommandør og storkors. Ordenstegnet er et likearmet kors og den bæres i et grønt bånd som for ridder av 2. klasse er lysegrønt. (Ill. 34.)

Æsculap-ordenen, innstiftet før 1880. Den finnes i gradene ridder, kommandør og storkors. Medaljongen viser Æsculap-staven og slangen. Den bæres i et hvitt bånd med to smale rød striper. Den grønne Æsculap-ordenen har samme ordenstegn, men til-

deles kun kvinner. Den bæres i et mørkegrønt bånd. (Ill. 35.)

St. Andreas-ordenen, innstiftet 1889 til ære for Anders Daae. Anders Daae (1852–1924) var norsk-amerikansk lege som oppholdt seg i USA fra 1880-84 og 1885 til sin død⁴⁴. Han var primus motor for Medicinerforeningen i siste halvdel av 1870-årene bl.a. som formann 1876 og 1878, styremedlem i Det Norske Studentsamfund, sanger og husdikter – og den bærende kraft i en meget aktiv periode for foreningen⁴⁵. Ordenen tildeles i to grader, sølvkors og gullkors. Ordenen bæres uten bånd. (Ill. 36.)

Ordene er i dag i dvale.

Filologisk Forening er grunnlagt i 1840 og er foreningen for humaniorastudentene. Den Gyldne Ugles orden⁴⁶ er innstiftet i 1910, men omtales i ordenens gylne bok som en reorganisert orden. Det er lite informasjon om dens tidligere gestalt unntatt en oppstilling av ordensinnehavere fra den gamle orden. Ordenen ledes av Filologisk Forenings formann

Ill. 38: Den Store Bjørns orden. Storkors. Kommandør. Ridder. Den Lille Bjørns orden. Ridder. -> Den Lille Bjørns orden. Ridder. Den Store Bjørns Orden. Ridder. Kommandør.

The Order of the Bear Order of Ursus Minor. Knight. Order of Ursus Major. Knight. Commander.

som også er stormester, i tillegg velger ordens-innehaverne forskjellige embedsmenn bl.a. en storvизir, en ceremonimester og en geheim-arkivar som er valgt for en lengre periode og tar vare på ordnens historie og gjenstander m.m. Ordenen er inndelt i tre klasser: ridder, kommandør og stormogul (storkors). Ordenstegnet er en gylden ugle med utspilte vinger. Den bæres i et fiolett bånd med gule kanter. (Ill. 37.)

Realistforeningen, grunnlagt 1859.⁴⁷ Er blant de mer aktive fakultetsforeningene. I 1927 ble foreningens Bjørneorden innstiftet under beskytter av Hans Majestet Den Store Bjørn. Initiativtakeren til Bjørneordenen var Åsa Gruda Skar.⁴⁸ Ordenen finnes i to varianter: Den lille Bjørn som bare kan tildeles aktive studenter og da kun som ridder. Den store Bjørns orden kan tildeles alle uteksaminerte realister og utdeles i gradene ridder, kommandør og storkors. Ordenstegnet er en

Ill 39: Juristforeningen: Den gulblakke Hoppe. Kommandør.

The Yellow Mare. Commander.

gyllen bjørn i forskjellige størrelser tilpasset hvilken del av ordenens den skal benyttes i. Både Den lille Bjørn og Den store Bjørn, bæres i et grønt bånd. Ordenspromosjonen for alle varianter av ordnene finner sted ved en Ordenspromosjon hvert tredje år – Bjørneballet. (Ill. 38.)

Juristforeningen ble grunnlagt i 1908 og var på det tidspunktet den fjerde fakultetsforeningen ved Universitetet i Oslo regnet fra stiftelsesår. I 1924 vedtok Juristforeningen sin lov om ordenens opprettelse i Juristforeningen.⁴⁹ I denne ble det samtidig innstiftet to ordner: Den gulblakke Hoppe og Den gyldne paragraf. Den gulblakke Hoppes orden finnes formelt i tre grader, men reelt kun to grader: storkors (for foreningens beskytter, storebror), kommandør (for ferdige jurister) og ridder (for juridiske studenter. I tillegg har foreningen Den gyldne paragraf som er forbeholdt

Ill. 40. Juristforeningen: Den gyldne Paragraf. Ridder.
The golden Paragraph. Knight.

aktive studenter. Hvert tredje år arrangeres ordenspromosjon for Den gulblakke Hoppe, et såkalt Staldthing hvor Hoppeordenen utdeles. I de mellomliggende år arrangeres Hoppeball hvor Den gyldne paragraf utdeles. Hoppeordenen eller Den gulblakke Hoppe, har et ordenstegn bestående av et likearmet kors belagt med en fremstilling av Den gulblakke Hoppe, alt forgylt. Ordenstegnet bæres for alle grader i et rødt bånd, båndfargen har variert noe over tid. (Ill. 39.) For Den gyldne paragraf er ordenstegnet en stjerne med fem stråler og mellom strålene er det paragraf-tegn. Ordenstegnet er gyllent og bærer også i et burgunderrødt bånd. (Ill. 40.) Ordenens embedsmenn vel-

Ill. 41. Juristforeningen – Den Cabarettenkende Commission: Den Gyldne Maske. Ridder. Kommandør.
The Cabaretthinking Commission. Order of the Golden Mask. Knight. Commander.

ges på generalforsamlingen i Juristforeningen og må være ordensinnehavere, typisk av Den gyldne paragraf. Juristforeningen har en sterkt revytradisjon, Cabaret Intime. Fra dette miljøet utsprang i 1987 både Den Cabarettenkende Commission med mange sentrale personer fra Cabaret Intime, og ordenen Den Gyldne Maske som tildeles i to grader, ridder og kommandør. (Ill. 41.) Ordenstegnet er en gyllen teatermaske som bæres i et høyrødt bånd for riddere og et høyrødt bånd med to gule midtstriper for kommandører. Chorus Mixtus, blandakoret på Det juridiske fakultet ble grunnlagt i 1982. Allerede i 1985 ble det innstiftet en orden for koret, Hoppevrinskordenen,⁵⁰

Ill. 42. Juristforeningen: Chorus Mixtus: Hoppevrinsk-ordenen. Ridder. Jubileumsmedalje Chorus Mixtus 10 år.

Chorus Mixtus. Order of the Hoppevrinsk. Knight. Medal Chorus Mixtus 10 Years.

Ill. 43. Odontologforeningen: Mastodontordenen. Kommandør.

Order of the Mammoth. Commander.

som har sitt navn fra studentsangboken på fakultet – Hoppevrinsket. Ordenen er med-

Ill. 44. Farmasiforeningen Veneficius: Den Gyldne Slanges orden. Ridder.

Order of the Golden Snake. Knight.

lemsnålen plassert på en medalje og bæres i et bånd delt i rødt og gult. Ordenen har en grad – ridder. (Ill. 42.)

Odontologforeningen, stiftet i 1910 ved Tannlegeskolene i Kristiania, senere Odontologisk fakultet ved Universitetet i Oslo. I 1920 ble ordenen Pour la Pulpite innstiftet som i 1933 byttet navn til Mastodontordenen.⁵¹ Ordenstegnet er en mastodont i emalje. Ordenen finnes i gradene ridder, kommandør og storkors og bæres i et grønt bånd.⁵² (Ill. 43.)

Farmasiforeningen Veneficius stiftet 1935. Den Gyldne Slanges orden⁵³ innstiftet i 1951, var opprinnelig en orden i tre klasser, ridder, kommandør og storkors. Etter beslutning ved rådsmøtet i 2014, deles den kun ut i ridder-klassen. Ordenstegnet er et sølv johaniterkors med Veneficius' merke i midten. Den bæres i et grønt bånd. (Ill. 44.)

Studentsamfunnet i Ås, grunnlagt 1864 som elevsamfunnet, skiftet navn i 1914 til studentersamfund. I 1924 ble det vedtatt å

Ill. 45. Hans Hovenhet Hestehoven (Ås). Storkors. Kommandør. Ridder.
Order of the Horse's Hoof. Grand Cross. Commander. Knight.

opprette en orden, i 1929 ble navn og statutter vedtatt og i 1938 ble den første ordenspromosjon for Hans Hovenhet Hestehoven avholdt.⁵⁴ Hans Hovenhets prinsipp er straffen som belønning. Ordenen finnes i tre grader: ridder, kommandør og storkors. Ordenstegnet er en hestehov – hoven og en del av leggen innenfor en oval krans som er kronet av blomsten hestehov. Ordenstegnet er forgylt sølv og bæres i et grønt bånd. Ordenspromosjonen finner sted under Uka på Ås som avholdes annethvert år på universitetet der. (Ill. 45.)

Studentersamfundet i Trondhjem ble stiftet i 1910 ved daværende Norges Tekniske Høyskole (NTH) som senere har skiftet navn til Norges Teknisk-Naturvitenskaplige Universitet (NTNU) og fusjonert med flere andre institusjoner. Først 8. april 1916 ble De sorte Faars Ridderskab innstiftet som orden for hele studentersamfundet.⁵⁵ Allerede i 1913 hadde Samfundets Interne Teater (SIT) innstiftet sin orden Den Gylde Kat og Sam-

Ill. 46. De Sorte Faars Ridderskab (Trondheim) –
Kiempe Ridder/Vædder Ridder V.S.F.R.S.
The Knighthood of the Black Sheeps. Grand Cross /
V.S.F.R.S.

fundsorkesteret innstiftet sin Polyhymnia. To år etter innstiftet Trondhjem Studentersangforening sin orden Vrangstrupen i 1915.⁵⁶ Trondhjem Kvinnelige Studentsangforening ble stiftet i 1930 og i 1933 var ordenen Minerva Polyhymnia innstiftet og de første ordensutdelinger fant sted.⁵⁷

Samfundets beskytter er Hans Væderhæftighed det sorte Faar i Værdalen. **De Sorte**

Ill. 47. Samfundets Interne Teater, Trondheim: Den Gylne Kat. Ridder.
The Internal Student Theatre, Trondheim. The Order of the Golden Cat. Knight.

Faars Ridderskab er inndelt i følgende grader Gemmen Ridder/Lambe Ridder L.S.F.R.S. (ridder), Stoer Ridder/Faar Ridder F.S.F.R.S. (kommandør) og Kiempe Ridder / Vædder Ridder V.S.F.R.S. (storkors). Ordenstegnet er et fiolett emaljert johannitterkors med en rundell grønn/blå i korsets midte belagt med et sort får og omgitt av et bånd med innskriften Ordo Equester Ovivm Nigrarum. Ordenstegnet bæres i et svart bånd med en bred gullkantet fiolett midtstripe. (Ill. 46.)

Den Gyldne Kat er inndelt i tre klasser; ridder, kommandør og storkors. Ordenstegnet er gyllent med en katt som står på en

Ill. 48. Samfundsorkesteret, Trondheim: ordenstegn Polyhymnia. Ridder (øverst). Storkors.
The Student Orchestra. Trondheim. The order of Polyhymnia. Insigniae. Knight (top). Grand Cross.

maske og skyter rygg. Den bæres i et rødt bånd med to sorte striper fulgt utenfor av en smalere stripe på hver ytterkant. (Ill. 47.)

Orkesterets orden **Polyhymnia** er inndelt i tre klasser: ridder, kommandør og storkors, har et ordenstegn med en seksoddet stjerne belagt med en omkranset fiolin. Ordenen bæres i et stripet grønt og hvitt

Ill. 49. Trondhjem Studentersangforening: Vrangstrupen. Storkors. Kommandør. Ridder.
The Order of Vrangstrupen. Grand Cross. Commander. Knight.

Ill. 50. Trondhjem Kvindelige Studentersangforening. Minerva Polyhymnia –insigniae.
Trondheim Women's Coral Student Society. Minerva Polyhymnia. Insignia.

bånd. (Ill. 48.) Studentersangernes **Vrangstrupen** fikk nye statutter i 2015. Ordenstegnet er et kors i blå emalje med hvit kant og i midten Studentersangforeningens initialer TSS i hvit emalje. Ordenstegnet bæres i gult bånd. (Ill. 49.) **Minerva Polyhymnia** er en fortjenstorden for Trondheim Kvinnelige Studentersangforening. Ordenen ble omstrukturert med nye statutter fra 2012 og består nå av gradene ridder/ridder med klubbe (for tidligere ledere), kommandør og kommandør med storkors, dessuten er det et fem-års merke. Ordenstegnet er et johannitterkors belagt med foreningens emblem omgitt av en krans. (Ill. 50.)

Studentersamfunnet i Bergen ble stiftet i 1934, mens Universitetet i Bergen først ble opprettet av Stortinget i 1946 og virksomheten startet i løpet av 1948. Studentersamfunnet høye beskytter Hans Majestet Pinnsvinet ble introdusert for samfunnsmedlemmene i 1935 og samme høst ble Pinnsvinordenen innstiftet – Hans Majestet Pinnsvinets Orden med de tradisjonelle tre klasser: ridder, kommandør og storkors.⁵⁸ Ordenstegnet er et forgylt pinnsvin og det bæres i et rødt bånd. Orden var i perioden 1965–2001 i dvale, men har igjen fra 2003 avholdt ordinære ordenspromosjoner.⁵⁹ (Ill. 51.)

Studentersangforeningen i Bergen⁶⁰ er

Ill. 51 a–b. Hans Majestets Pinnsvinets orden (Bergen): Storkors. Ridder.

The Order of the Golden Hedgehog. Grand Cross. Knight.

et akademisk mannskor ved Universitetet i Bergen og ble stiftet i 1935. Orden for Studentersangforeningen i Bergen – til daglig Studentersangforeningens Orden ble innstiftet i 1938.⁶¹ Ordenens klasser er ridder, kommandør og storkors. Ordenstegnet er et hvit emaljert sølvkors med Studentersangforeningens emblem. Ordenen bæres i et rødt bånd. (Ill. 52.)

Konklusjon

Oppsummert kan vi se at det er i hovedsak to forskjellige symboltradisjoner som preger symbolbruken til de eldre norske studentforeningene og som henter sin inspirasjon fra Universitetet i Oslos foreningsliv. Den eldste tradisjonen bygger på gresk-romersk symbolikk hvor gresk-romerske guder, ugler og lyrer (harper) er gjentakende og gjennomgående symboler. Dette er en symbolbruk som er gjenkjennbar i europeisk akademisk tradisjon. Den mer særnorske bruken av forskjellige dyr som symbol og beskytter for en studentforening kan føres

Ill. 52. Orden for Studentersangforeningen i Bergen. Ridder.

The Order of the Student's Coral Society. of Bergen. Knight.

tilbake til den porselensparegris som Det Norske Studentersamfund fikk i gave fra Studenterforeningen i København for å hjelpe med å samle midler til å bygge det første norske studenthus. Fra 1859 har denne symboltradisjonen spredt seg fra Det Norske Studentersamfund til Studentersamfundet i Trondhjem (1916), Studentersamfunnet på Ås (1924) og Studentersamfunnet i Bergen

(1935). På det enkelte lærested har symbolbruken spredt seg til fakultetsforeninger og enkelte andre foreninger. En tredje tradisjon er bruken av merker og symboler som har tilknytning til faget eller virksomheten, men uten at hverken gresk-romersk tradisjon eller dyregestalten som beskytter, inngår. En fjerde tradisjon er utstrakt bruk av den norske studenterluen. Selv om luen ikke lenger er i alminnelig bruk, benytter de fleste akademiske kor en fysisk studenterlue ved opp-tredener. Mange forskjellige studentforeninger har en studenterlue som del av sine loger og merker, enten alene eller kombinert med andre elementer som instrumenter, monogrammer, deler av ordenstegn eller lignede. Også omverdenen oppfatter studenterluen som et unikt symbol for norske studenter og det benyttes bl.a. av karikaturtegnere. Enkelte foreninger vil parallelt bruke flere av disse tradisjonene. Symbolbruken ved de norske universitetene er en rik tradisjon som bygger på gresk-romerske for-bilder, egne norske tradisjoner og tradisjoner som kan knyttes til studentskandinavismen og de store studentermøtene. De akademiske ordner som blander parodi og revylignende innslag med heder for høy og langvarig innsats for den respektive forening er noe i en særklasse og man kan se at det er forskjellige land og ordener som har vært et forbilde. Elefantordenen og Den Gyldne Vlies er eksempler på de offisielle statsordner hvor et dyr inngår i ordenstegnet. Gri-seordenen er til dels modellert etter St. Olavsorden, De Sorte Faars Ridderskab i Trondheim er i tradisjon etter middelalderens munkeordner, mens Hans Hovenhet Hestehoven på Ås tar for seg en domstol. De

fleste akademiske ordnene har forøvrig preg av fortjenstordner samtidig som de står i en studentikos satiretradisjon som harselerer både med den som mottar ordenen og offisielle ordner.

Noter

- 1 Oslo het Christiania/Kristiania frem til 1.1.1925, i artikkelen vil hovedsakelig dagens navneform benyttes.
- 2 Oxaal, Astrid: Hvem er studenten?, *Forskningsmagasinet Apollon* 2003, Universitetet i Oslo.
- 3 Folder, forfatter ikke angitt, MUV, Universitetet i Oslo: Rekonstruksjon av en norsk student-uniform anno 1820 (Oslo, uten år).
- 4 Kastling, Ove: Dräkter för skolbarn och akademiker. III. Doktorshatt, broderad krage och akademisk drakt, *Samlarnytt* 1989/2 (*Samlarförbundet Nordstjärnans tidskrift för samlare av alla kategorier*), Stockholm 1989 pp.3–8
- 5 Kastling, Ove: Dräkter för skolbarn och akademiker. IV. Akademiska frackkragar, *Samlarnytt* 1989/3, Stockholm 1989 pp.4–8
- 6 Nilsson, Torbjørn: Torgslaget 1829, Stockholm 2018, p. 156.
- 7 Wallem, Fredrik: Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar. 1813 – 2. Oktober 1913 første del, Kristiania (Oslo) 1916 p.126
- 8 Wallem, Fredrik: Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar. 1813 – 2. Oktober 1913 første del, Kristiania (Oslo) 1916 pp.261–272
- 9 Hemstad, Ruth: Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsoppløsningen, Oslo 2008 pp.46–86. Hansen, Tor Ivar: Det Norske Studentersamfunds bibliotek Mellom Minerva og Bacchus i Ruth Hemstad (red.): *Opplysning, vitenskap og nasjon. Bidrag til norsk bibliotekhistorie*, Oslo 2011. p. 291–295. Hemstad, Ruth, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen (red.): *Skandinavismen Vision og virkning*, Odense 2018
- 10 Frängsmyr, Carl: Uppsala universitet 1852–1916, Skandinavism, sång och akademimusik, *Uppsala universitets historia 1793–2000* volym 2:2, Uppsala 2010 pp.439–484
- 11 Oxaal, Astrid: The Norwegian student cap ; with a look at student caps in Denmark and

- Sweden, *Ethnologia Scandinavica*, 2004, Vol. 34, pp.33–48
- 12 Kastling, Ove: Dräkter för skolbarn och akademiker. I. Djäknekappa och skolmössa. *Samlarnytt* 1988/10, Stockholm 1988 pp.3–8
- 13 Kastling, Ove: Dräkter för skolbarn och akademiker. II. Abiturient- och studentmössor, *Samlarnytt* 1989/1, Stockholm 1989 pp.3–6, Kastling, Ove: Dräkter för skolbarn och akademiker. III. Efterskörd, *Samlarnytt* 1989/6, Stockholm 1989 pp.17–20
- 14 Studentertog til Christiania 1851 fra Lund og Kjöbenhavn, Kjöbenhavn 1853
- 15 Studenttåg till Christiania 1852 från Upsala, Uppsala 1854, Studentertog til Upsala 1856 fra Christiania, Kjöbenhavn og Lund. Christiania 1856.
- 16 T.K.: Sång vid öfverlemnandet af ett standar till Christiania studenter från Upsala damer, trykt hos C.A. Leffler, Upsala 1856
- 17 Mindeblade om det Femte Nordiske Studentermøde i Lund og Kjöbenhavn, Kjöbenhavn 1862.
- 18 Ploug, Carl: Ved Fanernes overrækning i Universitetets gaard den 12. Juni 1862. Trykt hos S. Trier (uten år).
- 19 Se Student-sång den 6. oktober 1862 vid invigningen af den fana som Danmarks Qvinners förärad åt Upsala Student-Corps. Upsala, Edqvist & Berglund. 1862.
- 20 <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Universitetsgata>
- 21 Hambro, C.J.: Den Gyldne Gris gjennom 100 år. Statuter. Matrikel. Det Norske Studenter-samfund, Oslo 1959 p.10
- 22 Lucius-orden af Nyland matrikel 1991–2016, Helsingfors 2016.
- 23 Dette er ikke en komplett oversikt over akademiske ordner i Norge, det mangler bl.a. svært mange insittutt- og linjeforeninger og mange har det ikke vært mulig å finne informasjon om. De akademiske ordner og ordenstegn som presenteres er representative for mangfoldet i den norske studentverden.
- 24 Kulturutvalgets fortjenststalje Statutter, vedtatt 16.11.2007. DNS arkiv.
- 25 Hambro, op. cit.
- 26 <http://hmgrisen.com/statutter/>
- 27 <http://hmgrisen.com/dhkstatutter/>
- 28 Studentersamfundets Fri Undervisning 100 år 1864–1964, Studentersamfundets Fri Undervisnings forlag, Oslo 1964.
- 29 Strand, Torill (red.): Folkedanningens vandringer. Folkeuniversitetet 150 år, Fagbokforlaget, Bergen 2014.
- 30 www.hmgrisen.com/bustatutter
- 31 Statutter av 9/2-1914 for Studentersamfundets – Orkester – Orden "Den gode Tone", upubliserte statutter i Universitetets symfoniorkesters arkiv.
- 32 Den norske Studentersangforenings Orden Stiftet 21de november 1895, Oslo 1935
- 33 <http://www.studentersangforeningen.no/om-dns/sosial-liv/> Den norske Studentersangforenings Orden.
- 34 <http://www.studentersangforeningen.no/om-dns/sosial-liv/> Ugleordenen – Natuglen
- 35 Kvindelige Studenters Sangforening 100 år. 8. desember 1895 – 8. desember 1995, Oslo 1995, p. 195.
- 36 Vigander, Haakon: Norske Studenters Gymnastikk- og Fekteforening 1882–1932. Oslo 1932, p. 74.
- 37 Føllesdal, Dagfinn og Even Engelstad (red.): Oslo-Studentenes Idrettslag 75 år, Oslo 1957, pp. 36 flg, pp. 163–173.
- 38 Norske Studenters Roklubb gjennom 25 aar 1897–1922, Kristiania 1922.
- 39 Akademisk Skytterlag 1922–1972 50 år, Oslo 1972, p. 49 (se også side 46).
- 40 Amundsen, Knut Mowinckel og Arne H. Østlund (red.): Blindernboka. Studentene fra Blinderns Studenterhjem 1925–1942. Oslo 1946.
- 41 Eilertsen, Ivar (red.): Blindern Studenterhjem 1975–2000. Oslo 2000.
- 42 Skaar, T.: Medicinerforeningen gjennom 100 år. 1829–1929, Oslo 1929.
- 43 *ibid*, p.130
- 44 [https://en.wikipedia.org/wiki/Anders_Daae_\(physician\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Anders_Daae_(physician))
- 45 Skaar, op. cit., pp.20ff, p. 49
- 46 Den Gyldne Ugle, Ordensprotokoll fra 1910 til dagsdato. Den Gyldne Ugles arkiv.
- 47 Johannessen, Viggo: Realistforeningen 1859–1959, Oslo 1959.
- 48 Den Store Biørns Orden i Bjørnetjenesten, nummer 2. Februar 1989, Oslo 1989 p.24
- 49 Nesheim, Myhre og Bakjord (red.): Anniversarius Centesimus. Juristforeningen gjennom

- hundrede aar 1908-2008. Juristforeningen, Oslo 2008.
- 50 Sidselrud, Kaare Olaf Seeberg (red.): Chorus Mixtus 10 år. Konsertprogram med historiske opplysninger og oversikter. Oslo 1992.
- 51 <https://foreninger.uio.no/of/hmmastodontensridderkap/>
- 52 <http://www.mastodonten.no/nyheter/?articleid=6>
- 53 <https://foreninger.uio.no/veneficus/D.G.S.O/>
- 54 Karlgård, Bernt og Jarne Ljones: Ås studenter i hundre år 1864–1964, Oslo/Ås 1964.
- 55 Rønneberg, Harald Ramm: Studenter i den gamle stad. Studentersamfundet i Trondhjem gjennom femti år. Oslo 1960.
- 56 Aamodt, Tor (red.): Trondhjems studenter-sangforenings orden Vrangstrupen 100 år 1915–2015. Trondheim 2015.
- 57 *ibid.*
- 58 Nupen, Paal og Gaute Losnegård: Ordet er fritt! Studentersamfunnet i Bergen 80 år. Bergen 2014, pp. 32 ff.
- 59 *ibid.* pp. 157ff.
- 60 <http://www.studentersang.no>
- 61 Høie, Per (red.): Studentersangforeningen i Bergen. Bergen Akademiske Mannskor. Bergen Academic Male Voice Chorus 1935–2010. En beretning ved 75-årsjubileet. Bergen 2010, p. 199.

Illustrasjoner

Der intet annet er angitt, er foto ved Kaare Seeberg Sidselrud.

- Ill. 1 a. Wallem, Fredrik: Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar. 1813 – 2. Oktober 1913 første del, Kristiania (Oslo) 1916 p.219 b. Foto: Arthur Sand/Museum for universitets- og vitenskapshistorie
- Ill. 2. Foto: Arthur Sand/Museum for universitets- og vitenskapshistorie
- Ill. 3. *Ibid.*
- Ill. 4: Norsk portrettarkiv, Riksantikvaren
- Ill. 5. Privat
- Ill. 7: Frontispise til Studentertog til Christiania 1851 fra Lund og København, København 1853
- Ill. 8: Omslagsbilde til Iduns festnummer om "Studentsången" 21.9.1913
- Ill. 9: Frontispise til Studentertog til Upsala 1856 fra Christiania, København og Lund. Christiania 1856
- Ill. 11: Foto: Henrik Ullstad, Lund
- Ill. 12: Foto: Martin Nordqvist, Uppsala
- Ill. 13b: Foto: Henrik Ullstad, Lund + Martin Nordqvist, Uppsala
- Ill. 14: Mindeblade om det Femte Nordiske Studentermøde i Lund og København, København 1862. pp.10–11
- Ill. 15: Foto: Henrik Ullstad, Lund
- Ill. 16: Foto: Oslostudentenes Fotoklubb
- Ill. 17: Foto: Uppsala Universitets studentkår
- Ill. 24: Foto: Universitetets symfoniorkester
- Ill. 27: Foto: Kvindelige Studenters Sangforening
- Ill. 30: Foto: Øyvind Stensrud
- Ill. 31: Foto: Bukkekollegiet/Blindern Studenters-hjem
- Ill. 32-36: Skaar, T.: Medicinerforeningen gennem 100 år. 1829–1929, Oslo 1929 p.131
- Ill. 38: Foto: Helge J. Bjørnhaug
- Ill. 39: Foto: Ordenskollegiet i Juristforeningen
- Ill. 40: Foto: Niels R. Kiær
- Ill. 41: *ibid.*
- Ill. 42: Foto: a. Gunda Djupvik
- Ill. 43: Odontologiforeningen
- Ill. 44: Farmasiforeningen Veneficius
- Ill. 45: Foto: SiÅs/Bonsak Hammeraas
- Ill. 46: Foto: *ibid.*
- Ill. 48: Foto: Claudia Bätcke
- Ill. 49: Aamodt, Tor (red.): Trondhjems studenter-sangforenings orden Vrangstrupen 100 år 1915–2015. Trondheim 2015. p.36
- Ill. 50: *ibid.* p.37
- Ill. 51: Foto: b. Joachim Hvoslef Krüger
- Ill. 52: *ibid.*

Våbenbogen for Det Ridderlige Akademi i København og Sorø Akademis våbenbog

Af Ronny Andersen

TITLE: The Armorial of the Knightly Academies in Copenhagen and Sorø.

ABSTRACT: The Knightly Academy in Copenhagen existed from 1691-1710 and another knightly academy in Sorø existed 1747-1798. Both academies had armorials where the names and arms of the students were recorded. The armorial from the Copenhagen academy exists in two different versions, one in The National Archives and one in The Royal Library. This article argues that the version in The Royal Library is a duplicate of the actual armorial. The armorial painter of both versions was the drawing master of the academy, Herman von Ham. The armorial of Sorø Academy has been largely unknown until now and features the work of three different artists, all of the drawing master at the academy. Both armorials feature well-known arms of mainly Danish noble families, but also rather unknown arms of burgher families and foreigners.

KEYWORDS: Armorial, noble arms, burgher arms, heraldic art, heraldic artists.

AUTHOR INFORMATION: Ronny Andersen, AIH, archivist and heraldic consultant at the National Archives, Denmark – roa@sa.dk

Den 15. april 1692, på Christian V's 46-års fødselsdag, blev et ridderligt akademi, der var stiftet året før, indviet på Nytorv i København.¹ Akademiet skulle tjene som uddannelsessted for unge mænd af god herkomst og skulle modvirke de lange udlandsrejser til andre landes akademier og universiteter, da opfattelsen var, at udbyttet ikke stod mål med omkostningerne. Adelskab var ikke en betingelse for optagelse, og det skal naturligvis ses i forbindelse med udviklingen af rangsamfundet, som Christian V i sin re-

geringstid havde som en klar politisk målsætning.² For at øge søgningen til akademiet, blev det forbudt at rejse til udlandet for at studere, inden man havde gået på det københavnske akademi i mindst et år.³

Akademiet fik en kortvarig levetid, idet det lukkede i 1710 på grund af dårlige økonomiske forhold og for ringe søgning af akademister. Gennem hele akademiets levetid havde der været opretholdt en matrikel over de studerende med deres navne og indmalede våbener.

Det Ridderlige Akademi i København havde overtaget biblioteket efter et tidligere ridderakademi, der havde haft til huse i Sorø. Fra 1623 havde skolen ved det gamle klosterkompleks i Sorø haft en overbygning, et ridderakademi for unge adelsmænd. Akademiet lukkede i 1665, og skolen som sådan i 1737. 10 år senere, ved fundats af 7. juli 1747, oprettede Frederik V et nyt ridderakademi i Sorø. Det nye akademi kunne optage adelige og de som var lige privilegeret med adelen. Den sidste kategori er naturligvis de kongelige embedsmænd, der gennem deres placering i rangfølgen opnåede adelig status. Dette akademi skulle bestå i et halvt århundrede; som akademiet i København kæmpede det med svære økonomiske forhold og for få akademister. Sorø Akademi lukkede endegyldigt i 1798.⁴ Også ved dette akademi blev der anlagt en matrikel over akademisterne med indmalede våbener.

På den måde man kan sige, at de to akademiers våbenbøger har en sammenhæng med hinanden, dog uden at man mere præcist kan sige, om den tidligere våbenbog for det københavnske akademi har været det direkte forbillede for den senere våbenbog ved Sorø Akademi.

Våbenbøgerne

Det Ridderlige Akademis våbenbog

Der findes to eksemplarer af Det Ridderlige Akademis våbenbog. Begge eksemplarer befandt sig tidligere på Det Kongelige Bib-

liotek, men et af eksemplarerne blev i 1888 overført til Rigsarkivet.⁵ Det andet eksemplar befinder sig stadig på Det Kongelige Bibliotek.

Rigsarkivets eksemplar er indbundet i et bind med Christian V's monogram på forsiden og med et vedhængende segl. Våbenbogen har 359 paginerede sider, hvoraf 191 er udfyldte med enten navn eller navn og våben. Der er i alt 92 våbentegninger. Navnene er indført af akademisterne selv.

Det Kongelige Biblioteks eksemplar af akademiets våbenbog er i et lidt større format end Rigsarkivets eksemplar, men med færre sider.⁶ Våbenbogen har 94 paginerede sider, og der er for det meste to våbener pr. side. I alt er der 118 våbentegninger, og de er i mindre format end våbentegningerne i Rigsarkivets eksemplar. I dette eksemplar er navnene indført af våbenmaleren.

I modsætning til våbentegningerne i Rigsarkivets eksemplar er våbentegningerne i Det Kongelige Biblioteks eksemplar overvejende malet uden metalfarver og er især i begyndelsen af våbenbogen malet på mindre stykker papir, der er klæbet ind i bogen. Personalhistorikeren Gustav Ludvig Wad, der har analyseret begge våbenbøgerne, var af den opfattelse, at Det Kongelige Biblioteks eksemplar er den egentlige matrikel, hvis navnemateriale han har udgivet:

”Der findes nu bevaret to Matrikler: Matr. 1 (Thotts Samling Nr. 1066 Fol.) er Akademiets egentlige Matrikel, i hvilken Ritzmesteren har indført Navnene paa Overhofmestrene og Akademisterne med deres Ledsagere; ved de fleste Akademister findes deres Vaaben malede; ...”⁷

Jeg mener derimod, at eksemplaret i Det Kongelige Bibliotek, der ikke er forsynet med segl, har karakter af en kopibog eller en dublet, som kunstneren har udført, muligvis som en hjælp til sig selv eller som forlæg til det egentlige arbejde.

Kunstneren, Herman von Ham (1675–1713) var kongelig våbenmaler og malede således våbener for ridderne af de kongelige ordener, og også i den egenskab udførte han kopier af de originale riddervåbener i en separat protokol.⁸ I begge tilfælde har Herman von Ham i øvrigt kun signeret dublet-eksemplaret og ikke den faktiske våbenbog. Som Nils G. Bartholdy har påpeget, synes det at tyde på, at Herman von Ham i almindelighed har yndet at udføre kopier af sine våbentegninger. Bartholdy anfører også, at eksemplaret i Det Kongelige Bibliotek må betragtes som et dubleteksemplar.⁹ Rigsarkivets eksemplar af våbenbogen er desuden forsynet med et vedhængende segl med akademiets våben. Seglet tyder på, at Rigsarkivets eksemplar af våbenbogen er af officiel karakter.

At der i dubleteksemplaret på Det Kongelige Bibliotek er malet flere våbener end i den faktiske våbenbog, kan umiddelbart undre. Årsagen til dette og årsagen til, at ganske mange sider i Rigsarkivets eksemplar af våbenbogen kun indeholder akademistens navn, kan være, at akademisten selv skulle betale for at få malet sit våben i våbenbogen – og det er der så en del, der har valgt ikke at gøre, hvorimod Herman von Ham i sit eget arbejds eksemplar af bogen har haft frie hænder. Dette forhold findes der dog ingen oplysninger om.

Det forhold, at de to versioner af bøgerne

er så tæt forbundne, gør at man efter min mening kan argumentere for, at Det Kongelige Biblioteks eksemplar af våbenbogen rettelig burde ligge i Rigsarkivet med den anden våbenbog og de øvrige arkivalier fra Det Ridderlige Akademi.

Sorø Akademis våbenbog

Sorø Akademis våbenbog, der er i to bind, kendte ingen eksistensen af, før den i 1986 blev købt på auktion af en antikvarboghandler. Efterfølgende blev det konstateret, at våbenbogen havde forbindelse til Sorø Akademi, der købte våbenbogen. Den opbevares i dag i Sorø Akademis Bibliotek. Våbenbogen indeholder våbener for akademister i tidsrummet 1747 til 1794 og er tidligere blevet kort beskrevet i en mindre artikel i *Soraner-Bladet*, men har derudover ikke været genstand for en dybere analyse.¹⁰

Våbenbogen består af to bind med i alt 162 paginerede sider. Enkelte sider er blanke, og våbenbogen indeholder i alt 156 våbentegninger. Våbenerne kan uden videre identificeres, da de ledsages af akademisternes navn, valgsprog og dato for optagelse på akademiet. Derudover er studentermatriklen for årene 1747–1800 blevet publiceret med biografier af hver akademist.¹¹

Våbenbogen har været opbevaret hos efterkommerne af en tegnemester ved Sorø Akademi, Troels Pedersen. Han var ansat ved akademiet fra 1770 og indtil akademiets lukning omkring 30 år senere. Akademiets oprindelige bygning brændte ned i 1813, men da våbenbogen var i tegnemesterens varetægt, overlevede den altså branden og er blevet bevaret til i dag.

Våbenbøgernes kunstnere

Det Ridderlige Akademis våbenbog

Kunstneren bag det københavnske akademis våbenbog kan uden videre identificeres som Herman von Ham, idet han på den sidste side i eksemplaret i Det Kongelige Bibliotek har anført, at han i 1692 blev antaget som "ridsemester", altså tegnemester ved akademiet, forblev i den stilling indtil akademiets lukning i 1710 og som sådan har malet akademisternes våbener. Som nævnt ovenfor var Herman von Ham også de kongelige ordeners våbenmaler og malede også våbener i adelsprotokollerne.¹²

Herman von Ham var en dygtig og stil-sikker kunstner i den forstand, at han formåede at kopiere et våbenforlæg ganske nøje, om det så er en anden kunstners arbejde eller sit eget forlæg, han kopierer. En del af de samme våbener går igen i disse år i ridderordenernes våbenbøger, adelsprotokollerne og ridderakademiets våbenbog, hvilket gør det muligt at sammenligne Herman von Hams behandling af det samme våben i de forskellige sammenhænge.

Sorø Akademis våbenbog

For Sorø Akademis vedkommende var det også skolens tegnemestre, der ved siden af deres embede på skolen blev betalt – vel at mærke af akademisterne selv – for at male våbener ind i våbenbogen.¹³ Vi kan derfor identificere våbenbogens kunstnere som Hans Petersen, tegnemester 1748 – ca. 1752,

Ill. 1. Palle Hagedorns våben i Sorø Akademis våbenbog, malet af Hans Petersen, 1748.

The arms of Palle Hagedorn in the armorial of Sorø Academy, painted by Hans Petersen, 1748. Foto/Photo: Ronny Andersen.

Johan Georg Herzog, tegnemester ca. 1752–1770, Troels (Truels) Pedersen, tegnemester 18. maj 1770 – ca. 1800.¹⁴

Det er straks mere vanskeligt at identificere tegnerne ud fra deres arbejder i våbenbogen. Der synes ikke at være væsentlige forskelle i de tre tegneres personlige stil, som kan adskille deres arbejder fra hinanden. Det er vigtigt i denne sammenhæng at huske på, at tegnerne ikke var heraldiske kunstnere som sådan. At male våbener i våbenbogen var blot en mindre del af deres arbejde, og for eksempel arbejdede Johan Georg Herzog også som håndværker på akademiet ved siden af arbejdet som tegnemester. Tegnerne har givetvis haft forlæg at male ud fra, som har haft indflydelse på deres arbejde. Jeg vil dog mene, at det er muligt at fastslå små for-

Ill. 2. Frederik Ulrik greve Lynars våben i Sorø Akademis våbenbog, malet af Johan Georg Herzog, 1752.

The arms of Frederik Ulrik count Lynar in the armorial of Sorø Academy, painted by Johan Georg Herzog, 1752.
Foto/Photo: Ronny Andersen.

skelle mellem våbentegningerne og dermed identificere de tre tegnere i våbenbogen.

Den første tegner Hans Petersen er karakteriseret ved at male meget små hjelme i forhold til skjold, hjelmklæde og hjelmtegn, eksempelvis i våbenet for Palle Hagedorn fra 1748. (Ill. 1). Det bærer våbenerne præg af indtil omkring 1751, hvor der indtræder en anderledes stil, hvor hjelmene eksempelvis er noget bedre proportioneret og der er en anden sikkerhed i udførelsen af våbenerne. Våbenet for Frederik Ulrik greve Lynar fra 1752 er et eksempel på denne nye stil, som givetvis er fra Herzogs hånd. (Ill. 2).

Når man bedømmer spørgsmålet om, hvornår en stilændring finder sted, melder spørgsmålet sig, om man kan gå ud fra, at våbenerne er malet omtrent samtidig med

Ill. 3. Frederik Hauchs våben i Sorø Akademis våbenbog, malet af Troels Pedersen, 1770.

The arms of Frederik Hauch in the armorial of Sorø Academy, painted by Troels Pedersen, 1770.
Foto/Photo: Ronny Andersen.

akademisternes optagelse på akademiet. Det kan der være grund til at tro, idet en del af tegnemestrenes indkomst kom fra at male våbener i våbenbogen. Dermed har tegnemesteren sikkert været interesseret i, at våbenet blev malet indenfor kort tid efter optagelsen.

Vi ved at Herzog var ansat som tegnemester senest fra 1. maj 1753, da han optræder i regnskaberne fra denne dato, men det er fuldt muligt, at Herzog har malet i våbenbogen før sin ansættelse som tegnemester på akademiet.

Herzog døde i januar 1770 og Troels Pedersen blev ansat med virkning fra 18. maj 1770. Det første våben malet af Troels Pedersen er sandsynligvis våbenet for Frederik Hauch fra netop 1770. (Ill. 3). Troels Pedersen har flere distinkte karakteristika i sine

Ill. 4. Johan Christian Hauchs våben i Sorø Akademis våbenbog, malet af Troels Pedersen, 1776.
The arms of Johan Christian Hauch in the armorial of Sorø Academy, painted by Troels Pedersen, 1776.
Foto/Photo: Ronny Andersen.

heraldiske arbejder; især hjelmen med nitter og en stor åbning og den fine balance i hjelmklædet går igen i en række våbener fra hans hånd. Det er også i hans embedsperiode, at rokokovens letgenkendelige og legende formsprog træder tydeligt frem i våbenbogen.

At den samme tegner – Troels Pedersen – kunne male det samme våben på to ganske forskellige måder ses i våbentegningerne for Frederik Hauch, akademist i 1770, og dennes yngre bror, Johan Christian Hauch, der seks år senere blev optaget på akademiet. Der er en ganske stor forskel på de to våbener og eksemplet viser også, hvordan det samme våben tager sig ud i klassisk barok og i charmerende rokoko. (Ill. 4).

Ill. 5. Wilhelm Mathias Wasards våben i det københavnske akademis våbenbog, malet af Herman von Ham, 1691.

The arms of Wilhelm Mathias Wasard in the armorial of the Copenhagen academy, painted by Herman von Ham, 1691. Foto/Photo: Ronny Andersen.

Disse eksempler bekræfter blot, at det er vanskeligt at lave en analyse ud fra kunstneriske og stilistiske forskelle alene, og at man skal være varsom med at udlede større konklusioner ud fra en stilmæssig analyse. Kunstnerne kan være relativt anonyme, uden nogen særlig personlig heraldisk stil. Dertil kommer, at de som nævnt ovenfor sandsynligvis arbejdede efter forskellige forlæg, som de mere eller mindre var afhængige af.

Våbenbogen fortsættes indtil 1794, men de sidste sider er aldrig blevet færdiggjorte, hvilket sikkert afspejler akademiets ringe tilstand i de sidste år af 1700-tallet. Den sidste akademist forlod akademiet i 1798.

Ill. 6. Oluf Worm Lassens våben i det københavnske akademis våbenbog, malet af Herman von Ham, 1692.

The arms of Oluf Worm Lassen in the armorial of the Copenhagen academy, painted by Herman von Ham, 1692. Foto/Photo: Ronny Andersen.

Våbenerne

For begge akademiers våbenbøger gælder det, at langt hovedparten af våbenerne er velkendte danske adelige våbener. Der er også enkelte udenlandske adelige våbener, herunder for begge akademiers vedkommende et enkelt russisk våben. På det københavnske akademi indskrev en søn af den russiske ambassadør i København, Nicolai Ismailov sig i 1707, og Iwan Iwanoff tilbragte nogle få måneder på Sorø Akademi i 1748, inden han blev kaldt hjem til Rusland. Det gør sig også gældende for begge akademiers våbenbøger, at de er en kilde til ellers ukendte eller sjældent sete våbener fra oprindeligt

borgerlige slægter. For det københavnske akademis vedkommende er det især i akademiets tidlige år, at man finder de borgerlige akademister og deres våbener.

Det Ridderlige Akademis våbenbog

Et talende våben med en ulv – muligvis et slægtsvåben – repræsenterer den bergensiske bispesøn Enevold Randulf, der blev optaget som én af de første på akademiet i 1691. Wilhelm Mathias Wasard, ligeledes optaget i 1691, der var søn af en sognepræst, har et særpræget våben, der viser en leg med en snurretop. (Ill. 5). Christian Scavenius, indskrevet i 1692, hvis farfader stammede fra Skagen, som det latinske slægtsnavn anfører, synes at være den første af slægten, der anvendte et våben med krebsen som figur. Hans fader, Peder Lauridsen Scavenius be-seglede i hvert fald Enevoldsarveregeringsakten i 1661 med et segl, hvor der i et skjold ses en vædder.¹⁵

Matthias Poulson indskrev sig i 1692 med det våben, han blev adlet med noget senere, i 1718. Derimod er våbenet, der er gengivet for Oluf Worm Lassen, indskrevet i 1692, helt forskelligt fra det, han i 1703 blev adlet med.¹⁶ Første felt i våbenet i akademiets våbenbog er hans mødrene slægt Worms våben. (Ill. 6). Moderen var datter af den berømte professor Ole Worm, og dette slægtskab har været vigtigt at få markeret. Johan Henrik Selmer, indskrevet i 1693, fører som den første af sin slægt et våben med en slange, der snor sig om et anker, der både af ham selv og af andre i slægten også føres med figurene pil og delfin, anker og delfin og pil og slange.¹⁷

Ill. 7. Frederik Poggenbergs våben i det københavnske akademis våbenbog, malet af Herman von Ham, 1693.

The arms of Frederik Poggenberg in the armorial of the Copenhagen academy, painted by Herman von Ham, 1693. Foto/Photo: Ronny Andersen.

Frederik Poggenberg, indskrevet i 1693, fører et ejendommeligt våben, en klippe hvorpå der er en frø. Forklaringen skal søges i ordet "Pogge", der på nedertysk betyder "frø". Vi har altså at gøre med et talende våben. (Ill. 7).

Johan Johansen, indskrevet i 1694, fører et træ i sit våben. Våbenet kan føres tilbage til 1640, hvor det førtes af Nicolaus Johannsen i Meldorf i Ditmarsken, muligvis Johans farfader. Med tiden forvandles træet til et palmetræ, som det blandt andet ses i to storkorsvåbener for senere efterkommere.¹⁸

Brødrene Daniel og Jakob Mathesius, indskrevet i 1695, førte givetvis deres faders våben med en passer omsat af tre stjerner.

Ill. 8. Daniel Mathesius' våben i det københavnske akademis våbenbog, malet af Herman von Ham, 1695.

The arms of Daniel Mathesius in the armorial of the Copenhagen academy, painted by Herman von Ham, 1695. Foto/Photo: Ronny Andersen.

(Ill. 8). Faderen, Henrik Mathesius, havde været Christian Vs lærer og blev senere højesteretsassessor.¹⁹

Sorø Akademis våbenbog

Også i Sorø Akademis våbenbog er der en række interessante borgerlige våbener. Ifølge Sorø Akademis statutter kunne akademiet optage adelige, både fødselsadel og rangadel. Men den svære økonomiske situation i slutningen af 1700-tallet gjorde, at man åbnede akademiet for borgerlige akademister i 1782. Våbenbogen indeholder således også en række våbener for borgerlige akademister. Spørgsmålet er, om disse våbener havde været ført af vedkommendes slægt i længere

Ill. 9. Caspar Frederik Junghans' våben i Sorø Akademis våbenbog, malet af Troels Pedersen, 1782.
The arms of Caspar Frederik Junghans in the armorial of Sorø Academy, painted by Troels Pedersen, 1782.
Foto/Photo: Ronny Andersen.

Ill. 10. Ole Tidemands våben i Sorø Akademis våbenbog, malet af Troels Pedersen, 1786.
The arms of Ole Tidemand in the armorial of Sorø Academy, painted by Troels Pedersen, 1786.
Foto/Photo: Ronny Andersen.

tid, eller blev antaget ved optagelsen på akademiet så de borgerlige akademister ikke skulle stå heraldisk tilbage for deres adelige medstuderende?

Caspar Frederik Junghans blev optaget i 1782. Hans far var borgmester, og man kan godt forestille sig, at våbenet var et ældre slægtsvåben. (Ill. 9). Det har dog ikke været muligt at fastslå.

To brødre, Theodor og Frederik Christian Thrane, akademister i 1782, var sønner af en præst. De bærer begge det samme talende våben med en trane, og det kunne tyde på, at det er et slægtsvåben.

En anden præstesøn, Andreas Bagge, akademist i 1782, bærer våbenet for den på det tidspunkt uddøde adelsfamilie med samme

navn. Om der findes en slægtsforbindelse er ukendt.

Våbenet for Mathias West, akademist i 1782, er firdelt, hvilket er en smule usædvanligt for et borgerligt våben, men meget typisk for tidens adelsvåbener. Han fører også krone på hjelmen, som enkelte af de andre borgerlige.

Poul Bohn fra Bornholm, akademist i 1784, har muligvis taget sin mors navn som inspiration til sit våben. Hendes slægtsnavn var Anker, som skjoldets anker talende illustrerer. Det er også muligt, at våbenet stammer fra hans mødrene side.

Endelig er der våbenet for Ole Tidemand, akademist i 1786, et fint eksempel på rokokkens heraldik. (Ill. 10). Der synes ikke at

være heraldiske forskelle på våbenerne for adelige og borgerlige akademister; alle våbener fører trallehjelm, mens brugen af krone er lidt mere ujævn. Junghans og West anvender samme type krone som rangkronen for den ubetitlede adel. Om brugen af trallehjelm og lejlighedsvis krone er kunstnerens forsøg på at standardisere tegningerne, et forsøg fra de borgerlige på at leve op til de adelige eller blot et dekorativt element, lader sig ikke umiddelbart afgøre.

Sorø Akademis våbenbog kan også anvendes som et bidrag til diskussionen om definitionen af adelsbegrebet under enevælden. I løbet af sin regeringstid omdefinerede Christian V adelsbegrebet, og rangadelen, hvor adelskabet var afhængigt af ens plads i rangfølgen og dermed til ens tjeneste for kongen og enevælden, blev indført. I 1679 fik de borgerligt fødte kongelige betjente, altså kongelige embedsmænd i rangfølgen, tillagt personligt adelskab inkl. hustru og børn i første led. I 1693 udvidedes dette til arveligt adelskab for de tre øverste rangklasser. Det er derfor interessant at analysere, hvordan disse blev opfattet af deres samtidige og vi finder medlemmer af disse slægter, de såkaldte våbenbrevsslægter, i våbenbogen.

I begyndelsen er akademisternes rang angivet ved deres indførsel i våbenbogen. Den ubetitlede adel betegnes som "nobilis". Indførslerne i våbenbogen er skrevet med en række forskellige hænder og efter nogen tid forsvinder den praksis at anføre "nobilis" ved den ubetitlede adel. Analysen er altså baseret på noget inkonsekvent materiale.

Det kan dog fastslås, at nogle af akademisterne, hvis adelskab var baseret på deres

faders placering i rangfølgen blev betitlet som adelige. Det drejer sig om følgende: Casper Herman Storm "Nobilis", Palle Hagedorn "Nobilis Danicus", Christian Brandt, "Nobilis", Enevold Brandt, "Nobilis".

Ved andre er der intet anført, selvom der ikke synes at være forskel i deres sociale status. Det drejer sig om Johan Frederik Bagger, Frederik Ludvig Schmidt, Rasmus Vinding, Jens Lowson, Carl von Mejer og Andreas Ulrich Lachmann. Om dette skyldes at man simpelthen holdt op med at anføre rang i våbenbogen, eller at disse blev opfattet på en anden måde, kan ikke afgøres ud fra det foreliggende materiale.

Som det er fremgået af denne præsentation af de to akademiers våbenbøger, er de interessante på flere måder; de er et udtryk for de høje ambitioner, man havde ved akademiernes grundlæggelse; de giver et interessant vidnesbyrd om heraldisk kunst og kunstnere i perioden – og så kan de bidrage til ny viden om våbenføring blandt borgerlige og rangadelige slægter og også bidrage til en diskussion om datidens adelsbegreb.

Noter

- 1 Det Ridderlige Akademis historie findes hos Norvin, William: *Det Ridderlige Akademi i København. Historiske Meddelelser om København*, 2. rk., bd. V, 1931–33, s. 105–235.
- 2 Norvin 1931–33, s. 111, 117.
- 3 Ibid., s. 117.
- 4 En grundig gennemgang af Sorø Akademis historie kan findes i: *Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet. Gennem Tiderne*. Vol. I–II. Skrevet af Gamle Soranere. Udgivet af Soransk Samfund. København: J. Frimodts Forlag, 1924–1931. Sorø Akademis hjemmeside giver oplysninger om den nuværende skolevirksomhed, www.soroe-akademi.dk

- 5 Rigsarkivet, Rentekammeret, Det Kongelige Ridderlige Akademi (1691–1710), Album Regiæ Academiæ. Gl. signatur (Det Kgl. Bibliotek): Gl. kgl. saml. nr. 1090 fol.
- 6 Det Kongelige Bibliotek, Album Regiæ Academiæ eqvestris, s. nomina et insignia puerorum et juvenum nobilium in hanc Academiam receptorum, Thott 1066 folio.
- 7 Wad, Gustav Ludvig: Det Kongelige Ridderlige Akademis Matrikel. *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2. rk., 1. bd., 1. hft., 1886, s. 53–67, fortsættes i 3. hft. s. 203–216, citatet findes i 1. hft. s. 55
- 8 Ordenskapitlet, Herman von Hams kopibog.
- 9 Bartholdy, Nils G.: Tilblivelsen af våbenerne for riddere af Dannebrog i det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede. *Heraldisk Tidsskrift* nr. 27, 1973, s. 319.
- 10 Våbenbogen fra Frederik Vs akademi. *Soraner-Bladet*, nr. 2, februar 1987.
- 11 Glahn, Torben: *Soraner-biografier 1747–1800. Overhofmestre, lærere og studerende ved Frederik 5.s akademi i Sorø*. Soransk Samfund, 1975.
- 12 Bartholdy 1973, s. 319.
- 13 Våbenbogen fra Frederik Vs akademi. *Soraner-Bladet*, nr. 2, februar 1987, s. 18.
- 14 Ibid., Glahn 1975, s. 23–24.
- 15 Tønnesen, Allan (red.): *Magtens besegling. Enevoldsarveregeringsakterne af 1661 og 1662*. Heraldisk Selskab & Syddansk Universitetsforlag, 2013, s. 125.
- 16 Thiset, A. & P.L. Wittrup: *Nyt dansk Adelslexikon*. København, 1904, s. 216, 162.
- 17 Cappelen, Hans A.K.T.: *Norske slektsvåpen*. Oslo: 1976, s. 203, Cappelen, Hans A.K.T.: *Norske Serafimerriidderes våpenskjold*. *Heraldisk Tidsskrift* nr. 15, 1967, s. 240–241.
- 18 Reitzel, Poul: *Vaabenførende Slægter i Danmark* bd. I–III. København: Heraldisk Forlag, 1946–1956, bd. I, s. 241.
- 19 Wad 1886, s. 63–64.

Heraldiken som akademiskt ämne

Av Martin Sunnqvist

TITLE: Heraldry as an academic subject

ABSTRACT: Heraldry is not generally an academic subject in its own right, but occasionally dissertations are written dealing with heraldic topics. The discussion in this article concerns the delimitations between heraldry as such, heraldry as an auxiliary science and heraldry as part of general historical research. The author argues that the importance of heraldry in history generally has been dealt with in literature and that it should continue in that way. Knowledge about heraldry is important to historians but also e.g. graphic designers and heraldists ought to cooperate with historians and others who need heraldic knowledge in their professions. The study of heraldry as such, of heraldry as an auxiliary science and of heraldry as part of general historical research thus contribute to each other.

KEYWORDS: Dissertations, history and heraldry, auxiliary sciences

AUTHOR INFORMATION: Martin Sunnqvist, aih, LL.D., adjunct senior lecturer, district judge, Sweden – sunnqvist@yahoo.com

En efterskrift av häftets redaktör

Detta temahäfte av Heraldisk Tidsskrift behandlar ämnet akademisk heraldik med den avgränsningen att det handlar om hur heraldiken, och andra symboler, har använts och används inom akademien. Att konferensen arrangerades i nära anslutning till den rättshistoriska kretsen vid juridiska fakulteten i Lund är ingen tillfällighet. Universitetens heraldiska symboler har ofta ett ursprung i de sigill som de tidiga universitetet använde. Dessa sigill var tecken på att universitetet var corporationer och hade

juridisk personlighet; det var alltså inte fråga om en grupp personer som tillfälligt hade samlats för att studera ett ämne.¹ Sigillet som symbol hör samman med den rättsutveckling som möjliggjorde fiktionen juridisk person.² På motsvarande sätt fyllde heraldiken och olika icke-heraldiska symboler och symbolhandlingar en funktion för att markera den ändrade rättsställning som följde med en persons befordran till en högre lärdomsgrad.³

Begreppet akademisk heraldik kan emellertid också uppfattas på ett annat sätt, näm-

År	Preses och respondent	Universitet	Titel
1697	Andreas Stobæus (preses), Jacob Prank (resp.)	Lund	De antiquis gentium Gothicarum insignibus
1706	Thorsten Rudeen (preses), Bengt Granroot (resp.)	Åbo	De insignibus nobilium
1719	Johan Hermansson (preses), Andreas Schörling (resp.)	Uppsala	Dissertatio historico-politica, insig- nia Gothorum leviter adumbrans
1740	Johan Ihre (preses), Olof Celsius d.y. (resp.)	Uppsala	Observata quædam de dignitate ducali in Svecia
1741	Kilian Stobæus (preses), Zacharias Aron Kihlgren (resp.)	Lund	De numis et sigillis lundensibus
1744-45	Sven Lagerbring (preses), Bengt Bergius (resp.)	Lund	Dissertationis historicæ de titulis principum, generatim, et Svioniar regum, speciatim
1747	Johan Ihre (preses), Erik Galle (resp.)	Uppsala	Dissertationis academicæ, de natura insignium, cum applicatione ad insignia nobilitatis Svecanæ
1758	Johan Ihre (preses), Andreas Brauner (resp.)	Uppsala	Dissertatio academica, de insignibus serenissimæ familiæ Wasiacæ
1777	Carl Adam Schreiber (preses), Johannes Älf (resp.)	Lund	De insignibus rerum publicarum (Riks-Wapen)
1787	Eric Michael Fant (preses), Carl Thyselius (resp.)	Uppsala	Observationes circa originem insig- nium nobilitatis Svecanæ

Tabell 1. Svenska och finska dissertationer med huvudsakligen heraldiskt tema.

ligen som att det snarare omfattar heraldikens ställning i den akademiska forskningen och undervisningen. Det ligger nära till hands att i en publikation som *Heraldisk Tidsskrift* – som utgör ett ”forum for Nordens historiske og aktuelle heraldik”⁴ och som dessutom gör anspråk på att vara ett vetenskapligt forum – avslutningsvis i ett temahäfte som detta nämna något om heraldikens ställning i ett akademiskt sammanhang.⁵ Det är dessutom ett ämne som nyligen har tagits upp till diskussion också på europeisk nivå.

Heraldiken i akademisk undervisning och forskning

Heraldikens ställning i den svenska universitetsundervisningen och forskningen har behandlats i denna tidskrift av C. G. U. Scheffer.⁶ I tabell 1 och 2 finns ett försök att utifrån Scheffers artiklar och sökningar i bl.a. Kungl. Bibliotekets databas Libris sammanställa äldre dissertationer och nyare doktorsavhandlingar med heraldik som dominerande tema.⁷

I Uppsala höll Lars Arrhenius föreläsning

År	Författare	Universitet	Titel
1975	Jan Raneke	Lund	Bergshammarvapenboken – en medeltidsheraldisk studie
1997	Leif Tengström	Jyväskylä	'Muschoviten - Turcken icke olijk' Ryssattribut, och deras motbilder, i svensk heraldik från Gustav Vasa till freden i Stolbova
1999	Inga von Corswant-Naumburg	Stockholm	Huvudbaner och anvapen under stormaktstiden
2008	Cecilia Candréus	Uppsala	De hädangångnas heraldik. En studie av broderade begravningsfanor ca 1670–1720

Tabell 2. Svenska och finska doktorsavhandlingar med huvudsakligen heraldiskt tema.

gar om heraldik från år 1719, och i Lund höll Sven Bring, adlad Lagerbring, föreläsningar i heraldik vid 1700-talets mitt. De finns bevarade i föreläsningssanteckningar, som ger en bild av vad undervisningen innehöll. Heraldiken var i dessa fall en del av historieämnet. Men Sveriges hittills enda docent i heraldik, Johan Törner, som utnämndes år 1746, kombinerade heraldiken med *jus publicum*, ett ämne som han inte verkar ha gjort några avtryck inom.⁸ Scheffer har framhållit att Törners största betydelse var hans inflytande på Carl Ugglas heraldiska författarskap.⁹

Heraldiker och historiker – en utblick mot dagens Europa

Heraldiska publikationer på en akademisk nivå i Europa förekommer kanske främst i *Coat of Arms*, som utges av den engelska Heraldry Society, i den tyska Verein Herolds *Der Herold* och i den schweiziska heraldiska föreningens *Archivum Heraldicum*.

Ett projekt som det finns anledning att rikta blickarna mot är *Heraldica Nova*. Det är en blogg (adress: <https://heraldica.hypotheses.org>) som startades år 2013 av Torsten Hiltmann som en del av Diltthey-projektet *The Performance of Coats of Arms in Practice* (*Die Performanz der Wappen*), finansierat av Volkswagen-stiftelsen och Fritz Thyssen-stiftelsen. Projektet är anknutet till universitetet i Münster och syftar till att studera heraldiken från ett kulturhistoriskt perspektiv.

Inom projektet ges också en serie böcker ut, *Heraldic Studies*, som nu har utkommit med två band. Det första bandet, *Heraldic Artists and Painters in the Middle Ages and Early Modern Times*, är ett samlingsband med 14 artiklar om hur heraldiken användes i medeltidens och den tidigmoderna tidens Europa.¹⁰ Det andra bandet är *Matter(s) of State. Heraldic Display and Discourse in the Early Modern Monarchy (c. 1480–1650)*.¹¹ Boken behandlar hur statens symboler användes, och av vem, vid senmedeltidens slut och början av den tidigmoderna tiden.

En för både samlingsbandet och projektet grundläggande iakttagelse är att heraldik förekom i ett stort antal olika sammanhang vid slutet av medeltiden och under den tidigmoderna tiden. En utgångspunkt i projektet är att heraldiken hittills har uppfattats som en hjälpvetenskap snarare än en del av det historiska skeendet som sådant. Heraldikens del i det historiska skeendet är därmed en lucka i forskningen som ska fyllas. Detta uttrycks så här på bloggen under rubriken *About the blog*:

“In public opinion as much as in academic discussion, coats of arms are often perceived as nothing but a means to identify the makers, patrons or owners of documents, art objects and archaeological remains, which fosters an understanding of heraldry as a mere ancillary science. This restricted perspective on the usefulness of coats of arms for historical research is encouraged by a misunderstanding of the work of heraldists whose studies are too often misread as contributions to historical research, missing the fact that their purpose is quite another one, namely the coats of arms as such. When accepting the fact that historians and heraldists are following different purposes with different questions and methods of their own, however, a huge variety of collaboration is becoming a possibility.”¹²

Tankegången är alltså att heraldiker studerar vapnen som sådana, och inte ska missas för att göra något därutöver, medan historiker sätter in heraldiken i sitt historiska sammanhang. Slutsatsen är förstås positiv, nämligen att samarbete kan ge upphov till en stor mängd nya insikter. Men att ge ”heraldikern” den begränsade uppgiften att hålla

reda på existerande vapen och kanske ta fram nya och att anse det vara en uppgift för ”historikern” att studera hur heraldiken har använts är en begreppsbestämning som inte stämmer särskilt väl med de teman som förekommit i t.ex. *Heraldisk Tidsskrift* genom åren. Är det inte en naturlig del av varje heraldikers intresseområde att intressera sig för heraldikens historiska betydelse?

En liknande begreppsbestämning finns i förordet till det första bandet i serien *Heraldic Studies*, som ska bryta ny mark genom att studera heraldiken från ett kulturhistoriskt perspektiv. Det är fråga om att förstå historien bättre genom att också använda den delen av kulturhistorien som heraldiken har bidragit med. Det är däremot inte fråga om att fokusera på ”heraldry as such”, för boken ska inte sträva efter att ”collect works dealing with heraldic rules and symbolism, armorial style or the identification of coats of arms for their own sake”.¹³ Som ett övergripande resultat av studierna i boken anges i baksidestexten: ”The studies gathered in this collection of papers [...] confirm something which was – until now – nothing more than an assumption: namely, that the conception and production of heraldic display was indeed by no means restricted to a select few specialists. To the contrary, it utilised knowledge available throughout all strata of medieval and Early Modern society.”

Det kanske stämmer för en del länders vidkommande, att detta bara var ett antagande. Men hade ett nordiskt perspektiv funnits med, hade det visat sig att det var ganska väl känt att förhållandervis vida kretsar kom i kontakt med heraldiken och tillämpade den. Att det inte var några som

kan beskrivas som "heraldiker" (i den snävare mening som används i projektet) som tog fram huvudbaner och länsfanor finns det ju till och med två avhandlingar som visar.¹⁴ Och även om de två nämnda avhandlingarna formellt hör till ämnena konstvetenskap och textilhistoria omfattas de också av begreppsbestämningen 'heraldik'.

På motsvarande sätt kan författare som Maurice Keen och Michel Pastoreau nämnas, och till dessa hänvisas också i boken. Att heraldik och historia förenas är alltså inget nytt. Ett av projektets grundantaganden kan därmed ifrågasättas; projektet utgör snarare en utmärkt vidareutveckling av något som redan finns än en oerhörd innovation. Den forskning som sker inom projektets ram är mycket intressant just därför att den i linje med mycken annan god historisk-heraldisk forskning sätter in heraldiken i sitt historiska sammanhang.¹⁵

Tankar om vad som kan och bör göras

Anledningen till att jag tar upp denna diskussion förhållandevis utförligt är att den ger anledning att fundera på vilken inriktning en förening som Societas Heraldica Scandinavica ska ha och vilka samarbeten som är relevanta att inleda och bygga vidare på.

En heraldisk förening måste naturligtvis förvalta de heraldiska sakkunskaperna. Det är en kärnuppgift. Men dessa kunskaper måste också spridas. Det finns anledning till oro för att personer som professionellt kommer i kontakt med heraldiken, såsom t.ex. historiker och grafiska formgivare, kan tänkas sakna de kunskaper som behövs för att

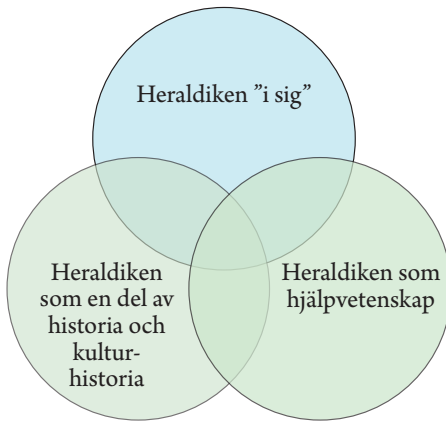
använda heraldiken på ett relevant sätt. De måste alltså känna till heraldiken som (historisk) hjälpvetenskap. Inom akademien och annan forskning kan, såsom tidigare skett och nu sker bl.a. i det utförligt diskuterade Heraldica Nova-projektet, heraldiken kombineras med andra kunskaper för att ge intressanta forskningsresultat.

Med det nu sagda som bakgrund kan studiet av heraldiken delas in i tre delar:

- **Heraldiken i sig.** Denna del av heraldiken handlar om studiet av de heraldiska reglerna, stilförändringar i vapen, systematisering av vapen så att de kan härledas till rätt ägare, framtagande av nya vapen och studiet av den heraldiska terminologin. Jfr citatet ovan, "collect works dealing with heraldic rules and symbolism, armorial style or the identification of coats of arms for their own sake".
- **Heraldiken som hjälpvetenskap.** Som historisk hjälpvetenskap fyller heraldiken en funktion på så sätt att den hjälper historikern att identifiera t.ex. vem som bekräftat ett visst dokument med ett sigill eller vid vilken tidpunkt en silverbägare kan ha skänkts till en kyrka.¹⁶ Heraldiken kan emellertid också fungera som hjälpvetenskap t.ex. till en grafisk designer som ska omgestalta ett kommunvapen.
- **Heraldiken som en del av historien och kulturhistorien.** Här är heraldiken en integrerad del av historiestudiet. Den bidrar till att besvara frågor om t.ex. vilken bild en kung som satte landskapsvapen i sitt sigill ville förmedla av sitt rike och om vilken bild och om hur heraldiken

användes som symbolspråk av olika grupper i samhället under olika tidsperioder.

Det är min bestämda uppfattning att dessa tre delar av den heraldiska vetenskapen intimt hör samman. Även om tyngdpunkten i en heraldikers verksamhet kan finnas i en av dessa tre delar behövs de andra två, eftersom de bidrar till varandra.

Vilka uppgifter är då angelägna att fokusera på i den fortsatta heraldiska verksamheten?

- **Heraldiken i sig**

- **Systematisering och digitalisering av källor, så att de blir sökbara.** Behovet har redan tidigt tagits upp inom Societas Heraldica Scandinavica¹⁷ och det gjordes försök före datateknikens tid att bygga upp ett system med hålkort.¹⁸ Det system som Jan Raneke byggde upp har Svenska Heraldiska Föreningen med Henric Åsklund som drivande kraft digitaliserat och gjort tillgängligt.¹⁹ Här ska också nämnas att Heraldica Nova under rubrikens *Re-*

sources & Tools har föredömliga samlingar av länkar till digitalt tillgängliggjord litteratur och vapenrullor m.m.²⁰ Societas Heraldica Scandinavica har inlett digitalisering av de tidiga banden av Heraldisk Tidsskrift.²¹

- **Den heraldiska terminologin.** För att vapen ska vara sökbara och nya vapen kunna beskrivas på ett sätt som gör dem sökbara är det angeläget att den heraldiska terminologin är tydlig. Tydlig terminologi möjliggör också översättning av sökbegrepp. Här finns ett bra grundmaterial i form av Vocabulaire-Atlas Héraldique,²² Nordisk Heraldisk Terminologi²³ och Wappenbilderordnung.²⁴ Det sistnämnda verket innehåller en mycket stor mängd begrepp på tyska, franska och engelska. Societas Heraldica Scandinavica har med medgivande från Wappenbilderordnings utgivare Verein Herold börjat bygga ut detta verks terminologi till de nordiska språken.²⁵

- **Heraldiken som hjälpvetenskap**

- Kunskap om och tillgång till de heraldiska källorna och den heraldiska litteraturen behöver spridas till forskare – historiker men även t.ex. släktforskare – som kan använda heraldiken som hjälpvetenskap, t.ex. för att dra slutsatser om släktskap eller om vem som bekräftat ett visst dokument.
- Kunskap om och tillgång till de heraldiska källorna och den heraldiska litteraturen behöver även spridas till grafiska designers och andra som professionellt arbetar med heraldiska vapen, t.ex. kommunvapen. Här är det emel-

lanåt en utmaning att få den berörda gruppen att inse behovet av heraldiska kunskaper.

• Heraldiken som historia och kultur-historia

- Som redan nämnts handlar en stor del av artiklarna i *Heraldisk Tidsskrift* om hur heraldiken används och har använts. Heraldikens användning i akademien och den militära användningen av heraldiken – för att nämna temata för den senaste och den kommande konferensen – är två exempel på att heraldikens funktion i historien och nutiden tillhör heraldikernas intresseområden.
- Hur heraldiken använts i historien intresserar även historiker som inte är specifikt inriktade mot heraldik. Här finns möjligheter till samverkan, till användning av källor och litteratur som gjorts tillgängliga, och till spridning av det heraldiska intresset och de heraldiska kunskaperna.

Noter

- 1 Se Adrian Ailes artikel i detta häfte, s. 441.
- 2 Se t.ex. John Dewey, "The Historic Background of Corporate Legal Personality," 35 *Yale Law Journal* 1926, s. 655–673.
- 3 Se Cajsa Sjöbergs artikel i detta häfte, s. 471.
- 4 Redaktionen, "Introduktion", *Heraldisk Tidsskrift* bd 1, hft 1, 1959, s. 1.
- 5 Inledningsvis i mitt anförande vid konferensen tog jag också kort upp de frågor som behandlas i denna artikel. I detta specialhäfte passade det emellertid bättre att dela upp anförandets material i två artiklar.
- 6 C. G. U. Scheffer, "Svensk heraldik i den akademiska undervisningen, i dissertationer och i den populärvetenskapliga litteraturen under 1700-talet", Del I, i *Heraldisk Tidsskrift*, bd 4, nr 32, oktober 1975, s. 63–68, Del II i bd 4 nr. 36, oktober 1977, s. 257–266. Se också Sven Tito Achen, "En svensk doktorsdisputats om Bergshammar-Väbenbogen" i *Heraldisk Tidsskrift*, Bd 4, nr 32, oktober 1975, s. 57–61.
- 7 Gränsdragningen är inte alldeles enkel att göra. Torbjörn Engs avhandling *Det svenska våldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001, har t.ex. ett tydligt heraldiskt tema som behandlas på s. 308–346.
- 8 Han förekommer t.ex. inte i den omfattande översikten av nordisk rättsvetenskap: Lars Björne, *Den nordiska rättsvetenskapens historia*, 4 bd, 1995–2007.
- 9 Scheffer 1977 s. 258–262.
- 10 Torsten Hiltmann och Laurent Hablot (red.), *Heraldic Artists and Painters in the Middle Ages and Early Modern Times*. *Heraldic Studies* 1. Ostfildern: Thorbecke, 2018. Senare också fritt tillgänglig på www.openedition.org
- 11 Torsten Hiltmann och Laurent Hablot (red.); Steven Thiery, *Matter(s) of State. Heraldic Display and Discourse in the Early Modern Monarchy (c. 1480–1650)*. *Heraldic Studies* 2. Ostfildern: Thorbecke, 2018.
- 12 <https://heraldica.hypotheses.org/about-the-blog>, 12 september 2018.
- 13 Hiltmann och Hablot (red.) 2018 s. 7.
- 14 von Corswant-Naumburg 1999 och Candréus 2008, se tabell 2.
- 15 Bokens innehåll är mycket intressant och välunderbyggt. Torsten Hiltmann och Laurent Hablot framhåller i sina bidrag att heraldiken hade en mer betydelsefull roll under medeltid och tidigmodern tid än som ofta antagits och att sätten att kommunicera med hjälp av heraldiken behöver undersökas närmare. I tre bidrag på franska diskuteras heraldiska konstnärer. I ett bidrag på engelska diskuterar Oliver Fearon ett intressant ämne som hittills inte undersökts särskilt mycket, nämligen hur kvinnor – i detta fall i 1400-talets England – gav direktiv om hur heraldiska utsmyckningar skulle utformas. Andreas Zajic bidrar med nya rön om i vilket skede vapenteckningarna i vapenbrev i Tysk-Romerska riket målades. Steen Clemmensen diskuterar i vilken mån vapenböcker var härolders

dokumentation eller snarare tillverkade för en kommersiell marknad. Det finns också bidrag som diskuterar i heraldik på medaljer och heraldik huggen i sten, m.m.

- 16 Se t.ex. Friedrich Beck och Eckart Hennig (red.), *Die archivalischen Quellen. Mit einer Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*, 5 uppl., Köln/Weimar/Wien: Böhlau, 2012, s. 354–365.
- 17 Sven Tito Achen, "Et Register over Borgerlige Våbener" i *Heraldisk Tidsskrift*, bd 1, hft 2, 1960, s. 45.
- 18 Jan Raneke, "Heraldik på hålkort" i *Heraldisk Tidsskrift*, bd 1, hft 1, 1959, s. 23.
- 19 <https://heraldik.se/sektioner/projekt-raneke>, 12 september 2018.
- 20 <https://heraldica.hypotheses.org/category/resources-tools>, 12 september 2018.
- 21 <https://heraldik.org/publikationer/heraldisk-tidsskrift>, 12 september 2018.
- 22 Académie Internationale d'Héraldique, *Vocabulaire-Atlas Héraldique*, Paris: Société du Grand Armorial de France, 1952.
- 23 Svenska Nationalkommittén för Genealogi och Heraldik, *Nordisk Heraldisk Terminologi*, Lund 1987.
- 24 Jürgen Arndt och Werner Seeger, *Wappenbilderordnung*, bd I-II, Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, 1986–1990.
- 25 <https://heraldik.org/ny-nordisk-heraldisk-terminologi>, 12 september 2018.

Appendix 1

Heraldry on Medieval Corporate Seals

By Adrian Ailes

During the Middle Ages seals were a practical and legal necessity for corporate bodies to authenticate the increasing number of transactions and deeds produced by their emerging machineries of self-government. They were also a tangible demonstration to others that their owners had formed themselves by oath into a common body; they were no longer a chance collection of individuals but those who together shared certain aims and objectives, rights and responsibilities; equally important they claimed a legal personality and held property. To abolish the liberties of a corporate body one had to destroy its seal. What was *not* necessary was that the seal should be armorial in design. The gradual adoption of arms as the principal feature of a corporate seal took time, much longer than in the case of personal seals.

This paper summarises the ways in which heraldry gradually appeared and developed on the medieval seals of secular corporations such as towns, craft guilds, and educational foundations. For reasons of space it does not cover religious houses or bishoprics, which employed their own common seals, and is confined to England with occasional references to Scotland, Ireland and Wales.

The earliest municipal seal in Britain, that of Oxford, did not appear until 1191, over half

a century after the introduction of armorial bearings into Britain, and it was almost a century later before towns began to place their own individual coat of arms on civic seals, though, as we shall see, proto-heraldic devices such as the ox of Oxford, which were later to be embedded into the town's arms, had appeared much earlier.¹ Moreover, it was only in the fifteenth century that guilds came to be regularly incorporated by royal charter necessitating a common seal bearing a distinctive, often heraldic, design.

It should also be remembered that the royal heralds in England did not grant arms until the late 1430s; the College of Arms was not incorporated until 1484. Before then, individuals and institutions simply adopted their own arms or were granted them by a powerful noble or by the king direct. Unlike the city state of Florence, towns and boroughs in England did not grant arms.² When the English heralds did start to grant arms it is noticeable that many of their first known grants were to corporate bodies, namely the London livery companies, such as to the Haberdashers in 1446.³ Unlike on the continent no formal grants of heraldic augmentations were made during the Middle Ages to towns though this did not to apply to certain royal educational foundations (see

below).⁴ Virtually all the colleges of Oxford and Cambridge simply adopted the arms or attributed arms of their founders. The arms for the University of Oxford were never formally granted and those for Cambridge University were not granted until 1573.

Proto-heraldry

The first ‘heraldry’, or rather proto-heraldry, to appear on corporate seals was often no more than a central motif that was later to be incorporated into the officially accepted arms of that body. In the case of civic seals this was often a pun on the place name, hence the ox on the seal of Ox-ford; the ford appeared along with the ox on the fourteenth-century mayoral seal.⁵ Other punning or ‘canting’ devices on corporate seals include the well of Wells, the bear of Berwick, and the bridge over the River Cam for Cambridge.⁶

Non-canting motifs on civic seals that, nevertheless, became so closely associated with the local administration and were subsequently adopted as part of the town’s coat of arms include the fleur de lis on the seal for Lancaster, and the five busts on the seal of Reading; there are many more English examples.⁷ In Scotland the depiction of the crucifixion on the burgh seal of Inverness was later transferred to the town’s coat of arms, as was St Mungo, a bird on a branch, a bell, and a fish bearing a ring on the fourteenth-century common seal of Glasgow.⁸

Sometimes even the stereotypical stylized image of a walled town or fortified castle that appeared on many town seals on the Continent from the mid-twelfth century and

shortly afterwards on equivalent seals in England was eventually included in the town’s armorial bearings. English examples include the seal of Exeter (before 1209),⁹ and the fourteenth-century mayoralty seal of Northampton (ill. 1 [page 443]),¹⁰ the seals of the burgh of Aberdeen¹¹ and city of Edinburgh in Scotland,¹² and the thirteenth-century seal of the city of Dublin in Ireland.¹³

In the case of ports, the local authorities often chose a ship or harbour scene, and again some of these were later adopted as the official arms of the town, including the detailed harbour scene depicted on the fourteenth-century mayoral seals of Bristol.¹⁴ This busy design appeared on a shield as arms painted in the margin of royal charters granted by Edward III to the city in 1373. They also occur in an illumination depicting the swearing-in of a new mayor dating from 1479.¹⁵ The arms of Bristol were not, however, recorded and confirmed by the heralds until 1569.

First true heraldry: royal arms and St George

Whereas castles constituted the principal feature of 18 of the 90 coats of arms of cities and boroughs recorded by the English heralds before 1700, royal or seignorial heraldry was to feature in nearly a third.¹⁶ In England the first truly heraldic arms to be shown on civic seals were almost invariably the royal arms, either whole or differenced. Often they were accompanied by the cross of St George. These usually appeared in the form of shields hanging from the castle walls as in the case of Dorchester or flanking a fortified

building as with Windsor and its royal castle.¹⁷

Sometimes the royal arms and St George's cross appeared on banners flying high from the battlements or, in the case of ports, from a ship. An early example is the splendid seal of the barons of London dating to about 1220 if not earlier. St Paul holds a banner of the three lions of England above an extraordinarily detailed panorama of the capital.¹⁸ Another early example of the use of a royal banner can be seen on the reverse of the seal of Appleby possibly dating slightly earlier to John's reign (1199–1216). Here somewhat unusually it accompanies a religious scene – the martyrdom of St Laurence. John confirmed a charter given by this father, Henry II, to the town, and his own son, Henry III, established a court of Exchequer there.¹⁹

Not surprisingly the Cinque Ports, a confederation of five south-east coastal towns that provided the king with ships and crew, chose a differenced version of the royal arms for use on their corporate seals. These displayed variations of the English lions passant guardant dimidiating the hulls of three ships. The arms were certainly in use by 1305 when they appear on the common seal of Dover engraved in that year.²⁰ They may have even been used in the closing years of the previous century.²¹

The earliest depictions of arms as the principal feature of a civic seal (rather than on a small shield or banner) again include the royal arms or a variation of the royal arms. The obverse of the common seal of Appleby seal (already referred to) depicts a shield of the royal arms in front of a splendid apple tree. The armorial seal of Hereford

dating to c. 1227 depicts the three lions passant guardant in front of a banner (ill. 2 [page 444]). The lions later constituted the main element of the arms of this famously loyal town.²² The earliest-known example of a civic authority placing its present-day arms upon a seal dates to much later in the thirteenth century but again it involved the royal arms. This was Chester where the arms appear on the lesser statute merchant seal of that city probably dating to 1283.²³ The seal depicts the royal arms of England dimidiating the three garbs of the earldom of Chester. In Scotland, the thirteenth-century seal for Roxburgh depicted just the Scots royal arms,²⁴ whilst in Wales the seal of the borough of Carnarvon probably dating to 1291–92 depicts the arms of the young prince of Wales.²⁵

It was not only on seals displaying buildings or ships that the royal arms intruded. Corporate seals depicting mainly religious iconography might do likewise, as already noted with the martyrdom of St Laurence. The obverse of the elaborate early fifteenth-century seal of Colchester depicts St Helena holding a large cross and three nails – symbols of the Passion; the empress was supposed to have been born in the city and discovered the True Cross. She is flanked on the seal by two angels holding on the one side a shield of the royal arms and on the other a shield bearing the cross of St George.²⁶ The arms of St George and the royal arms also appear on the mayoralty seal of Norwich alongside a representation of the Trinity.²⁷

On one or two occasions this royal heraldry was eventually embodied into the official

arms of the town. The medieval mayoral seal of Windsor as recorded by Elias Ashmole, *Windsor Herald*, on his heraldic visitation of Berkshire in 1665-66 forms the basis for that royal town's present coat of arms.²⁸ A single lion passant guardant taken from the very discrete royal shield hiding at the base of the first corporation seal for Canterbury, 1357, is now part of that city's official armorial bearings.²⁹

Personal heraldry

The royal arms represented ultimate national loyalty and supreme seigneurial lordship, but gradually the arms of local lords or patrons intruded into these corporate seals. For example, the seal for Warwick has a curious per fess marshalling of the arms of the Beauchamp family above those of the Newburghs, for the earls of Warwick.³⁰

The reverse of the fifteenth-century common seal of Tenterden features a representation of St Mildred, patron of the town and church. Like St Helena at Colchester she stands above a shield of arms: On a bend between four lions heads erased, three estoiles. These were the arms of Thomas Petlesden the town's bailiff in 1449 when it was annexed to Rye upon its incorporation; the family is said to have made a gift of the seal for this occasion.³¹

Very occasionally the personal arms of a local lord take centre stage on a seal. A rare example exists on the late thirteenth-century common seal of the borough of Trellech, Gwent, in Wales. The chevronny shield is probably that of the Clare family since Trellech was a baronial borough of the Clares.³²

Civic heraldry

The final development of heraldry on the corporate seals of towns was the inclusion of the town's arms themselves. It may be that Hereford used the differenced versions of the royal arms on its corporate seal as its civic coat from the 1220s, and Chester has used the arms on its seal of 1283 ever since. Indeed, as already mentioned, it was at the end of the thirteenth century that towns started to place their civic arms, where they existed, on their various corporate seals. Examples from this date include those of Kingston upon Thames and Droitwich.³³ The famous arms of the city of London interestingly do not occur until at least 1381 when they appear (albeit in a very minor position) on the mayoralty seal.³⁴

The common seal of Shrewsbury dating from 1425 depicts its civic arms, three leopard's heads, at the right base.³⁵ The fifteenth-century mayoralty seal of Norwich likewise includes its arms which show a tower above the lion of England.³⁶ The early fifteenth-century seal of Colchester includes a shield of the borough's arms – a cross raguly between two crowns in chief and passing through the third in base. The same arms are illuminated on a renewal of the town's royal charter granted by the new king, Henry V, in July 1413.³⁷

It is also in the fifteenth century that Shafesbury, Hull, and Gloucester place their town arms on their own at the centre of their mayoralty seals.³⁸ It may be that the smaller, more personal seal of the mayoralty lent itself to a shield of arms alone. Whatever the case, by the end of the Middle Ages the corporate seals of towns and boroughs were

taking advantage of the unique role heraldry could play as a symbol of civic pride and one which spoke eloquently of the particular identity and heritage of a place and its leaders.

Educational heraldry

As already noted no arms were granted to Oxford or Cambridge universities during the Middle Ages. All but one of their colleges simply borrowed the arms of their founders or a version of them. The 1282 statutes of Balliol College, Oxford given and sealed by its co-founder, Dervoguilla, lady of Galloway, provide for a common seal for the Masters and Fellows of the College. The late thirteenth-century College seal repeats four coats from Dervoguilla's personal seal including her arms as wife of John Balliol (an orle) and as lady of Galloway (a lion), ill. 3 [page 446]. The present day arms of the College (Galloway impaling Balliol) are taken from the reverse of Dervoguilla's personal seal.³⁹

Several other colleges included the arms of their founder including All Souls, whose seal matrix of 1443 still exists. This features various kneeling figures and the shields of the two co-founders, Henry VI and Henry Chichele, Archbishop of Canterbury.⁴⁰ The thirteenth-century official or smaller seal of Oxford University depicted an ox crossing the ford – the device of the city – but the later fifteenth century seal included both the city arms and the now familiar arms of the university: a book between three crowns, the crowns possibly referring to Thomas Cranley a warden of New College and

Chancellor of the university in 1390 and who adopted them for his personal use in about 1386.⁴¹

Like Oxford, the first seal of Cambridge University dating to about 1261 depicted a rebus from the city's seal – a bridge over the River Cam – and this remained the device of the university until arms were granted in 1573 and placed on a seal in 1580.⁴² In the meantime several of its colleges bore the arms of their founder on their common seal. Examples include Clare College, formerly Clare Hall, which displays the arms of Elizabeth de Burgh and those of her maternal grandparents, Edward I and Eleanor of Castile,⁴³ and Trinity Hall on which the arms of its founder, William Bateman, bishop of Norwich, appear.⁴⁴

The late-thirteenth century seal of Peterhouse, the oldest Cambridge College, bore a shield of three crowns very probably for the see of Ely; Peterhouse owes its origins to Hugh de Balsham, bishop of Ely.⁴⁵

Of particular interest, though, is the arms of King's College, Cambridge. Henry VI founded the College dedicated to St Nicholas in 1441, but in 1443 reconstituted it as the King's College of St Mary and St Nicholas. The first seal bore a shield consisting of lilies for the Virgin, a mitre and staff for St Nicholas, and a lion of England and a fleur de lis of France for the king. In January 1449, however, the king replaced these arms by a grant under the great seal of new arms which dropped the mitre and staff, replacing them with three red roses. The shield on the matrix was duly re-engraved and still survives.⁴⁶ On the same day similar arms were granted to Henry's other educational foundation, Eton

College, which likewise included the new arms on its elaborate seal.⁴⁷

In Scotland the seal dating to 1414–18 of St Andrews University, which was formally constituted by papal bull in 1413, bore the coats of arms of its three founders, Pope Benedict XIII, King James I of Scotland and Henry Wardlaw, Bishop of St Andrews. Elements from all three shields still appear on the present arms of the University.⁴⁸

Guilds

From at least the early twelfth century crafts had organised themselves into guilds and charitable associations. In London there was a guild of weavers from the reign of Henry I, but the first official recognition of the mysteries and self-governing associations dates to 1327–28. Moreover, it was only during the reign of Henry VI in the mid-fifteenth century that a royal charter of incorporation to a London craft guild, or livery company as they came to be known, was granted on a regular basis.

Armorial devices had been used by continental trade or craft guilds since at least the fourteenth century.⁴⁹ Though such arms occurred on seals and banners in free cities across Europe, and although distinguishing devices had been borne on livery sleeves by individual crafts in England since 1300, they were rarely if ever depicted on a shield of arms in Britain. The Cutlers of London, for example, who became an incorporated company by royal charter in 1416, had their device of an elephant embroidered on cloaks worn for a civic reception to welcome Margaret of Anjou on her wedding to Henry VI

in 1445; they were not granted their arms for another 30 years.⁵⁰

The Mercers of London, incorporated as early as 1394, portrayed their device of a maiden's head on their company seal first granted in 1425 'for sealing the business matters of the said Commonalty'. Their arms were not officially recorded by the heralds until 1568; in the meantime they made do with the badge.⁵¹

There is no official record of a grant of arms to the Shearmen and Fullers of the Guild of the Nativity of our Lord of Coventry but in 1439 Henry VI granted the guild the privilege of using a common seal as a body incorporate. It is, therefore, likely that their seal matrix was engraved shortly afterwards including a shield of arms depicting a shearmen's shears, hands uppermost so that the blades encompass a fuller's hat.⁵²

Henry VI's charter of incorporation to the Drapers of London in 1438 proved something of a turning point not only in the regulation of craft activity, but also in paving the way for other companies to seek a royal charter and, in the process, adopt a common seal displaying arms which the company alone could bear. The following year in 1439 Garter King of Arms for the greater honour of the Company duly granted arms to the Drapers to be engraved on a common seal and suitably displayed elsewhere; the Drapers' first seal includes their new arms at its base.⁵³ Arms could now be granted to an impersonal body in perpetuity – a move catalysed by the need for a perpetual corporate seal. Further royal charters to livery companies were made in London and grants of new arms or confirmations of existing

coats followed, at least 25 in the capital alone before the end of the century.

The grant of arms dated 24 September 1456 to the Tallow Chandlers of London, incorporated later in 1462, recalls that notable cities and also companies and fraternities of tradesmen, craftsmen and mysteries, have insignia in tokens of arms and of blazon to place upon their seals used for common business and likewise on banners. Unlike the Drapers, but like several other potential lively companies such the Haberdashers, they had sought arms in anticipation of their charter of incorporation and subsequent corporate seal. On their incorporation six years' later in 1462 the company commissioned a superb armorial silver seal which gives pride of place to its new arms (ill. 4 [page 449]).⁵⁴ The similarly impressive new seal of the Cutlers of London probably dates to their grant of arms in 1476 and incorporates their ancient elephant device. Again, it gives high prominence to the company's new armorial bearings.⁵⁵

Conclusion

All this was a long way off from the fields and battles of the twelfth century where heraldry had been restricted to an elite warrior aristocracy. By the late Middle Ages, as seals demonstrate, armorial bearings had become jealously guarded symbols of corporate pride, shared tokens of honour and dignity.

In the early modern period a variety of impersonal bodies went on to petition for arms, just as large companies, new universities, and major institutions in Britain still do today. But the wheel may be turning full

circle with some corporate bodies like the city of Oxford borrowing charges from their arms – devices which had often once graced their original corporate seals – and reconfiguring them into easily identifiable and reproducible logos: a kind of return to first principles. One might say: *plus ça change*.

Notes

- 1 R. H. C. Davis, "An Oxford Charter of 1191 and the Beginnings of Municipal Freedom", *Oxoniensia*, 23, 1968, pp. 53–65.
- 2 Osvaldo Cavallar, Susanne Degenring, Julius Kirshner, *A Grammar of Signs: Bartolo da Sassoferrato's 'Tract on Insignia and Coats of Arms'*, Berkeley, 1994, pp. 48–49.
- 3 See the foreword by Sir Anthony Wagner in John Bromley, *The Armorial Bearings of the Guilds of London*, London, 1960, pp. v–x; Ian W. Archer, *The History of the Haberdashers Company*, Chichester, 1990, p. 15.
- 4 Jiří Louda, *European Civic Coats of Arms*, ed., D. Morrah, London, 1966, pp. 76–78.
- 5 Gale Pedrick, *Borough Seals of the Gothic Period* [hereafter Pedrick] (London, 1904), pp. 99–100, seal no. 60. For rebuses see C. W. Scott-Giles, *Civic Heraldry of England and Wales*, 2nd ed., London, 1953, pp. 37–38.
- 6 Berwick: Pedrick, pp. 40–41, no. 67 (14th-century), and Scott-Giles, *Civic Heraldry*, p. 37. Wells: Walter de Gray Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum* [hereafter BM], 6 vols, London, 1887–1900, nos 5481 (13th-century), 5483 (14th-century). Cambridge: BM 4717 (14th-century): Pedrick, p. 50, no. 99 (15th-century).
- 7 Lancaster: The National Archives, UK [TNA]: DL 25/1108/866 (1478), and Scott-Giles, *Civic Heraldry*, p. 214. Reading: Pedrick, p. 105, seal 37 (13th-century); TNA E 43/89 (1337–38); BM 5319 (15th-century); Llewellyn Jewitt and W. H. St John Hope, *The Corporation Plate and Insignia of Office of the Cities and Corporate Towns of England and Wales*, 2 vols, London, 1895, 1, pp.

- 14–15.
- 8 Inverness: *Scottish Notes and Queries*, v (1891–92); BM 15,545 (1439). Glasgow: BM 15537 (13th century).
 - 9 G. Zarnecki, J. Holt, T. Holland (eds), *Romanesque Art in England 1066–1200*, London, 1984, p. 319.
 - 10 TNA E 40/7491 (1426–27); BM 5219 (14th-century, at least 1337).
 - 11 TNA SC 13/D38 (15th-century); BM 15478 (1430) and 15479 (1440).
 - 12 BM 15516 (1392).
 - 13 BM 17392 (1297).
 - 14 BM 4687, 4688 (both 14th-century); Pedrick, pp. 46–50, nos 41, 42, 59 (14th-century), Mary E. Williams, *Civic Treasures of Bristol*, Bristol, 1984, pp. 18, 21.
 - 15 *Ibid.*, pp. 18, 20, 40; Richard Marks, Paul Williamson, *Gothic: Art for England 1400–1547*, London, 2003, pp. 264–65.
 - 16 Scott-Giles, *Civic Heraldry*, p. 4.
 - 17 Dorchester: second seal of bailiffs, Pedrick, pp. 59–60, no. 43 (14th-century); BM 4878 (post 1340, possibly late 14th or early 15th century). Windsor: Pedrick, pp. 130–31, no. 30 (13th-century); BM 5512 (late 13th-century). See also the royal heraldry hanging from the castle walls on the fine 13th-century seal of Newcastle-under-Lyme (Pedrick, p. 95, no. 29).
 - 18 Seal of the barons of London: Jonathan Alexander and Paul Binski (eds), *Age of Chivalry: Art in Plantagenet England 1200–1400*, London, 1987, p. 273; Pedrick, p. 84 no. 21 (13th-century); BM 5068 (13th-century); TNA E 329/428.
 - 19 Pedrick, pp. 34–35, no. 13 (1199 x 1216); BM 4587 (13th-century).
 - 20 Geoffrey Williams, *The Heraldry of the Cinque Ports*, Newton Abbot, 1971, pp. 22–23.
 - 21 *Ibid.*, p. 23.
 - 22 Hereford Cathedral Archives, A. 3218 (F. C. and P. E. Morgan, *Concise List of Seals belonging to the Dean and Chapter of Herford Cathedral* (Hereford, 1966), p. 3); Scott-Giles, *Civic Heraldry*, p. 161.
 - 23 W. H. St John Hope, “English Municipal Heraldry”, *Archaeological Journal*, 52, 1895, pp. 173–97 (174).
 - 24 TNA SC 13/F141.
 - 25 Jewitt and Hope, *Corporation Plate and Insignia of Office*, vol. 1, p. 54.
 - 26 Marks and Williamson (eds), *Gothic*, p. 266.
 - 27 Pedrick, pp. 96–98, no. 72 (15th-century); BM 5236 (15th-century).
 - 28 W. Harry Rylands (ed.), *The Four Visitations of Berkshire, 1532, 1566, 1623, 1665–66*, Harleian Society, 56 and 57, 1907 and 1908, 1, p. 154; Pedrick, pp. 131–32, no. 91 (15th-century); BM 5513 (15th-century); Scott-Giles, *Civic Heraldry*, p. 161.
 - 29 British Library Cotton Ch. XXI. 10; BM 4782 (1357); Scott-Giles, *Civic Heraldry*, p. 178.
 - 30 Pedrick, pp. 124–25, no. 52 (14th-century); BM 5480 (13th-century).
 - 31 Williams, *Heraldry of the Cinque Ports*, pp. 68–69 (where dated to c. 1449); Pedrick, pp. 118–19, no. 78 (15th-century); BM 5454 (15th-century); Hope, “English Municipal Heraldry”, p. 179.
 - 32 David H. Williams, *Welsh History through Seals*, Cardiff, 1982, p. 25; John Cherry, *Richard Rawlinson and his Seal Matrices*, Oxford, 2016, pp. 159–60.
 - 33 Hope, “English Municipal Heraldry”, p. 175; cf. BM 4893.
 - 34 Jewitt and Hope, *Corporation Plate and Insignia*, 2, pp. 121–22; Hope, “English Municipal Heraldry”, pp. 175–76; Pedrick, p. 86, no. 68 (14th-century); BM 5074 (14th-century).
 - 35 Pedrick, pp. 113–14, no. 82; BM 5393 (post 1425).
 - 36 Pedrick, pp. 96–98, no. 72; BM 5236 (post 1403).
 - 37 Marks and Williamson (eds), *Gothic*, pp. 265–66.
 - 38 Shaftesbury: BM 5385 (1434); Hull: Pedrick, p. 80, no. 98 (15th-century); Gloucester: BM 4949 (1492).
 - 39 Balliol: BM 5261 (post 1282); Dervogulla: Maurice Keen, *Origins of the English Gentleman: Heraldry, Chivalry and Gentility in Medieval England, c. 1300–c. 1500*, Stroud, 2002, p. 150 and pl. XI. Francis Pierrepont Barnard and Major T. Shepard, *Arms and Blazons of the Colleges of Oxford* (Oxford, 1929), pp. 32–33.
 - 40 BM 5278 (post 1437); Marks and Williamson (eds), *Gothic*, p. 237; Barnard and Shepard, *Arms and Blazons of the Colleges of Oxford*, pp. 37–38.
 - 41 BM 5254, 5255; <http://www.bodleian.ox.ac.uk/oua/enquiries/university-arms> (retrieved 9

- September 2017) where much of the information is taken from an article by E. A. Greening Lambourn in Oxford, vol. 5 (1938), pp. 31–49. Another account, which comes to different conclusions, can be found in J. Catto, *History of the University of Oxford*, vol. 1, *The Early Oxford Schools*, Oxford, 1984, pp. 94–95.
- 42 BM 4722, 4724; W. H. St John Hope, “Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges of the University of Cambridge”, *Proceedings of the Society of Antiquaries of London*, 2nd series, x, 1885, pp. 225–52; C. R. Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, London, 1985, pp. 20–21.
 - 43 BM 4734; Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, pp. 36–37; Hope, “Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges”, pp. 233–34. Seal, 14th-century, post 1338.
 - 44 BM 4743 and cf. Master’s seal 4745; Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, pp. 48–49; Hope, “Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges”, p. 237. Seal 14th-century, post 1350. Seal matrix: Trinity Hall, THHR/8/2/5.
 - 45 Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, pp. 32–33; Hope, “Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges”, p. 230. Seal probably 1284.
 - 46 BM 4754; Humphery-Smith *et al*, *Cambridge Armorial*, pp. 56–57; Hope, “Seals and Armorial Insignia of the University and Colleges”, pp. 239–41; Marks and Williamson, *Gothic*, p. 162.
 - 47 The royal warrants (TNA C 53/190 m. 43) and letters patent granting arms to Eton and King’s still survive, see Adrian Ailes, “Royal Grants of Arms in England before 1484”, in Peter Coss and Christopher Tyerman (eds), *Soldiers, Nobles and Gentlemen: Essays in Honour of Maurice Keen*, Woodbridge, 2002, pp. 85–96 (88–89).
 - 48 BM 15613 (1411).
 - 49 Wagner in Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, p. vi.
 - 50 Charles Welch, *A History of the Cutlers’ Company of London*, 2 vols, London, 1923, vol. 1, pp. 132–33; for the arms see *ibid.*, pp. 137–38 and Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, pp. 66–68.
 - 51 Anne F. Sutton, *I Sing of a Maiden: The Story of the Maiden of the Mercers’ Company*, London, 1998, pp. 8–9; *Armorial Bearings of the Guilds of London*, pp. 168–72.
 - 52 Marks and Williamson (eds), *Gothic*, pp. 49, 132–33.
 - 53 A. H. Johnson, *The History of the Worshipful Company of the Drapers of London*, pp. 115, 221–28; Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, pp. 72–78.
 - 54 M. F. Monier-Williams, *Records of the Worshipful Company of Tallow Chandlers*, London, 1897, pp. 24–28; Bromley, *Armorial Bearings of the Guilds of London*, pp. 236–39.
 - 55 Tallow Chandlers’ seal, illustrated in Monier-Williams, *Records of the Tallow Chandlers*, opposite p. 28, Cutler’s seal, illustrated in Welch, *History of the Cutlers’*, vol. 1, opposite, p. 139.

Appendix 2

A Brief History of Early Academic Heraldry with Regard to the German Southwest

By Gabriel Meyer

Forty years ago, Franz Gall, long-time university archivist in Vienna, characterised the topic of academic heraldry with the following quite lofty words: ‘Like heraldry lives only in the shadows among the children of the muse Clio, it has a stepchild of itself: academic heraldry. This section of the science of armorial bearings is skipped in handbooks or is banished to the chapter of imaginary arms by a complete misjudgement of the historical facts.’¹ Despite the fact that Gall himself already negated the claim that academic heraldry is only imagined heraldry, it seems that not much has changed since then, as the lack of more recent publications demonstrates. This is even more surprising considering that several borne or granted arms of universities or their bodies prove the existence of an academic heraldry.

Academic heraldry in a narrower sense is restricted to the heraldry of academic corporations and their institutions. This means that the arms of student associations are in fact not part of academic heraldry. Only the arms of the university corporation itself, the faculties, colleges and the student nations are. Besides that, a problem results from the

frequent confusion of the terms ‘coat of arms’ and ‘seal’. In simple terms, seals are used for the authentication of documents and generally comprises arbitrary graphic elements. In contrast to this, arms are used as distinctive symbols and to mark property; their design follows certain rules.

The statutes of the University of Heidelberg issued in 1969 already show that this mistake also occurs among universities. At the beginning, the statutes mention that the university holds its own arms and seal; however, they do not give any further explanation regarding their specific designs.² Actually, not arms were intended to be expressed here but the university’s great seal showing St. Peter and used only for solemn acts in contrast to the common seals bearing the arms of the local German state of Baden-Württemberg for everyday purposes. Neither then nor now did the University of Heidelberg use a coat of arms. The director of the Heidelberg University Archives still stated in 1968 that to his knowledge the university did never possess its own arms.³ Due to a recent amendment to the statutes in 2014/15, this mistakable expression led to an

inquiry by the university's administration at its archives about what is meant by the questionable coat of arms. Based on information given in the relevant literature as well as in the documents held at the archives, only a vague response was given. This was also partly because of a lack of time. It said that at the archives no concrete clues to the design of the arms could be found, and that there are only a few pieces of evidence of a supposed university arms dating from the late 18th and 19th century showing a lion with an open book.⁴ Nevertheless, the doubtful sentence in the statutes was not changed.⁵

The present paper subjects the early appearance of university arms in the different manuscripts of the *Chronicle of the Council of Constance* by Ulrich Richental to a comparative examination, which does not exist yet. After a short overview of other early armorial evidence of European universities, the occurrence of university arms and their use at the late mediaeval universities of Southwest Germany and Switzerland will be described, i.e. Heidelberg (founded in 1386), Freiburg im Breisgau (1457), Basel (1460), and Tübingen (1477).

Academic heraldry in Richental's Chronicle

Franz Gall, who was also an expert on the symbols of the University of Vienna, states that academic heraldry seems to have appeared in public for the first time at the Council of Constance (1414–18), that ended the Western Schism of 1378.⁶ In fact, the author Ulrich Richental, an eyewitness of the council, mentions in different passages

the presence of delegates of several universities and their arms.⁷ One of these events was the Corpus Christi procession, during which 'for each school someone carried on a little stick a silver-gilt castle, on which the coat of arms of the university was mounted'⁸, and in another passage 'a silver-gilt stick, on which was marked from which university he came'⁹. The enclosed illustration in one of the manuscripts shows pairs of university members, one of them carrying a mace with an architecturally shaped head, but no arms. In another manuscript, the same illustration, but carried out in a different way, contains five shields with university arms, though levitating among the doctors and not fixed to the maces.¹⁰

Besides the appearance of arms within the narration about the events that took place in Constance, the chronicle comprises a second part. This second part is a proper armorial that can be interpreted as a list of participants, but it also contains imaginary arms, e.g. of the legendary Christian King Prester John.¹¹ It also displays the arms of 14 universities, which are accompanied by the names of delegates, other companions and sometimes even the number of horses in their convoy is given as additional information.¹²

In 1966, the Hungaro-American historian and professor at the University of Notre Dame, Indiana (USA), Astrik L. Gabriel published his observations on the university arms of Richental's *Chronicle* and the origin of their charges. He concludes that the book, which is depicted in each of the arms, signifies the 'matricula' or the 'Liber privilegiorum' of the universities. According to Ga-

briel the one or two hands holding these books symbolise the “religious or secular power which bestowed these privileges upon the university, and of the persons who accepted them”¹³.

His investigation is not based on a synopsis of the complete manuscript tradition of the chronicle, but only on the so-called Aulendorf manuscript. The reasons for this choice are that not all of the 16 existing copies contain arms of universities and that this manuscript is considered to be the oldest copy of the lost original manuscript of the chronicle. In addition to this, the manuscript was easily accessible for Gabriel because a late 19th century photographic facsimile as well as the original manuscript are kept at the New York Public Library.

After analysing and explaining ten of the 14 contained university arms, Gabriel concludes that the designer of the arms “borrowed generously from the decorative elements he found on university seals [... and] combined them with heraldic references to the city or country of origin of the university, like the fleur-de-lis of France for the University of Paris or the apostolic cross of Hungary for Buda.”¹⁴ He admits, however, that some arms are arbitrary, like the ones of Avignon and the still unidentified University of ‘Heldenburg’. In five cases, one or two arms hold an open or closed book. Gabriel finally gives one example of divergent arms between the ones presented in the chronicle and actually borne arms. In the case of the University of Oxford, the chronicle presents arms depicting a lion and a closed book, whereas the seal of the chancellor of the university, dating from 1429,¹⁵ contains a

shield displaying the still known arms of the university, an open book and three crowns. He supposes that the latter arms “were drawn up under the influence of the arms painted in the Chronicle of Constance”¹⁶, but without giving reason for the modifications made.

This, however, is not the only divergence between the university arms of the Aulendorf manuscript and actual borne arms, e.g. the mid-15th century arms of the University of Cracow do not depict an eagle and a book, but two maces in saltire.¹⁷ The University Archives of Cologne refer to the arms of their university displayed in the chronicle as ‘fictitious’, because they do not know of any other evidence.¹⁸

This instance leads to the important question of the reliability of the university arms at Richental’s chronicle. We know that Richental was sometimes wrong and made several mistakes.¹⁹ Of much more importance, however, is the complicated history of tradition of the chronicle and its armorial. Since the original manuscript, probably written around 1420, is lost, only copies passed down its content. Today we know of 16 manuscripts of the chronicle, seven of them containing illustrations, but only three copies comprise university arms too: the Aulendorf manuscript **A**, which is assumed to be the oldest from c. 1460, the Prague manuscript **Pr**, c. 1464, and the St. Georgen manuscript **G**, c. 1470.²⁰ The first printed edition, published in 1483 by Anton Sorg in Augsburg, and the two reprints of the 16th century can be omitted since they display the university arms only as seen as in ms. **G** and therefore provide no further information.²¹

The comparison of the university arms of the armorial section in these three manuscripts reveals significant differences, since none of the manuscripts features the same assemblage of arms as another one (fig. 1 [page 454]). Sometimes, the difference is only in the missing of the book holding hand (e.g. Paris, Cologne) or the book itself (e.g. Oxford, Cracow), sometimes in the order of the charges (Bologna), or in a different ordinary or charge (Cologne resp. Orléans), finally in different or missing divisions (Buda, Cracow). While the arms in the Prague und St. Georgen manuscripts are quite similar, the Aulendorf manuscript investigated by Gabriel shows the most striking differences (e.g. Prague, Oxford, Heidelberg), and in the case of Avignon and Heldenburg it seems that the arms were accidentally exchanged amongst each other. Besides the arms of the armorial section the Prague manuscript is the only one displaying also university arms in the actual chronicle section, namely in the before mentioned illustration of the Corpus Christi procession.²² Each one of these six shields depicted here is another variation of the respective university arms differing in either divisions, charges or the order of the latter. Gabriel probably did not know about all these variations in between the different manuscripts, since his investigation was based only on the Aulendorf manuscript and on one of the 16th century printings.²³

Other early heraldic evidence of European universities

Listening again to Franz Gall, we get to

know, that surprisingly the student nations, and here especially the German ones in France and Italy, made use of heraldry already since the 14th resp. 15th century and not the universities themselves. He instances Paris, Bourges, Orléans for France and Padua, Bologna, Siena for Italy.²⁴ In most of these cases, however, the arms are probably no individual ones borne by the nations, but general references to the home country of the students and teachers, since the seals of these corporations display only the double-headed eagle. This practice can also be found on the seals of other student nations, e.g. at the French and Norman nations at Paris, depicting the particular arms.²⁵ Of these examples, only the German nation in Bologna seems to have borne its own arms comprising a double-headed demi-eagle and an inscribed book, as we can see in a miniature of the late 15th century.²⁶ Due to the current state of research on Italian university seals and arms, there are no further conclusions possible without detailed research. Gall further states that the universities of France and Italy stuck to their non-heraldic seals for a longer time, whereas the English universities of Oxford and Cambridge and their colleges bore their own arms since the early 15th century resp. 1573.²⁷ Nevertheless, arms are also documented for French universities from the 15th century onwards, as can be seen on their seals, e.g. at Caen, Poitiers and Reims.²⁸

From the first university in the Holy Roman Empire north of the Alps in Prague, founded in 1348, there is no evidence of borne arms besides the one displayed at Richental's Chronicle.²⁹ Yet, from the second

one, the University of Vienna, established in 1365, there is. It seems that the Faculty of Law was the first institution at this university which used its own arms. For the first time, they were displayed on the small seal of the faculty, which dates around 1400 and depicts on an escutcheon a pair of scales held by a hand emerging from a cloud in the sinister chief.³⁰ Then also the Faculty of Medicine used its own arms at least from 1571 onwards as can be seen in the seal from the same year, it displays the ox of Saint Luke accompanied by an open book. This design repeats an older one from 1408, which did not show this charge on an escutcheon yet, but in a sexfoil.³¹ It has often been observed that charges of later and actually borne university arms had been already used by the universities before. Since they are not on a proper escutcheon, however, but enclosed by another element like an oval or a quatrefoil, it is often difficult or even impossible to clearly distinguish mere emblems from proper heraldic charges. The university itself, indeed, used its own arms, which are documented e.g. on military drums of the academic contingent from 1683.³² The third rector's seal displays them too, dating from the 16th century. Again, like at the Faculty of Medicine, this seal repeats the design of an older one from 1384, which bore this charge without an escutcheon, but in a trefoil. One can explain this design as a diminution of the *sigillum secretum* of the university from 1366, showing Lady Wisdom holding a book, though closed, in quite the same manner.³³ The contemporaneous great seal, in contrast, displays the arms of Austria as

a symbol of the power which bestowed privileges on the university, founded by the Austrian archduke Rudolf IV. in 1365, and the arms of the City of Vienna, within its walls the university is located. In contrast, the university archivist bans the arms of the University of Vienna presented in Richental's Chronicle into the section of imaginary heraldry.³⁴

Finally, similar to England, in the Holy Roman Empire there is also evidence of coats of arms granted by the King or Emperor in the 16th century. The first two recipients were the Austrian and the Rhenish student nations at the University of Vienna in 1556 resp. in 1558/1626, whom King Ferdinand I. granted their own arms. The arms of the Austrian nation display a combination of Austria Ancient and Modern, a white bar on red between three golden eagles, whereas the arms of the Rhenish nation depicting Saint Ursula, who is venerated especially in Cologne and the Rhineland.³⁵ And in 1575, Emperor Maximilian II. granted arms to the newly founded University of Helmstedt and its four faculties; the arms were also used as seal designs of the university and the faculties.³⁶

As we can see, however, grants of coats of arms to German universities are documented only from the mid-16th century onwards. This conforms with the practice of granted arms by the king, emperor or other sovereign princes to cities and corporate bodies in general, who can be traced back only to the early 15th century.³⁷ It is therefore necessary to include also other types of sources than only grants or seal designs to answer the question of the beginnings of academic heraldry.

Academic Heraldry in the German Southwest

Early evidence of the existence of coats of arms is found frequently on seals, which is especially true for personal or family arms. The great seals of the universities, in contrast, are not suitable since they depict only the arms of the founder or of the local city and not their own university arms, just like the university seals of Prague and Vienna. We recognise this heraldic element already within the oldest known university seal design, the great seal of the University of Paris, by displaying four fleur-de-lis at the left and right margins as reference to the French king or the French kingdom.³⁸

Another problem with seals as early or first evidence of arms originates from the general definition according to which coats of arms are heraldic designs on an escutcheon. There are, however, also plenty of seals which display ordinaries or charges of borne arms without an escutcheon, but simply in the circular field of the seal. Due to their geometrical structure, ordinaries can easily be identified as arms, despite the absence of tinctures, which is intrinsic to seals.³⁹ Nevertheless, it is difficult to distinguish a common symbol of the owner of the seal from actual heraldic charges. Furthermore, there is a general lack of specific sources, which are otherwise typical for early evidence of arms. For instance, universities did not mint coins, which often display the arms of the minting authority. Also buildings, usually places to find armorial bearings, are inapplicable, since the architectural presence in the beginnings of the

universities, such as libraries, special buildings for teaching and living, was usually rather little. Besides, the buildings either did not survive at all, were refurbished, or changed completely during the centuries, and, as a result, the original heraldic decoration vanished without any documentation. Finally, other sources like furniture or generally works of art, e.g. maces, drinking vessels or faculty chests, are preserved only in small numbers. The analysis of university arms in the German Southwest is therefore limited to a synopsis of the few remains which are necessarily gained from different types of objects.

With the intent to detect a hypothetical influence on the design of their arms by the arms presented in the Richental's Chronicle and as considered for Oxford by Gabriel,⁴⁰ I examine first those universities, which were established after the Council of Constance: the universities of Basel, Freiburg and Tübingen. The three of them were founded between 1455 and 1477, about half a century after the Council ended. After receiving a privilege by the Roman Pope Urban VI. issued in 1385, Prince Elector Palatine Rupert I. and his relatives chartered the University of Heidelberg already in the following year, in which the university also started its lectures. Although the oldest one, this university will be treated separately and only last here.

The current homepages of the three universities of Basel, Freiburg and Tübingen prove that today none of them uses arms for their representation, or in their modern corporate design respectively. At Tübingen we see a palm tree, the personal badge-like symbol of the founder Count Eberhard of Würt-

temberg, at Freiburg the great seal of the university or a section of it, and at Basel a linear graphic symbol, which reminds one of a network or the plan view of a gothic rib vault.⁴¹

On the other hand, we get to know from literature that for all three universities borne arms exist. The arms of the University of Basel display an open book held by an arm emerging from a cloud, documented for the first time in a stained glass window from 1597. At Freiburg, the arms show Saint Jerome together with the lion; again, the first occurrence is in a stained glass window, but from 1524. At Tübingen we see two maces in saltire, sometimes accompanied by the letters *V* and *T* for 'Vniuersitas Tubingensis'; the oldest record dates from 1578.⁴²

Besides those actually borne coats of arms, there is also a variation traceable for each university in the doubtful armorial by Martin Schrot, first published in 1576 and containing 48 arms of European, African and Asian universities and academies.⁴³ Copying the arms of the medieval universities almost exactly as given in the printed editions of Richental's Chronicle (cf. fig. 1 [page 454]), there are now also arms of the universities of Basel, Freiburg and Tübingen provided (fig. 2 [page 460]). But none of these variations is attestable for one of three universities as actual borne arms.⁴⁴ Anyway, it is surprising that 47 out of 48 university arms consist – just like in Richental's Chronicle – of a combination of a heraldic reference to the city or country in which the universities are situated and a book which is very often held by an arm.⁴⁵ This astonishing uniformity and the lack of evidence of the actual

use of these arms suggest that most of them, if not all, are imaginary heraldry.

Before specifying how arms are used by universities, it should be stressed that arms are often displayed not on an escutcheon but in a circle, or an oval or ornamented cartouche. This is most probably due to the different art styles and fashions in the early modern period compared to the ones of the Late Middle Ages. Not only do the shapes of the shield vary, but also the tinctures and secondary charges change quite often in details. This might have similar reasons as the changes we know from often short-lived modern university logos or from the inconsistent use of commercial corporate designs. At the universities of Basel, Freiburg and Tübingen, several purposes of use of academic heraldry can be distinguished, but very often, it is a combination, which proves that coats of arms are indeed a multifunctional tool.

The arms are mostly used for representation purposes, such as when arms are pictured in paintings, on buildings or affixed to the rector's chain and academic gowns. A form of representation rather limited to a selected group of people, exists if the arms are on vessels used at solemn acts, or displayed in stained glass windows and on altars in a segregated university chapel. In addition, the arms are used as symbols of sovereignty and protection – physically and legally – if displayed on the beadle's badge and his rapier or attached to edifices built by the university. Finally, the arms also serve as a symbol of property or reference to the benefactor of an object, e.g. on book covers and bookplates, but there are also records

for fire buckets and silverware bearing the university arms (fig. 3–5 [page 461–462]).⁴⁶

The origins of the charges of the university arms of Basel and Freiburg can easily be traced back to the rector's seals of those universities, which display the same emblems in their field (fig. 6). Only in Tübingen the situation differs, since the actual rector's seal shows Saint Ambrose, but no maces as charged in the university arms. For now, the origin of the two maces seems uncertain, apart from maces being a general symbol of power and authority and one of the most prominent insignia of mediaeval and early modern universities. Finally, a signet used by the rector and dating from 1677 is the first seal displaying the university arms with the two maces in saltire.⁴⁷

A supposed influence by Richental's Chronicle on these three university arms might be attested only indirectly to the arms of the University of Basel via its rector's seal, since they show a book held by an arm. Neither this common symbolic reference to universities necessarily originates from the chronicle, nor do the university arms of Freiburg and Tübingen show any impact of this armorial. Hence, we must assume that these university arms have been originally developed by its bearing universities.

If we have a look at the University of Heidelberg in contrast, it seems that there was an influence by Richental on the arms – but only at first glance. The arms display a crowned lion holding a book, just like the one in the printed editions of Richental's chronicle and some of its manuscripts. However, instead of a closed book, in this case it is an open one. As mentioned in the beginning,

there are only a few pieces of evidence known depicting the university's arms in a proper heraldic way. The first evidence is a silver medal minted on the occasion of the university's 4th centenary in 1786; secondly, a stained glass window dating ca. 1869 in the University Chapel and another one donated by the university in 1886 at the Providence Church; finally, two identical escutcheons framed with scrollwork in the university's Old Great Hall from 1886.⁴⁸ This evidence of the Heidelberg university arms seems to have stayed unnoticed in the late 1960's, since the Heidelberg university's archivist did not know about borne arms by the university.⁴⁹

Similar to Freiburg, Basel and Tübingen, also in Heidelberg there are resemblances between both the university arms and the rector's seals (fig. 7 [page 464]). Although there is a long tradition in the design of the Heidelberg rector's seal displaying a lion holding an open book since the university's foundation in 1386, this figure is never displayed on an escutcheon in any university seal.⁵⁰ This charge derives from the coat of arms of the Prince Electors of the Palatinate of the House of Wittelsbach, which contains a lion and the lozenges of white and blue, the latter still well known for Bavaria; the civic coat of arms of the City of Heidelberg charges a lion, too, but standing on a trimount.⁵¹ In the university arms, the lion, as a reference to the princely founder and the local city, is in combination with a book, as the common symbol for universities.

Besides the rector's or small seals charged with the lion holding an open book, there is information from the 16th century about this

figure painted on the facade of a university building – though no escutcheon is mentioned.⁵² Later in the early 17th century, it is simply labelled as ‘Insigne academiae’ in a collection of ethic-political emblems published by the baroque poet Julius Wilhelm Zingref and with engravings by Matthäus Merian the Elder.⁵³ Finally, one of the enamelled plaques with coats of arms mounted to the rod of the late mediaeval university mace also displays the university arms (fig. 8 [page 464]). Even though the history of the mace’s construction is not fully clarified, recent analysis suggests that it dates back to the university’s foundation in the late 14th century.⁵⁴ But since it cannot be excluded completely that this enamel is a younger addition, made during one of the documented restorations in early modern times, it is just another piece of evidence of indefinite dating for borne university arms.

On the other hand, there is information from 1868 about the printer’s mark of the first Heidelberg university printer Jakob Stadelberger of the early 16th century, which allegedly shows a lion holding an open book with the inscribed letters *UH* for ‘Universitas Heidelbergensis.’⁵⁵ This fact seems to have been unnoticed in research on the symbols of Heidelberg University and its arms in particular. Although the electoral arms appear in most of Stadelberger’s prints, there is one publication from 1510 which displays the mentioned arms as a woodcut on the title page, but with the difference that the university’s initials are on a floating bande-rolle above the escutcheon (fig. 9 [page 465]).⁵⁶ This rediscovery pushes back the oldest dated evidence of the Heidelberg uni-

versity arms for more than two and a half centuries from 1786 to the year 1510. Coinciding with the first appearance of university arms within the 16th century, with this, the Heidelberg University arms are the first ones to be documented in the surveyed area.

Conclusion

The existence of academic heraldry, also in the German Southwest, can without any doubts be confirmed, although there are still many questions to explore on this field, which also holds true for academic heraldry in general. Unfortunately, its appearance is still not clearly determined, since detailed single case studies or even comparative ones are almost completely missing. Probably the development of academic heraldry is similar to early civic heraldry, where the design of arms often originates from seals, especially the small seals, or is at least dependent on them.

The striking accumulation of first evidence of university arms in Germany during the 16th century does not necessarily mean that academic heraldry developed only in the very end of the Middle Ages, as borne university arms especially in France and England prove. The reason behind this seems to be associated with the lack of distinct sources in the Southwest.

Finally, an explicit answer to the question of reliability of the university arms pictured in Richental’s Chronicle of the Council of Constance and in the Schrot armorial is not possible yet, but in this specific case, they are rather unreliable and very doubtful sources. Only further research on the single uni-

versities and their arms could get us closer to reaching this target. For now, it seems to be most likely that the university arms presented in both armorials are all imaginary heraldry.

Notes

- 1 Original German quotation in F. Gall, *Österreichische Wappenkunde*, Graz, 1977, p. 256: "Wie die Heraldik selbst unter den Kindern der Muse Klio ein Schattendasein führt, hat auch sie selber wieder ein Stiefkind: die akademische Heraldik. Dieses Teilgebiet der Wappenwissenschaft wird in den Handbüchern entweder überhaupt oder in vollkommener Verkenennung der historischen Tatsachen einfach in das Kapitel Fabelheraldik verwiesen." This and the following English translations by the author.
- 2 *Grundordnung vom 31. März 1969 in der Fassung vom 30. Juni 1969*, ed. Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg, Heidelberg, 1969, p. 5, § 1: "[Die Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg] hat ein eigenes Wappen und führt ein eigenes Siegel." – Younger versions present variations: Since 1979 the seal is not mentioned anymore but the arms are referred as 'hitherto' (original: "bisherig"), since 2014 as 'conventional' (original "hergebracht").
- 3 University Archives Heidelberg, K-Ib-980/1, letter from 15 August 1968.
- 4 Cf. endnote 48 listing all pieces.
- 5 "Grundordnung der Universität Heidelberg", ed. Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, *Mitteilungsblatt des Rektors*, 2015, pp. 399–432 (402, § 1).
- 6 F. Gall, *Die Insignien der Universität Wien*, Graz, 1965, p. 91.
- 7 About the chronicle and its manuscript tradition, cf. the new edition *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418 von Ulrich Richental*, ed. Thomas Martin Buck, 2nd ed., Ostfildern, 2011; see also the basic bibliographic information on the surviving manuscripts together with links to digitisations in "Gesamtverzeichnis Autoren/Werke: Richental, Ulrich: 'Chronik', in <<http://www.handschriftencensus.de/werke/2062>> (29 March 2018). The illustrated manuscripts and their sigla are: ms. **A** (Aulendorf manuscript) = New York, New York Public Library, Spencer Collection, Nr. 32; ms. **E** (Ettenheim manuscript) = Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Ettenheim-Münster 11; ms. **G** (St. Georgen manuscript) = Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. St. Georgen 63; ms. **K** (Konstanz manuscript) = Konstanz, Rosgartenmuseum, Hs. 1; ms. **Pr** (Prag manuscript) = Prag, Národní knihovna České Republiky, XVI.A.17; ms. **Pt** (St. Petersburg manuscript) = Prag, Národní knihovna České Republiky, VII.A.18; ms. **W** (Wien manuscript) = Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 3044. – Only the mss. **A**, **G** and **Pr** contain university arms; in mss. **E** and **W** the lists of university delegates are laid out, though the corresponding drawings of the arms are missing.
- 8 *Ulrich Richental: Das Konzil zu Konstanz MCDXIV–MCDXVIII*, ed. O. Feger, vol. 2: Kommentar und Text, Starnberg, 1964, p. 165, chapter 33: "Und vor yeglicher schul trug man uff ainem steckli ain silberi uberguldt burg und hanget daran der schul wappen".
- 9 *Chronik*, ed. Buck, p. 56, chapter 136: "[...] und trüg ain jeglichen ain silbrin vergülten steken vor. An den gezachnot was, uss welher schülen er was".
- 10 Cf. the illustrations of the Corpus Christi procession in ms. **K**, fol. 50^v (without arms) and ms. **Pr**, fol. 121^r (with arms).
- 11 Cf. C. Rölker, "Die Richental-Chronik als Wappenbuch", *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 71, 2015, pp. 57–103 (81–86).
- 12 In contrast to the number of 14 university arms Richental mentions delegates of actually 15 universities in the narrative text, cf. *Chronik*, ed. Buck, p. 55–56. – The attribution of the delegates to their universities is, however, not always correct or their identification not possible, cf. G. Ritter, *Die Heidelberger Universität im Mittelalter (1386–1508): Ein Stück deutscher Geschichte*, 2nd ed., Heidelberg, 1986, p. 293; P. Landon, "The Arms of the University of Oxford", *The Antiquary*, 37, 1901, pp. 208–212, 230–233 (211–212, 230).
- 13 A. L. Gabriel, "The Significance of the Book in

- Mediaeval University Coats of Arms”, in id., *Garlandia: Studies in the History of the Mediaeval University*, Frankfurt am Main, 1969, pp. 65–96 (92).
- 14 Gabriel, “Significance”, p. 68. The universities are Paris, Cologne, Vienna, London, Oxford, Heidelberg, Buda, Bologna, Heldenburg and Avignon; Gabriel left aside without reasoning the universities of Erfurt, Prague, Orléans and Cracow.
 - 15 Landon, “Arms”, p. 210; W. d. G. Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, vol. 2, London, 1892, pp. 148–149, no. 5255.
 - 16 Gabriel, “Significance”, p. 71.
 - 17 The arms are documented for the first time on the rector’s seal from the mid-15th century and later carved into stone from about 1500, cf. P. W. Knoll, “A pearl of powerful learning”: *The University of Cracow in the fifteenth century*, Leiden, 2016, pp. 95–96.
 - 18 Kölner Universitätsarchiv, “Die Universität und ihr Siegel”, Historisches Archiv der Universität zu Köln, Onlineausstellung “Zeit//Vergleiche, in <<https://www.portal.uni-koeln.de/5282.html>> (29 March 2018): “Das (fiktive) Wappen zeigt den Kölner Drei-Kronen-Schild und als Symbol der Universität einen ein Buch haltenden Arm. Es ist ansonsten nicht bezeugt.”
 - 19 Cf. Buck’s well-balanced review of Richental’s historiographic efforts and his critics in *Chronik*, ed. Buck, pp. XVI–XX.
 - 20 For the sigla cf. endnote 7.
 - 21 Print **D**₁ = Ulrich von Richental, *Concilium zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483 (GW M38152); print **D**₂ = Ulrich von Richental, *Das Concilium So zů Constantz gehalten ist worden* [...], Augsburg: Heinrich Steyner, 1536 (VD16 R 2202); print **D**₃ = Ulrich von Richental, *Costnitzer Concilium* [...], Frankfurt a. M.: Siegmund Feyerabend, 1575 (VD16 R 2203).
 - 22 Cf. endnote 10.
 - 23 This is evident from several statements by Gabriel, e.g. p. 68, when he describes the arms of the universities of Oxford and Heidelberg, which appear in these variations only in ms. **A**, and that corrections were carried out in the 1536 print.
 - 24 F. Gall, “Das Wappen der österreichischen akademischen Nation an der Universität Wien”, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 68, 1960, pp. 438–444 (440).
 - 25 Paris, Faculty of Arts, early 16th century: R. Gandilhon, *Sigillographie des universités de France*, Paris, 1952, p. 85, no. 102, pl. XIII; Bourges, German Nation, late 16th century: *ibid.*, p. 59, no. 42, pl. V; Orléans, German Nation, 16th century: *ibid.*, p. 83, no. 98, pl. XII. – Padua, German Nation: G. C. Bascapè, “Sigilli universitari italiani”, *Fontes Ambrosiani*, 30, 1956, pp. 41–72 (61); Siena, German Nation: F. Gall, “Das Siegel der Germanischen Nation zu Siena von 1594”, *Archivum Heraldicum*, 74, 1960, pp. 8–9. – Paris, French Nation, 14th century: Gandilhon, *Sigillographie*, p. 91, no. 114, pl. XIV; Paris, Norman Nation, 14th century: *ibid.*, pp. 91–92, no. 115, pl. XV.
 - 26 Gall, “Wappen”, p. 440, footnote 19; the arms are depicted in a miniature in the statutes of the German Nation: Party per fess or and gules, in the chief a double-headed demi-eagle sable, in the base an open book argent, inscribed ‘IVSTICIE CVLTORES’. – See also O. F. Scheuer, “Studentische Heraldik”, in M. Doeberl et al. (eds.), *Das Akademische Deutschland*, vol. 2, Berlin, 1931, pp. 113–124 (117–118), who denies the claim of being just imaginary arms.
 - 27 Gall, “Wappen”, p. 440; see also W. H. St. John Hope, “The Seals of the Colleges and of the University of Cambridge”, *Proceedings of the Society of Antiquaries of London*, 2nd ser. 10, 1885, pp. 225–252; R. W. Oldfield, *The arms of the University & Colleges of Cambridge*, London, 1931; C. W. Scott-Giles, “The Arms of Cambridge University and Its Colleges”, *The Coat of Arms*, 2, 1952, pp. 89–91, 141–145; J. P. Brooke-Little, “The Arms of Oxford University and its Colleges”, *The Coat of Arms*, 1, 1951, pp. 157–161, 198–202, 235–239; Landon, “Arms”.
 - 28 Caen, university, counter-seal, 15th century: Gandilhon, *Sigillographie*, p. 60, no. 43 bis, pl. VI; Poitiers, rector, 1565: *ibid.*, p. 95, no. 123, pl. XV; Faculty of Medicine, 15th century: *ibid.*, p. 100, no. 135, pl. XVI; Reims, rector, 16th century: *ibid.*, p. 104, no. 147, pl. XVII.
 - 29 Even though article 56 of the current constitution of the Charles University in Prague deals with the university’s coat of arms, only a

- graphic representation of the university's great seal is meant in terms of a logo, cf. "Constitution of Charles University of December 14, 2016", in <<https://www.cuni.cz/UKEN-625.html>> (29 March 2018).
- 30 Gall, *Insignien*, p. 33, tab. VII.13 (left).
- 31 Ibid., pp. 35–36, tab. VII.16 (ox on an escutcheon), 34–35, tab. VII.15 (ox in a sexfoil).
- 32 Ibid., p. 93, tab. XV.37: Vert, an open book argent, inscribed 'ALMA UNIVERSITATIS VIENNENSIS', held by a sleeved arm sable emerging from a cloud proper in the base.
- 33 Gall, *Insignien*, pp. 30–31, tab. V.8 (left); for the signet or secretum cf. ibid., pp. 28–29, tab. V.6 (left).
- 34 Id., *Wappenkunde*, p. 257: "Die Darstellung des Universitätswappens im Konstanzer Konzilienbuch [...] ist daher in den Bereich der erfundenen Wappen einzureihen." – For the great seal cf. id., *Insignien*, pp. 25–28, tab. IV.5 (left).
- 35 Ibid., pp. 94–98; id., "Wappen"; id., "Armorum seu sigilli collatio pro natione Rhenana universitatis Viennensis 1626", *Archivalische Zeitschrift*, 57, 1961, pp. 57–65.
- 36 Edition of the grant of arms in P. Baumgart, E. Pitz (eds.), *Die Statuten der Universität Helmstedt*, Göttingen, 1963, pp. 197–200; the original grant is kept at the Niedersächsisches Landesarchiv, Standort Wolfenbüttel, 4 Urk. 2 Nr. 9, cf. <<http://www.arcinsys.niedersachsen.de/arcinsys/detailAction?detailid=v5529617>> (15 April 2018).
- 37 For early German grants of municipal seals and arms cf. E. Kittel, "Die städtischen Siegel und Wappen und der Landesherr im Mittelalter", in K. Winckelsser (ed.), *Festschrift zum hundertjährigen Bestehen des Herold zu Berlin*, Berlin 1969, pp. 83–107.
- 38 Cf. on Paris: Gandilhon, *Sigillographie*, pp. 83–84, no. 99, pl. XIII; A. Vilain, *Matrices de sceaux du Moyen Âge: Département des Monnaies, Médailles et Antiques*, Paris, 2014, p. 47, no. 87; Prag: F. Šmahel, "Das Rätsel des ältesten Prager Universitätssiegels", in id., *Die Prager Universität im Mittelalter: Gesammelte Aufsätze*, Leiden, 2007, pp. 51–84; Wien: Gall, *Insignien*, pp. 25–28.
- 39 Cf. the examples from 13th-century Switzerland in P. Ganz, *Geschichte der Heraldischen Kunst in der Schweiz im XII. und XIII. Jahrhundert*, Frauenfeld, 1899, pp. 144–145.
- 40 Cf. Gabriel, "Significance", p. 71.
- 41 Tübingen: <www.uni-tuebingen.de>; Freiburg: <<http://www.uni-freiburg.de>>; Basel: <www.unibas.ch/de> (each 29 March 2018).
- 42 Basel: L. Wüthrich, *Die Insignien der Universität Basel*, Basel, 1959, p. 30, tab. 7; Freiburg: R. Becksmann, *Die mittelalterlichen Glasmalereien in Freiburg im Breisgau: Münster Unserer Lieben Frau*, Berlin, 2010, p. 514, fig. 614; Tübingen: G. Richter, *Die Insignien der Universität Tübingen*, Tübingen, 1964, pp. 41–45, tab. 6.
- 43 Print S = M. Schrot: *Wappen Buch: Des hohen Geistlichen vnd Weltlichen Stands der Christenheit in Europa* [...], München, 1576 (VD16 S 4307). – The second edition from 1580/81, print S_{2/3} = id., *Wappenbuch Des Heiligen Römischen Reichs und allgemeiner Christenheit in Europa* [...], München, 1580/81 (VD16 S 4308 and VD16 S 4309), is much extended and lists 121 educational institutions, though many without any arms. Surprisingly, the arms of the universities of Heidelberg and Oxford ("Ochenfurt in Engelland" resp. "Oxonienensis in Anglia") are missing in both editions; another difference compared to the prints of the Richental's Chronicle are the arms of the University of Cracow, now with an additional book on the eagle's breast. Only in the 2nd edition print S_{2/3} are the arms of Orléans ("Aurelianensis in Gallia") and Sevilla ("Hispalensis in Hispania") missing, but in both cases a second, obviously confused entry appears, namely "Orliensis in Delphinatu" (Arles) and "Sybiliensis in Hispania" (Sevilla) containing the before skipped arms. Newly included are the arms of institutions in Munich, Salerno and Venice, now making a total sum of 51 arms. – Cf. on this armorial T. Melsaeter, "Eine unbeachtete Quelle des 16. Jahrhunderts: Martin Schrots und Adam Bergs Wappenbuch (1580) als kaiserliche Kreuzzugspropaganda gegen die Türken", *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 120, 2012, pp. 339–368.
- 44 Wüthrich, *Insignien*, p. 32, footnote 72 e.g. designates the arms of the University of Basel as given by Schrot as 'completely fantasised'

- (original “völlig erphantasiertes Wappen”).
- 45 In the 1st edition, only the attributed arms of the University of Dillingen (actual arms of the founder) appear without a book, in the 2nd edition also those of the Jesuit College of Munich (marshalling of the ducal arms of Bavaria and Austria Modern, probably due to the founder and his Habsburg wife).
- 46 Basel: Wüthrich, *Insignien*, pp. 30–31, frontispiece, tab. 7 (stained glass windows), p. 32, opp. p. 18 (academic gowns), tab. 8, 9 (inscription recording constructions), tab. 15 (beadle’s badge), pp. 57–59 (rector’s chain), 74–75, tab. 27 (middle) (double goblet), pp. 76–77, tab. 28, 29 (pewter bottles); Freiburg: R. Blume, “Die Zeichen und Siegel der Albert-Ludwigs-Universität in Freiburg i. B.”, *Schau-ins-Land*, 39, 1912, pp. 1–24 (p. 12–13, 18–20, figs. 31–35, 40–41 [university buildings], p. 9–12, figs. 26–27, 29–30 [keystones, stained glass windows and altar in the University Chapel at Freiburg Minster], pp. 23–24, figs. 43–45 [exlibris]); D. Speck, M. Zürn, “Zwischen Ludwig XIV. und Leopold I.: Die Freiburg-Konstanzer Universitätsspaltung 1686–1698”, *Freiburger Universitätsblätter*, 37, 1998, pp. 5–118 (111 [beadle’s rapier]); Tübingen: Richter, *Insignien*, pp. 41, tab. 6.1 (balcony railing), pp. 41–42 (silverware), 42 (fire buckets, supralibros and banners), 44, tab. 6.2 (buildings and colours of book covers and academic gowns), p. 74, tab. 11.3 (rector’s chain), p. 98, tab. 15.1 (goblet).
- 47 Basel: Wüthrich, *Insignien*, pp. 29–30, 42–43, nos. 3–4, tab. 2a.b; Freiburg: F. Schaub, *Die Siegel der Universität Freiburg im Breisgau und ihrer Fakultäten*, Freiburg im Breisgau, 1932, pp. 7–9, fig. 2; Tübingen: Richter, *Insignien*, pp. 61–62, tab. 8.4; cf. on the rector’s seal *ibid.*, pp. 55–61, tab. 8.3.
- 48 H. Drös, *Heidelberger Wappenbuch*, Heidelberg, 1991, p. 317, no. 654 (sandstone relief from 1792 repeating the revers of the medal), p. 324, no. 661 (window, ca. 1869), p. 328, no. 672 (window, 1886), p. 329, nos. 674–675 (escutcheons, 1886).
- 49 Cf. endnote 3.
- 50 P. Zinsmaier, “Die älteren Siegel der Universität Heidelberg”, *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 89, 1937, pp. 1–20 (7–9).
- 51 H. Drös, “Löwe, Rauten, roter Schild: Zum Wappen der pfälzischen Wittelsbacher im Spätmittelalter, in V. Rödel (ed.), *Mittelalter: Schloss Heidelberg und die Pfalzgrafschaft bei Rhein bis zur Reformationszeit*, 2nd ed., Regensburg, 2000, pp. 100–116; Drös, *Wappenbuch*, pp. 248–249, no. 525.
- 52 R. Neumüllers-Klauser, *Die Inschriften der Stadt und des Landkreises Heidelberg*, Stuttgart, 1970, pp. 120–121, no. 219 †.
- 53 J. W. Zincgref, *Emblemata ethico-politica*, ed. D. Mertens, T. Verweyen, vol. 1: Text, Tübingen, 1993, pp. 148–149; cf. also J. W. Zincgref, *Hundert ethisch-politische Embleme mit den Kupferstichen des Matthaeus Merian*, ed. A. Henkel, W. Wiemann, vol. 2: Übersetzungen und Kommentare, Heidelberg, 1986, pp. 64, 104–106.
- 54 A. Rothenberger, *Die Zepter der Universität Heidelberg: Eine stilkritische Datierung*, 2 vols., unpublished master thesis, University of Heidelberg, Institut für Europäische Kunstgeschichte, 30 April 2015.
- 55 H. Wirth, “Geschichte der Buchdruckerkunst in Heidelberg”, *Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg*, 1, 1868, pp. 21–25 (22–23).
- 56 D. Zangenried, *Conpendiosus Tractatulus* [...], Heidelberg: Jakob Stadelberger, 1510 (VD16 Z 103), [fol. 1^r].

Appendix 3

The Great Seal of the University of Oslo in its Historical Context

By John Peter Collett

The great seal of the University of Oslo has been in use from 1835. It depicts, with the laurel wreath, dressed in the floating mantle, the Ancient Greek god Apollon, holding the lyre, one of the classic attributes of this god of the Mount Olympus. In the modern version of the seal, the inscription reveals that the university was founded in 1811, almost a quarter of a century before the great seal was first taken into use (Ill. 1 [page 526]).

The years between 1811 and 1835 were dramatic and eventful years in Norwegian history, with the breaking up of the 400-year union with Denmark, the adoption of the Norwegian Constitution and the short-lived independence in 1814, and the subsequent entry into a forced union with Sweden, to be followed by struggle between King and parliament over the Constitution. The history of the university, its foundation and its first years, is inextricably linked to these dramatic events, and so is also the history of the university's great seal.¹ Behind the choice of the Olympic god as the symbol of the university there lie layers of discussions of how the university should be defined and should act, in its dual role as a state insti-

tution and, at the same time, a semi-autonomous corporation serving the political nation as well as the idealised transnational community of learning.

The university was founded in 1811, when the last king of Denmark and Norway, Frederik 6, finally conceded to the long-time wish of his Norwegian subjects and granted them a university in their own country. After a surprisingly short time for planning and preparations, in time of war and under the most unfavourable conditions, the university opened for its first students in Christiania (now Oslo) in 1813. As one of the first things the appointed Head Librarian, the professor of Greek and Latin Georg Sverdrup, undertook in his new position, he ordered, from the Royal Mint at Kongsberg, a stamp to be used for marking the books belonging to the university library.

The university's *ex libris* displays something very different from the Olympic god. As this first symbol chosen for the university, we recognize the main figure of the arms of the Kingdom of Norway, the crowned lion clutching the curved halbard. The inscription informs us that a book marked with this

stamp belongs to the library of the Royal Frederik University – the *Universitas regia Fredericiana*. The university had been named after its royal founder, somewhat paradoxically, we may say, as no well-informed Norwegian at the time, and least of all the first professors, were unaware of the fact that the King only reluctantly had given in to the pressure from Norway and granted them the university. In fact, the king, albeit ruling as an absolute monarch, had been forced by the Norwegians, through a well-concerted political campaign, to make this concession. King Frederik did his best to resist. A university in Norway would, in his eyes, be a potential threat to the unity of his monarchy. The centralization of university teaching – that is, the training of the future pastors of the Church and the administrators of the state – to Copenhagen had long been an essential tool for keeping the monarchy together in obedience to God and the King. A university in Norway could easily become a centre for national separatism. It was only in the prospect of losing the Norwegians' loyalty, fearing that there would be an uprising and that the Norwegians would join the Swedish king, that the King was persuaded to give the Norwegians the university that they had demanded for so long.

The Norwegian lion was already in use in a university seal before 1813. The seal of the theological faculty of the Copenhagen University displayed the Norwegian lion at the base, and in the upper part a pigeon (by engravers making later versions of the seal mistaken for an eagle) ascending from a book – a symbol for the Holy Ghost rising from the Scripture. (See ill. on page 513). We

understand what the Holy Ghost has to do with the theologians, but why did they get the Norwegian lion in their seal?

In order to answer this question, we must first examine the great seal of the Copenhagen University, granted in 1537 by the King Christian III when he re-organized the university after the Lutheran reformation. As we can see from the present-day version of the seal, still in use by the Copenhagen University, the King chose to fill it with symbols of royal power and glory. We see King Christian III himself in full coronation regalia, towering over the royal arms. In the present-day version the royal arms are the three lions of Denmark. In the original version, in use from 1537 – until 1819 – the arms were divided, the Danish lions in the dexter and the Norwegian lion with the halbard in the sinister field.² This arrangement of the Danish and Norwegian arms in combination is itself interesting. According to Norwegian herald Hallvard Trætteberg this is the first known abbreviation of the royal arms with just the Danish and Norwegian arms in one shield, symbolising the union between Denmark and Norway after the breaking-up of the Kalmar union of the three Nordic kingdoms of Denmark, Sweden and Norway. The union arms on the university seal was thus the precursor of the lesser arms or “cabinet arms” subsequently used by generations of Danish kings, but those lesser arms normally also included a third element: In 1546, King Christian III added the Swedish arms with the three crowns to his lesser arms, as a sign of his renewed claims on the Swedish throne.³

The Copenhagen University seal of 1537 consequently shows us the King as the ruler

of Denmark and Norway, but with the various other heraldic symbols of majesty left out. In order to make up for this, the King chose to scatter various other quarterings of his greater seal around on the seals of the four faculties. The Law faculty got the lindworm (*wyvern*) of the Wends, the Medical faculty the leopard and hearts of the Goths, the Arts faculty the Danish cross, and in the Theologians' seal the Norwegian arms were repeated. This did not mean, of course, that the theologians were solely responsible for the souls of the Norwegians. The choice of symbols was made, undoubtedly, as a contribution to the glorification of the King. The university - whether it acted as a corporation of all professors and faculties, or as separate faculties - should never be allowed to forget that it was its duty to serve the King, who not only held temporal power, but also the authority granted him by God to be the Head of the Church, according to Lutheran doctrine.

Was it then so that the Head Librarian of the Norwegian University in 1813 also chose the reference to the royal arms in the *ex libris*, in order to glorify and magnify the King, the university's royal founder? We cannot know for certain, and I have not found any correspondence explaining the choice of symbols, but my guess is that the lion was chosen in order *not* to glorify, but, on the contrary, to *defy* the King.

When I say so, it is because the use of the Norwegian arms at the time had another symbolic function, illustrated by another *ex libris* stamp, also made at the Royal Mint at Kongsberg, this one for the use of the Mining Academy, one of the few institutions of

higher learning in Norway preceding the university. In this *ex libris* we recognize the Norwegian lion, together with the classic symbol of mining, the cross-laid hammer and chisel (*bergeisen*). Both symbols are borrowed from the seal of the Royal Mining Administration – the *Oberbergamt* – under which the Mining Academy sorted. In its seal the *Oberbergamt*, albeit a state administration under the King of Denmark and Norway, only used the Norwegian arms, and not the combined Danish-Norwegian arms (Ill. 2. [page 528]). In the public heraldic practice of the day, the use of the separate Norwegian arms was reserved for those state institutions whose jurisdiction was restricted to Norway. This was clearly the case with the Mining Administration – there was little mining activity to administer in Denmark – but was it the case with the university? Was the university a separate institution for Norway?

This was far from clear. Indeed, the question had been the subject of heated debates between the King's government advisors in Copenhagen and the Norwegian patriots who were eager to get the new university going. The University Directory in Copenhagen – the government body responsible for higher education – insisted that the university in Norway should not be given a separate status, but be subject to the same legislation as Copenhagen University. The administrators wished to use this opportunity to make sweeping reforms of the whole university system of the monarchy, and therefore insisted on uniform rules. There should be no separate university for Norway, but two equal universities for the

united kingdoms of Denmark and Norway. Some officials even urged for a uniformization of the statutes of the third – and German-language – university of the realm, in Kiel, in the Duchy of Holstein.

These discussions had as their immediate outcome that the Norwegian university opened its doors in 1813 without its formal statutes settled. One consequence of this was that no directions were given for the choice of the university's symbols. The first professors were free to choose, and they chose the Norwegian lion, thereby insisting that the university was not only an institution *in* Norway, but also *for* Norway. For the Norwegian patriots, the foundation of the university was in itself a recognition of Norway as a separate political and cultural entity. The deeper symbolic meaning was that the Old Kingdom of Norway was resurrected and restored to its former glory. The choice of the Norwegian lion – the ancient arms of the Kings of Norway – as the symbol for the university was the logical consequence of this. This was, however, not the intention of the King. He insisted on the unity of his monarchy. It was the Norwegian university professors themselves who triumphantly appropriated the ancient state symbol and used it in the library *ex libris* to state their case: The King would hereafter be King of Denmark *and* King of Norway, not King of Denmark and Norway.

The state coat of arms is still in use as the *ex libris* of the University Library, and now its successor the National Library. It has probably been useful to remind the people borrowing books that those books were the property of the state and should be returned

in due time. However, when the university next time decided for a heraldic symbol, the choice was not of a symbol of temporal power.

It took a long time before the university doted itself with a great seal. The question of ornamental seals for the faculties and for the university was not taken up until 1829. At the time, a seal was a practical necessity. It was used for closing envelopes and identifying the sender of letters. The university consequently had two signets made for such day-to-day use immediately after its operations started in 1813. Those signets did not contain any pictorial symbols, only text. One text was in Norwegian: *Det Norske Universitet* (The Norwegian University), the other in Latin: *Universitas Regia Fredericana*.

The texts chosen – simple as they may seem – were loaded with symbolic meaning, and also with controversy. That the university was now a Norwegian institution, and solely a Norwegian institution, was no longer a question for debate. The union with Denmark broke up in 1814, and under the terms of the personal union with Sweden under a common king from the same year, the university was recognized as the one and only institution with the authority to educate and certify candidates to the service of the Church and State in Norway. Such positions in Norway were not open to hopeful Swedes – nor Danes – unless they were naturalized as Norwegian citizens by the Norwegian parliament, the Storting. In this way, the university looked at itself – and was regarded by the Norwegians – as a bulwark for national independence. It stood up as a lion, defending its independence and authority

with ferocity, albeit mostly with a pen and not a halbard, against assaults by the King in Stockholm and his government in Christiania, when they were trying to curb its prerogatives and privileges.

In this struggle, the university was strongly defended by the Storting. The university started its operations without its formal statutes settled. In every session of the Storting from 1815 to 1824, proposals for a university law were debated. Those debates came to a deadlock, however, as the Storting repeatedly rejected the proposals of the King, and the King just as often vetoed the Storting's decisions. The struggle between parliament and King was basically about the extent of the King's authority over the university. The conflict reflected the significance of the university as an institution for national independence. The King was Swedish, and his power over the Norwegian university should be limited, the members of Storting agreed, in order to prevent the King from using the university as a toy for strengthening the union and thereby Swedish dominance. The parliamentarians were also concerned that if the King was given extended authority over the university, this would de facto alter the balance of power prescribed in the Constitution, between the legislative and executive powers. The university was not only seen an instrument for national independence, but also a bulwark for the defence of the Norwegian constitution against the threats from the King who pressed for transforming the Constitution in an authoritarian direction.⁴

One specific part of the conflict concerned the name of the university itself. The

King of Sweden and Norway from 1818, Carl Johan, deeply resented that King Frederik VI's name should stick to the university. After all, Carl Johan had defeated the Danish king on the battlefield in 1814, and Norway was his prey. Moreover, the Danish king Frederik VI was still alive. Carl Johan never felt completely assured of the Norwegians' loyalty. He feared that there were in Norway people who resisted the union with Sweden and who dreamt of a reunification of Denmark and Norway under Frederik VI. Not least, he suspected the university professors, most of them deeply attached to Danish culture and the Danish academic community, of secretly nurturing pro-Danish plans. Therefore, in the King Carl Johan's eyes, there would be no question of allowing the Danish monarch to be eternally commemorated as the Norwegian university's founding father.

Significantly, in the choice of the texts on the university's signets, the professors showed restraint and prudence. When they did not want to upset the King, they could choose the neutral text "the Norwegian University". When they wanted to display their independence, they could use the *Regia Fredericana* version. Paradoxically, the name of the Danish king, one of the last absolute monarchs of Europe, became a symbol of freedom in Norway. Keeping the name *Regia Fredericana* became a matter of principle for the university as well as for the parliament in their wrestling with the King over the university statutes. In 1824 a compromise was reached. The name *Universitas Regia Fredericana* was written into the statutes finally voted by parliament and sanctioned by the

King. Under the same compromise, authority over the university was divided between the King and parliament, thereby allowing for a high degree of independence for the university corporation, as long as it could count the members of parliament as its allies.

In 1829, the Faculty of Medicine wrote to the university senate – the *Collegium Academicum* – and asked for permission, and money, to order an ornamental seal. This seal would not be used for closing envelopes, but for embellishing formal testimonia and diploma. Several physicians aspired to doctor's degrees in medicine, and the faculty wanted to be able to issue ornate doctoral diploma, and also smartly-looking certificates for their medical graduates. University degrees conferred high status in society, and the graduates should be provided with the outward symbols equivalent to this. Perhaps it was not fortuitous that the medical profession was the most eager to acquire such symbols of status. Among academic professions, physicians and surgeons were the ones who had most to defend, and who also came out as the winners. From 1800 to 1900 the prestige of the university-educated medical profession increased enormously, starting from a fairly modest position.

The Academic Collegium took the proposal seriously and convoked a meeting of all university teachers to discuss the matter, as this was not only a question of a single faculty's seal, but also about a seal for the entire university. In the Collegium's view, it was the university, and not the faculty, that should issue the doctoral diploma. There would also be question of making seals for other three faculties as well. The outcome

of the meeting was that a committee was put up, consisting of the four faculty deans, and with the professor of history as expert member. Unfortunately, the report of the committee is no longer to be found in the university archives. Consequently, we are not allowed deeper insights into the arguments used for and against possible symbols to be used. As could be expected from a university committee, the members did not agree on a unanimous decision. The only thing we can say for certain is that in 1830, the Collegium decided for one of the alternatives proposed by the committee for the great seal of the university: the god Apollon holding a lyre with nine strings.⁵

Before we analyse the symbolic meaning of this choice, let us cast a look around at other alternatives. What sort of symbols could be used – and were used – for other universities' seals? The Christiania professor could look to Sweden, to the universities of Uppsala and Lund. It was no wish of the Norwegians to be like the Swedes, and if we look at the two Swedish university seals, it is not difficult to see that they were impossible as models.

The Swedish universities seals that signalled that they were institutions for serving God and the King. The Uppsala University seal from about 1600 can best be described as a sort of academic puzzle, depicting in abstractum God and the universe with an inscription in Latin interpreted as something like: "Truth through the Grace of God and through Nature». Such a notion of scientific truth and its relation to theology was outdated in Europe of the early 19th century. It had not survived the age of the Enlighten-

ment, which does not, however, prevent the Uppsala University from still using the seal today. The Lund University seal from 1666 displays a crowned Swedish lion armed with a sword and a book with the motto *Ad utrumque*: “[Prepared] for both”. Which would imply that the Lund university students should be prepared with the book and the sword. Prepared for what? Obviously, for defending the Swedish sovereignty over Southern Sweden, conquered from the Danes shortly before the Lund University was founded by the Swedish king, precisely as an instrument for the fortification of Swedish rule. It goes without saying that this was nothing the Christiania professors wanted to emulate.

There was again a Norwegian precedent from Kongsberg, the Mining Academy, with its elegant neoclassical seal from 1786 (Ill. 3 [page 532]). However, the central motif of this seal is the monogram of the royal founder, in this case the insane King Christian VII, surrounded by various tools used in the mining industry and mounted on a smoking chimney. Would the University in Christiania in 1830 like to stress further the memory of its founder Frederik VI? Not only would this be a grave insult to the reigning King of Norway, but also to confer the autocratic Danish king with an honour he not rightly deserved. Looking back in 1830, it was clear that the Danish king only in the name was the founder of the Norwegian university that still bore his name. Anti-Danish sentiments had taken root in the Norwegian opinion, and a university with the Danish King’s monogram – not to say his effigy – in its seal would be completely out of tune

with its time. It would be a signal to all and sundry that the university did not see itself as part of contemporary Norwegian society.

University seals depicting royal founders had not gone out of fashion in other countries. There was a strong tradition for such seals among German universities, and when the university in Bonn was founded in 1818, it was doted with a seal bearing the effigy of King Friedrich Wilhelm III of Prussia, its founder. It is still in use today. Even when the German president has left for Berlin, they have in Bonn still their King.

In Christiania it was out of the question to depict the founder Frederik VI, and it was equally out of the question for the professors to put the effigy of the reigning King Carl Johan on the university’s great seal. The formal statutes left the question of university symbols open, and the professors were free to choose what they wanted.

They could have chosen a national motif. There was one important precedence for this in the seal of *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab* (the Royal Norwegian Society for Science and Letters) founded in 1760 as an independent academy of sciences for Norway, later granted royal patronage. In its seal we recognize the crowned lion with the halbard from the Norwegian royal arms, resting at the foot of a spruce tree. The spruce was a well-known symbol for the Norwegian nature and the Norwegian people: hard, evergreen and enduring, accustomed to a harsh climate, but at the same time somewhat raw and unpolished. The motto inscribed on the seal *Æmula Lauri* translates into: Be like the laurel. Which would implicate that the Norwegians, with

the help of knowledge and learning, would in due time reach a cultural and material level equalling the idealized states of the Antiquity, Greece and Rome, where the laurel grows. The spruce would become the laurel of the North.

The university professors in 1830, however, rejected the spruce as a substitute for the laurel and opted for the real thing: Apollo with the 9-stringed lyre and the laurel crown. Why nine strings? In real-life Ancient Greece musicians probably used instruments with fewer strings. The *kithara* seems normally to have had seven strings, a *phorminx* between two and seven. Six strings are often seen on pictures of lyres painted on Greek vases. The explanation for the choice of nine strings on the university seal is obviously that this corresponded with the number of the Muses. The university wanted to put on its seal Apollon Musagetes – the god Apollo as the leader of the band of the nine muses. This was a well-known topos of Ancient Greek and Roman plastic art, exemplified here by the famous statue in the Vatican Museum where Apollo is depicted as a *kitharode*, a professional musician, dressed in a long *kiton*, playing a *kithara* – a heavier string instrument than the lyre, but preferred by the professionals.

The ancient Greek and Roman notion of Apollo as the patron of the arts and of learning was very well known to both professors and students of the Norwegian university in 1830, steeped as they were in Classical culture. Years of grammar school training – with Latin and Greek as the pillars of the curriculum – were demanded of the select elite of youngsters who were admitted to the uni-

versity. The aesthetics of the Antiquity was still widely regarded as unsurpassed – the Antiquity representing timeless ideals, a perennial modernity that could serve as model for any time. The Ancient culture not only represented aesthetical values, but also moral and intellectual standards of the highest relevance to the present time. The citizens of the constitutional monarchy of Norway could have no better models for their behaviour than the free citizens of the Greek city states and the Roman republic. With this ideology were the young men imbibed at the university in the Norwegian capital. Gathering under Apollo's leadership they would be assured of the best training of their character and intellect.

The choice of Apollo on the university seal was a strong statement in favour of this university ideology, as it had been stated in an official report from a Storting committee in 1824: At the university, due respect must be given to the disciplines of Classical languages, to philosophy and to history – “fundamental as these are to all sciences”. The university of Christiania was, and should be, a university with classical education and learning as its basis. This was not out of tune with its time. It is parallel to the neohumanist ideology of the famous university reforms linked to the name of Wilhelm von Humboldt, the organizer of the Berlin university in 1809 - the university that quickly rose to world fame as the model for universities all over the world.

In a wider sense, the choice of Apollo, representing the idealised values of learning, as the motif of the university seal, reflected values that we often link to the “Humbold-

tian” university reform. The university of the 19th century should serve the state, but not be the state’s servant. The university represented an authority above the temporal powers of kings or government, – namely science itself. Scientific truths could not be subject to other authorities than science’s own. The university – even in the periphery of Europe – was part of an international community above and unbound by political frontiers. “University teachers belong to a common republic of letters, in which nationality is of no consequence”, Professor Sverdrup stated in 1814 in the Constitutional Assembly at Eidsvoll.

Even when the Norwegian university and its professors were deeply committed to the development of the Norwegian nation – as they undoubtedly were – they also saw themselves as representing ideals above the nation, and principles that should not be compromised or sacrificed by mundane considerations. Therefore, the Norwegian lion – symbol of the temporal power – would not be a proper symbol for the university. In 1813, the Norwegian lion had been used as a symbol for the Norwegian people. In 1830, the lion had become the symbol of the Norwegian state. The university represented an authority above the state, symbolised by Apollo with his lyre.

The nine strings insisted on the unity of learning. The university should be an *universitas literaria*, where all parts of learning should be treated as a whole, as parts of a universal idealised scientific knowledge, and not only as a separate specialities. This was also an essential part of the neohumanist university ideology – in opposition to the

specialization and separation of higher education favoured by the utilitarian reformers of the Age of the Enlightenment.

The turning of the tide in university ideology had already had repercussions in Scandinavian university heraldry. When the insignia of the Copenhagen university’s rector magnificus were destroyed in the British bombardment of the city in 1807, the university senate humbly applied for royal permission for a rectoral chain. As the central motif for the medallion attached to the chain, the university proposed something quite different from the symbols of royal power displayed in its great seal. As a symbol “more suited to our times and to the present meaning of the rectoral dignity” the university chose the motif already in use on the prize medals awarded for scientific dissertations since 1793: The goddess Minerva pouring oil on a lamp (Ill. 4. [page 534]). The university had become the home of the sciences, representing the authority of scientific knowledge, and with the pursuit of scientific research as its distinctive function in society. The modern notion of the research university is embedded in this motif, designed by the Danish painter and multi-artist Nicolai Abildgaard.

Unity of knowledge was not incompatible with diversity. After all, the university consisted of four faculties, each representing its own authority. The University Senate in Christiania chose to let the faculties decide for themselves the design of their seals. The Faculty of Medicine chose the god Asclepius with his staff – the Greek deity for the arts of medicine. The Faculty of Law chose Justitia – the traditional symbol of judicial prac-

tice (Ill. 5 [page 535]). (Those who are interested in the finer nuances may take notice of the fact that the faculty first opted for the Greek goddess Themis – representing law as the eternal order of the universe – and later shifted to the more mundane Justitia. This was a time where the established notion of natural law was challenged by more realistic, practical approaches to the study of law, and in the shift from one goddess to the other we may discern the same shift of philosophical ideals.)

The Faculty of Theology understandably chose a motif more distant from Mount Olympos, but still with references to an idealised Antiquity: A female figure in a Classic garment holding a chalice and a cross, the symbols of the sacrifice and resuscitation of Christ (Ill. 6. [page 535]).

The three faculty seals were ordered from Stockholm, from the workshop of the experienced engraver Salmson, and were delivered more quickly and at a much lower cost than the great seal of the university. Sketches for all the seals had been drawn by the Norwegian painter Johannes Flintoe, one of the few professional artists in Christiania at the time, who delivered large amounts of decorative drawings and industrial designs. The engraving of the great seal was, however, entrusted with a young Danish artist, Christian Christensen. It took a long time to get it ready. Christensen was staying in Rome for his education and the seal was not completed before he returned to Copenhagen. When it finally was delivered, it was evident that it was worth waiting for. This is a true piece of art – in striking contrast to the faculty seals delivered from Stockholm! No

doubt the seal represents a peak in Christensen's refined artistic production – limited as it was, due to his untimely death at young age – but it also stands out as a masterpiece of the entire plastic arts of Denmark of the age of neoclassicism.

And here we come to the end of my story. I shall not ruin the impression of Christensen's artistic achievement by going back to the present-day version of the seal, designed in 2009 after a shake-up of the university's graphic profile in order to make it more computer-graphics-friendly. The story of decay started much earlier, however, when a new seal had to be engraved after the university in 1939 changed its name, from the Royal Frederik University to present-day University of Oslo, to be followed by a series of subsequent modernisations.

Critical observers may notice that for each round of modernisation, the number of strings on Apollo's lyre was reduced. Presently, we are down to three. Has the university become more narrowminded? In any case, it is in strict contradiction to the decision of the Collegium Academicum in 1830, that there should be 9 strings. All parts of knowledge should be granted a home at the university, and this principle should be reflected in its great seal.

Notes

- 1 John Peter Collett: *Universitetet i Oslo 1811-2011. Vol. 1. Universitetet i nasjonen 1811-1870*, Oslo: Akademika 2011.
- 2 Henning Matzen: *Kjøbenhavns Universitets Rets-historie*, vol 1, Copenhagen 1879, pp. 254–255.
- 3 Hallvard Trætteberg: «Norges statssymboler til 1814», *Historisk Tidsskrift*, 29 (1930–33), p. 495.

- 4 John Peter Collett: «Universitetet i staten. Striden om fundasen for Det Kongelige Frederiks Universitet 1813-1824» i J.P.Collett, J.E. Myhre, J. Skeie (red): *Kunnskapens betingelser. Festskrift til Edgeir Benum*, Oslo: Vidarforlaget, 2009, pp. 97-123.
- 5 The text builds upon the protocols of the university (det akademiske kollegium) in the archives of Oslo university, National Archives, Oslo.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 ½ linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). *Referencer og litteratur* samles efter artiklen eller indsættes evt. i *Noter*. Egentlige artikler skal være forsynet med et *abstract* på engelsk. Normalt skal dette være på 100–200 ord – ca ½ trykside. I tillæg til dette sammendrag skal der foreligge forslag til nøgleord (*keywords*), dog ikke flere end max. 5–10 ord pr. artikel.

Artikler og anmeldelser sendes elektronisk tillige med en udskrift på papir. Det digitale materiale kan om nødvendigt sendes på CD/DVD. Den elektroniske tekst leveres som Word eller RTF. Hvis tekst og billeder tilsammen har en datamængde på under 20 MB, kan det digitale materiale dog sendes som e-post. Den elektroniske tekst bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. I den elektroniske tekst må der ikke bruges automatisk orddelingsfunktion eller tabulator ved linjeskift. Der må ikke forekomme blanke linjer mellem afsnittene. Der skal bruges automatisk funktion til slutnoter. I papirudskriften kursiveres titler på bøger og tidsskrifter, der henvises til, og forfatternavn, titel og udgivelsesår og -sted anføres.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet og eventuelle ISBN/ISSN-numre. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med, at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på engelsk. Brugsret til billeder skal være afklaret af forfatter og fotograf/rettighedshaver og skal oplyses samtidig med indsendelse af manuskript med illustrationer.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt, får forfatteren som korrektur den af redaktionen bearbejdede tekst. Forfatteren kan ikke påregne at få korrektur af den satte tekst. Derefter kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvungende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig som udgiver af Heraldisk Tidsskrift retten til at publicere sammenfatninger af artiklerne på selskabets hjemmeside og i internationale forskningsdatabaser. Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig endvidere retten til at genpublicere de trykte artikler på selskabets hjemmeside under "open access" principperne efter en vis karenstid.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

FORMAND: Rådman, adj. univ.lektor, jur.dr. Martin Sunnqvist, aih, Örjagården, Öra byväg 11 A, SE-261 51 Landskrona, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

NÆSTFORMAND/REDAKTÖR SKANDINAVISK VAPENRULLA: Heraldisk konsulent, kgl. våbenmaler, cand.mag. Ronny Andersen, AIH, Amalienborg Slotsplads 7 E, DK-1257 København K, Danmark – andersen@heraldik.org

KASSERER: Underdirektør, Ph.D. Niels Arne Dam – dam@heraldik.org

REDAKTÖR HERALDISK TIDSSKRIFT: Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot, Norge – sidselrud@heraldik.org

WEBREDAKTÖR: Fil.stud. Jens Christian Berlin, Sverige – berlin@heraldik.org

REDAKTÖRER ELEKTRONISK NYHEDSBREV: Ronny Andersen og cand.mag. et art. Carl-Thomas von Christiernson, Danmark – christiernson@heraldik.org

Ortopædkirurg, dr. med. Halldór Baldursson, Island – baldursson@heraldik.org

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org

Teol.stud. Claus K. Berntsen, Sverige – berntsen@heraldik.org

Heraldisk rådgiver, fil.mag. Wilhelm Brummer, aih, Finland – brummer@heraldik.org

Forsker, Ph.D. Øystein Ekkroll, FSA, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbejder (NDR), Norge – ekroll@heraldik.org

Professor, Ph.D. Peter Kurriild-Klitgaard, AIH, FRHistS, Tesdorpfsvvej 59, DK-2000 Frederiksberg, Danmark – kurriild-klitgaard@heraldik.org

Ph.D. Antti Matikkala, AIH, FSA, FRHistS, Finland – matikkala@heraldik.org

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark – moller@heraldik.org

Museiintendent, amanuens, fil. kand. Christian Thorén – thoren@heraldik.org

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 118

Heraldisk konsulent, kgl. våbenmaler, cand.mag. Ronny Andersen, AIH – roa@sa.dk

Visiting Fellow, D.Phil. (oxon.), Adrian Ailes, AIH, FSA, FRHistS – adrian.ailes@bristol.ac.uk

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH – nils.bartholdy@gmail.com

Professor, cand.philol. John Peter Collett – j.p.collett@iakh.uio.no

Doktorand Gabriel Meyer – gabriel123meyer@gmail.com

Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSAScot – sidselrud@heraldik.org

Fil.dr h.c. Marianne Sandels – marianne.sandels@telia.com

Universitetslektor, promotionshårolld, fil.dr Cajsa Sjöberg – cajsa.sjoberg@klass.lu.se

Akademiintendent, teol. dr, fil. kand. Per Ström – per.strom@uadm.uu.se

Specialforsker, docent, fil. dr John Strömberg – john.stromberg@arkisto.fi

Rådman, adj. univ.lektor, jur.dr Martin Sunnqvist, aih – sunnqvist@heraldik.org

Arkivarie, fil.kand. Fredrik Tersmeden – fredrik.tersmeden@legal.lu.se